

RAD
JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Knjiga XLVII.

U ZAGREBU 1879.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Dionička tiskara u Zagrebu.

Sadržaj.

	Strana
Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini. Od M. Valjavca (Nastavak) . .	1
Dvije stare hrvatske narodne pjesme. Od A. Pavića	93
Estetička ocjena Gundulićeva Osmana. Od Fr. Markovića (Nastavak) .	129
Nekrolog M. Mesića. Od Fr. Račkoga	222
Izvodi iz zapisnika jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti . .	240

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filološko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti 9. siečnja 1878.

DOPISUJUĆI ČLAN M. VALJAVEC.

2.

Naglas u substantiva mužkoga roda.

(*v-deklinacija.*)

A. Kakav imaju ove rieči naglas u sing. nominativu.

(Nastavak i svršetak.)

74. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ač* imaju osim njekolicine na tvorci: b a h á č (baha-č) prahlhans škr. 35. 78. 251: baháč, 246: z baháčam; traun 24: baháčov; ravn. 1/208: baháč; preš. 113: baháči; b a r a n t á č barattierer rog. 646: Jezus sam je gónil inu tépel iz gajžlo te predájauce, kupcè, barantáče iz templa; b a r u s á č grossbart; b a v k á č der wauwau; b e d n á č dickes scheit holz; b e r á č mendicus jap. 459; preš. 106: beráča; čb. 4/3: bil beráč je pev'c Pelída — v Pontu zéblo je Ovída; vindemiator dain. 99: zdaj se naj več ne priklanja k' trsi moj beráč pozván; dolazi i bráč; b i k á č verstockter mensch; b o b o t á č blatero jap. prid. 1/367; b o l h á č der viel flöhe hat; b o r j á č i b o r n j á č hinterer hofraum; b o s á č barfüssler; b r a d á č grossbart; b r e n k á č koji debele grude ili kepe iza oranja motikom razbija kr. (Bela); b r i j á č ó κείρων kúzm. 230: liki ágneć pred brijáčom svojim neglasni tak je nej oudpro vúst svoji; c e v k á č - σπερμολόγος kúzm. 251: ka šče ete cevkáč praviti? č r n j á č homo niger; d r e š t á č = greštálka (Rad XLIII. 84. 3); d r i p á č, seoski muzikaš hrv.; g l a v á č capito; g l u m á č histrio; g n j e z d á č nestling čb. 4/82: mogoče ni mi toľko odplášiti gnjezdačov (Vodnik); g n o j á č koji gnoj kida ili što gnoji, dain. 203: delam kak gnojáč; g o s t á č inquilinus pohl. opr. 125: kaj ima

poč leta kraj zenu mestu? kaj zene lestnuste? kaj zene gostače? 130: kar pa ta kraj še strašnejše stury so njegovi gostači inu večni prebivavci; skr. 327: pójdi kjé gostáč inu napravi mizo; g o v n j á č scarabaeus stercorarius; g r a b l j á č, koji lišee grabi, dain. 18: te za nas grabláče so pripravlene pogáče; g r b á č homo rugosus; h o p s á č, koji hodeći poskakuje, hrv.; j a h á č eques; konj jaháč reitpferd; j e b á č futator; k a z á č zeiger; zeigefinger nagfl. 23: eto je pálec, eto kazáč; 26: kazáča; k l e p á č dengler; dengelhammer (?) dain. 51: v' prag klepáč postávim — koso si pripravim; k l e p e t á č blatero; k l j u n á č ficedula; k m e t á č bauer; k o l á č osterbrod in radform čb. 1/21: nov'létne potíce, za pirhe koláč gre hvalit Krajníce med Lahe, za Plač; u obće kuchen dain. 191. 203: koláč; 82: koláče; gasp. 1/644: pred kojéga sluga božji četiri koláče iliti gibaničice postavi; k o p á č hauer ravn. abc. 29; preš. 74: kopáči; dain. 202: kopáč; petr. 292: kmeti, težáki, delavci, kolduši, kopači, krajači i ostali meštri; misthacker ravn. abc. 39; k o r b á č flagrum dain. 53: korbáčov; zagr. 5/1. 292: ono žrebe z-korbači dobro preteplju; k o r u m á č ferula birkwurz; k o s m á č lederapfel; bestosshobel; k o t á č rota gasp. 3/540; k o v á č faber ferrarius škr. 360; nagfl. 56; k o ž u h á č maisschäler; k r a j á č sartor, sutor ravn. abc. 79: krajáč naredí ndvo oblačilo; perg. 2/2 80/2: kraiači; petr. 292: krajači; gasp. 3/551: kade su podkove, najdeš tam kovača — gde pak vise škare, znaš tam za krajača; k r i ž o v á č art fischernetz; k r p á č flickschneider; k r v á č (krivač?) orudje kojim se klaštri šibraka; k u r t á č, životinja kojoj je rep osakačen, hrv.; l o t r á č ein lotter rog. 562: se ima zdajci peláti Lucia ú eno nasramno hišo inu tamkaj ú roke dati tem lotráčam; L u k á č Lucas kütz. 100: Lükáča; mol. 101: petr. 2 i gasp. 1/666: Lukáča; m e h k á č weichschaliger krebs; m e j á č grenznachbar ravn. 1/338: mejáč; m e n j á č wechsler ravn. 2/106: menáčam; m e t á č butterstössel; m r k á č stosswidder; m r t v á č homo piger; n a b i j á č binderschlägel; n a d e v á č fator; n a g l e d o v á č κκτάσχοπος kütz. 406: po veri je Rááb práznica nej pogínola z nevernimi vrét, ka je naglejšvácé z mérom notri vzéla; n a t a k á č kellner; n a t e g á č reifspanner; n a v i j á č uhrschlüssel; n o s á č naso; o b r i s á č abwischtuch petr. 49: brisati obrisáčem; o d j e m á č künstlicher bienenschwarm gol. 30: če rajtaš odjemače (tu je kunštné roje) narejati, tok nekateri pajnovi niso za tu; o d p i r á č clavis generalis; o d r i v á č eckstein an der strasse; o d v r n j á č ableiter nagfl. 189: naj govšnejša obramba

hramouv prouti njemi (grumi) je odvrnjáč blíska; o k r e s á č lichtputzer; o r á č arator jap. prid. 1/159: orač; küzm. 384: orač more prvle delati i tak sád vzéti; trpl. 108: oračke; nagfl. 132. 133: oračke; dain. 12. 152. 202; o t e p á č hölzerner säbel zum abstreifen der schauben dass keine ähren und körner zurück bleiben ravn. abc. 75; o t e r á č handtuch; p a l á č palatium dalm. nehem. 2: da lejs h'tramom tega palača; p a n j á č = zaglávňjak; p i h á č bläser; p i s á č scriba küzm. 3. 5. 7. 12. 13. 23. 26. 32. 59. 225. 256 itd.; p i t á č frager perg. 78/2: pytáč, 76/2: pitaač; 81/1: pitáčeh; p l e v á č sarritor; p o b i r á č collector; p o d a j á č handlanger ravn. 1/319: podajáči so v' eni roki imeli meč, z' eno so podajšino nosili, i p o d a v á č dain. 58: podaváča morem meti; 69: podaváči se veléva, naj mi kamne blizo deva; p o d p i r á č fultor u zago-netci: štirje podpiráči, štirje natezači, dva voza, jeden bič (krava); p o d r e m á č schlaftrunk; p o k r i v á č decker dain. 57: pokryváč, nagfl. 135: pokriváč ga pokrýje; p o l e g á č bärenhäuter; p o l i v á č hastrum; p o m a g á č helfer; p o n u j á č bieter; p o s t o p á č pflastertreter ravn. 2/67: postopáča; p o t á č rota dain. 10: bič počí, konj skoči, potáč podletí 119: zibelni potáč; nagfl. 82: koula z obrácanjem potáčov ido, gda je márhše vleče; 186. pou kotáča; 191: štirje potáčke koul; p o t e p á č erro; p r e b i r á č ein wählerischer mensch, poslovica je: prebiráč najde otiráč; p r e v o z á č fährmann; p r i g a n j á č antreiber ravn. 1/209: mrovlá nima nè vajvoda nè perganjáča; p r i m á č nagfl. 66: perotnic táli so rame, primáč, glažojna; p r o š n j á č bitter ravn. 2/20: ne da ti bog, ljubi prošňáč, dansi, de ti bo zajtro več dal; 264: Kristus je prošňáč za nas per očetu; r a v n á č lenker küzm. 292: stotnik je pa več vervao ládje ravnáči líki tomi; r e p á č magnam caudam habens; komu košulja straga iz hlača visi; r i v á č hauzahn der schweine; r o g á č hirschkäfer; r o g l j á č cornua gestans dain. 191: ja sem vseli brez nogáč — prvič kak srpást rogláč — drugič zibelni potáč — zadnič lišasti koláč (mesec); 193: brez nogáč sem rogláč, celi hram nesem sam (puž); r o k a v n j á č bettler von profession; s a m o r o g á č *μονοκέρα*; dalm. num. 23. 24.; job. 39; s a n j á č somniator ravn. 1/53: vite vite, sanjáč pride! s e j á č sator küzm. 24: vö je šao eden sejáč sejjat semen, 68; petr. 34: izíde vun sejáč sejat sémena svojega; s e j m á č marktbesucher ravn. 2/108: je Jezus semáče in trgovce iz tempelna iz-pókal; s e k á č lignator; s k i t á č erro; s k l e p á č schnappmesser = kostura, štj.; s k r i v á č versteckspiel; s n u b á č brautwerber, dalm.

jer. 22. 30; preš. 45: snubáče; s o k á č coquus; gön. 21: sakáč; s p r e m l j á č begleiter; s t i s k á č bedrucker ravn. 1/83: raji hoče z' vbogim in zatfranim ljudstvam božjim révez biti, kakor z' njega stiskáči greha kratko veselje vživati; 2/211: stori mi pravico nad mojim stiskáčam; s u š á č, koji voće suši dain. 87: syšáč; š k r i p a č bierfiedler; t a n á č consilium küzm. 21. 44. 221. 223. itd.; trpl. 3; mol. 59; gön. 22. 105; t e s á č zimmermann dain. 71; küzm. 27: nej je ete sin toga tesáča? 72: nej je tou te tesáč? nagfl. 57. 133; t o l k á č pistillus; t o l m á č dolmetsch ravn. 1/73: ne govorím z vami po tolmáču, ampak iz úst do úst; t o l n á č consilium zagr. 5/2 28: boži tolnáč i pomoč jesu ostavili; gasp. 1/153: od njegá dober tolnáč prijeti hočeš; 1/648: z vami ostáje Simon vaš bratec koteri znam da je človek tolnáča dobroga, 1/649: on je človek velikoga tolnáča; t r a g l á č, pogrda čovjeku suhu, u koga su duge noge, štj.; t r g á č vindemiator dalm. jer. 49; v a n d r á č wanderer; v a r o v á č custos küzm. 223; temnico smo najšli zaprto vu vsoj pokojnosti i variváče vönej stojéce pred dve-rami; trpl. 106: variváč; perg. 64/1: varuuače; v e z á č binder trpl. 108: z šterov ne more žnjec napuniti prgišče svoje, ni nároč svoji vezáč snopja; v i k á č schreier; v o j á č brautführer; v o j e v á č στρατώτης küzm. 359: za potrejbno sem pa štímao Epafródituša brata i pomočnika i vojuváča z menom vrét mojega poslati k vám; v o z á č auriga dain. 102: vinski vozáč; v r h á č baumwipfel; z a d r g á č schnur u zagonetci: kaj se brez zadrgáča zadrgne? (rit); z a g l a j á č, ono u šoštara čim čizme gladi, hrv.; z a i m á č situla aqualis gasp. 1/194: iz zaimača pijuči; z a p r a v l j á č verschwender nagfl. 141: z eti dvej bratov šteri je bio šparaven, šteri zapravláč? z a s u n j á č schubriegel nagfl. 49: táli zápora so oblejk špor klúka zasúnjáč; 65; z a t i r á č bedrucker ravn. 1/182: rečena básenj ali pravlica pomeni tóžbo kaciga bogatiga zatiráča, ki vboge tláči; z i j á č gaffer; z o b á č dentitus; ž v e k á č kläffer škr. 62: nikár se k' tēmu ne perdrúži, kateri skrivne rečy razodeva inu golufnu ravná inu je en žvekáč. — Tako i u rezi-
janštini n. p. kijáč, koláč, koráč §. 112.

Na slovcí pred tvorkom naglas imaju: b ŭ b a č knopper; c m i f ŭ g a č njeka psovka, hrv.; d i è d a č der mann im monde hrv.; f ŭ t a č upupa; g è g a č lanius colurio; g ŭ b a č knopper nagfl. 167: rást dá žalod, gubače, lístje; k í m a č, kl í m a č, kl í m p a č art messer hrv.; k m ŭ k a č rana calamita; k r â m p a č, njeka ptica; čovjek koji rado kopa hrv.; k r ŭ m p a č corvus hrv.; k ŭ

fač i kufáč čovjek dugonos; pikač i pikáč, prasac koji ima šarene piknje, hrv.; rújhtáč grüner teichfrosch, Murko: rújhtáč; a dain. r u j h t á č 202: mali kak rujhtáč, črni kak kováč v' zemli sem kopáč ali pa oráč; delam kak gnojáč ino vsak k y p á č dosta sto bregáč telkih kak koláč (krt.); s k ũ n k a č unke.

75. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ič* = stsl. *нѣк* imaju naglas na tvorci ili na slovcu pred tvorkom.

a) " na tvorci imaju: belič (beli-č) nož kojim se kolje za vinograde bieli hrv.; bodič carlina acaulis; cedič, posugje kojim se vino podciegja, hrv.; gonič treiber bei der jagd; jeglič i puls; koplič merges; mlatič drescher; snubič brautwerber, rezijanski: snubič gen. snubiča §. 55; slavič luscinia čb. 1/13: grmíči rastó, slavíči pojó; dain. 84: slavíč; — tako i berič, brič gerichtsdienner rog. 423: briče itd., jap. 333: beriču preš. 73: beričam. — Sve ove i ovake rieči imaju u ugrskoj slovenštini i kajkavštini ' n. p. širíč grille dain. 208: vgoni, kaj sem ja za vtič — črni, menši kak širíč, hujdi, vekši kak komár, grizem vas no vsako stvár (muha); u kranjštini po mojem znanju naglašá se tako jedina rieč gríč declivitas; ali se i ta govori: gríč.

b) ' na slovcu pred tvorkom imaju: pokòpič gen. pokopíča sepultor Mulih: posel apoštolski 1087: se ljudi pred svatbum ali karminum vnogo skrbe, da mogu svoje svate ali pokopiče vredno i pošteno vu svoju hižu prijeti; pozòvič hochzeitbiter; pre-zòvič praeco, publicator.

c) ^ na slovcu pred tvorkom imaju: povâbič qui invitat; prilâžič helfer im lügen, dazulügner; ríbič piscator tshup. 414. 418; preš. 27: ríbič; küzm. 6: ríbiča; petr. 134: ríbiči; njeka ptica, dalm. lev. 11, deut. 14.

76. Ovdje neka stoje i rieči kojim je tvorka *ič* to je itj = stsl. *ишѣ* srbski ili hrvatski *ič*.

a) " na tvorci u kranjštini imaju:

α) većina gragjenih od jednoslovčanih rieči: belič: bel (?) denarius jap. 43: ali se ne kupita dva grabca za en belič? jap. 326: ali se ne predá pět grabcov za dva belíča? bobíč: bób, i rezijanski: bubíč §. 42; bratič: brat nepos efratre gasp. 3/490: bratiča; brežič: breg collis; cepíč: cep drüschel; čolníč, čuníč: čoln, čun navicula dalm. job. 1; preš. 21: čolníč po mēne pláva; 95: stéšemo svój si čolníč nòv, z bógam zroč'mò ga valóvam; 179: stopíti k' sēbi ga v' čolníč povábi; 180: čolníč letí ko v' zraku úrna tica; črvíč: črv würmchen rav. 1/20: dobrotliv

je bog tudi do nar manjšiga črvíča; gön. 77: črvíča; detič: *det infans; gesell petr. 143: detič ki odpre materinu vutrobu; dolíč: dol vallis gön. 39: dobiti máš od mé bregé, dolíče; fantíč: fant knabe tschup. 642; kor. 2. 118: fantíči; golíč: gol nestling; gosíč: gos anserulus; gradíč: grad arcula; grmíč: grm busch čb. 1/13: grmíči rastó; gön. 80: grmíča; nagfl. 169: grmíči, grmíčov; kapíč: kap, krov nad vrati; kmetíč: kmet bäuerlein, a i kmetíč petr. 231: kmétiča; kolíč: kol pflöckchen; konjíč: konj röslein, čb. 4/83: konjíči so slabi, voz jéma mi stat; kosíč: kós frustum, rezijanski: kusíč §. 42; kraljíč: kralj regulus, regis filius gön. 56: kralíčke; levíč: lev junger löwe dalm. job. 39: leviče; ložíč: log hain gön. 36: ložíč je máli loug; malíč: mal idolom; mešíč: meh folliculus; mladíč: mlad pullus dalm. deut. 22; traun 213: garlica si najde gnezdu, kjer svoje mladíče izvaly; rav. 1/4: Abel mu prvega mladíča svoje čede daruje; 1/24: tako oko zasluži, de ga krokarji izkljujejo spod čela in orlovi mladíči požró; 1/108: mladíče; 253: mladíči; hrv. juvenis; mostíč: most ponticulus i rezijanski: mustíč §. 42; mrlíč: mrl cadaver jap. 32. 310: mrlíče; škr. 346. i rav. 1/92: mrlíča, 1/217: mrlíču; preš. 74: mrlíč; 64: mrlíča; 62. 63: mrlíči; 173: mrlíčov; 73: mrlíčam, med mrlíči; nožíč: nož cultellus dalm. jer. 52; i rezijanski: nužíč §. 42; platíč: plat dimidium arboris scissae; pobíč: pob bürschlein küzm. 34. 176: pojbíč; 81. 187: pojbíča; nagfl. 87: pojbíč; 168: pojbíčke, pojbíčov; popíč: *pop u pôpek auge am zweige; prtíč: prt tischtuch rog. 24: prtyčou; repíč: rep schwänzlein nagfl. 175: žabe repíče zgtúbíjo; psič, pesíč: pes catulus jap. 77: psičam; nagfl. 87. 100 i gön. 52: pesíč; nagfl. 39: pesíča, gön. 52: psíča; petr. 40: psiči; rtíč: rt gipfel, wipfel tschup. 160: on je stal na artiču te nar vikši sreče; siníč: sín, i rezijanski: siníč §. 42; slabíč: slab schwächling; slepíč: slep amphisbaena, dalm. lev. 11: slípič, i rezijanski: slepič §. 42; snopíč: snop kleine garbe čb. 1/45; srpíč: srp kleine sichel čb. 1/45: sukajmo srpíče, dekléta mladé — vrstímo snopíče, se sméja sreč; stolpíč: stolph säulchen nagfl. 79: eto su tramouvje, vu té so notri zdubleni stupíčke; 80: pokriva znotrejšni tál stojí z tramouv (slejmen), stupíčov, ram (skárič) roženíc (lejmezov) i lát; tatíč: tat kleiner dieb; tramíč: tram bälkchen nagfl. 62: tramíči; tropíč: trop häuflein menschen; Tržíč: trg ime trgovištu u Gorenskoj njem. Neumarkt; volíč: vol bubulus čb. 4/83: konjíče, volíče napasene

j^omm; v^oratič: vrat hälschen; tanacetum; v^oražič: vrag teufelchen; teufelskerl von einem buben; v^orčič: vrč krüglein, rezj.: werčèc §. 74; v^oršič: vrh wipfel ravn. abc. 65: vršice; z^oetič: zet täuffing. — Tako bit é i: kržič cyclamen europaeum. — Sve ove rieči mogu i u kranjštini imati naglas na slovcu pred tvorkom i to imaju [^] koje se grade od rieči s [^] i [^], a [^] koje dolaze od rieči s [^]: čólnič: čóln jap. 32. 34: čólnič; dēdič: dēd heres; dētič: *det; kōsič: kōs merula i rezijanski: kāsic §. 42; králjič: králj; kmētič: kmet dalm. jer. 51; jud. 5; jap. prid. 2/234: kmetiča; mlādič: mlād škr. 52: bōlši je medvedko, kateri so mlādiči odzveti srečati kakor norca; nūčič: nūk pohl. opr. 305: iz svojemi nuččami (čitaj: nūččemb); pūbič: pūb ravn. 2/241: Jezus je pūbiča zaklical; preš. 64: pūbčev der unken; strīčič: stric patruelis zagr. 5/1. 192: pape Piuša strīčič; zēčič: zēc rezijanski: §. 42: zēcič itd. — Mjesto ič govori se po Štajeru i Ugarskoj, pa amo tamo i kod kajkavaca ič: detič; pojbič itd. a u kranjštini jedina rieč: h u d i č: hud diabolus, traun 281: hufč; dolazi i u kajk. gasp. 3/475; i rezijanski: h u d i č §. 25.

β) rieči gragjene od dvoslovčanih femina na a: deklīč: dékla puella dain. 34: deklīč, pa tako i u kajkavaca zagr. 5/2. 24: je deklīča zdravoga rodbine izručil; mat. 585: deklīči oholne, koje z-lēčkami, z' prugli držanja i lica vašega v cirkvu dohajate, kak hočete da bog vdobrovóli se vu molitvah vašeh? gla v i č: gláva κεφαλή o neživih stvarih, dalm. ex. 26: nyh glavīči imajo biti zlaty; ex. 27: kufaste glavīče; küzm. 220. i trpl. 98: glavīč voglá; k a p i č: kápa, na koncu nosa šta god prisahlo, schmutzflack an der nasenspitze; p t i č v t i č: *přta u ptica avis. — I ove rieči mogu imati naglas na slovcu pred tvorkom: j ā m i č: jáma u stopnu kladu, loch im pflock der stampfmühle; m ū h i č: múha, njeka bilina.

γ) deminutiva gragjena od rieči s [^] ili [^] na zadnjoj slovcu: č e b r i č: čebēr; g o l o b i č: golób; g o s p o d i č: gospód; k o r n i č: korēn wurzelchen nagfl. 151: kornīč, kornīčke; o t r o č i č: otrōk dalm. gen. 43; jud. 18; ravn. 1/76: so na vozé djali svoje žene in otrōčče; 1/117: otrōčča. I ove rieči mogu imati naglas na slovcu pred tvorkom: č ē b r i č zagr. 5/1 38: na koj čebrič opat je sel; g o l ó b i č kor. 1. 15: golóbič; nagfl. 114: goloubičke; g o s p ó n i č herulus.

δ) deminutiva gragjena od dvoslovčanih masculina s [^] na predzadnjoj a pregibnim e u zadnjoj slovcu: k o z l i č: kōzel böcklein rog. 219: kozličou; ravn. 1/43: dva kozliča 1/128: kozliča; küzm.

142: kozlčča; rezijanski: kuzlić §. 42; lončič: lönec i rezijanski: lunčič §. 42; oslič: osel eselein; ozlič: dzel knöttchen; telčič: tēlec kälbchen trpl. 55: telčič; 40: telčiča; 42: telčiče; zvončič: zvönc i rezijanski: zvončič §. 42; žmokljič: žmðkelj bausch.

b) ^ na slovcu pred tvorkom imaju koje se grade od rieči s ^ na zadnjoj slovcu i onih s ^ na predzadnjoj, koje imaju u zadnjoj slovcu pregibno e: beráčič: beráč armer bettler rog. 464: beráčiču; dojednčič: dojednec; lágvič: lágev fässchen; óblič: óbel kleiner hobel; práščič: prásec, ali praščice trpl. 66: razkopali ga divji praščičke; prvéničič: prvénc; prvorojednčič: prvorojnec primogenitus dalm. ex. 13; nehem. 10; tschup. 441: prvorojenčiči; rejénčič: rejénc; túrnič: túren gol. 20: turenč; učénčič: učénc; Vógrič: Vóger Hungarellus. — Tako i: brklič = lagvič; érbič: jérbič, vérbič = erbe dalm. ev. mat. 21; ravn. 2/51 272: vérbič; tschup. 49: irbeč; jágnjič lamm dalm. ex. 21; mladénič juvenis jap. 259: mladēnč; traun u predgovoru: mladēnči; a nagfl. 187: mladanič. — Tako su naglašene i: hráškič, ime jarcu; kámščič: (kámski mjesto kámski) rubus saxatilis; kóčič aniscus letopis mat. slov. 1875.

c) ` na slovcu pred tvorkom imaju: bðžič gen. božiča dies natalis Christi ravn. 2/30: bðzič, itd.; klðbčič knäuel ravn. abc. 59: klobčiči; a rezijanski: kloučfć §. 54; nðžič messerchen uz nožič i nôžič: pðlič die halbe kr., a eine mass hrv.; přěšič porcellus; rðžič hörnchen; bockshorn; wüsterhorn; a rezijanski: ružič §. 42; schröpfhorn; vðlčič eine viehkrankheit. Tako i imena obiteljska: Bohðrič gen. Bohortčča; Mohðrič kr.

d) ^ na slovcu pred tvorkom imaju

α) deminutiva od rieči s ^ ili " na zadnjoj slovcu: brlôžič: brlög; gospodičič: gospodič; dalm. prip. 21; rog. 464; tschup. 174: gospodičičev; pohl. opr. 272: gospodičiča; menišič: menih mönchlein preš. 112: prebléčen sēm minšič bil — in rád sēm pěl, še rájši píł; obrôčič: obrôč; potôčič: potök i pòtok gen. potóka rivulus dalm. cant. 5; vršičič: vršič. Sve ove osim onih koje se grade od rieči na ě mogu i " na tvorci imati: brložič, obročič, potočič, sravnj gore a) γ).

β) rieči koje se grade s ^ na predzadnjoj i pregibnim e u zadnjoj slovcu: Boštjānčič: Boštjānec ime obitelji kr.; Florijānčič: Florijānec, ime obitelji; gostožērčiči: gostožērci das sieben gestirn dalm. job. 9: gostožerčiče; hlápčič: hlāpec ju-

venis dalm. lev. 12. 31; num. 22; 2 bron. 34; jap. 434; i hlapčič, dain. 18: hlapčič; hlēbčič: hlēbec; Kocijānčič: Kocijānec, ime obitelji; odstāvčič: *odstāvec infans ablactatus; otāvčič: otāvec foenum tertium; prīmščič: *prīmski (? prim̄sk) maniceps; prôščič: prôstec, stupić u plotu, da se okolo njega plete hrv.; rufijānčič: rufijānec lenulus; sīnčič: sīnek filiolus; skrivājčič: *skrivājec abscondulus; ūjčič: ūjec conso-brinus; Urbānčič, Vrbānčič: Urbānec, Verbānec, ime obitelji (Predvor); zakōnčič: *zakōnec filius legitimus; žlāhtnič: žlāhten nobilis preš. 148: žlāhtnič. Tako valjda i pīplič junges huhn petr. 14: pīpliče.

e) Naglas dalje prama početku nego na predzadnjoj slovcu imaju rieči koje se grade ili od rieči koje u sing. gen. ili u sing. nom. fem. rastu a naglas imaju u nom. na predzadnjoj slovcu, ili od rieči s naglasom dalje nego na predzadnjoj slovcu. Taka su deminutiva riedka, jer jezik danas voli praviti deminutiva tvorkom *ec* i *ek*. Mogu se čuti med narodom rieči kao: bājerič: bājer kleiner fisehweiher; bértošič: bértoh schürze; brátrančič: brátranec; kámenič: kámen; šólinič: šólin kleiner schuh; vānjkušič: vānjkuš itd. Običnija su imena *obiteljska* načinjena od nazova službe ili zanata, kojim se koji prednik bavio, n. p. Mālarīč: mālar; Mlīnarič: mlīnar; Ríhtarič: ríhtar; Šáfarič: šáfar; Šóštarič: šóštar; Válpotič: válpot; Žnīdarič: žnīdar itd.; pa tako i druga nomina propria, koja se grade ili od samih imena krstnih i drugih n. p. Pōngračič: Pōngrad (Pancratius); Prímožič: Prímož itd.; ili od adjektiva načinjenih od tih imena n. p. Júrkovič: júrkov; Márkovič: márkov; Pétrovič: pétrov; Vídovič: vídov; Kováčevič: kováčev; Tetičkovič: tetičkov itd. itd.

77. Rieči na *oč* i *uč* meni poznate sama su imena vlastita te će biti prema ital. uccio: Brbúč, Fakúč, Krkóč, Matúč, Sardóč. — Pèruč gen. Perúča; Smòkuč, selo kr.

78. Rieči kojim je tvorka *ež*, u njekih mjestih naročito u ugrskoj slovenštini i kajkavštini *eš*, imaju većinom naglas na slovcu pred tvorkom, ali i na drugoj kojoj slovcu.

Dvoslovčane imaju malo ne sve ^ na slovcu pred tvorkom: bābež homo mulierosus; bārkljež ungeschickter; békeš, vrst kaputa hrv.; bēreš, nagfl. 175: pri doumi jeste i slúžečka držina kakti dojka, hlápci (kočis, béreš, govedar) hlapíce itv; bētež i bētež gen. bēteža i betéža $\mu\lambda\alpha\kappa\iota\alpha$ dalm. jer. 22: koku boš lepa

kadar bodo tebi beteži inu divji ohuji prišli? 2 hron. 6; jesai. 26: v svoim beteži; kast. cil. 36: spomin večnosti bolézn trplente, beteže.. prežene; jap. 39: Jezus je ozdravil vsako bolezen inu vsaki beteš nad ludmy; tschup. 490: nas vseskuzni beteži ali na kup lezejoča starost sili svojega telesa se šonati; ravn. 2/1-4: bolézni med ljudmi in beteže je révežam ozdravil; b ô d e ž *βουφαία*, stachel des igels; petr. 18: bodeš; b r â ž d e ž befleckung, fleck; b r î k e ž, ime kozlu let. mat. 1875. 223: bríkež; b û k v e š homo ineptus; b û r e ž urina; b û r k l e ž ungeschickter mensch; Č â d e ž, ime obitelji kr.; Č â t e ž, Č r e t e ž, imena mjestna kr.; č î m p e ž zweirädriger karren; č ũ d e ž miraculum traun. 16. 98. 113. 178: čúdeže; 202: čúdežov; preš. 70: čúdeža 152: čúdeži 184: čúdeže; u plur. često neutrum: čúdeža, jap. 116: bodo dělali velike znamenja in čudeža; preš. 67: o čúdeža neznane; č ũ j e ž, ime psu; d ê l e ž gen. dèleža i deléza antheil ravn. 1/79. 227: délež; škr. 62 i 384: dèleža a 213. 232; dejléž, 268: dejléžov, 381: dejléži; pok. 224: dejležam, 3/65: dejležu; d ê r e ž, dèreš tortor; mlado zelje n. p. od kolorabe sasječeno, hrv.; d ô l g e ž langestreckter mensch; F f l e š, ime obitelji, kr.; f ũ r e ž wurstbrühe; = koline, pozvati koga na furež hrv.; g â r e ž, ime kozlu, let. mat. 1875. 223: gárež; g j ê n g j e š (džëndžeš) više u kupu lešnjaka, hrv.; g l â d e ž glätterwerkzeug für die wäsche; eryngium amethystinum; g l ê d e ž u g r d o g l ê d e ž homo invidus, i k r i v o g l ê d e ž homo limis oculis spectans; g l ũ m p e ž, glup čovjek; g r â b e ž homo rapax; g f d e ž homo foedus ravn. 2/126: Jezusa so ti grdeži moršti hotli; g ũ l e ž schinder; h î g j e š, hidješ ime volu, hrv.; h ũ l e ž ime kozlu, let. mat. 1875. 223: húlež; î s k r e ž, ime kozlu; J ũ d e ž Judas; K â j f e ž Caiphas; k l â t e ž klâteš erro reš. 215: jeli moguće da bi ova zadobiti mogel jeden klâteš, jeden lažec, jeden tepec? k ê d v e š, ime konju hrv.; K n j ô b e ž, ime obitelji (Gojzd gr.); k ô d e ž mendicus; k ô d r e ž homo crispus; K ô r d e ž, ime obitelji, kr.; k r â d e ž furtum; k r â m e ž, ime kozlu, let. mat. 1875. 223: krámež; k ũ j e ž schmied čb. 4/94: de turški kuješ si, poznam; k ũ r e š, on klin kod pluga, koji se čas u jednu čas u drugu luknju premiešta, da se dublje reže; zove se i k v o r t ê š; l â v k e ž nachleser; l ê v e ž, kratko polence kojim se u levi za posviet loži, gr.; l î d e ž, l î p e ž, l ũ n e ž imena kozála let. mat. 1875. 223 i 224; m â d e ž macula dalm. lev. 13 traun. 37: madeža; M â l e š, ime obitelji kr.; m ê r e ž, koji mjeri; m ê s t n e ž u m a l o m ê s t n e ž kleinstädter; m î r g e š, ime volu, hrv.; m î s l e ž u l e h k o m î s-

le ž ein leichtsinniger mensch ravn. 2/16: lohkómislež ljubi le šum, razbóto in sméh; m ô k e ž, ime kozlu, let. mat. 1875. 224; ô s t r e ž perca fluvialis; p â d e ž casus; p â l e ž senge; p â p e ž pabst; p î j e ž potator. (Ova je rieč nastala za pokojnoga pape Pija prema rieči papež pa se šaljivo govorilo papež pijež te se nuzgredno mislilo na esser und trinker jer papati znači u djetinjem govoru jesti a pápa jelo.) p î r k e ž, pl â v e ž imena jaraca let. mat. 1875. 224; p ř d e ž furz; farzer; ime vrutku, kr.; p r ê t e ž qui minatur i minae, dalm. prip. 27 in margine: ne pusti se skuži nobeno izkušnavo ali priteš iz tvojga stanu ali opravila izegnati; p ū g e š, ime jarcu, let. mat. 1875. 224; r ê m e ž lupinum; r ê t e š placenta tortilis vrst kolača magjar. rétes; r ê v e ž homo miser gen. rèveža riegje revéža pohl. opr. 142: rèveži; traun. 177. 210: rèveži; ravn. 1/83: révez: 1/198: rèveža, 1/309: rèveže, a 2/184: revéžu i škr. 239: rèveža; r î t e ž grossarsch; r î v e ž, ime jarcu, let. mat. 1875. 224; R ū d e ž, ime obitelji, kr.; s â d e ž consitio, plantae ravn. 1/261 i abc 61: sádež; s â j e ž, ime jarcu, let. mat. 1875. 224; s ê d e ž gen. sêdeža, riegje sedéža sitz, traun. 17. 22. 227: sêdež, 225: sêdeža; 1. 115: sêdeži; a ravn. 1/98; sedéz; u plur. često neutr. sêdeža, jap. 108: ony radi imajo te prejdne sêdeža per večerjah; s î t n e ž homo molestus; s k r ū n e ž beflecker schänder ravn. 2/109: ojstro jih je skrúneže tempelna; s k ū b e ž crinium evulsio; s n ê d e ž u sladko- s n ê d e ž leckermaul; s m ř d e ž foetor; s m ř k e ž cobilis barbatus; s t r â d e ž hungersnoth; š t ô r k l j e ž ein ungeschickter mit hohen beinen wie sie der storch hat; t ê p e ž flagellatio; erro. rog. 423: prestáli tepeže gájžle, peze, grmáde, meče; t r â p e ž homo stultus; t r ê b e ž gereut; nachgebur; t ř g e ž raufbold; ime psu; t ř p e ž gen. třepeža i trpéža dauer rog. 214: trpèž, 479: trpéža; tschup. 437: si nehče skuz tu svoje sręče na dalne trpež na skuje; pohl. opr. 65: brez trpeža; t ū m e ž dummkopf, štj.; v ê d e ž vates tschup. 317: vędéžu (čitaj vêdežu); v î d e ž = vîdez kast. cil. 162. 248: k' videžu; v ū g l e š, ime volu hrv.; z â j e š, ime jarcu, let. mat. 1875.: 224; ž î v e ž frumentum lebensmittel pohl. opr. 203: živéz (čitaj živež); ravn. 1/18: tudi jedí vzami vsakih seboj, de bote ti in one živež imeli; ž l ê h t n e ž homo malus schlechter kerl.

imaju: G ó m p e ž, ime obitelji, (Križ gr.); j á n e ž prema anies japl. 111; R é b e ž, njeki strmac u založkoj gori u Goren-

skoj; `ima: lè m e ž vomer. — U Metelka 52 čitam: delèž, tepèž to će glasiti: delèž, tepèž; ja tako nisam čuo.

Tro- i višeslovčane

a) ^ ili ^ na slovcu pred tvorkom imaju one rieči koje se grade od adjektiva s naglasom na predzadnjoj slovcu i pregibnim e u zadnjoj: grozovítnež: grozovíten homo immanis; hudóbnež: huddben homo malus rav. 1/253. 335: huddbnež; nemárnež: nemáren homo piger, incuriosus; nemírnež: nemíren homo inquietus; neokrêtnèž: neokrêten homo ineptus; neródnèž: neróden homo ineptus; neúmnež: neúmen dummkopf rav. 1/332: de ga nevúmneža! nevščêčnež: nevščêčen nulla re contentus; nezdúšnež: nezdúšen ein herzloser mensch rav. 1/308: veselje nezdúšnežov kmalo míne; 1/334: nezdúšnež; nezmérnež: nezméren unmässiger mensch rav. 1/311: ošábnež: ošáben homo arrogans rav. 1/133: ošábnež, 2/33: ošábneža, 2/41: kralj je bil ošábnež in oblastlívic; posêbnež: posêben sonderling; posvêtnèž: posvêten weltlich gesinnter mensch rav. 2/16: posvêtnèž; prevzêtnèž: prevzêten homo superbus; samopášnež: samopášen egoist; srborítnež: srboríten homo inquietus; togôtnež: togòten ein zornmüthiger. — Tako su naglašene i rieči gragjene od rieči s naglasom na zadnjoj slovcu, ili gragjene od jednoslovčanih osnova složenih s predlogom: napúhnež: puhn u napuhnoti ein aufgeblasener mensch rav. 1/311: napúhnež jíše čast, pa on najde zaničovanje; 2/89: napúhnežam to ni bilo prav; pojêdež: jed u pojesti fresser škr. 87: kateri pojêdeže páse; sramoty svojiga očeta; priprôstež: priprôst homo simplex rav. 2/202: še takim priprôstežam to resnico da zapopasti. — Tako i Martínež: Martín gen. Martína ime obitelji (Gojzd gr.).

b) Naglas dalje prama početku nego na predzadnjoj slovcu imaju rieči gragjene od rieči s naglasom dalje prama početku nego na predzadnjoj slovcu, i to isti naglas: lákomnež: lákomen homo avarus; méderež: *méder ime jarcu, let. mat. 1875. 224; ničêmurnež: ničêmuren nequam rav. 2/18: ničêmrneži, hvalétje, blebetávci imaju lažnjivo bogabojéčnost.

79. Rieči kojim je završetak *iž* imaju ^ na zadnjoj slovcu: drobíž res minutae; scheidemünze rav. 1/318: bodo kámene ki jih je drobíž kolj scelili more bit? 2/106: tudi v' dnanjih marsikaj drobíža je šlo opravlati; 1/318; Kajdíž ime obitelji kr.; ostríž njeka bilina, hrv.; Pakíž ime obitelji, kr; paradíž paradies.

80. Rieči kojim je završetak *ož* ima malo: á r n o ž lorica; brust-latz dalm. jer. 46: ony semkaj drčé de arnož žvenkeče; tschup. 45: nosite na svoji glavi use svoje žive dny čelado (galeam), na svojemu životu ta arnoš ali želežne oklep (loricam); 393: arnoža inu čelade on scer ni imel; p i n ó ž fringilla montifringilla, običnije fem. pinóža.

81. Rieči kojim je završetak *uš* imaju ' na zadnjoj slovcu: m e h k ú ž weichling; krebs mit weicher schale gleich nach der häutung.

82. Na *avž*, *ovž* završuje se: M a t ê v ž Matthaeus jap. 1.: evangeli Jezusa Christusa popisan od svetiga Mattheyža; M i k l â v ž Nicolaus.

83. Na *ovž* završuju se njeke strane rieči, *ovž*. je njem. haus: f á r o v ž pfarrhaus; f ó g l o v ž vogelhaus, jap. prid. 2/128; govori se i g o b ô v ž gr.; l ó n t o v ž landhaus. — P a m t i i b ú r o v ž ursa major čb. 4/80: č'mu nek so gostoževci — č'mu meni velki burovž (Vodnik) i m ó s t o v ž säulengang tschup. 15: se je zarotil de nobedn z' njuh na bo nigdar nekol več na mušovš njegoviga gostuvanjanja prišl; 261: kateri so na mušovžu iz Kristusam govorili; ravn. 1|180: proti večeru se hódi (David) po móstovži sprehajat.

84. Rieči kojim je tvorka *aš* imaju naglas ili na tvorci ili na slovcu pred tvorkom.

a) ' na tvorci ima velika većina: a l d o m á š mercipotus, honorarium quod datur operariis finito labore perg. 93/2: da taat ne bude mogel onoga na preg dati od koga je bil takovo živynče kuupil, ili nekoga drugoga koteri je poleg običaia takou aldomaš prežegnał, ne bude mogel napreg pripeliati, bude obyšeńia vryeden; b a n d e r á š fahenträger hrv.; b l e k á š, kozel ki rad blekeče let. mat. 1875. 223; b r e k á š, ime hozlu; let. mat. 1875. 223; c i m b u l á š, seoski muzikaš hrv.; c i t r á š zitterspieler zagr. 5/1 69: za tem citraš premenil ie i igre svoju notu i popevku; č o h á š čohaschneider hrv.; d i p l á š lyripiparius; d u d á š lyripiparius; f e k t á š fechter; f o j t á š, ono u što se prah zamota kad se u pušku nabija hrv.; f o l j á š cursus magj. folyás perg. 6/2: on koy-e imanie sprosil, vazdar se more preti z neuernim i prauadni folyaš zdržauši more takouo imanie zauięti; 9/2: po prešesty onoga folyaša ali pernię...; 41/2: praudennim foliašem mogu saami sebe braniti; 43/1: ako se pernia zauoliu imyenia duge pernię foliašem (tečeniem) počne, pernia vse do odgouaranja more teči; 79/1: ako bi se ona dua poglauiteša gorni i dolni peruša sama od sebe ili po dobreh priateleh opomenena zmyrila i ziednala i one bi perni ze

usiema konec učinila i nie bi folyaaš dolie položila; foringáš auriga küzm. 97: foringáš; golibáš incola tugurii seu loci deserti; grabancijáš necromantes; guljáš art fleischspeise nagfl. 102: ovca da vsejm mesou za tečni guláš; igraš lusor zagr. 5/1 154: ako ottec je pianec igraš tat, kak more on sina svoga vučiti mertučljivo vino pittí? 5/2 54: od jednoga igraša; gasp. 1/646: igrašom, Mulih posel apošt. 1266: da ne bude pijanec kláteš igraš niti maslakast; jaháš eques, nagfl. 96. 97; gön. 30: jahaš: kartáš kartenspieler; kockáš aleator gasp. 3/544. 545; kočijáš kutscher, običnije: kočijáž; komedijáš histrio; magáš nanus, pygmaeus; mejáš confinis perg. 57/2: megyaaš, 22/1 megjáši; muzikáš musiker; orguláš orgelspieler; orijáš gigas; oštarijáš caupo nagfl. 133: oštariáške; pajdáš socius gön. 33; nagfl. 12. 32 itd.; plemenitáš nobilis zagr. 5/1 305; gasp. 3/563; požiráš helluo; pravdáš litigator; škofijáš phrygio; šparáš sparer gön. 30: šparaš; tancáš tänzer, Mulih posel. ap. 1266; tentáš, njeka riba u Savi; trumbetáš, tibi-cen; užuráš foenator perg. 21/2: ožuraaš; zagr. 5/1 194: zaslepljuie vse vžuraše; gasp. 3/532 itd.; velikáš magnatum quidam zagr. 5/1 191: vsi velikaši; gasp. 1/693: velikáše; 3/406. 477. 563; vožáš seiltänzer nagfl. 129: vožáške pléšejo po voužaj. Tako i: Andráš Andreas küzm. 17; mol. 101; gön. 61; Tomáš Thomas küzm, 17; mol. 101 itd.; to áš biva u kranjštini áž: kočijáž, Matijáž Matthias; Tomáž.

b) ^ na predzadnoj slovcí imaju: bûndaš, ovčarski pas, nagfl. 86: na čuvanje ouvc držani psi se ovčárski psi (bundaške) zovejo; čûgaš, ime volu hrv.; dêraš lignator nagfl. 41: ednomi nevolnomi deraši je v-vodou vnišla sekera; 133; fârkaš, ime psu, hrv.; inaš ὑπρητής nagfl. 130; petr. 53: sluge i inaši; zagr. 4/1. 10; 5/1. 251; gasp. 3/402; reš 180; kûlaš, ime konju, hrv.; lâmpaš lampe mol. 179; petr. 184: z lâmpaši; zagr. 5/1. 233. 274; pâlaš gladius gasp. 3/514; reš 235; sârvaš, ime volu, hrv.; ûpkaš hûpkaš epops gön. 18; zîraš, zôbaš, imena jaraca, let. mat. 1875. str. 224. — Tako i mesîjaš Messias reš. 221. — ima váraš urbs trpl. 57. váraše; nagfl. 184. itd.

Rieči na eš gledaj pod ež, gdje dodaj: aloeš aloe küzm. 209: prinisao je zmešanje myrrhe i aloéša; petr. 63: noseći myrrhu z „alósssem“ zmešanu.

85. Rieči kojim je tvorka iš imaju ili ' na tvorci ili ^ na slovcí pred tvorkom.

a) ^ na slovcu imaju: *beliš* i *bêliš*, komad kože kano ti za podstavu kod šoštara, hrv.; *drobíš* res *minutae* gön. 29: *drobíš* vu delu je ešče nej delo; nagfl. 109: *gouska* jej *trávo* zrnje i *drobíš kúnj*, 145: *etakšega* *drobíša* se več more imentivati; *sravni* *sprieda* *drobíž*; *cipelíš* *calceus* hrv.; *grdíš* *homo foedus*; *kališ* *caenum* trpl. 53: *kališ*; 32: *kališa*; nagfl. 175: *žabe mála* *droubna* *jájca* vu *kališ* *dejvajo* *doli* i *toplouča* *sunca* je *ležé* *vö*; 111: *reca* vu *kakši* *močvar* se *zadubé*, *cejli* *dén* *rova* v-*kališi* za *jejstvinov*; *kurvíš* *hurer*, *küzm.* 306: *kurvejske*; *lopíš* *lebes terreus*; *lotríš* *fornicator* zagr. 4/1. 264: on *nečisti* *lotríš* i *praznik*; 5/1. 294: one *lotriše* vsakoiacki *betegi* *trape*; *modríš* *cyanus* nagfl. 51: *neba* je *moudra*, *modríš* *mouder*, *vdárec* *mouder*; *períš*, *canjak* *kojim* se *posudje* *bríše* ili *pere*; *prpríš* *serpillum*; *steklíš* *ein wüthender*, *ein ultra*; *strgíš*, *ime* *psu*, hrv.; *šporíš* *verbena*; *valíš* i *váliš* *felleisen*.

b) ^ na slovcu pred tvorkom imaju: *êgríš* *stachelbeere* nagfl. 153: *je-li* *ste* *gda* *brali* *egriš*? *je-li* v-*egriši* *samo* *edno* *semen*? *káma* *sadijo* *egris* i *ribizko* vu *ogradaj*? *golómbiš* i *gölobiš* *kugel* nagfl. 84: *vö* *streljen* *golombiš* se po *mouči* *pükšenoga* *prahá* *gene*; 193: *gvúšno* je *tak*, *kaj* je *visína* *nébe* *nej* *polojna* *globi*, *liki* se *nam* *bidti* *vídi*, *nego* *takša* *kak* *eden* *znoutra* *voutli* *golombiš*; *jéliš* *cibus* zagr. 5/1. 192: *od* *prekorednoga* *jeliša* *ni* *imel* *sna* *ni* *počinka*; *gasp.* 1/680: *kada* *betežnik* *zbog* *kakovoga* *obeteža* *nemertučljivoga* *goščénja* ali *jéliša*, *ako* *ozdraveti* *hoče*, *od* *njega* se *mora* *čúvati*; *jûriš* *impetus* reš 221: *podseli* *su* *stanovit* *varaš*, *koteroga* po *jurišu* *hotejuči* *oteti* *soldati* *varaščani* *pune* *voze* *kipučega* *olja* *zvrhu* *glav* *njihoveh* *zleali* *jesu*; *kalamáriš* *tintenfass*, nagfl. 44: *kalamáriš*, 56: *kalamáriše*; *kláriš* *corallium*, *sravni* *niže* *králjuš*, hrv.; *kôdiš* *mendicus* nagfl. 87: *eden* *temni* *koudiš* *nej* *meo* *ki* *bi* *ga* *vodo*; *magj.* *kóldús*; *sravni* *gore* *kôdiž*; *krûmpiš* *erdapfel* nagfl. 81. itd.; *kûčiš* *kutscher* nagfl. 96: *kočiš*; *gasp.* 3/560: *kučiš* *pošikne* *konje*; *piliš* *potus* *mat.* 614: *nagovarja* z *napitnicami* *priatele*, *znance* *na* *piliš*; *zagr.* 5/2. 78: *gospodična* *zagovori* se *na* *Bistricu* *k* *b.* *d.* *Marie* *bosa* *prez* *piliša* i *jeliša* *iz* *Zagreba* *čez* *goru* *pojti*; *pláviš* i *plavíš* *najzadnja* *zločesta* *žganica* hrv. (možda *valja* *ovako* *pisati* *rieč* *pláviš* *mjesto* *plávš* *schmelzofen* *ravn.* 1/122: *plávš*?); *rájniš* (*rheinisch*) *gulden* *pohl.* *opr.* 169: *rajnš*, 268: *ranjšov*; *špêriš*, *herba* *quaedam*; *tiváriš*, *továriš* *socius* *küzm.* 20. 36: *tivárišom*; *mol.* 201: *tiváriše*; 198: *tiváriške*; *vânkíš* *kissen* nagfl. 97: *z-kosminja* *pa*

vankiške i síta zgotávljajo; žīviš = živež trpl. 91: živiš; 47: živišom. — Tako i ^A ndrīš Andreas gōn. 54.

ima: stáliš stand trpl. 84: stáliš; mol. 148. 153; nagfl. 64; petr. 269: vu tom takovom stáliše; gasp. 1/674: k ovomu zdencu vsakojáčkoga stáliša i spola betéžne ljudi dohajajúče prvo zadobívati zdrávje zagleda.

U ugarskoj slovenštini i kajkavštini ima i rieči na iš primitih iz latinštine prema is: brēviš perg. 41/2: tutorske nepče obagienia jošče i zvuna ostave i breviša slobodno mogu biti; 76/1: po dokončani octaue ili breviša; diocēziš perg. 86/2; judiciáliš perg. 66/1: iudiciališa, iudiciališeu; pēstiš pestis trpl. 75: te on oslobodí od mreže lovca, od pogüblenoga pestiša; 76: ne boš se bojao pred pestišom šteri v kmici lazi, pred kügov, štera pouldné vdérja.

86. Rieči kojim je završetak oš strane su većinom a naglas imaju na slovcu pred oš: bíroš boarius magj. birus, béres; do hānoš tabakraucher nagfl. 102: ovca da dohánošom lejpe začke; Jānoš Joannes küzm. 7: Jánoš; sladki janoš foeniculum vulgare; kām-poš engerling; lôgoš, kad su tri konja upregnuta onaj konj koji je na prvo sâm zove se logoš hrv.; pírgoš, ime jarcu let. mat. 1875; prēkoš, ime prascu hrv.; zastoš gōn. 54: doli je djao svoj gaban pod zastoš. (što zastoš znači, ne znam, ni kakav mu je naglas, bit će ugr. zāstoš ili na kranjsku zāstoš).

87. Rieči kojim je tvorka ili završetak uš takodjer su većinom strane, ili su na prosto latinske, ili se domačim dodaje latinski završetak us promijenjen na uš; obične su najviše ugarskoj slovenštini i kajkavštini, gdje je latinština duže vladala; naglas imaju obično na slovcu na kojoj je u strane rieči.

a) ^ na slovcu pred tvorkom imaju n. p. agnātuš perg. 39/2: agnatuši; árkuš bogen papier nagfl. 63: árkušov; ime obitelji (Varažd.); ^A rnuš, ime obitelji, štj.; bāguš duhan što ne izgori u luli već radi mokroće preostane te ga mužj-seljaci žvaču, hrv.; bātuš küzm. 142: koliko si dužen gospoudi mojemi? stou bātušov olija ἐκκτὸν βᾶτουσ ἐλαίου; bogātuš: bogät dives petr. 232: bogātušu; zagr. 5/1. 182: veselia bogatušev ovoga sveta jesu zlamenia zle vekuvečnosti; gasp. 1/683: bogātuš evangeliumski; 3/563; mat. 7. itd.; cēdruš čedruš trpl. 22: cedruše; cīmpruš, landfiedler hrv.; cīnkuš tintinnabulum; blatero; cōkuš, vrst napoja hrv.; dōbuš ἐθνάρχης küzm. 336: vu Damaškuší doubuš Aretáš krála je strážo Damaškušāncov mesto; dōlguš dūguš

official perg. 90/1: duuguš; flûkšuš fluxus zagr. 5/1 77: od kuda su one strašne bolli glaunè, očnè, grlnè, zubnè, nosnè? rečeš more biti da od katarà, od flukšusa, od vrbanca? more biti da ie istina, ali gdo on katar, on flukšuš (pisano fluxus, ali zagr. piše i vexi = vekši) on vrbanec pošilja? fûntuš pfundleder; glôbuš globus kugel zagr. 4/1. 141: pripetilo se ie neko letto, da ie vu zimskom vremenu iedna ptičica na vrhuncu one gore doletela bila i na svrž dreva iednoga sela i z nogum svoium iednu droptinicu snega na drugu svrž ie obalila, iz druge svrži opala ie malo vexe droptinica na tretiu svrž i tako opadaiuč do zemlje use vexi globuš snega ie postaiial, ar se ie sneg snega prijmaj, valjaiuči se pako od vrhunca gorè ne samo sneg nego i zemlju i kamenie ie on globuš pobiral, tak velik i strašen na spodobu iedne pečine postal; grade ako prem iake, zvrhu koieh ie on globuš snega doletel, use ie podrl i ljudi i neme stvari vu nyh živuče ie potukel; gasp. 3/561: zvrhu nje ognjeni globuš i obletavajuči na nju opasti nesu mogli; hegeduš = guslar, zagr. 5/1. 47: je našel gudce ili hegeduše; i hegeduš, magj. hegedüš; jâgnuš i jágnuš skapulier; Jêžuš i Jêzuš jap. 1: evangeli Jêzusa 4. 10. 11: Jêzus itd.; mol. 119: Jêzuš itd.; kaldêuš chaldaeus gasp. 1/208: kaldeuše; kâzuš i kâžuš casus perg. 5/1.: cažušeu; kêtuš ζωνωός, μέτοχος petr. 97: kii behu Šimunovi kētuši; 96: namegnuše ketušem, ki behu vu druge ladje; klâruš i krâljuš perlenschnur mat. 619: kade spoznali ste, da lečke ljubavi postavljaju se, bi morali kčere onu opravu, on klaruš, on šmuk vzeti, po kojem tak oholna biva; kognatuš cognatus perg. 39/2; kôlduš mendicus petr. 88: kolduš; zagr. 5/1. 107: ako koi tvoy dobročinitel nahagia se vu takove potreboče, ti si dužen niega prvo pomoči neg niednoga drugoga naivexega kolduša; zagr. 5/1. 163: hodmo k-s-Lukaču, koi se vu svoiem evangeliu spomina od onoga nevoljnoga kolduša, koi ie bil ulceribus plenus, gledaj sprieda kôdiš magj. kôldús; kondûktuš perg. 72/1: saluušconductuša; konšênžuš: consensus perg. 23/2; kontrâktuš perg. 18/1. 23/2. 40/1.; kôruš chorus mol. 44; zagr. 5/1. 66; Krîstuš Christus; lăbirîntuš zagr. 5/1. 332: na sredi iednoga vrta labirintuša; lâjkuš laicus gasp. 3/541; lîmbuš gasp. 1/885; magistrâtuš zagr. 5/1. 238. 292; măguš μύγος petr. 16: măgušov, 20: măguši; Makabêuš gasp. 1/210: pri Makabeušeh; mîndjuš, mindžuš ohrgehänge; môduš modus küzm. 43: iskali so mouduš, kak bi ga prijeti mogli; perg. 44/1: moduš, 28/2. 58/1: moduša, 58/2:

modušem, 1/1: modušeu, 20/1: moduši zagr. 5/1. kakov ie to moduš pulzuš tipati vu suknu zavítum rukum? zagr. 5/1. 154: to moraš lepem modušem i ljubljenemi rečmi činiti; narduš nardus küzm. 193: narduša; okôluš umweg; oskôruš julus terrestris schnurassel, izgovaraj oskôrš let. mat. 1875. 223; oskôruš i oskôruš sorbus domestica; paradîžuš i paradîžuš zagr. 5/1. 28; patrônuš zagr. 5/1. 126; pêruš gornji — actor, dolnji — in causam attractus perg. 5; ime obitelji, štj.; Pilâtuš Pilatus mol. 118; prelâtuš prälat, perg. 4/1. 46/2. 61/2. 63/1; pretêkštuš vorwand zagr. 5/1. 150: hotëci onu grešnicu pokarati odpravil ie vse (apoštole od sebe) z-ovem pretextušem da..; procêšuš perg. 76/1; prozelîtuš προσήλυτος küzm. 242: nasledüvali so vnougi s' pobožni prozelítušov Pavla; publikânuš publicanus küzm. 9. 42: publikânuške; mol. 139: publikânüša; petr. 92: publikânüši; pûlzuš der puls zagr. 5/1. 79: potipati žillu kak bie i pulzuš tuče... ovomu načinu tipania pulzuša vi sami jeste zrok, ar ja se od vas vučim tipati pulzuš i spoznavam da platnenomu pulzušu potrebni su prsti od sukna; Râkuš, ime obitelji štj. i hrv.; šîpuš tibicen, mat. 10: šteje se vu pripečenjih Francuskeh, da kardinal Pelvo čujuči šipuše i trumbete kralja Henrika ovoga imena četrtoga vlezujučëga vu varaš Paris tak drhtal, tak strašil bi bil se, da njemu lási iz glave bi se podigavali bili, magj. sípoš; tâncuš i tancúš tänzer; termínuš perg. 43/2. 58/2; tímuš tráva thymus; tovâruš socius; conjux perg. 16/2. 86/1.; zagr. 5/2. 14; Trampuš, ime obitelji; trônuš thronus küzm. 46: trounuš, 8: throunuš, 400: throunuša. 363: throunušje; zagr. 5/1. 94; vânjkuš i vânjkuš kissen zagr. 4/1. 151: vankuš; gasp. 1/661: z vânjkuši, 1/642. 3/459. 487. itd. — Tako i Miklôvuš Nicolaus gasp. 3/484.

b) Naglas dalje prama početku imaju rieči sve prema naglasu latinskih rieči: artíku luš perg. 35. 48/2; astrôloguš zagr. 5/1. 173: astrologuše; nu i astrolôguš; bárbaruš perg. 1: barbaruše; filôzofuš zagr. 5/1. 127: dišputacia megj mudremi filozofuši; fólíuš folium, blatt papier zagr. 5/1. 324: se ie kralju čudno videlo videči filozofuša vu štacunu praznom sedeti i nikai drugo ne imeti nego pred sobum jeden foliúš papera pero i tintu; 5/2. 6: ova kniga ne zadržava vu sebe več nego sameh pet foliúšev; na prvom foliúšu stoi zapisana zemlja..; na drugom foliúšu ja čtem široko i gluboko morie..; na tretem foliúšu ja vidim izpisan zrak..; na četrtom foliúšu stojè popisane jakosti ognia..;

na petom i naizadniam foliúšu ja nahagiam izpisanu lepotu i svetlost nebesku; hâbituš gasp. 3/543: nutrnju lanenu spod habitúša izleče halicu Filip; kanceláriuš perg. 41/1: cancellariúši; notáriuš perg. 54/1. 94/1; protonotáriuš perg. 16/1. 75/1; títuluš mol. 49: Ježuš Názarenski kráo Židovski; ete zmožen tituluš naj me bráni od vsega hüdoga; perg. 3/2: tituluši; 10/2. 13/1: titulušem; zagr. 5/1. 66; gasp. 1/209; vikáriuš perg. 86/2: vicariúša. — Pazi: hêlebuš, gen. helebúša ime jarcu, let. mat. 1875. 223.

c) ' na tvorci imaju: fertúš vortuch, selürze hrv.; gladúš esurio; požerúš fresser; tancúš uz tâncuš tänzer; — tako i njeka imena obiteljska: Kartúš; Pernúš (Bela pr.).

Ima u kranjštini nekoliko imena obiteljskih koja se završuju na š sa suglasnim pred njim, izmedju koja dva suglasna je samoglasno -- valjda u — uslied nenaglašene slovke izpalo n. p. Kâpš, Krâpš, Míkš, Píkš itd., valjda mjesto Kâpuš, Krâpuš, Míkuš, Píkuš itd. Čuje se i Píkš.

88. Mjesto ek (=ѣкъ, ъкъ) dolazi u nekoliko rieči drugotna tvorka ko. Iz kajkavštine znane su mi ove rieči: cêlepko, ime konju; čřnko, čovjek crne masti; děčko puer; fíčko, ime konju; mâcko, ime konju; rîgjkó, ime volu; sînko, filius; súrko, ime konju; špíčko, der spitz aussieht, z. b. igel; vúško lauskerl; zelénko, ime konju.

Kranjština ima malo takih rieči. Meni poznate su samo nomina propria kao pridjevci ljudem: Arko, Běnko, Bráčko, Čěško, Čúčko, Jěnko, Měško, Pěnko, Pěrko, Rěnko, Slòbko, Stěnko, Špělko i Špělko, Zórko, Žítko; Jesěnko i Jesěnko, Metělko itd. U Gorenštini krajnje o većinom glasi a: Jěnka, Metělka itd. U gen. itd. primaju ta itd.: Jěnkota, Metělkota ili Jěnkata itd.

* * *

Rieči do sele pregledane kažu, da substantiva mužkoga roda od jedne slovke imaju i potisnuti i otegnuti naglas, dakle ^, ' , ' ; Ali rieči s ' ima toli neznatno malo, da se uprav gube u množini potisnuto naglašanih. Meni je poznato preko 60 ovakih rieči. Evo ih: Běč, bík, bljúšć, bráč, brést, cěh, dél, drém, fóljk, frúbt, fúrm, gáj, grěh, gríč, gúnj, hám, hlév, hlód, hólml, hrást, hríb, hróšć, 'Ig íl, kíp, klíp, kljúč, kót, králj, Kráuj, križ, lék, lév, máj, mír, mláj, óž, pár, pék, plášć, pólh, pólj, pót, prišć, pród, psár, ril, Rím, sód, stál, stár, stěrz ili stòrz, stólp, stríc, šćáp, tálj, tkáč, trn, túž (?), *

úm, válj, vnúk, vráč, žnjáč, žúlj. Od ovih su meni bez sumnje strane rieči ove: ceh, foljk, fruht, furm, gunj, ham, kip, kralj, Kranj, križ, lek, maj, par, pek, psár custos canum, Rim, star, talj; nu biti će još njeke tugje, a njeke bile su dvoslovčane: beráč češće nego brač; tkač je upravo tkač; psar upravo psar; žnjač: žnjač; star je nastalo preko sextár, sestár, sžstar, sstar, star od sextárius kao car preko cesár, cšsár, csar; stric je mjesto strijec; vrač možda mjesto vrdač (sравни Geitler o paras. guturalih iza dentala rad XLIV. str. 129. §. 25); stèrž je odviše lokalna rieč a uz nju rabi i strž; u drugih dolazi uz ' i " : hrást uz hrást, bik uz bik, lév uz lèv itd. Odbije li se od navedenih 65 rieči nabrojanih 17 stranih, to ne ostane ni punih 50 jednoslovčanica otegnuto naglašenih. Prema tomu može se dakle reći, da su take rieči iznimke te se dade postaviti kao pravilo: U slovenštini imaju jednoslovčana substantiva mužkoga roda samo potisnuti na glas.

Ovo pravilo u srbštini valja bez iznimke za sve rieči od jedne slovke te se recimo dān dies i dān datus posve jednako izgovara, dočim se u slovenštini razlikuje dān dies i dān datus. Nu ipak ima srbski jezik posebnu vrst substantiva s ^, koji se u ostalih padežih mienja na '. Takovih Daničić u Glasniku društva srbske slovesnosti sv. VIII. str. 11 navodi do 90, od kojih su 17 imena vlastita a jedno 10 stranih. Neće biti s gorega, ako ih ovamo prepisem: ál gen. ála, am, bač, ban, Beč, bik, Brač, brest, bun, cegj, čam, čakalj, čak, Drač, drem, dren, dvor, gaj, gjak, Gjur, greh, grm, Gruž, gunj, ham, hram, hrast, hum, kec, kip, klip, ključ, kralj, križ, Krm, kut, lek, Ljig, luč, mal, málj, mir, mit, Nin, Niš, nož, panj, Pek, plašt, prišt, prud, put, Rat, rif, Rim, rušt, sap, skut, smilj, smugj, sregj, Srem, Stig, stric, stub, stup, sud, svak, svinj, šam, šaš, šib, škip, špag, štap, štit, šúljevi, trud, Ub, úljevi, um, valj, vranj, zlic, zor. Njeke ove rieči koje imaju u srbštini dug vokal skratije ga u slovenštini, barem u gorenštini n. p. bik, drèn, dvòr, hràm i hràm, hrást i hrást, nòž, svàk, trùd, ùm; a njeke drže svuda ^: pānj gen. pānja; u ugrskoj slovenštini bit će više rieči s ^.

Dosljedno imalo bi to pravilo valjati i za višeslovčane rieči s naglasom na dugoj zadnjoj slovci kako u srbskom jeziku zbilja nema nijedne rieči s ^ na zadnjoj slovci. Nu u slovenštini ima različno substantiva s ^ na zadnjoj slovci premda puno manje nego onih sa ^ ili s " .

Ovo je pravilo u drugom pogledu njekako nalik na pravilo stare njemštine: *geschlossene sylbe ist kurz*. Od toga ima pravila u sadašnjoj njemštini iznimaka te dolazi i u zatvorenoj slovcu dugo samoglasno. Ove su iznimke nastale vremenom cdatle što Niemci kao i mi govoreći diele rieči po eufoniji a ne po etimologiji n. p.: *tha-les* a ne *thal-es*. Ovakovim se dieljenjem često otvaraju zatvorene slovke a otvorene su slovke Niemcu duge pa s toga što u deklinaciji otvorene, dakle duge, slovke češće rabe, dakle češće na uho udaraju nego li zatvorene n. p. *thā-les*, *thā-le*, *thā-ler*, *thā-ler-n* češće u govoru dolazi nego *thal*, to je ta češće čujena dužina prešla i na zatvoreni glavni oblik *thāl*.

Možda je nješto slična djelovalo i u slovenštini kod jednoslovčanica i onih višeslovčanih substantiva, u kojih je zadnja slovka naglašena. Meni barem čini se tomu veoma slično to, što se kod velike većine Slovenaca naglašeno kratko samoglasno jednoslovčanica i na zadnjoj slovcu naglašanih višeslovčanih rieči produži, čim rieč deklinacijom naraste a naglas ostane na istom samoglasnom, n. p. *brāt* a gen. *bráta* dat. *brátu* itd.; *pogrēb* a gen. *pogrēba* itd.

* * *

Kako se je već kod ženskih substantiva na *a* opazilo, opaža se i kod mužkih na suglasno, da kranjština baš ne ljubi naglasa na predlogu. Više vole ga ugrska slovenština i kajkavština. Ima doduše i u kranjštini rieči s naglasom na predlogu: *násad*, *pājek*, *pòsel*, *préclaz*, *prísad*, *náuk*, *rázum*, *sósed*, a najviše takih u kojih ima (široko) *o*: *náhod*, *národ*, *pòkrov*, *pòtok*, *prélog*, *prèstor*, *prèvoz*, *príhod*, *rázor*, *sprèvod*, *zákon* itd., ali naglas ostaje obično samo u njekoliko rieči i u ostalih padežih na predlogu kao: *pājek*, *pòsel*, *zâbel* gen. *pājeka*, *pòsla*, *zâbla* mjesto *zâbela*; većinom skoči opet s predloga na slovku napried: *násad*, *náhod*, *národ*, *pòtok* gen. *nasáda*, *nahóda*, *naróda*, *potóka* itd. Ugarska slovenština i kajkavština, kako već rečeno, bolje čuvaju naglas na predlogu, ali i u ovoj potonjoj ima prilično takovih substantiva, koja u gen. i ostalih padežih naglas s predloga gube: *òblok*, *òbraz*, *pòzój* itd. gen. *oblóka*, *obráza*, *pozòdja* itd.

* * *

Hoće mi se ovdje nješto u kratko napomenuti, o čem sam mislio govoriti na pose svršivši naglas u adjektiva i verba.

Podgorski (= Luka Svetec) u članku: „o slovenskom naglasku ali akcentu“ *Novice* 1863 str. 98 veli: Razun naglaska je pa pri

našem slovenskem narodu v besedah mehko — ali ostro-kratko naglašeni v navadi še neko drugo poudarjanje, katero upotrebljuje, da besede v nekem glasovnem primerju izgovarja: Ker je podobno pesniškemu ritmu, bom ga jaz imenoval *ritmiški priglassek* ali kratko ritem. Mi Slovenci delimo se zastran ritma na dvoje: eni se držimo bolj jambovskega, drugi bolj trohejskega ritma. Ta ritmiški priglassek je *slabeji od naglasaka* ter tega po navadi ne more premakniti, prikazuje pa svojo veljavo s tem, da pri trohejskih udarja z neko silo *pred* naglasak, pri jambovskih pa *za* naglasak in da tako naglasak pritrji ali oslabi. Imenoval bi to udarjajočo silo v prvem slučaju *ritmiško predglasje*, v drugim pa *ritmiško zaglasje*. Primeri naj to bolje razjasnijo. V *enosložnih* besedah se ritem le malo poznava; vendar trohejski mehke glasove malo trje izgovarjajo, da se človeku zdi, kakor da bi pri njih ritmiško predglasje zadevalo prvo polovico glasú, kakor da je n. pr. pòôt*) namesti poòt, rèèp namesti reèp: Jambovcem je prva polovica glasú brezglasna. More biti da je ravno ritem kriv, da so se v' nekih krajih mehki dolgi glasovi sčasoma poostriili: rëp, vròč namesti rêp, vròč. Še manj razložka je v ostrih enosložnicah. Pa vendar se človeku dozdeva, kakor da bi tudi v teh trohejski bolj na prvo, jambovci bolj na drugo polovico glasú udarjali: More biti da je ravno od tod prišlo, da se ostri kratki glasovi nekod nemo izgovarjajo na pr. krùh, mřš namesti krùh mřš, kakor da je krù-eh, mř-ěš (mřšš), dokler se drugod ti glasovi čisto razločno govore: krùh, mřš. 2) V *dvosložnih* besedah bje ritem pri trohejskih na prvi, pri jambovskih na drugi slog n. p. po trohejski: glà-áva, li-ípa, pri jambovskih pa glávà, lipà. Opomba: v družilniku devajo tudi jambovci ritmiški priglassek na prvi slog: z žèno, pod lipo, ter se ta njihov padež ujema s trojeskim imenovalnikom. 3) V *trošložnicah*, ako je naglašen prvi slog, pada ritem pri trohejskih na ta slog ter naglasak pritrjuje, pri jambovskih pa na drugi slog ter naglasak prvega sloga oslabljuje. Za primer vzemimo: bütara, čütara. Izgovarja se tedaj po trohejski: bù-ütara, čü-ütara, po jambovski pa bütàra, čütàrà. Ako je pa naglašen drugi slog, pri trohejskih ritem ali ostaja na istem slogu ali odskakuje za en slog nazaj, pri jambovskih pada na konec. Tako se govori petíca po trohejski: peti-íca ali pètíca, po jambovski pa: peticà. Tudi tukaj se jambovski družilnik: z bütaro, s čütaro, s petíco ujema s trohejskim imenovalnikom. — Kar se tiče krajev, to mi se vidi,

*) Podgorskemu rabe Mažuraničevi znakovi: ^ mu je Vukov ' itd.

da se kranjski Gorenci drže najčisteje jambovskega ritma; trohejskiga pa Notranjci, Goričani, Primorci, Štajerci in hrvaški Slovenci.

Sto Podgorski zove *ritmičkim priglaskom* to je glede tro- i višeslovnih rieči L. Masingu: die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accentus pag. 58. sq.: *Zweisylbenaccent*: „zwei unmittelbar auf einander folgende Syben eines und desselben Wortes werden zum Hochton emporgehoben, während den übrigen vorhergehenden Syben eine niedrigere Tonlage, der Tiefton gegeben wird. Das Intervall zwischen Höhe und Tiefe ist kein sehr bedeutendes, nur etwa eine Terze: bei nachdrücklicher, lauterer Aussprache vergrößert sich das Intervall, so dass während die tieftonigen Syben ihre Tonlage behalten, oder nur unwesentlich verändern, die hochbetonten höher klingen als sonst. Was die *Stärke* der Stimme betrifft, so ist entsprechender Weise auch sie in den mehr betonten Worttheilen nicht sehr überwiegend. Nur steigert sie sich bei lauterem nachdrücklicherem Sprechen zu einem höhern Grade, und also zu einem stärkern Uebergewicht über die weniger betonten Worttheile. — So werden in *kräljica* die beiden ersten der drei kurzen Syben *stärker* und *höher* als die letzte und zwar *beide gleich hoch* und wie es scheint auch gleich stark gesprochen. Die erste der beiden hochbetonten Syben wird, da sie kurz ist, ohne den geringsten Anhalt der Stimme und Auffallend schnell gesprochen, dagegen scheint die Stimme, ehe sie zum tieftonigen — *čä* — hinabsteigt, einen Augenblick auf der vorhergehenden Sybe (— *ljī* —) sich aufzuhalten, aber nicht auf dem Vocal (*ī*) — dieser bleibt *völlig* kurz —: es ist als ob sie an dem zwischenstehenden *Consonanten* (*c*) einen Moment hängen bliebe. Man kann den Accent dieses Wortes fürs Auge so darstellen: *kräljī-*
-*čä*.

Podgorskoga gore navedenom riečju *pětica*. — *Kräljica* do duše govore štokavci, ali Kranjca niti pravoga Kajkavca ja do sele tako naglašivati nisam čuo; po *mojem* sluhu govori i Kranjac i Kajkavac nom. *kraljica* a instr. s *kräljicō, kräljicūm*. Istina da se amo tamo megju Kajkavci čuje *pětica*, ali je to štokavski upliv. Podgorski naglašuje: *bütara čütara* (Vuk: *čütura*). Tako naglašuju doduše Kranjci prama Istri po susjednom uplivu, ali meni, — možda jer Gorencu — je *u* dugo i u *bütara* i u *čütara*, kao *a* u *gláva* i kao svaka nezadnja naglašena slovka, govorila se otegnuto, dižućim se tonom (´), ili potisnuto dignutim tonom (˘). — Nu u gorenštini zbilja opazujem njeki „*priglasak*“, ali *samo u slovkah iza otegnuto naglašene slovke* pa mi

glasi „bútara“ malo ne kao štokavcu „národi“, kako to Masing opisuje: „Ist der erste der beiden hochtonigen Vocale lang, so wird er nicht mit gehobenen, sondern mit sich hebendem Tone gesprochen; dabei ist eine etwas gesteigertē Anspannung der Stimmkraft, die wohl noch im Verlaufe der Hervorbringung der betonten langvocaligen Sylbe ein wenig wächst, wahrnehmbar. So wird das ā in nārōdī mit einer ziemlich stark tönenden Steigung der Stimme von einer tiefern zu einer höhern Tonlage gesprochen. Die Spannung der Stimmkraft ist dabei stark genug, nm ohne erneuerten Anlauf auf die folgende Sylbe (— rō —) überzugehen und diese gleichfalls hoch und noch mit einem gewissen Grade von Stärke erklingen zu lassen; erst die letzte Sylbe (— dī) wird in der tiefern Lage gehört. Der Accent dieses Wortes lässt sich einigermassen so veranschaulichen:

Auf der Sylbe — rō — liegt noch ein leichter Ictus. Da sie kurz ist, so folgt ihr die letzte Sylbe — dī mit grosser Schnelligkeit“.

Ovako naglašene rieči bilježi Masing tako da nad vokal duge slovke stavi znak dužine nad kojim stoji značič ' tako da se sprieda drži znaka dužine, a drugu kratku a naglašenu slovku bilježi znakom kratkoće s piknjicom u njem. Tih znakova tiskara ne ima te ću ja bilježiti naglas znakom ' i ` a priglas znakom “. Tako naglašuje Gorenac na pr. ove rieči a) iz ā deklinacije: bûtāra, ćūtāra, kŭmāra; bāvťōra, cĭmbōra, čādōra, lābōra, māsķōre, sĭvōra; vĭzāle, pāvōla, škramōla, dētēlja; ājdōvšćina, kožŭhōvina, glāzōvna, svātōvšćina, lākōta, jāgōda; dēlavka, rājāvka; brēzōvka, jālōvka, lēskōvka, šćĭnkōvka; vāvřōka zātłōka, nāvłāka (ili možda pravije nālōka), Rādōličanka, Tŭpāličanka; āhtĭnga, cājťinge, cērĭnga, fālnga, fēstĭnga, ĭrĭnga, lēbĭnga, mānĭnga, rājťĭnga, sēnkĭnga, vēzĭnga; Tdřga mjesto Idrija, sōdřga; māsōha, rāntāha; bŭtārica, ćŭtārica, dāvķārica, mēznārica, pŭrgārica, rĭhtārica, šřĭgōlica, vėvėrica, ājdōvica, flōvica; lākōtnica, pōkālĭca, sklādālĭca, kŭkāvica, křšćēnica, mājėrica; cėrkvĭca (izgovaraj cėrkŭca), lāvĭca, mėrkŭca; prėsĭca (izgovaraj prėsĭlca), kāplĭca, konōplĭca, vėsĭca itd. — Izpade li iz ovakovih rieči u govoru ĭ, koje bi imalo imati „priglasak“, to može priglasak pasti na slovku dalje, na zadnju n. p. bāb'cā, cŭnj'cā, mėr'cā, pėn'cā,

prál'cä, ròk'cä, túrš'cä (upravo turščica) úl'cè; báb'nä, júz'nä, két'nè, pòljšè'nä, révšè'na; áf'njä, júd'njä, gròf'njä, Láh'njä; ljúl'ka, ólj'kä, ót'kä itd. U padežih, u kojih se ' mienja na ^ (na ^), toga priglaska nestane, dakle u sing. instr. z bütaro, s kožuhovino, s Tú-paličanko itd. — b) iz 7-deklinacije: brátrānec, délävnik, krompír-jěvec, Boštétövec, Márkövec; délävec, cërävec, kímävec, rájävec, strádävec, špärävec, šüntävec, boléhävec; brínövec, hrúščěvec, krášěvec, krúhävec, zaróbljěvec; címpřman; lótrník, nógrädnik, ósèlník, sóprāzník, tékävnik, nájďènik itd. Ako iz ovakih rieči izpane poluglasno e, ili i, koje bi imalo imati priglasak, to pada priglasak na zadnju slovku: brátrān'c, déläv'c, nájďèn'k itd. i u riečih ostalih deklinacija i konjugacije. U padežih u kojih se ' mienja na ^ toga priglaska nestaje n. p. pri brátrāncih, z brátrānci; pri zaróbljěncih itd. Nu često se priglas toli slabo osieća kao da ga ni neima osobito kad se rieč ne sama nego u izreci govori. Ali kadkada tako udara na uho, da ga pjesnici, dakako od nevolje, uzimlju za glavni naglas, n. p. preš. 72: kaj čútar'co čez pléča iz mésta vùn hitíš? a malo niže: ko nájdejo ga, prázna čutár'čica leží; 63: že póstljica postlána-je svátovšina zbrána, a 79 (82. 84): bílò ni godú, svátóvšnje, semnjä de tje ne bíl bi vabíli gä; 51: al ljúbíš me Júdovska hči? (—^ a 50: Júdovsko deklè —^); 89: Pél je v súznosti želézni Jeremij žalòst globòko; 113: Slávšine tíjúžnih sò janičárji dežél, 150: dva jézna kèruba z mēčam ognjènim (—^); 50: ker témpelj njih délcč (—^) stojí. — Ovoliko o tom ovdje dosta, da se konštatuje, da je prije g. Masinga istu stvar g. Podgorski god. 1863. njekako slično kao zweisylbenaccent tumačio.

B. Kako se naglas u deklinaciji mienja.

I. U jednoslovcanih substantiva.

Jednoslovcane rieči imaju

a) ^: sín, b) ^: pöd, c) ^: gréh.

a) Rieči s ^ u sing. nominativu.

Sve ove rieči mogu imati naglas u svih padežih na onom vokalu na kojem je u sing. nomin. U tom slučaju imaju

α) one rieči koje znače što živa, za tim one u kojih ima vokal u pak obično i strane u svih padežih u sva tri broja ^. Evo primjere:

	singular :			plural :		
nom. voc.	sîn	brûs	rôr	sîni	brûsi	rôri
acc.	sîna	brûs	rôr	sîne	brûse	rôre
gen.	sîna	brûsa	rôra	sînov	brûsov	rôrov
dat.	sînu	brûsu	rôru	sînom	brûsom	rôrom
loc.	sînu	brûsu	rôru	sînih	brûsih	rôrih
instr.	sînom	brûsom	rôrom	sîni	brûsi	rôri
				dual :		
	nom. voc. acc.	sîna	brûsa	rôra		
	dat. instr.	sînoma	brûsoma	rôroma		
	gen. i loc.	kao u pluralu.				

β) Ostale rieči u sing. loc. i u dat. kad dolazi s predlogom mie-njaju ^ˆ na ^ˆ, a u kojih ima vokal o na [˘]. Nu to biva ponajviše u riečih s vokalom e = ɛ; ostale imaju i u ta dva padeža češće ^ˆ nego [˘]. Evo primjere:

	singular :		plural :	
nom.	brêg	rôg	brêgi	rôgi
voc.	brêg	rôg	brêgi	rôgi
acc.	brêg	rôg	brêge	rôge
gen.	brêga	rôga	brêgov	rôgov
dat.	brêgu, k brêgu	rôgu, k rôgu	brêgom	rôgom
loc.	brêgu	rôgu	brêgih	rôgih
instr.	brêgom	rôgom	brêgi	rôgi.
			dual :	
	nom. voc. acc.	brêga	rôga	
	dat. instr.	brêgoma	rôgoma.	

Rieči s vokalom a imaju ^ˆ: na glâsu, pri slâpu, v strâhu, v stânu; ali češće: po glâsu, v grâdu, v hlâdu, v prâhu; s vokalom e = ɛ na bêgu, k brêgu, v cvêtu, na jêzu, v krêgu, na lêdu, v lêsû, v mêhu, po slêdu, pri svêtu ták, v tem vêku, po zîlêbu; s vokalom i: na zîdu, ostale vole ^ˆ; s vokalom o imaju [˘]: na bròdu, v dòdu, na dòlgu, na dòmû ravn. 1/194: proti dòmû, ravn. 1/56. 221: na dòmû, sravnî met. 181; v dròbu, na gnòji, po gòdu, ravn. 1/92: velika noć se je reklo temu gòdu; sravnî met. 181; o gròmû, pri hòdu, na mòmstu, sravnî met. 181; po nòmû, na rògu; v ròdu ravn. 1/131: jest sim vam v' ròdu, 1/265: s ktirimi si je v' ròdu itd. sravnî met. 181; v sòku, na štòru, na vòzu, ravn. 1/228: na vòzu ga domu pelajo.

U rezijanštini ima, kako je vidjeti iz Boduena, nekoliko rieči s $\hat{a}$ u sing. nom. koje u ostalih padežih svoj dugi vokal skraćuju, a to su njeke rieči s vokalom *o* riegje *e*. U pomenuta učenjaka čitam bôga §. 79. gen. od bûh (=bôg); dôma §. 32. 169. gen. od dûm (=dôm); hnoja §. 28. gen. od hnûj (=gnôj); s mòston §. 116. od mûst (=môst); rôga §. 79. gen. od râk (=rôg); wôza §. 169. gen. od wûs (=vôz); zi zwònon §. 116. gen. od zwûn (=zvôn); lóda §. 169. gen. od lîd (=led); lóssa §. 169. gen. od lîs (=lês); snóga §. 79. gen. od snîk (=snég). Nu ipak kûsa §. 116. gen. od kûs (=kôs merula) z bûhon §. 84. = z bôgom. Ovo se sūdara sa srbštinom. Daničić u Glasniku društva srbske slovesnosti sv. VIII. str. 12. i 13 nabraja do 50 rieči u kojih ima sing. nom. $\hat{a}$ u ostalih padežih dolazi " (ili `), od kojih ima 36 vokal *o*, 8 vokal *a*, 2 vokal *e* = κ , a nijedna s vokalom *u*, *i*. Njeke navedenih rieči imaju u slovenštini već u sing. nom. kratak vokal n. p. bôj, bök, brôj, dž, kôt, kôv, krâj, krôv, lôv, rôj, röv, skök, smök, stvôr, zbôr.

Nu obično sve rieči s $\hat{a}$ naglas u njekih padežih premještaju na padežni završetak i to 1) kao $\hat{a}$ u sing. gen. α) bez iznimke u riečih s osnovom na $\mathfrak{u}=\ddot{u}$, gdje je to $\mathfrak{u}=\ddot{u}$ stupnjevano na *u* prema staroindskom nastavku $\ddot{o}s$, što biva često u kranjštini, riegje u ugrskoj slovenštini, nikada u kajkavštini: sinû = staroind. sunós, koji je nastavak prešao i u premnoge κ = $\check{a}$ -osnove; β) kad se završuje na *a*, što često biva u kranjštini, češće u ugrskoj slovenštini a u kajkavštini, koliko do sele znam, nikada: medâ, sinâ; b) u sing. instr. ali dandanas riedko: z lesôm, z možêm, ali se izgovara z lsâm, z možâm; c) u plur. nom. kad se završuje na *je* ugr. i *ke* po κ = $\check{y}$ -deklinaciji, što je skraćeno od *ije* (*ije?*) te je prema staroind. ájas u gatájas: gostjê (od gostíje?): ljudjê, možjê i to u kranjštini i ugrskoj slovenštini, ne u kajkavštini; pa kad se završuje na *i*, ali veoma riedko: sinî; d) u plur. acc. i kad se završuje na *e* i kad mu je završetak *i*: sinê, možê; sinî, darî i to u kranjštini i ugrskoj slovenštini, u kajkavštini je naglašeno *e* dosta riedko a završetak *i* ni ne dolazi; e) u dual. nom. voc. i acc. kad se završuje na *a* i kad mu je završetak *u*: dva sinâ, dva sinû. Ovo potonje rabi kranjštini, a ono prvo kranjštini i ugrskoj slovenštini. — 2) kao $\acute{a}$ u plur. gen. uvijek kad je genitivni oblik jednak sing. nom.: móž, vlás, zób; pa kad se završuje na *i* obično samo: ljudî i dnî, i kad mu je završetak *u*: sinû; b) u plur. dat. uvijek kad se završuje na

em: možém, ljudém, tatém; kad što u kajkavštini na *om*: domóm, pak valjada u rezijanštini na *in*: mužin §. 31. 159; e) u plur. loc. kad se završuje na *eh* bez iznimke u kranjštini: ljudéh, možéh, vlaséh, zobéh; u ugrskoj slovenštini, gdje mjesto *eh* dolazi *ej*: bregéj, drogéj, i u kajkavštini na *eh* i *ej*: daréh; tako će biti valjda u rezijanštini *ih*: tà par judih §. 184; d) u plur. instr. kad se završuje na *mi*: ljudmi, sinmi, darmi u kranjštini, ugrskoj slovenštini i kajkavštini, pa valjda i u rezijanštini: za judmi §. 184; e) u dual. dat. i instr. kad se završuje na *ema*: možéma, — 3) kao " u gorenštini u sing. loc.: pri slapù, na lanù, na plazù, pa tako i u sing. dat. kad rabi s predlogom: h slapù (čitaj h svap"b). Tako i u rezijanštini: tàh mostò §. 175; tà na mustù §. 207.

Sve rieči s [^] — pa kadšto i strane — mogu primiti slovku *ov*, *ev* što je stupnjevano krajnje "b = ũ, te je prešla i u "b = ä-osnove, koja je u kranjštini, na koliko je meni poznato, svuda naglašena kao u sanskrštini sing. dat.: sūnāvē, plur. nom. sūnāvas, i to ima [^] u svih nezadnjih slovkah, a ' (kadšto ali riedko i ") u zadnjoj slovci. U ugrskoj slovenštini slovka *ov* dolazi obično samo u plur. nom. acc. gen. i to često bez naglasa. U kajkavštini slovka *ov* gotovo ni ne rabi, ali se plur. gen. završuje na *ov* (izgovaraj *of*) i tuj je veoma često ' a i [^] na *o* u *ov* ne samo u jednoslovčanih s [^] nego i u višeslovčaoih: daróv, kloštróv, pozojóv itd. U rezijanštini dolazi *ov* ali bez naglasa: dóbove, sinuvi.

Evo primjere

singular:

nom. voc. acc.	slâp môst
gen.	slâpa, slapâ, slapû; slapôva môsta, mostâ, mostû; mostôva
dat. loc.	slâpu, k slâpu, k slapû; slapôvi (ugr. možêvi) môstu, k mòstu, k mostû; mostôvi
instr.	slâpom, slapôm; slapôvom.

plural:

nom. voc.	slâpi, slapjê, slapî; slapôvi ugr. slâpove i slapouvje môsti, mostjê, mostî; mostôvi
acc.	slâpe, slapê, slapî; slapôve môste, môtê, mostî; mostôve

gen.	slâpov, (slapú, slapí); slapóv môstov, (mostú, mostí); mostóv
dat.	slâpom, slapóm, slapóm; slapôvom môstom, mostém, mostóm; mostôvom
loc.	slâpib, slapéh; slapôvih môstih, mostéh; mostôvih
instr.	slâpi, slapmí; slapôvi môsti, mostmí; mostôvi.
dual:	
nom. voc. acc.	slâpa, slapâ, slapû; slapôva môsta, mostâ, mostû; mostôva
dat. instr.	slâpoma, slapéma; slapôvoma môstoma, mostéma; mostôvoma
gen. i loc.	kao u pluralu.

Ovdje neka stoji deklinacija rieči d â n d ê n

singular:

nom. voc.	dân, dên
acc.	dân, dên,
gen.	dâna, dnê; dnôva, dnêva
dat.	dânu, dnû; dnêvi, dnôvi
loc.	dânu, dnû; dnêvi, dnôvi
instr.	dânom, dnêm; dnôvom, dnêvom

plural:

nom. voc.	dâni, dnî; dnôvi, dnêvi
acc.	dâne, dnî; dnôve, dnêve,
gen.	dânov, dnêvov, dnóv, dní
dat.	dânom, dném, dnôvom, dnêvom
loc.	dânih, dnéh; dnôvih, dnêvih
instr.	dâni; dnôvi, dnêvi (dnêvimi)

dual:

nom. voc. acc.	dâna, dnî; dnôva, dnêva
dat. instr.	dânoma, dnéma; dnôvoma, dnêvoma
gen. loc.	kao u pluralu.

Evo nješto primjera za potvrdu da naglas zbilja pada na padežne završetke

sing. geneti v na u

a) u *kranjštini*

Kazao sam da ima sing. gen. kad se po u-deklinaciji završuje na u na tom u [^]. Premda u Dalmatina i drugih pisaca često neima nikakve bilješke na tom u, ipak ću primjere iz njih navoditi, jer ne sumnjam ni najmanje da se ima tako čitati, gdje god gen. na u dolazi.

â r (riječ koju je pater Markus sâm skovao prema njem. ur) tschup. 35: kolkajm očitneh naperjaznost na svejtu ustane, katire drugEGA a r ú ali začetka nimajo, koker navednost?

d â r, dalm. sirah 4: ne odlašaj dati d a r u timu potrebnimu; kast. cil. 217: kateri nič ne počuti tega d a r ú, se skoraj ne zahvali; 218: te dobrute ali d a r ú nēmaš zdajci povrniti; rog 18: mûja ni brez d a r ú; 463: je nad tem vidit bila ena podoba inu začētik tega d a r ú te svejtlobe.; škr. 230: ne odtegni potrebnimu d a r ú; 268: nobeni dejl dobriga d a r ú ne pusti v nēmar; ravn. 1/14: Kajna bog in njegoviga d a r ú kar ne poglēda; 1/51: vzâmi to bitev d a r ú od mojih rók; 1/170: vzâmi tedaj to bitvo d a r ú od svoje dekle; 1/234: prejmi od mene to bitvo d a r ú; 1/335: od veliciga d a r ú boljši je lepa beseda; 2/77: bodo tega d a r ú delēzni, itd.

c v ē t ēb. 4/32: zlate jablane šibijo — se od žlahtniga sadú, — tamkej rože ne zgubijo — mraza zimskiga c v e t ū.

d ô m, dalm. gen. 24: kateri je mene iz mojga očeta hiše vzal inu iz mojga d o m u.

g l â d, gol. 172: taiste (roje) čez zimo od g l a d u pustijo konc vzeŭti.

g l â s, dalm. jer. 42: ne bomo-trobentniga g l a s u slišali; schön. 167: one bodo mojga g l a s u poslušale; kast. cil. 97: zamaši tvoja všesa, de tebi ne perpelajo mejstu dobrega g l a s ú en húd g l a s; tschup. 213: on je usta imel, ali g l a s u nisu od sebe dale; pohl. opr. 126: katir od grumečega g l a s ú božjega von zlety; 266: g l a s ú tega vas kličejočega bogá na slišete; gol. 51: čēbēlle scer nimajo nobeniga družiga g l a s u koker taistiga z svojmi faflami; 73: zla-kane čēbēlle tud pred žreŭlam sedŭjo pa brez vsega g l a s u; traun. 291: iz njih gârla ny g l a s ú slišati; ravn. 1/100: kdo ne bo vesel g l a s ú zagnal? 224: ni ga ne odgovora ne g l a s ú; 105: božjiga g l a s ú ljudje samí v sebi niso slišati več hotli; 2/92 170. 175. 195. 283; prema tomu ima takov naglas i sastavljena rieč r a z- g l â s u tschup. 22: žele te hvale, tega r a z g l a s ú.

g ô d preš. 79. 82. 84: biló ni g o d ú svatóvsnje semnjà, de tje ne bilí bi vabíli ga.

g ô s t, dalm, ev. mat. 25: kadaj smo tebe eniga g o s t u vidili? rav. 2/212: híšni gospodár je g o s t ú objél.

g r â d, rog. 65: fabula od lete káže rějsnyco iz to danášno Mario od nje slověčiga ne daleč od Jeruzalema ležěčega g r a d ú Magdalo Magdalena imenváno; čb. 4/36: v'ti tesnobi razvaline so gradu nekdanj'ga še, ko ga naše domovine vítěz Lamberg zidal je; preš. 178: ne meč, ne móč g r a d ú trdnjávě bogóv ne móre rěšit' slavnih staršov.

k r ê g, tschup. 426: polni sitnoste navole k r ê g u, nalubnoste.

k v â s: dalm. lev. 2: vy némate obeniga q u a s u ni među vmejs vužgati gospudu; kast. cil. 24: enu malu q u a s ú dosti moke okisa; tschup. 177: enu malu q u a s ú je že zadosti čělu testú ski-sati; rav. 2/202: nekoljko k v a s ú veliko móke přešne.

l â n, schön. 332: ona je yskala vollno inu l a n ú ina déla z' svějtom svoih rók.

l ê d, preš. 152: po zímí se snegá, l e d ú kristáli, demanti róse bliskajo po létí.

l ê s, gol. 94: en kos l e s u noter utekni.

l í s t, dalm. jer. 29: letu so besede tiga l y s t u; dalm. u predgovoru k rim.: s. Paul v drugim capituli le tiga l y s t u izviža, de so vsi Judje grešniki; ... prez taciga zastopa le tih besed ne bož ti le tiga l y s t u s. Paula zastopil; dalm. ezdr. 4. 5. 7: le tu je odpisek tiga l y s t u; ezdr. 4: tu pismu pak tigu l y s t u je bilu po Syrerskim pisanu; ester. 9: po vseh besedah tiga l y s t u.

m â l, gol. 80: matica od taistiga m a l u začne jajce polagati.

m ê d, dalm. gen. 43: pernesite balžama inu m e d u; lev. 2; 3. reg. 14: eno kruglo m e d u; 2 hron. 31: so dali veliko prvin od žita mošta ojlá m e d u inu vseh zlahť lejtine na puli; jer. 41: imamo skrivenu blagu od pšenice ječmena olja inu m e d u; rog. 210: bil je on iménovan mellifluus poln m e d ù; tschup. 430: okuse enu malu od enega gojzdnega m e d ú; gol. 4: tebi bode vsakateri močen pajn v' dobrih lejtah eno trugo m e d u inu vojska pernešuv; 98: moreš tud čěbellam en pouhen sat m e d u za špižo noter dati, 120. 163. 166. 193; jap. so njemu en kos pečene ribe ponudili inu en sat m e d ú; škr. 80: těmu kateři preveč m e d ú je ny dobru; rav. 1/67: seboj vzamíte hladíla m e d ú dišáv; 1/190: pernesó kralju bđba, leče, phánja, m e d ú, putra; 1/209: preveč m e d ú jesti ni zdravo; rav. abc. 91: ne bom toljko mater kruha

in putra ali na nj medú prosil; čb. 1/14: veséla bučí bucéla, hití po róžicah frkati: medú se nasrkati nevtrudna želí; 1/17: čebéla donósi vam, Janši! medú; na ajdov kruh prósi pogáčar satú.

mêh, gol. 130: če nimaš taciga mehu, tak pa eno cunjo peržgi.

mrâk, dalm. zefan. 1: en dan te temme inu mraku.

ól, nar. pjes.: ne bom píla medú — ne bom píla olú — bom le píla terân — k' je moj šđcelj Zaspljân.

pânj, gol. 13: taisti so eno švoh znaminje enga pajnu; 27: od materje inu štauti enga pajnu; 28. 29. 31. 33. 97.

plês, pohl. opr. 44: katiremu be se otlu dans tolkajn od wogatstva, od plesú, od lepeh gvantov praviti; tšchup. 175: vse skuzi le od jegre, od plesu govoriti slišejo.

plôt, rog. 254: govoril ni od eniga trnjaviga plotú inu meje; gol. 37: zatorej je dobro če od zad al od eniga zidu al planke al plotu, al saj od drévja okovarnost dobi; škr: 353: kjer plotú ny, tam bo blagú razpopadenu.

pôt, čb. 4/59: kdo pita trebuh brez potú močila, naj bode 'z zlate sklede, naj 'z torila? jap. prid. 1/313: koliku potu, koliku nepokoja košta le tó! nar. poslovica je: brez potú ni medú.

prâh, dalm. 2 hron. 1: ti si mene h' krajlju postavil čez en folk kateriga je tulikajn kakor prahu na zemli; nehém. 4: tiga prahu je veliku; cantie. 3: kdu je ta katera sim gori gre iz puščave kakor en raun dim, kakor en duh od myre kadila inu vsiga žlaht prahu eniga apotekarja? rog. 26: kir se najde kaj prahú; tšchup. 211: v' unema kjer sonce skuz oknu noter seje bomo mi napreštivenu veliku sončnega prahu zamirkali; škr. XIII: so bily od dèžja prahú inu sončniga perpekanja od zvénaj črni; 113: gori gré iz pušáve kakòr stèbèr dima iz dišáve od myrre kadila inu vsega sploh prahú eniga dišávarja; škrb. 51: ena pest prahú; ravn. 2/13: sama se vgléda tako rekóč spod prahú potégнено; 2/14: izlékije jih spod prahú.

râst, jap. prid. 1/362: je lejpe štalti inu rastu.

réd, dalm. 4. reg. 25: ta dvornik je vzel farja Seraja tiga prvega redu inu farja Zephania družiga redu.

rôb, ravn. 2/168: robú le njegoviga oblačla se bom dotaknîla, ozdravila bom.

rôd, dalm. num. 34: taku so ta dva roda inu ta polovica rodu svoj dejl prejeli; rog. 23: nisim le jest en syn tiga Jemini, od zláhte tega nêr porednišiga rodú Benjamin? 47: bily so njemu

eno silnu bogáto lepo, visokiga stanú, žlahtniga rodú damo za nevejsto dali; tšchup. 275: od nobenega žlahtnega rodú; škr. 170: jest sim od rodú prviga iz parsty stvárjeniga človeka; 246: ne bo hudú od tvojiga rodú govóril; 389: Jese od rodú Juda; 396: od njegoviga rodú; traun. 75: gospódov sklep pak ostáne na vekomu inu misli njegoviga srcá od rodú do rodú; 165: kateri ste Izraeloviga rodú; ravn. 1/249: moja pravica je pa vekomaj in moja blagóst od rodú do rodú; 287: Izraelci so bili Judoviga rodú; preš. 50: rodú Abrahamovga hči; 52: ní nje vére nje rodú; 95: kómej zastávil, roják, si peró préd praznuvajóče v zgúbo veliko rodú, kríviga dókaj zamúd.

sâd, dalm. gen. 3: my od sadu téh driues v' tém vrti jémo, ali od sadu tiga drivésa je bug rekel: ne jéte; jer 35. 40; jerkl. 4; miha 7; amos 8; ev. mat. 3. 7. 13. 21. itd.; schön. 216: ne more enu dobru drivu hudiga sadu pèrnesti inu hudu drivu ne more dobriga sadu pèrnesti. Vsaku drivu, katiru dobriga sadu ne pènese, tu bo posekanu; 332: je en vinógrad zasadil od sadú svojih rók; 333: dajte nij od sadú svojih ròk; 337: bo pèrvèrgèl temu gori jemajnu sadú vaše pravice; kast. cil. 316: aku tu pšeničnu zrnú v zemlo padajóč pomrje, dosti sadú pènese; rog. 13: boš jéjdel od tega sadú; 27: to pride mladikam od sadú; 28. 58. 235. 427. 488. itd.; jap. 9: drèvú kateru dobriga sadú ne stury, bo vun izsekanu; 164: ny sadú dala; 210: iz tebe nima na vekomaj obedèn več sadú jèsti; 213: de bi od kmètov pre-jèli od sadú tiga vinograda; 227: ne bom več pyl od sadú tē trte; 334: vžč tri lejta hodim yskat sadú na le tim figovim drè-vesi; 371: de bi njemu od sadú tiga vinograda dali; 383: jest ne bom pyl od sadú tē trte; 480: pènese veliku sadú; 499: vsako mladico v' meni, katera sadú ne pènese, bo on proč vzèl — inu slèdno katera sad pènese, bo on otrèjbil, de več sadú pènese — mladica ne more sama od sebe sadú pèrnesti, ako ne bo na trti ostala, — letá veliku sadú pènese; jap. prid. 1/135: iz njih (letèh besedy) obeniga sadú ne dosežete; 1/136. 142. 285. 306. 2/34. 70. 107. škr. 8: daj njemu od prvín vsiga tvojiga sadú; 36: iz sadú svojih vust bo slèhrni z dobrim napolnjen; 38. 40. 159. 239. 306. 388; traun. 260: zemlú bo polna sadú tvojih dejl; škrb. 50: ne pènese sadú; ravn. 1/12: žena mi je dala sadú; 1/23: če slana cvet posmodí, več nima drévó nobeniga sadú; 107: deséti dél vsiga sadú pènèsi pred gospod bogá; 2/159. itd.; čb. 1/81: vari brez sadu se cvéta; 4/32: zlate jablane šibijo se od

žlahtniga s a d ū; preš. 96: séme ki tí zasejál si ga, žé gré v klásje vesélo, nàm in za nàmi dokáj vnúkam obéta s a d ū.

s â t, gol. 98: če pa na robo taistiga s a t u na bode nič črvičou ampak lę per sredi, tok moreš per krajo tulkajn od taistiga s a t u odrežat de .; 155: de bi čębęlle taistiga s a t u hmalo ne obsędle.; čb. 1/17: na ajdov krùh prósi pogáčar s a t ū.

s î n, dalm. miha 6: imam li mojga prviga s y n u za mojo pregreho dati? ev. mat. 1: letu so buque od Jezusoviga Cristusoviga rojstva, Davidoviga s y n u, Abrahamoviga s y n u..; bo eniga s y n u rodila itd.; schön. 194: krstite jih u imeni očeta inu s i n ú inu svetiga duha itd.; rog. 4: zamerkal je bil Tobia njegóviga s y n ú biti uže per dobre pamete; 12: Maria ima eniga s y n ú spočęti, itd.; jap. 1: bukve rojstva Jezusa Christusa s y n u Davidoviga, s y n u Abrahamoviga; 4: ona pak bó rodila eniga s y n ú; 53: katęri koli bó eno besędo rekál zupër s y n ú tiga človeka, bo njemu odpušeno, 118: kakòr je bilu v' dnęvih Noeta, takú bo tudi prihod s y n ú tiga človeka; 361: dopolnjenu kar je od s i n ú tiga človeka pisanu; 411: smo my nešli Jezusa s y n ú Jožefa; 430: oče lubi s y n ú.. sodbo je synu dal, de vsi s y n ú častę kakòr častę očęta: katęri s y n ú ne časty, ta ne časty očęta .; bodo ti mrtvi slišali glas s y n ú božjiga itd.; jap. prid. 1/1: tedaj bodo vidili s y n ú tiga človeka priti na enim oblaki; 1/87. 194. 197. 353; škr. 396: je od svojiga roda zapustil eniga syna tiga nespametniga Róboama, katęri je skuzi svoj svět ludstvu od sebe odvrnil inu Jeroboama s y n ú Nabasa; pok. 1/12: gospóđ tepe usa kiga s i n ú, kateriga gori uzame; 1/13 itd.; ravn. 1/28: takrat bo s i n ú Sara povíla; 37: mojiga s i n ú ne boš ženil per Kanánkah . . . Abrahamu je svojiga s i n ú obvarvati od hudobnih ljudí trdna resnica; 1/46. 78. 92. 268; 2/19. 31. itd.; čb. 1/76: mat' Krajna imela s' n u ljubšiga ni.

s l ě d, ravn. 241: ni s l ě d ū v' njemu ne zapovdľivosti ne ošabnosti; preš. 174: sledú ni več vunánjiga vihárja; čb. 4/69: sledú ne zapusté za sabo.

s m ě h, pohl. opr. 148: niso li naše opravila časi rajmno takęga s m ě h ú urędne?

s m r ā d, dalm. jezai. 28: vse mize so polne bluvanja inu s m r ā d u; gol. 107: one (čębęlle) v' taistimu (satovju) zavol s m r ā d u nočjo več rade delati; 109. 117; ravn. 1/331: nihčer ni mogel per njemu biti za volo s m r ā d ū; . . od s m r ā d ū ga mine že sam sebi pretežkiga ošabni napuh.

s r â m, dalm. job. 40: žile njegoviga s r a m u strče kakor ena veja.

s ř d, tschup. 73: on pusty, de od svoje srěče prov pitani, prov debeli ratajo, dokler bo on njuh na dan svojega s r d ů k' zaklanemu vofru odločil; 235: katirega je sapa s r d u božjega unęla; pohl. opr. 104: čela dužela se more od mojega s r d u stręsti; 123.

s t ā n, dalm. u predgovoru: bodi si visokiga ali nizkiga stan u; jer. 49: nema oben človik notri stan u imeti; jer. 50: nihče ne bo v' njej stan u imel... oben človik ondi stan u nema; prip. 27. in margine; sirah. 15: blizi nje hiše stan u ysče; kast. cil. 207: spozna de obeniga vekšiga plačila nej inu visokęšiga stan ů, kakor pravičnimu biti; 288: od stan ů teh popolnoma; rog. 22: Urih bil je rojenjā visokiga stan ů stārišou; 47: visokiga stan ů; 93: iz tega stan ů ima u 'eniga družiga stōpit' itd.; tschup. 289: nobenega drugega takega stan ů ni; jap. prid. 1/54: moj oče je bil takiga stan ů; 1/95. 173. 305. 308. 318. 359; 2/29. 36. 134. 145. 192; pohl. opr. 1/3: iz svojiga grešniga stan ů ustane; 1/44: njemu daš spoznanje pregrešniga stan ů; škr. 69: kateri so nizkiga stan ů; 257: ga iz njegoviga nizkiga stan ů povzdigne; traun. 118: vsi nizkiga inu visokiga stan ů; škrb. 33: keb' blf gledali na ponižnost negōviga stan ů; ravn. 2/97: kogar ne poznate, ne sodite ga nikolj. Nē hvaliti ga, nē grajati le za to, de je tega ali uniga stan ů; 2/115: ljudjē manji stan ů pa boljšiga srca so iz srca vanj vervali; 2/128: Posnemajmo Petra v' pridu per opraviilih svojiga stan ů; 256: je bil častitliviga od samiga boga postavljeniga stan ů; preš. 36: stan ů se svōjiga spōmni, trpi brez mirū.

s tr ā h, dalm. gen. 20: jest sem mejnil lahkaj nej božjiga s tr a h u v' letih krayh; prip. 1: neso hoteli gospoduiga s tr a h u imeti; prip. 10: teh norcou usta so blizi s tr a h u; nehem 5; job. 18; kast. cil. 36: ta věčnūst nigdar nigdar bi se ne jmęla jmeno-
vati prez grozovitiga s tr a h ů; 149: XVII. Cap. od s tr a h ů; 185: nej per nyh božiga s tr a h ů; 272: za volo s tr a h ů; 283. 343: prez vsiga s tr a h ů; 334: polniga čednosti inu s tr a h ů božyga; rog. 7: David praestat jē mogel veliku bridkust, težau, s tr a h ů inu druge napaste; 78: živite prez usega s tr a h ů božjiga itd.; jap. 444: obedēn ny očitnu od njega govoril za vōlo s tr a h ů tih Judov; 516 520; jap. prid. 1/67. 74. 105. 373; tschup. 37: brez usega s tr a h ů itd.; pohl. opr. 133. 226; škr. 86: pravičen bo brez s tr a h ů; 140. 235. 255. 274. 290. 302.

306. 313; traun. 10: moje kosty se tresejo od strahú; 27. 153; škrb. 45: brez strahú; 67. 70. 72. 75; pok. 1/13: moje kosty se tresejo od strahú; 1/15. 104. 119. itd.; ravn. 1/55: se več od strahú ne zavé; 1/85: Mozes poln svetiga strahú skrije obraz; 110. 146. 170. 181. 250. 262. 2/49. 183.

tâst, dalm. exod. 3: Mozes pak je Jetrove svojga t astu ouce pasel; exod. 18: Mozes je slušal svojga t astu beséde..; po tem je Mozes svojga t astu pustil v njegovo deželo pojti; 571: znéšil se je Mojzes iz to oučjo čedo Jetro njegoviga t astú u te no-trajne samotni Medianiterski puščavi.

tât, dalm. zahar. 5: ima tu priti čez hišo t iga t atu; pohl. opr. 105: ima navado božja modrust grešneke v' delah svojeh rok koker t atu v' pričo zapopasti; škr. 236: čez t atú pride zasramovánje; jap. prid. 2/137: svetu pismu ga ne držy nè za eniga preklinovavca, ne za eniga t atú; traun. 122: aku si t atú vidil, si ž njim potegnul; ravn. 1/179: če vidiš t atú, ž njim jo potég-neš; čb. 1/69: tri trge devali na lajto t atú, duhove pregnali kradliv'ga rodú.

třst, ravn. 1/186: nalómneniga trstú ne bo sterel.

vâl vallum, dalm. 4. reg. 19: nema obeniga v allu okuli njega obsipati.

v êk planctus t schup. 614: nigdar be na blu šlišati nekar v e k u te doli potlačene nedolžnosti.

vlâs, rog. 98: ni ne eniga l a s ú zmršila na glave; ravn. 2/153: l a s ú na glavi v' belo ali črno predelati ne morete; preš. 67: ni ga l a s ú na glávi več.

vrân, dalm. genes. 8: je pustil vunkaj letéti eniga v r a n u.

vrât, dalm. nehem. 3: nyh mogoči neso svojga v ratu pèr-nesli h' službi svojih gospudou; miha. 2: iz kateriga ne bote v ratu potegnili; jap. 199: t emu je bolši, de bi se njemu en malinski kamèn króg njega v ratú obesil; 346: je padèl okuli njega v ratú; jap. prid. 1/42: je padèl okuli njega v ratú; 1/329: on sam mu pade okuli v ratú; škr. 2: bo djana na tvojo glavó ena króna inu okoli tvojiga v ratú drag oburátnik; 7: obveži jih okóli tvojiga v ratú; 142: ti si moje srce ránila z' enim lásam tvojiga v ratú; ravn. 1/62: obéže mu zlato vrvico okolj v ratú; 63: kralj ga osnáži z' vrvico zlato okolj v ratú.

zíd, dalm. lev. 25: okuli katere nej obeniga z y d u; num. 35; nehem. 3: ony so v' Jeruzalemi dozydali do širokiga z y d u... so sezydali taužent komulceu z y d u; nehem. 4: ne morem t iga

z y d u zydati; nehem. 5: jest sim tudi delal tiga z y d u dellu; nehem. 13: zakaj vy čez nuč okuli z y d u ostajete itd.; gol. 37, gledaj sprieda plôt.

ž l ê b, gol. 80: posodba za leto je nar bol en kos eniga zdrobleniga drevša al pa ž l e b u.

U M e t e l k a dolaze pag. 180 ove rieči na ú: darú, dolgú, godú gradú, klasú, kvasú, lanú, mehú, mostú, nohtú, smradú, trakú, valú, zidú; a pag. 19. još rodú, sadú.

b) u ugrskoj slovenštini.

Znam dobro da se u ugrskoj slovenštini govori *ü*, ali čini mi se, kao da sam ga čuo nješto kraće izgovarati nego se u kranjštini govori. U knjigah koje su mi na ruci našao sam ga samo na jednom mestu i to u küzm. 164: oni so' pa poudali njemi eden táo pečene ribe i mestovnoga m e d ü. Našao sam ga za tim i u novinah: „Prijátel, znanost razšerjüvajúouče mejsečne novine“, koje od 1875. u Budapešti izdaje Agustie Imre. Evo nekoliko primjera: m e d, 1876. br. 11. str. 8: vu tákšem stálišči samo tolko m e d ü pojejo, ka njim za obdržánje žitka potrebno.

p r á h 1876. 1. 8: k-ednomi strláji 300 füntov p r a h ü potrebno...; 170 füntov p r a h ü so nücali;

s á d, 1875. 1. 6: pri goricaj se za pouv vzeme grozja ali mošta i tropin ali s a d ü vrejdnost; 1. 8: s a d ü pouvati je jako vrejdno; 1876. 2. 8: z - s a d ü si vsaki vért zná pejnzeze pripraviti; 9. 7: ki ete breskvi pošila, je na svejti te prvi pouvar toga s a d ü. Lani je z-toga s a d ü za 125 jezér krbül odo.

s i n 1876. 11. 3: vö je dáčo pláčo v-pejnezi i v-krvi, ár svojga tela tao: s i n ü tam má med oni(mi), ki so dnes ešče žívi i vütro jih kosa bojne smrti zná pod zémlo spraviti; 11. 7: vu Belom gradi 22. toga je okrsto metropolita Milana s i n ü.

Pak u T r s t e n j a k o v o j knjizi: „Slovanščina v romanščini“ čitam pag. 29: povoden je toliko p a l ü prinesla na travnik, da bom imel dosti dela, dokler ga proč ne spravim.

sing. genet. n a ä.

a) u kranjštini:

b ô g, dalm. deut. 6: vy némate gospuda vašiga b o g á iskušati; sirah. 7: buj se b o g á, i tako još češće, ali po najčešće bez nad *a* samo boga, što valja čitati bogá, jer kad je prva slovka naglašena, pisana dolazi sa *u*: buga; schön. 25: se b o g á boy itd.; kast. cil. 7: za volo b o g á itd.; jap. 405: poslán od b o g á

406: iz bogá rojeni itd.; pohl. opr. 6: bogá inu sam sebe spoznati, tu je ta prvá dolžnust tega človeka; škr. 120: kateri se bogá boji itd.; traun. 15: od bogá taku povikšani človek itd.; preš. 58: bogá sin mati hvalita; 186: ali ni Črt jézni njih bóg, ki klíčeš ga bogá ljubézni? itd. itd. — Ova rieč neima nikada oblik bogû, samo li bogá ili bôga.

č o l n rog. 94: kir ni bilú mostà ne č o l n à; jap. 436: ni bilú obeniga drugiga č o l n á tam; 522: vržite mrežo na dešno stran č o l n á; škr. 73: tedaj boš kakor edèn, kateri v' srèdi morjá spy inu kakor č o l n á vižar.

č ř v, dalm. lev. 5: kadar se ena duša kaj nečistiga dotakne bodi si ene mrhe ene nečiste zvirine ali živine ali č ř v á, ta je nečist; lev. 22: kateri se kaj eniga č ř v á dotakne; jonas 4: bug je perpravil eniga č ř v á, de je to bučo podjedel; jap. 199: njih č ř v á ne bo kónèc; jap. prid. 1/92: tih ferdamanih nar vekši martra je, de bogá ne vidio; kateri ni drugači v' pekli, kakòr de tam večnost tih plamenov ohrani inu tiga č ř v á, kateri tē zavržene večnu gloje inu grize; 2/23: je bog eniga č ř v á poslal, kateri je le to bučo podjedel; 2/162: ima skrb tudi za eniga č ř v á, za eno muho.

d ô l g, schön. 159: néso obeniga dolgá te smrti na njemu našli; 133: jest ne najdem nobeniga izroka ali dolgá te smrti na njemu; rog. 68: prišál je ú hišo h'te ženi gospúd tega dougá; 655: znajdenu je bilu čez 200 taužent cron dougà; škr. 299: ti ne boš za volo njih brez dolgá; pohl. opr. 2/81: reši me od dolgá krivy; 2/83: reši mene, o bog, od usiga tiga dolgá; traun. 125: reši me od dolgá tē krvy; ravn. 2/237: v' jēčo ga vrže, dokler dolgá ne bo splačal... ni imel z' čem dolgá plačati.

d ô m, dalm. ev. mat. 8: moj služabnik ležy d o m a od božjiga žlaka vdarjen, itd.; schön. 50: moj služabnik ležy d o m á od božjiga žlaka vdarjen; kast. cil. 101: ah, koliku yh je, kateri z' jutra več časa nucajo per oblačilu, vmivanju in česanju h' posvitnimu dopadenju, kakor v' cerqui ali d o m á per molitvi; rog. 23. 25 itd.: d a m á; jap. 30: moj hlapec ležy d o m á; 471: Maria pak je d o m á sedela; škr. 21: žena nepokojna tudi ne more d o m á zmiraj biti... pridi, zakaj móž ny d o m á; jap. prid. 1/206: hranio kar d o m á od hiše odtrgajo; traun. 163: ženę katere so d o m á ostále bodo rôp vùn dejlile; preš. 8: ne mórem spát' d o m à; 24: d o m à povsód d o m à nikir oblópi dōsti svéta; nar. pjes.: le pridi

le prídí, sem sáma d o m á — moj dčá no máti v Toplice sta šlá. — Nu tako naglašeno znači domá samo li = domi ótzoí, nikada = ótzoí.

d r ô b, dalm. lev. 3: ima offrati gospudu vso tolstinu katera je okuli d r o b á; lev. 4: ima on povzdigniti to tolstino okuli d r o b á; lev. 8.

d ū h, dalm. u predgovoru 24: počutio v' sebi vojskovanje tiga d u h á inu mesa.; mesu žely zupár d u h á; ev. mat. 1: kar je v' njej rojenu je od svetega d u h á; ev. mat. 3: Joannez je vidil božjiga d u h á, itd.; schön. 31: je bog poslal tiga d u h á, itd.: rog. 12: rezsvéjčena od s. d u h à, itd.; jap. 3: se je znašla nóseča od svetiga d u h á; 10: on je vidil d u h á božjiga, itd.; pohl. opr. 245; v' srečni prostnuste tega d u h á; škr. 49: pred padcam je d u h á povikšùvanje, 55. 80. 91 itd.; traun 125: ne vzàmi od mene tvojga svetiga d u h á; pok. 1/75: nadlegùvaj njih preuzetniga d u h á z' telesno slabostio; 3/123 itd.; čb. 1/69: budenimu vdihne prijet' ne d u h á; preš. 36: kdo zná noč tòmno razjásnit', ki táre d u h á? 95: ti si zakláde d u h á Krézove bíl si nabrál; 112: pésem bóžjiga prázna d u h á; 166: d u h á so vkrótili nadlóg oklèpi.

g n ô j, nar. poslovica je: brez g n o j á ni prosá.

h ô d, dalm. exod. 3, num. 10: try dny h o d á; 4. mos. 11.; jona 3: Ninive je bilu enu veliku méstu božje try dny h o d á veliku; schön. 44 i jap. 259: so prišli en dan h o d á; rog. 12: try dny h o d à; škrb. 83: sta že en dan h o d á od Jéruzaléma bla odlóčena; ravn. 2/120: en dan h o d á je bila Kana od Kafarnavma; 1/33: mrtvo morje dolgo je okolj trideset úr h o d á; 1/115: vsa pušava en dan h o d á okrog in krog stána je natrósená z njimi.

l ê s, dalm. gen. 6: iz smrekovign l e s á; lev. 14: vzame cedroviga l e s á; 3. reg. 10: iz ebenoviga l i s a (čitaj l e s â), 2 hron. 2: pošli cedroviga, jeloviga inu habenoviga l e s á; rog. 56: iz hiš, gas, placou, apna, l e s á ali kamena sturjenu mestu; 649: iz kámenja apna, pèjska, l e s à složéne so; škr. 140: Salomon si je iz l e s á od Libana en nóšni stol napravil; 191: kar tak l e s á čez ostane, zvestú izrezúje; 357: ni li grénka voda od eniga l e s á sladka postála? ravn. 1/231: Elizej je l e s á odsekal.

l ô v, dalm. gen. 25: je rač jédèl od njegoviga l o v á; gen. 27: jej od mojga l o v á.

m ô s t, rog. 94: kir ni bilú m o s t à ne čolná.

m ô ž, dalm. lev. 16: ima ga skuzi eniga m o ž á v' puščavo pustiti teči; num. 5: kadar bi se koj eniga m o ž á žena zneverila;

deut. 2: ima zakonskiga mož í itd.; schön. 22: od vole mož á; 88: ima mož á; kast; cil. 19: enyh je srám: inu letá je en húd dosti škodliv tatl ženski inu otročki inu nikár eniga srčniga mož á; 12. 50. itd.; jap. 87: je stvaril mož á inu ženó; 422: pokličí tvojga mož á ... jest nimam mož á ... prav si rekla, de nimam mož á ... itd.; jap. prid. 1/100: neče prenesti žena falerjov svojga mož á, 1/127; pohl. opr. 128: kar je Christus v' historiji od tega wogatega mož á rekl; škr. 18: žena drágo dušo eniga mož á vjame; 35. 60. 61. 69. 76. 98. 295; 302: takú pójde slehrni ženi, katęra svojga mož á popusty inu iz ptujiga zakona zapusti erba, zakaj prvič je bilà postavi nar višiga neverjetna, drugič je zuper svojega mož á grešila; tretjič je prešustvu doprnesla inu si je iz eniga drugiga mož á otroke dobila; 312. 355. 375. 386; traun. 40: ti si me od krivičniga mož á odtel; 206. 264; pok. 1/31: je njeniga mož á Uría umóril; kor. 1/24: je lepa je mlada — pa nima mož á — je grda je stara — pa ima po dva; 1/36; ko b' druž'ga nejmela, ko lep'ga mož á — za mizo b' sedéla pa glédala ga; preš. 30: iz domáčih stárcov si mož á zvolila bom; 47. 85.

n ô s, dalm. 2. sam. 22: dim je šal od njegoviga nos á; job. 41: iz njegoviga nos á gre vunkaj dim; škr. 200: kateri nimajo očy, de bi glédali, ne nos á, de bi dihalí.

r ô d, dalm. gen. 5: le tu su buqve Adamoviga rod á; exod. 20: obyskavam téh očétov krivu djanje na otrucih do trejiga inu četrtiga rod á; num. 31: so vzeli taužent od eniga rod á; exod. 32: je konec bil letiga rod á; exod. 34: Jephunov syn od Judovskiga rod á, Samuel od Simeonoviga rod á, Eliad od Benjaminoviga rod á, itd.; schön. 32: je tudi bila ena prerokina Anna Fanuelova hčy od rod á Aser; 15: je on od hiše inu rod à Davida bil.

r ô g, dalm. dan. 7: od tige rog á; rog. 11: na glas tega jagerskiga rog à zapustè usè tajstu.

s n ě g, dalm. prip. 31: ona se ne boji svoji hiši s n e g á; preš. 104: kdo znal popisat nedólžnih prs s n e g á bi zapeljívost? 152: po zimi se s n e g á, ledú kristáli blískajo; 163: spet znebí se gójzd s n e g á odéje.

s ô k, traun. 260: cedri so polni sok á; nar. poslovica je: od sok á trebuch klempä.

s t â n, škrb. 4: kolko mladenčov toje stárosti, toiga stan á so slepoto sveita spoználi.

strûp, kast. cil. 152: Sokrates z veseljem pehar strupá popye; 156: sam si poln jeze, srda, yhta, čemerike inu strupá; 162: dosti yh (bukev) je škodlivih inu strupá polnih.

svêt, dalm. u predgovoru 26: nosi vsiga svitá grehe; ev. mat. 5: vy ste luč tiga svitá; ev. mark. 4; ev. mat. 28 itd.; schôn 79: je njemu pokazal vsa kraljestva svejtá itd.; kast. cil. 90: hvalen biti od ludy inu od tega svitá; 99. 179. 223. 254. 271. 287. 290. 301. 350. 352. itd.; rog. 20: imel se je ločit iz téga svejtá; 75. itd.; jap. 12: pokaže njemu vse kraljevstva tiga svèjtá; 224: od začetka tiga svejtá; 493: ta vikši le tiga svèjtá pride; pohl. opr. 33: nobèna srèča tega svejtá na more mene preuzeti; škr. 392: se je iz svejtá ločila; traun. 41: do kraja svejtá; 50: vse pokrajne tiga svejtá; 156: na konci svejtá prebivajo; 113: on končá vojské nôtèr do kraja svèjtá; 117. 143; čb. 1/11: utíhnite, igrače svetá sleparski hrup; preš. 60: slovó svetá bridkósti dáj; 95: Rimljan svetá gospód; 172: nar več svetá otrókam slíši Sláve; 179: ločiti pred se iz svetá ne more.

ûk, dalm. u gm. predg. 2: te buque so mera praviga vuká imenovane; — za tiga nyh vuká inu vere volu; u predgovoru k rim.: se imamo varvati pred čovečkimi vuky, kateri raven evangelskiga vuká vmej padeo.

vôlk, rog. 64: Lycaon kralj te Arcadiae bil je spreminjèn ú eniga volkà; 412: vèjdel je za sylo tega peklenskiga volkà; 414: poslàl je eniga volkà; jap. 465: najèmnik vidi volká priti inu pusty ovce; čb. 1/68: sem hogat, premožen, pervabim volká — sim reven, ubožen, davít' ne nehá; nar. poslovica je: mi od volkâ on primahâ lupus in fabula.

vôz, jap. prid. 1/76: hlapci zraven vozá gredó.

vřh, jap. 412: so jih do vrhá napólnili.

zôb, dalm. exod. 21: gdu svojmu hlapcu ali svoji dékli en zob izbye, taku je ima proste pustiti za volu tiga zobá; ravn. 1/214: njegov kraljev sedež je bil ves iz slonoviga zobá.

b) u ugrskoj slovenštini.

bôg (boug), küzm. 3: opoumenjeni od bogá vu sne; 425: lübmo eden drügoga, ar je lübézen z bogá i vsaki ki lübi z bogá je porodjeni i pozná bogá; ki pa ne lübi ne pozná bogá... mi smo z bogá. Ki pozná bogá, poslüša nas, ki je nej z bogá ne poslüša nas; 441: ki obláda, vènim ga steber vu cèrkvi bogá

mojega i napišem na njega imé b o g á mojega i imé mesta b o g á mojega toga nouvoga Jerušalema ki doli ide od b o g á mojega, itd.; nagfl. 199: sunce mejsec zvezde, eto zemlou i poprejk vse ka se na etí zvön b o g á naide, svejt zovémo; pazi küzm. 101: od bougá.

b r ê g (brejg) küzm. 110: pelali so ga na vríh b r e g á; 125: doli idouči oni z b r e g á spravilo se je k njemi lüdstva vnogo; 150: gda bi se pa on približavao k strmci toga b r e g á oliveckoga...

d ô m, küzm. 319: d o m á lastivne možé naj pítajo; mol. 149; kak si se oponášao u cêrkvi, d o m á i v u tivárištvi; nagfl. 12: ka se naj raj zmejnjaš d o m á? gön. 41: d o m á je nihála siná.

d ũ g, prij. 1876. 1. 2: nouve dáče i nouvoga d u g á povoljnejne se je slavanjom po iméni zgodilo.

d ũ h, küzm. 2: najdena je noséča z d ũ h á svétoga... ka se je v njej poprijalo, z svetoga d ũ h á je; 80: pripelao sam siná mojega k tebi, kí nejmoga d ũ h á má; 425: z etoga poznamo d ũ h á pravice i d ũ h á zapelavanja, itd.; mol. 133: pogási v u meni d ũ h á gizdosti.

(g l â s, küzm. 318: je nej brezi razumnoga glásá.)

g n ô j, gön. kokout postáne na vríhi g n o j á.

g ô s t (goust), nagfl. 11: kak da má prijéti nouvoga g o s t á svojega

g f m, nagfl. 113: je li ste gda brali egriš ž njega g r m á? gön. 83: vidivši tou z ednoga g r m á oča pojbara etak je skrícáo na njega.

k v â s, küzm. 31: varte se od k v a s á farizeuškoga; 53: brezi k v a s á krúha; 78. 133: varte se od k v a s á farizeušóv i k v a s á Herodešovoga; po dugom dnévi brezi k v a s á krúhov; 305 i 345: malo k v a s á cejlo tistou skvási;

l ê s (lejs), küzm. 242: doli so ga vzéli z l e s á i položili so ga v grob; 459: posouda z naj drágšega l i s á; nagfl. 55: tabla eta je z l e s á zgotovlena; 60: jeli samo z l e š á rédijo stole? 172: nūcajo nerodne bregé na pouvanje l e s á.

l ô g (loug), prij. 1875. 2. 8: ftiči z l o g á bliži hiž jestvino iščejo; 1876. 11. 6: gde se je že püngrad l o g á dotikao.

l ô j, nagfl. 94: z l o j á svejče i žajfa zgotavljajo se; 104: z l o j á lejpe svejče zlejvajo; 104;

m ô ž (mouž) küzm. 37: m o ž á i ženo je stvouro njidva; 268: zapovejdao sem naprej pripelati toga m o ž á; 285: pod m o ž á oblastjov bodouča žena k živoučemi mouži je privézana; 430: srd m o ž á pravico božo ne dela; 83. 102. 165. 172. 216. 222. 231.

232. 237. 241. 266. 268 itd.; nagfl. 125: mati brezi m o ž á je vdovica.

pr á h (praj), nagfl. 84: vö streljen golombiš se po mouči pükšenoga prah á gene; 96: konj v bojni se ne stráši praske rožjá, dúdnanja štúkov, dína, prah á i blíska pükš ino mečov.

sin, küzm. 18: dá pa brat brata na smrt i oča sin á: 19: sem prišao odločavat človeka, tou je sin á proti oči; 20: nišče ne pozná sin á nego li oča; 42: pošle k njim sin á svojega govoreči: zastopijo se sin á mojega, itd.; trpl. 3: küšújte sin á da se ne rasrdi; mol. 141: sam nej vreden za tvojega sin á se zvati; 188: naj ne bôde nad menom zgúblena moka krv i brítka smrt tvojega lúblénoga sin á; gön. 41: mati je vö šla na delo i domá je nihála sin á Palka.

s n ê g (snejg) nagfl. 175: med raztáplanjem sneg á; 186: hasek sneg á je te kare deždža; prij. 1875. 2. 8: vnogo sneg á káže, či je jesén meglásti (!); 1876. 1. 8: sveti dén že né najšo sneg á.

s f d, mol. 103: od srd á odúrjavanja i húde voule osloubodi nas.

s r p, nagfl. 197: mejsec na trejti dén se že vu obrázki srp á skaže.

str á h (straj) küzm. 103. 436: brezi strah á; 209: za volo strah á židovskoga; 280: ne ga božega strah á pred njihovimi očmi; 357: smejjo brezi strah á rejč gúčati; 394: osloubodo bi te, ki so za volo strah á smrti vu vsem žitki pod službov bili; 397: od strah á je oslobodjeni; 414: njegovoga strah á se pa ne bojte; 459: za volo strah á moke njegove; trpl. 26: osloubodo me je od vsega strah á mojega; gön. 56: kralič se za volo strah á od nji skrivavkati more.

sv ê t (svejt) mol. 124: zdravo bojdi etiga svejt á zveličanje!

th ô r, (tour) nagfl. 87: pes živoga zgrábi zavca, v uk á, lesico, tor á, úrgeca itv.

tr á m, küzm. 116: brat niháj naj vö vržem trouho, štera je vu ouki tvojem, sám pa vu ouki tvojem tram á ne vidiš.

v ú k, küzm. 189: najemnik vidi v uk á idoučega i nihá tá ovcé i beží; nagfl. 87 (gledaj malko više thor).

vr á g, küzm. 16: gda bi vö vrgao vrag á, gučao je te nejmi . . pravijo: vrag á má, i 20; 77: prosila ga je, kaj bi toga vrag á vö vrgao ž nje' čéri; 181: vrag á máš; 185: vi ste z oče vrag á . . vrag á máš, jas vrag á nemam; 189: vrag á má i blazni; 394: má mouč smrti, tou je vrag á; 424: ki grejh činí z vrag á je;

predge: ki zna k sako^j rejčⁱ v r a g á na pomouč zezavati; v r a g á i grejha králestvo.

c) u kajkavštini

na koliko je meni znano u sing. gen. naglas na zadnjoj slovcⁱ riedko se govori. U knjizi opazio sam do sele samo: b o g á, gasp. 1/88: valual je pred vsemi apoštoli Kristuša sina b o g á živoga; m u ž á, perg. 92/1: gda za m u ž á poide; pazi: s v é t á, gasp. 1/152: vse s v é t á nasladnosti i opravu lepšu je odhitila.

s i n g. d a t. i l o c.

1) ^ na padežnom završetku dolazi samo u rieči d ō m: d o m ú a znači domum nach hause n. p. schön. 43: so ony zupet d a m ú šli; rog. 32: čas je de gremo d a m ú; 52: šal je Euphemianus d a m ú itd.; preš. 28: z sream obúpⁿim si pèršel d o m ú; 48: na svoj grád d o m ú jo vzáme; 52: šlà je žalostna d o m ú; 57: iz bója vójska cěla d o m ú hití veséla 62. 82. itd. Uz domú dolazi d o m ó v riegje d o m ó v, a u gorenštini govori se uz damú skraćeno dá m, a u kajkavaca govori se d í m o, d o m ó v i d o m ó m.

2) ^ na padežnom završetku dolazi u rieči b ō g, riegje u drugih: b o g ū, kast. cil. 6: te posvitne ričy tebi služio za tú, de bi b o g ú služil; 26: se prau k b o g ú obrne, 27. 51. 57. 82. 91. 93. 164. 168; 29: v zamèri per b o g ú; rog. 7: ah, smili se g. b o g ú! itd. itd.; jap. 24: vy ne morete b o g ú služiti inu mammónu; 350. 355. 429. 497. itd.; traun. 115: pójte hválo našimu b o g ú, 122. itd.; škrb. 4: iz ajfram začeti b o g ó služiti itd.; preš. 28: vidil povsòd si, kàk se le vklánjajo zlatmu b o g ú; 52; itd. itd. — U knjigah našao sam jošte

d a r ú, kast. cil. 197: dobre beséde dobrimu d a r ú perloži;

l o v ū, rog. 111: lety se veden pèr lovu inu na l o v ú znájdejo, a 112: h temo lóvo.

m o ž ū kast. cil. 138: enimu dobrimu m o ž ú se nič hudiga ne zgody; 257: enimu dobrimu m o ž ú se nyč ne vzame; 290: enimu takšnⁱmu m o ž ú obena syla se ne pergody; rog. 59: perkazalla bila se je Maria temu s. m o ž ú.

s v e t ū, kast. cil. 254: na tem s v e j t ū; 345: držite se temu s v i t ū enaki.

Mjesto ^ čuje se često " osobito u Gorenskoj.

U u g r s k o j slovenštini čitam kúzm. 107: za víšešnji popouv Annáša i Kajafáša vrejmena je bila rejč boža k Ivani s i n e j Zakariášovomi vu púščávi. Ja sinej čitam siněj; predge: etomi vel-

komi g o s t e j naj obit spravi, i predge: skazlivci so spodobni prhkomi zbobotjenomi l i s t e j ino prhlaznosti

s i n g. i n s t r. n a ô m (ê m).

U Dalmatina držim da imaju one rieči na zadnjoj slovci ^, koje dolaze na *um*, n. p. bogum exod. 9. 22. 32. 34; 2 hron. 26; ezdr. 10. itd.; darum gen. 32; duhum exod. 31; malah. 2. ev. mark. 1; glasum job. 37. 40; kvasum ev. mat. 16; lesum 3. reg. 5; a gotovo 3. reg. 5: lisum; medum cant. 5; možum 3. reg. 13. itd.; a možêm genes. 24: hočeš li pojti s tém možém? nosum lev. 21; pasum job. 12; rodum 3. reg. 8; psalm. 12; rogum lev. 23; sadum cant. 4; synum gen. 20. itd.; svitum u predgovoru 10. 33; tastum exod. 18; vukum u predgovoru 18. itd. — schön. 33: Ana je živéla po svojim dečelstvi z' svojim možóm sédèm lejt. — Gorenac izgovara â m n. p. kupčûje z lesâm.

p l u r. n o m i n n a j ê većinom rieči nekadašnje *i*-deklinacije.

a) u kranjštini

č f v, japl. prid. 1.169: greh se zleže inu redy v' naročji tē le-nobe, kakòr se č r v j e v' enim mrtvim inu gnylim meši zaredę; 2/7: my družiga nismo kakòr prah inu pepel, kakòr č r v j e tē zemle.

l j u d j e, dalm. prip. 28: hudi ludjé ne merkajo na praudo; schön. 146: vsi ludjé so na svoje prsi povdarjali; 55: so ludjé spali; 53: ty ludjé pak so se začudili itd.; kast. cil. 21: lud è od tebe hudu govore; 26: ty pregrèšni lud è sovražio tá greh inu ga lubio; 46. 92. 154; jap. 27: karkoli hočete de vam ludj e sture, tudi vy njim sturite, 417. itd.; škr. 55: mehki ludj e bodo strádali, 87. 89. itd.; traun. 50: od nebes poslani ludj e bodo njegovo pravico oznanovali; 95: vsi ludj e so zgol nečimrnost; 154. 180. 210. 325; jap. prid. 2/101. 114. 140; rav. 1/28: Abraham zdaj vidi, de možjé niso gòli lju dj é itd.; preš. 73: k' pogrébu vkup deréjo lju dj é od vsih strani; 79: poslušajajo radi ga vsi lju dj é; 186: smo lju dj é vsi brátje; poslovice je: po mēstih lju dj e besēde cukrē; itd. vrlo često krat.

m ô ž, schön. 185: so bily pak Judje boga boječi m o ž j é; 123: ty m o ž j é so ga zasramovali; rog. 36: m o ž j è! kakú tu vinu ner močnēši je, vidite kir tu oslaby inu zmeša to pámet; itd.; jap. 54: m o ž j e Ninivitski bodo v sodbi gori vstali; 322; škr. 132: bodo nar močnejši m o ž j e omahuváli; 270: lažnivi m o ž j e ne

bodo na njo mislili inu resnični možje se bodo per njej znajdli; 381: so bili sloveči možje; traun. 188: vsi ti bogati možje niso nič v svojih rokah nešli; 350: odstopite od mene, vy krvy želni možje; pok. 3/132: ti možje imajo gnusobe v svojih srcih; ravn. 1/164: perbližajo štirji možje se hiši; 281; itd.; preš. 54: opat in menihi, módrí možjé, gotóvo ti bódo ozdrávlí srcé; 158: právdajo se tí možjé; poslovica je: tudi módrí možjé včasí grešé.

tát, schön. 73: kér tatjé k njemu koppajo; jap. 23: ker tatje ne prekóplejo; 464: vsi so tatje inu razbojniki; jap. prid. 1/68: so tatje nar to majn svojh starišou; 294: ti vbogi so postopači, leni ludje inu tatje; 2/110. 136. 157. 279; ravn. 2/152: tatjé do njih zlomijo.

vlás, jap. 326: lasje vaše glave so vsi rãzšteti; 48: vaši lasje na glavi pak so vsi rãzšteti; jap. prid. 2/57. 88; škr. 140. i 146: tvoji lasje so kakòr kózje čede; 143: moji lasje (so polni) nočnih kápèl; 144: njegoví lasje so kakòr pálmoviga drè-veša izráski; 148: lasje na tvoji glávi so kakòr krajlèvi škàrlát; 317: govorjénje tega kateri veliku persega stury de enimu lasje po koncu stojé; pok. 1/26: za volo strahú inu preveliko skrby se meni lasje na glavi belio; ravn. 2/188: lasje vaše glave vsi so prešteti; čb. 1/50: naj se bel'jo lasjé; preš. 70: pričjóćim po kôncu so vstáli lasjé.

vôlk, schön. 216: kateri v'ovčjim oblačili k vam prideo, znotrajpak so rezdiravi volcje; rog. 468: požrésen ni kakor volciè; 499: ty Aegyptièrji tulyli bodo kakòr volcje ('nad o nije znak naglasu nego glasu); kor. 1/132: ti štibalarski tatjé hujši so kakor volcje.

zôb, kast. cil. 61: zobè škrípleo; škr. 140: tvoji zobje so kakòr čeda ostríženih ovác; 202: tvojim otrokam niso mogli strupeni kačji zobje škódùvati; 291: njih zobje so kakòr lévovi zobje; 328: tvoji zobje skomino ne dobé; 366: zobje divje zverfne inu strupiáni, kače inu meč so k' moštùvánju, de hudobne končajo; traun. 138: človeških otrók zobje so kakòr súlce; poslovica je: če bi bil hleb, zobje se dobé.

U Dalmatina dolazi više puti nom. na je ali bez oznake. Držim da ga treba naglašeno izgovarati n. p. črvje gen. 7; lasje ev. mat. 10; ludje deut. 21. itd.; možje jer. 30. 38. itd.; tatje zahar. 5. itd.; zobje gen. 49; jer. 31. itd.

b) u ugrskoj slovenštini

č r v, mol. 194: odetev tvoja č r v j é bodo; prij. 1876. 1. 8: č r v j é sejtvi korén odgrizávajo; 1876. 2. 8; v ništerom mesti so miši i č r v j é sejtvi korenjé odgrizli.

g ô s t (goust), nagfl. 161: vsa ta so nepozvani g o s t j é; dain. 46: znate, dragi vi g o s t j é, zdaj nas malo slyšajte; prij. 1876. 1. 7: g o s t j é so z odprejtimi vústami sedeli.

l j u d j é (lüdjé), dain. 109: kodi koli idemo, tam l y d j é sve-dočijo, da igráti znamo mi; küzm. 14: l ü d j é so se pa čüdivali; 23: od vsakše márne rejči, štero koli l ü d j é bodo gučali, račun dajo od nje na soudnji dén; trpl. 8: naj spoznajo poganje kaj so l ü d j é.

m ô ž (mouž) küzm. 23: m o ž j é Ninivinski se gori obüdijo na soudbo; 28: ki so pa jeli m o ž j é bilou jih je okouli pét jezero; 29: gđa bi pa poznali tistoga mesta m o ž j é, poslali so ..; 214. 215. 232. 252. itd.

t â t, küzm. 10: gde je t a t j é ne podkopajo; 188: ki so pred menom prišli, t a t j é so; gön. 46: pouleg pravde i souda so t a t j é na več lejt vu robstvo prišli; 53: t a t j é so že prelük-njali stejno.

v l â s, küzm. 18: vaši pa i v l a s k é na glavi so vsi zračunani; 133: vaše glave pa i vsi v l a s k é so zračunani; 438: njegova glava pa i v l a s j é so bejli bili; nagfl. 122: brezi občütejnja so nojétje i v l a s k é; 131: ti stári (senum) v l a s k é so na vékše sejri; dain. 220: seri l a s j é.

v r â g küzm. 14: ti v r a z j é so ga pa prosili; 70: prosili so ga vsi v r a z j é; 71: vu šterom so ti v r a z j é bilí; 111: vö so šli v r a z j é; 128: nad etim se ne radüjte ka se v r a z j é vam podávajo; 432: ti verješ kaj je boug eden? dobro činíš, i v r a z j é verjejo i trepečejo.

v ũ k, küzm. 12: prihájajo k vám vu ovčeni odejvkaj, znoutra so pa zgráblivi v u c k é; 258: prido po mojem od vas odhájanji žmetni v u c k é med vas; nagfl. 167: vu veliki logej se drží škod-liva divjácina kakti v u c k é, lesice ..; 171: v u c k é so veliki vdárec za držéle.

z ô b (zoub), küzm. 448: z o b j é njihovi so bilí oroslánjov z o b j é; trpl. 45: nř z o b j é so spica i strejle; nagfl. 85: kakši so z o b j é? 90: z o b j é (mačke so) neredovni; 121: z o b j é so oštri; dain. 212: kda zavca bolíjo z o b j é?

Kajkavština toga neima.

plur. nomin. na i dolazi veoma riedko:

ljudjê, schön. 97: ty ludy pak so vpili; 4: hvalite gospuda vsi ajdje inu častite ga vsi ludy; zagr. 4/1 95: nisu li bili meštarski ljudi tuliki svetci božji?

vlâs, dalm. prip. 16: sivi lasy so ena krona te časty.

plur. accus. na ê

a) u *kranjštini*

bôg, dalm. josve 24: dajte proč te bogé; rog. 40: Marjeta, udaj se, časti naše bogé.

čřv, dalm. gen. 1: prinesi zemla naprej živino, čřvé inu zvirine... taku je bug sturil vsakatere čřvé na zemli..; gospoduje čez vse čřvé; kast. cil. 329: ti nesrečni na véčne čase vživajo oginj, lied, žveplu, smrád, čřvé, škripane, kače.

dôlg, dalm. u gen. predgovoru 22: odpusti nam naše dolgé; kast. cil. 349: povrnite tadj vsim dolgè; rog. 68: bila je ena réuna vdóva takú u dougè zabredla de..; 69: ni iméla ničéser („nizéssér“), iz katerim bi bila zamógla te dougè plačat..; je una vdóva iz tèm ojlam usè dougè zbrisala; jap. 22: odpusti nam naše dolgè; tshup. 71: on more svoje dolgè poplačati; 108: nas na more ta vira pergnati de be svoje nažnorane dolgè pobotali; 266: poplačaj poprej svoje dolgè; 68 sveteh pesm, v Krajnu 1795. pag. 13: stur' milost tèm, katèr' žele — v solzah oprati njih dolgè; ravn. 1/230: poplačaj dolgè..; je dolžnost dolgé plačati.

dûh, schön. 255: katéri v' temni gospodujejo zupèr te hude dûhè pod nebom.

kôs frustum, dalm. lev. 1: ta žgani offer se ima odréti inu na kose resekati inu Aarona farja synuvi imajo te kosé na drva položiti.

mêh, dalm. josve 9: so vzeli stare rezdrte ošivane vinske mihé.

môž, dalm. exod. 36: je poklical vse modre možé; deut. 1: jest sim naših rodov više vzél, modre inu vmetalne možé; josve 8. 10. 18; jud. 9; nehem. 13; 1. hron. 20. 27. 29. itd.; rog. 5: kateri (hudyči) so morili nje možèe; 393. itd.; jap. prid. 1/206: po svète možè pošila; škr. 251: vabi pravične možè v gostje; 381: hvalimo častitlive možè; 384: on je njemu tudi vsmilene možè perhranil; ravn. 1/27: zagleda tri možé; 1/219: pobolšat ljudstvo in kralje je bog od časa do časa boga bojéce možè po-

šilal; 326: Antioh je možé poslal do njega; 2/46: prijazna nebeška zvezda pelá zdaj bogabojéče možé na njegoviga rojstva kraj; čb. 1/72: katéra dežela ma večí možé? čb. 4/64: ne brodi drugim po zobéh — možé ne meri po bradéh.

rôb, jap. 108: pisarji inu pharisaerji robę svojih oblačil razširjajo.

rôg, dalm. exod. 27: rogé imaš na njega štirih vogleh sturiti; exod. 29: njegove krij imaš vzeti inu jo s tvoim prstom na tiga altarja rogé djati; exod. 30: imaš altar sturiti dva komulca visok inu de bo iz sebe rogé imel; exod. 37: inu ga je okoval inu njegove rogé; exod. 38: je sturil štiri rogé; čb. 4/79: rogé natura volu, kopita dala konju (Vodnik);

sřp, dalm. jesaia 2: bodo ony iz svojih mečou inu iz svojih špejsov sřpé delali.

vlâs, dalm. deut. 21: pusti nje lasé obryti inu nje nohty obrezati; rog. 68: razplédla je svoje lepe ruméne inu dolge lasè; 69: te lasé respleta; rog. 269: ostrigla je te skrauzane lasè; škr. 165: spoštújmo stariga sive lasę; ravn. 1/185: Absolon je imel dolge in lepe lasé; preš. 58: lasé si črne rúje.

tât, jap. prid. 2/110: zaničujejo ludy katere za potepuhe, golufe inu tate držę; 2/150: světi Basilius inu Bernard imenujejo teiste očitne tate, kateri take almóžne nazaj držę.

vôlk, dalm. ev. mat. 10: pošlem vas kakor ouce v srédo mej volké; pazi jap. 311: jest vas pošlem kakor jagneta med volké ('na o znači glas, ne naglas).

vôz, traun. 44: eni se zanašajo na vozę, eni na konje; ravn. 1/76: so na vozé djali svoje žene in svoje otročiče.

vřč, jap. 412: napolnite vřčé z vodó.

vřh, čb. 4/55: komej zarja zlata jutro prebudí, skoz nebeške vrata gór vřhé zlatí (solnce).

zôb, dalm. deut. 32: jest hočem teh zvirín zobé mej nje poslati; dalm. jesai. 41: jest sim tebe sturil k' ostrim novim mlatilnim kullam kir imajo zobé, de imaš gorre rezmlatiti; rog. 76: Appolonia patrona je za zobè; 103: jest sim trl zobé tem kryvičnim; tschup. 90: pokažite svoje zobę; traun. 6: ti si zobę tib hudobnih razdróbil; 104: bog, zby njih zobę; čb. 4/40: slišim de trdne zobé tud imate.

b) u ugrskoj slovenštini

b ô g (boug), küzm. 190: je one pravo **b o g é**, kim je rejč boža včinjena; 277: napravi nam **b o g é**; mol. 30: tri **b o g é** i gospoude vadlŭvati krščanska vôra nam prepovidáva.

b r ê g (brejg), küzm. 316: či mam vso vero tak da **b r e g é** prenášam, lŭbeznosti pa nemam, nikaj sem nej; predge: či boudem meo vso vôro, ka **b r i g é** boudem prinášo, lŭbeznosti pa ne bom meo, nika sam nej; nagfl. 172: nŭcajo nerodne **b r e g é** na pouvanje lesá; gôn. 93: čiga biga čiga biga! potisni vô rožiče, dobiti máš dobiti maš od me **b r e g é** doliče; 97: etoga **b r e g é** je nŭdno cvejtje pokrivalo; prij. kazajouči list 3: Törce vsáki dén dale naprej ido i protŭvnike v **b r e g é** raztirajo.

č ř v, nagfl. 105: svinja pojej čonte **č ř v é** kŭščare..; 107: kokuš **č ř v é** jej; 170: slavíček je hasnoviti ftíček, ar prepráva pogŭbelne **č ř v é**; 179: imenŭjte tákše stvaré štere **č ř v é** jejjo; gôn. 48: žŭževke, **č ř v é** preprávlam.

d r ô g (droug) nagfl. 27: ka je eto v' **d r o g é** lestvice piščeno? klini.

d ŭ g, küzm. 9: odpŭsti nam **d u g é** naše; mol. 37: odpŭsti nam vse **d u g é** grejhov i kaštig; prij. kaz. 1: nede več potrebno nouve **d u g é** réditi; prij. 1876. 11. 7: ednomi stŭdenčári za njagove **d u g é** se njagovo hižno blago po pravdi gôr zapisalo.

d ŭ h (dŭjh) küzm. 13: vô je vrgao te **d ŭ h é** li z rečjom; 229: vnougi majouči nečiste **d ŭ h é** so vô šli; 254: ki so hŭde **d ŭ h é** meli; 379: poslŭšali bodo **d ŭ h é** zapelávce; 393: ki čini angele svoje **d ŭ h é**; 425: ne verte vsakšemi dŭhi, nego vardejvajte **d ŭ h é**; 456: vido sem tri nečiste **d ŭ h é**; trpl. 84: ki činš angele svoje **d ŭ h é** kak ognjeni plamen.

g ô s t (goust) nagfl. 89: li či edna vrla máčka vderé med te nepozvane **g o s t é**, teda s šeregmi vandrajo na drŭga mejsta; prij. 1875. 2. 7: hitro sam vrgao malo pogléd na **g o s t é** okouli stola sedéče.

g r â d, prij. 1876. 10. 7: bi si ešče lahko želela glažovne **g r a d é**.

k v â r, nagfl. 175: velke vodé strašno velike **k v a r é** včinjjo.

l j u d j é, prij. pok. 3. tak je Törsko ladanje pozábilo ete lidé počlovečiti; prij. 1876. 3. 6: so čakali hižnje lidé.

l ô g (loug) nagfl. 146: vouse potí po šteri lŭdjé na njŭve, travnike, pášnike i **l o g é** hodijo, koníke (kounike) zovéjo; 166:

jeli ste že vidili log é? gön. 56: vrlo deco vö pelajo vučitel vsaki tjeden na potle i v log é.

m ô s t (moust), nagfl. 146: z koj redíjo etakše most é?...; 188: potocke tá vneséjo močne most é i hiže.

m ô ž (mouž) küzm. 225: teda so podvrgli mož é govoreče: čüli smo ga; 231: mož é i žene zvezane bi pelao u Jerušálem; 234 i 237: pošli vu Joppo mož é; 250: k sebi vzévši na placi nike lagoje mož é zburkali so mesto; 260: mamó štiri mož é ki majo oblübo na sebi; 319: lastivne mož é naj pitajo, itd.

plôt (plout) nagfl. 91: bístro zná máčka na drevje hiže i pl ot é pleziti.

p ř t, küzm. 209: vido je ležéče prt é... zavíli so je v' prt é; 210: vido je prt é ležéče; nagfl. 164: ž nji lepšega plátna šivajo platene lače, prt é, blazine.

r ô g (roug) nagfl. 116: štere hižne stvaré majó ro g é? gön. 82: poj bár je zgrüntávao nji (volouv) lepou nazaj vugnjene ro g é.

š t ř k, gön. 56: vidili smo tam piajce, piškoure, vodene küščare, š t ř k é, divje gosí, čaple.

t â t, gön. 53: gospoud je púčkšo popadno i tak t at é pregnao.

tr â m, nagfl. 146: po njej lesene tr am é zdejavajo; 167: rast nüca se za tr am é.

vl â k, küzm. 6: sta preci tá nihála vl ak é...; vido je dvá brata... popravljouče vl ak é svoje; 63: sta vl ak é vu mourje metala, nihávši vl ak é svoje nasledüvala sta ga; 111: ríbičke so pa vö odíšli vl ak é práť.

vl â s, küzm. 448: mele so vl as é liki ženske vl as é; mol. 39: ki si zračünao vse vl as é naše gláve; predge: Absolom si je v cejlom leti samo ednoug dao svoje vl as é podrezati ino zá to duge imajouči je na rastovoj vejki za vl as é obisno; prij. 1876. 9. 6: deca pred lüčkimi se tak šegajo ka človeče vl as é prebod-nejo i v tou te drügo (!) vl ás potégnejo; prij. 1876. 2. 6: štero je tomi lagojemi človeki na vl as é spadnolo.

vr â g, küzm. 16: vu vražjem poglavniki meče vö vr ag é; 17: vr ag é zganjajte; 22: ne meče vö vr ag é nego po Belzebuli; 64: vr ag é je zganjao; vu poglavniki vragouv zgánja vr ag é; 73: vnouge vr ag é so vö zegnali; 82: vidili smo ednoga vu imeni tvojem zgánjajoučega vr ag é; 99: vu iméni mojem bodo vr ag é zganjali; 126: známo nikoga vu tvojem iméni zmetávajoučega vr ag é; 245: vr ag é zganjajouči; pazi 12: vr â g é; mol. 201:

gori toti ogjen peklenški i žgé ali ne svejti nego li samo na teliko, da vidijo skvarjeni v r a g é i svoje tiváriše.

v ū k, küzm. 18: ja vas pošlam liki ovcé na srejšdo med v u k é; nagfl. 88: nad v u k é sta vdarila.

z ô b (zoub) trpl. 4: z o b é ti neverni spotereš; 46: o boug razmláti njim z o b é vu nji vŭstaj, razdroubi koutne z o b é tim mladim oroslanom; nagfl. 34: vu vŭstaj mamó jezik, z o b é; 40: potóm je v z o b é jemála iglou; 93: krava ma v goubci jezik i z o b é; 97: je konj deteti okou i z o b é vö brsno; 121: nŭcamo z o b é na grizenje, jezik z o b é i vŭsta na vkŭp na gŭćanje; gön. 70: kak ošpíćene z o b é máćka má; dain. 153: totem psóvi tú kre mé bom pokazal ja z o b é; 154: naglo razpresterel je svoje lakotne z o b é; prij. 1876. 1. 7: na šteroga (sad) so vnougi že brŭsili skrivomá z o b é; prij. 1876. 9. 6: Števan od čemerov z o b é vktŭp stisno.

c) u kajkavštini

U narodu amo tamo dolazi taj naglas, traga mu ima i u knjizi. k i n ě, zagr. 4/1 10: vnoge k i n ěè od nyh dobivala.

v ū k, gasp. 1/201: videči poganine kakti v u k é zgrabljive suproti kršćenikom stoječe.

plur. accus. na í

a) u kranjštini

d â r, dalm. exod. 25: farji so takove d a r y kvišku povzdigovali; schön. 45: my imamo d a r y; rog. 105: try d a r y inu gnade uzel je na enkrat iz tega šaca; 260. 264. 440. 488 itd.; jap. 375: so svoje d a r y v cerkóvno púšico metali; 376: lety so med božje d a r y nótèr vrgli od tega, kar so obilnu iméli; tschup. 46: skuz zapelive d a r y vse tu svoje stury 172. 307. 308; jap. prid. 1/268: je řes de nam bog tē d a r y svoje gnade perkrati; 1/346; 2/85. 98; pok. 1/69: ti sam svoje d a r y varuj; 1/75: odtrgaj njim telesne d a r y; škr. 242: kadàr bogú ofrujem, bo moje d a r y gori vzēl; 267: ofruj bogú spodobne d a r y; traun. 171: krajli bodo d a r y pàrnesli; preš. 176: darí oprávit' bógnji po navádi pernése Črtomira lahka ládja; čb. 1/17: kdo more preštéti jesénske d a r í? čb. 4/46: pa prejmi vesel tud ti moje d a r í.

g l â s, schön. 158: ty kir v Jerusalemi so prebivali inu njih vihši neso Jezusa spoznali ni téh prerokou g l a s y so ony z svojim obsojejnem dopolnili.

g ô s t, dalm. zefan. 1: gospud je svoje gosty k njemu povabil; schön. 252: krajl pak je notèr šal, de bi te gosty oglédal.

grãd, rog. 251: kloštru dal je bil Clodovaeus use boršte nyve vasy grady ludy inu vse druga pèrhódyša; jap. prid. 2/58: so cèle vasy, grady inu mesta požgali.

líst, dalm. 4. reg. 10: Jehu je pisal lysty; 2 hron. 30: Hiskia je lysty pisal na Ephraima; 2 hron. 32: on je tudi lysty pisal; ezdr. 8: on je te lysty poslal skuzi jezdeče lystarje, ony so dali tiga krajla lysty krajlevim služabnikom; nehem. 2: mi daj lysty na deželske flegarje inu lysty na Asaphe... sim jest nym dal tiga krajla lysty; nehem. 6: so Tobiu lysty pošilali... je Tobia lysty pošilal; ester. 9: Mardohaj je lysty poslal k' vsem Judom; jerem. 32: vzame lete lysty itd., a 3. reg. 21: lysti.

ljudjê, dalm. job. 11: on zna zanikrne ludy; ev. mat 5: tako vuči ludy; jerem. 26. 52. itd.; kast. cil. 23: od letega sémena zraste vse tù kar te ludy grize; 64 itd.; jap. 444: on ludy zapeluje; jap. prid. 1/2 86: sim na te malopridne ludy hud; škř. 94: de bi ubóžne ludy požèrèl; traun. 141: pomagaj meni zuper krvy želne ludy; 164: si daróve za ludy k sebi vzèl itd.; řevn. 1/84: vidimo iz tega spet za dobre ljudí božjo očetovo skrb; preš. 50: le málokdej gre mèd ljudí; 183: učil ljudí je móž bogabojéči; itd. itd.

môst, nar. pjes.: Je Drava in Sava pobrala mosti: ni čuda ni čuda, da zénina ní.

môž, dalm. jud. 9: je najel zanikrne možy; 3. reg. 20: zyd je padel na te druge sedem inu dvajseti taužent možy (gen. plur. ?); 4. reg. 11: so vzeli k sebi svoje možy.

pãnj, gol. 28: kadar bode pajny delov; 42: je dobro de pajny pol šolna sak h sebi postaviš.

plãt, jap. prid. 1/219: vsako reč zná on na obá platy obrniti.

plôt, dalm. ev. luk. 14: pojdi vunkaj na ceste inu za ploty; schön. 202: pojdi vunkaj na ceste inu za ploty; jap. 341: pojdi vun na ceste inu za ploty.

sín, dalm. ev. mat. 20: mati prosí Christusa za svoja dva syny (plur. mjesto duala).

stãn, kast. cil. 125: natura sili inu veže tá ples teh zvézd na nebu, to mnogost teh tic v lufti, to čedo volú na travnikih, te stan y ovác na hribéh, velika kardela zviryn v teh hostah; jap. prid. 1/169: kateri si vse stan y gori postavil.

tãt, rog. 207: lajal je rad na taty; jap. prid. 1/292: pomankanje tiga poštenja stury taty, šelme inu golufe.

vlâs, dalm. u predgovoru 38: Absolom je za svoje lasy na enim hrasti obvisel; gen. 22. 44: taku bi vy moje syve lasy v' grob pèrpravili; lev. 14: svoje lasy obriti; num. 16: ima na svoji glavi lasy slabodno pustiti rasti; 3. reg. 2: sturi po tvoji modrosti, de ti njegove sive lasy z nyrom tja doli v pakèl ne pèrpraviš; miha 1: pusti si lasy obriti; jan. razod. 9: so imele kakor ženske lasy; ezdr. 9: sim lasy iz moje glave rezal.

vrât, dalm. 4. reg. 17: so svoje vraty vtrdili.

zîd, dalm. nehem. 2: naj Jeruzalemske z y d y zydamo.

b) u ugrskoj slovenštini

gôst (goust) küz. 168: vsaki človek oprvič dobro vino položi pred gostí.

list, küzm. 231: proso je od njega listí vu Damaškuš k spraviščam; 262: od šteri sem i listí vzeo k bratom; nagfl. 63: vse nji (knig) tále z papírov, ali pa table i listí s papírov zgotávljajo; 71: obej mata table, hrbet i listí.

ljudjê, küzm. 249: zbili so náj očivesno neosodjene lüdí Rimske; prij. kaz. 7: Jožef je edno pükšo küpo, naj jo za lagoje lüdí k rédi má.

réd, nagfl. 127: redí híž z cestami navküpe vesnice zovéjo.

sîn, küzm. 107: velim vam kaj je zmožen boug z etoga kaménja zbüditi siní Abrahami; 226: bi pogledno siní Izraelske; 330: ja bom vam za očoi vi bodete meni za siní; trpl. 9: njega ozmice vardejvajo siní človeče; 10: gospoud gléda z nébe na siní človeče; 25: z nebés gleda gospoud i vidi siní človeče; 41: siní materé tvoje ogrizávaš; 89: ešče so i siní čerí svoje álduvali vragom; 96: blagoslovi gospoud vás i siní vaše; 108: vido bodeš siní sinouv tvoji.

Dočim u kranjštini plur. acc. na i, na koliko ja znam, ne dolazi nikada bez naglasa (do jedino vðli), to u ugrskoj slovenštini često neima naglasa: dâri itd.

c) u kajkavštini

Riedak je tuj nastavak i pak obično bez naglasa: siní, listi. Običan je taj završetak u ljüdi. Naglašeno i čitam:

grâd, perg. 5/2: koy gh r a d y svoyh lastyunih ghospodinou izdade.

list, perg. 14/2: l y s t i; (3 1/1: lystí).

ljudjê, perg. 77/1: posluší i odlučíuší vetakoue i vetakove suoie liudy na vetakouu vesnicu moiou...; krajč. 98: zmegj

unógeh dobréh módušev, kemi su se Christuševi véрни navadili pobožnò mešè poslušati, nè ni ov náj gorši, ki se oude poláže; po imeae za príproste lju dí, kii pisma ne znaju; gasp. 1/128: za duhovna dúgovánja i lju dí pobožne malo marajuča..

plur. gen. na i

dolazi u *kranjštini* obično od rieči dãn i ljudjê: dní, lju dí, što se i u knjigah često čita; u drugih rieči riedko se čuje ili čita.

dâr, rog. 440: tallauc teh gnad inu svetih dary perlaga veden nove dary gnade;

ljudjê, dalm. sirah 5: neraznašaj ludy itd.; schön. 49: je veliku ludy za nym šlu itd.; jap. prid 2/11: kakú nehvaležnu se tolkajn ludy pruti našemv vsmlenimu gospodu skaže?; škr. 61: veliku ludy je, katèri bódo vsmleni iméndvani; 62 itd.; ravn. 1/17: konec se bliža vsih lju dí; itd.

U *ugrskoj* slovenštini običniji je naglas na predzadnjoj slovci n. p. nagfl. 27: zoubi; pa tako i lídi.

plur. dat. na ém (riegje êm) u riečih i-deklinacije

a) u *kranjštini*

gôst, rog. 64: Lycaon človdšku mesú bil je svojim gostè m h jedi naprèj postavil; čb. 1/64: oglási moj znanec se létu gostém, kaj pòčne Iblanec, to mislim de vé m.

ljudjê, schön. 154: ih je nam zapovédal pridigovati vsem lude m; 126. 150 itd.; kast. cil. 45: lotrnia stury človdka gnu-séčiga bogú inu lude m, 65. 66. 79. 82. 151, 167; rog. 20: tu de bi on bil tèm synóvam kakor enim frišnim inu mladim lude m bul ú spomyn inu ú srce utisnil, pustil je bil pèrnesti naprej eno tablo... itd.; pohl. opr. 156: drugem lude m pred dure položen otrok, 294 itd.; jap. 21: na vógljeh tøj gás stojèči mólio, de se lude m kažejo; 22. 324. 423 itd.; jap. prid. 1/220: Barabbas je lude m življenje jemal; 237 itd.; škr. 171: ona je lude m neskonènu bogátstvu, 174. 180. 185 itd.; pok. 1/84: on ne tóži svoje bolečine lude m; 3/119 itd.; ravn. 1/7: prijazen inu dober je lju-dém bog; itd.; preš. 118: zakríti jéze ní ti móč lju dé m; 186: po céli zémjji vsim lju dé m mir bódi; itd. itd.

môž, tschup. 339: Judji al be na bli znali tem možém naprej metati: niste li vi tisti katiri...? jap. prid 1/99: vy ženę spoštujte vaše možę inu bodite njim podložne kakor je čeřku Christusu podložna. Leta podložnost v' tøj stojí, de ste možém v' praviènih

inu pametnih rečeh pokorne; 1/360: on ny samu možem moč dal; ravn. 1/69: napólni možem vréče z žitam; 1/274: kakšina se je sedmerim možem zgodila; 295: kralj reče možem vse tri mladenče povezati; 2/165: Jezus ni zamérl te sílnosti nè bolniku ne možem.

tât, ravn. 1/293: ne morejo se braniti nè tâtém ne tolevájam.

zôb, škr. 30: kar je zobem jésih inu očem ðim, to je len tem, kateri njega pošlejo.

U Dalmatina ne sumjam da je isti naglas, gdje u tih riečih dolazi završetak em n. p. l u d e m lev. 25 itd.; možem jerem. 35. 40 itd.; premda nije ni čim obilježen.

b) u ugrskoj slovenštini

l j u d j ê, küzm. 10: či odpüstite lü d é m prestoplenjé; 15: dičili so bogá, ki je tákšo oblást dáo lü d é m; 34: sin človeči se dávu roké lü d é m; 366: ki se lü d é m ščejo dopádnosti; 448: oblást njihova je škouditi lü d é m pét mejsecov; itd. a 45: žmetna i neprenošena bremena vküp vézejo i lidém je na pléča nakládajo; trpl. 35: pelaj pravdo mojo prouti lü d é m; mol. 114: mér na zemli lü d é m dobre voule; nagfl. 19: je li se poklánja lü d é m ali nej; dain. 47: krepost čiste lybavi zakonskim l y d é m sporočil.

c) u kajkavštini

l j u d j ê, perg. 5/2: koi lju d e m kakoue godi vude včine odseči; 9/1 plemenitim lju d e m; petr. 10: na zemljé mir budi lju d é m dobré vólje; 144: so videle oči moje zveličitela tvojega, koga si napravil vsem lju d é m pred líce; 174: né potreben vráč zdravem lju d é m, 180: spodobni k lju d é m čakajučem; 203: daj lju d é m nevernem vere dár krščanske; 238: molitve vsake fele lju d é m krutò hasnovite; 290. 292. 297; gasp. 1/503: izkázanje vučinjeni jesmo svétu i angelóm i lju d é m.

plur. dat. na ô m riegje ô m

a) u kranjštini

U gorenštini čuje se âm tò je ô m ali ne baš gusto krat. U Dalmatina držim, da je tako naglašen dativ, kad se dočima na um n. p. 2 hron. 7: bote drugim bogum služili; 2 hron. 28: je offrupal bogum v Damaški; synum 2 hron. 13; spollum 2 hron. 31 itd.

b) u kajkavštini

b ô g, gasp. 1/545: hoče li z-temianom aldov bog ó m daruvati? bog ó m našem molete se; 725: ali se anda bog ó m poklonite

njegovem; 489: videl je iste židove krivem b o g ó m aldove podavajúče, 1/563. 573. 607. 619.

d ô m, petr. 92: prišedši d o m ò m zezove priatele (domòm možda je Petretiću adverb); gasp. 1/741: almuštvo izprošeno d o m ó m noséči Ivan najde bogca; 1/783: d o m ó m k sestricam na večer dokonča povrnúti se; 1/873: kada d o m ó m bi bil hotel naloženi vóz peljati, voli obodva vu jarmu na mestu lusnu. Ali tako rabi kada znači domum nach hause.

l i s t, perg. 58/2.

l û g, perg. 31/2.

s i n, perg. 6/2: jer je to kraljeva gracia, da ni nim ni drugim koi bi ž nym dilna brathia byli ne hasni, nego ne več onem s i n o o m, koi se po nom onoga narodež kada..; 7/2: zospet se z onoga imyena jednaki dyel daye i s i n o o m i kčeram; 20/2. 22/1 39/2; petr. 79: znate dobra dánja dávati vašem s i n ó m; gašp. 1/501: Peter vsem duhovném s i n ó m lépu podá példu; 1/708: na friškom dvem drugem s i n ó m obznáni odhájanje Tomáša iz Latinske zemljé; 1/897: kolika je materinska proti s i n ó m ljúbav.

v r á g, gasp. 1/167: sveti pak otcí taki v r a g ó m zapovedali su múčati.

plur. dat. na â m po ā-deklinaciji čitam küzm. 89: gda od mrtvi gori stánejo, ne bodo se ženili niti k' m o ž á m dávale; 366: žene, podložne bojďte lastivnim m o ž á m.

plur. loc. na é h

a) u kranjštini

d â r, dalm. jesaia 1: radi mita jemló inu mislio po d a r é h; jap. prid. 1/371: sturi nas bogate na tvojih d a r e h.

d ô l g, rog. 656: je mogel pèr takih d o u g è h spati; tšchup. 266: je skorej do grla v' d o l g e h zakopan; škr. 69: ne pèčaj se s' tēmi, kateri se per d o l g e h za poroke ponujajo.

g ô d, ravn. 1/176: storímo tudi mi radi vbogim dobro zlasti pa o velikih g o d é h

g r â d, kast. cil. 272: enimu firštu nej potreba v močnih inu trdnh g r a d e i h se ohraniti.

j ê z, dalm. jesaia 19: bodo jezera per j e z é h plitva inu suha.

l i s t, dalm. u predgovoru 1: néso u vseh svojih buquah inu l y s t é h ništèr družija pisali.

lj u d j ê, dalm. prip. 16 in margine: pri l u d é h; schön. 45: Jezus je gori jemal na modrusti starosti inu milosti pèr bugi inu pèr l u d é h; kast. cil. 30: v zamèri per bogú inu pèr l u d é h; 37: šty vse dlake na l u d é h; rog. 89: sedáj pèr l u d è h ni lubezni, itd.; jap. 90 i 204: per l u d è h je letó nemogóče; 361: kar je pèr l u d è h nemogoče; japl prid. 2/47. 61. 62. 130. 161; tschup. 242: katira (čednost) nas per l u d è h perjetne dèla; škr. 160: per bogu inu pèr l u d è h hvalo ima; 374: boš prièten pèr vsih l u d è h; 62. 130. 161; 375. 402; pok. 3/90: per l u d è h bi morebiti tudi za màjhne prestópike odpušanje ne dobil; 3/119: sim hvalo per l u d è h jiskal; preš. 75: pèr bógu ni tolázbe iskàl ne pèr l j u d é h.

m ô ž, rog. 650: deklíce na glédajo po drugim kakòr po m o ž é h inu fanteh; škr. XI: per brumnih m o ž è h se posvetùvati.

p â s, jap. 176: nimajo nič na pôt vzèti kakòr lè eno palico, ne taške, ne kruha, ne denarjov v p a s è h.

r ô b, gol. 55: kader bodeš na r o b è h per satovju zalogo zaglèdov; 98: čèbèlle lè na r o b è h turnče dèlajo; 195: vse na r o b è h per satovjo najdene zadèlane matiène turnče ven izrejši.

s t â n, jap. prid. 1/293: to je vèndèr v' vsih s t a n è h navada.

v ô z, škr. XIV: on njo enako stury kojnam per v o z è h; 135: tebe sim enako sturil mojim kojnam per Faraonovih v o z è h.

z i d, preš. 144: v z i d é h tak podrtíje zapušène rastèjo v èasih róže nevesélo.

z ô b, èb. 4/64: ne brodi drugim po z o b é h — možé ne meri po bradéh.

U Dalmatina dolazi dosta često loc. na *eh* bez bilježke da je *eh* naglašeno, ali ja ni malo ne sumnjam da se ima naglašeno čitati, jer mu inače rabi završetak *ih*. Tako čitam b o g e h deut. 12; g o d e h 1. tron. 24; g r a d e h Obadija 1; prip. 30; k o s e h lev. 6; l y s t e h 3. reg. 21; l u d e h gen. 10; sirah 1. 9. itd.; m o ž e h exod. 18; p a s e h ev. mat. 10; r o d e h exod. 24. 30; 2 hron. 6. itd.; r o g e h exod. 30; s t a n e h u predg. 2; v r h e h job. 39; z y d e h jerem. 49; am 1. itd.

Tuj neka stoji još pjesmica J. Zupana štampana u illyr. Blatt. 1831. a preštampana u zaslužnom Marnovu jezičniku XV. 1877:

Daj sreča ti v pirámidi na tléh biváti,
Naj dá v dobrávi, Hesperid l o g é h biváti;
Daj v tihi sobi, daj v pojátine svitlosti,
Enako daj Atridam v not g r a d é h biváti,
Daj na široki ravni, sred svetá viharjov,

Naj dá ti na samotnih gór vrhéh bivati;
 Skrb, želja tvoje vedno spremlja ti bivanje,
 Ni dano tebi pod mirú stropéh biváti,
 De se ne bode vstavilo srcé preglasno,
 De v brezvošilnih jamemo grobéh biváti
 Ne mislite, zdihvavei! bit upokojeni,
 Na svetu je li v menjanih stranéh bivati.

b) u ugrskoj slovenštini.

Ovdje se *h* obično mienja na *j*, ili tačnije: *h* odpada kao obično osobito na kraju *a* naglašeno stsl. π glasi *ej*, što dolazi pisano: *ê* i *éj*.

brêg (brejg) nagfl. 104: koza dobro zná pleziti po drevji plotej
bregej pečina; 172: na ništeri *bregej* vino pouvajo; 175:
 na nji *bregej* dobra trava rasté.

dól (doul) küzm. 175: po *dolej* se naključko vlečejo nji grabe;
 187: bejžalo je po *dolej* i goráj; trpl. 18: či bi hodo po smrti
 kmični *dolej*, ne bojím se nesreče; 69: idejo po *dolej* žalosti;
 gön. 15: potok po *dolej* ide; 42: gda bi po *dolej* jagode brao.
drôg (droug) nagfl. 91: batrivno hodi po naj voskejši lataj,
drogej, strejhaj.

grâd, nagfl. 66: se nahajajo na dvouje odpérana vráta i dveri
 na cérkváj *gradej* palačaj trnacej; gön. 32: velka gospouda v
gradej stoji.

grfm, nagfl. 160: rouža na *grmej* rasté.

hrâm, nagfl. 167: rást nūca se na tramé i podseke pri *hramej*.

líst, küzm. 420: ete že, ljubléni, drúgi list vam pišem, vu šteri
listéj obúdjávam po opomínanji vašo čisto pamet; 421: liki i
 vu vsej *listéj* gučéči; nagfl. 49. i 62: na *listej* so stráni,
 redouvje, piski.

lôg (loug) nagfl. 29: po vínogradaj; *logej* vidimo dosta lejpi
 ptičov lejtati; 113: divji goloubje zdržavajo se v *logej* i na po-
 láj; 166: je li jeso i v *logej* potí? vu *logej* rávno tak kak
 vu vesnica; med hízami potí jeso; 188: takšega hípa sláp dosta
 kvára dela na polaj i v *logej*.

ljudjê, küzm. 84: pri *ludéj*h je nemogouče ali nej pri
 bougi; 456: zvrkao se je mozoi lagooni i hūdi na *ludéj*.

mlín, nagfl. 167: rást nūca se na tramé i podseke pri *hramej*
 ladjaj *mlinej*, mostej, železni potáj.

môst (moust) nagfl. 99: osel batrivno ide po *mostej*; 167.

plôt (plout), nagfl. 13: po plotej drevji i hrambaj plezée; 104: koza zna pleziti po drevji plotej bregej pečínaj; (a kúzm. 139: idi vö na potih i med plotéh bit ée pogrešno h, jer treba accus.).

slâp, mol. 179: po slapej etoga velikoga i nestalnoga mourja vláčím ladjo mojega tejla.

sřd, nagfl. 138: edne vési zgoránji i spoudnji končarje so v neprestani sřdej živeli z endrügim.

Uz êj dolazi âj:

brêg, prij. kaz. 3: za Törke za to teško prouti Hercegovinancóm boj pelati, da med tími gousti i vísiki bregáj nemrejo niti na eden stopáj gvüšni bidti, či protivnécke na njih ne vdarijo ... v ti veliki bregáj od trüda nej so mogli prebivati.

líst, kúzm. 334: naj se ne vidim liki da bi vas strašo po listáj.

lôg, prij. 1875. 1. 6: pri logáj za vrejdnost se vzeme drv pouva.; prij. 1876. 11. 8: vu logáj na Francuskom od vladarstva čarne táble sojo gori postavlene.

rôg, kúzm. vido sem z mourja divjáčino idti štera je mejla sedem gláv i deset rogouv i na njé rogáj deset korun.

c) u kajkavštini

brêg, gasp. 1/865: tri zmed kloštrov oveh na visòkeh podignjeni bregéh kruto težko brattóm stanovánje videli se jesu.

grâd, zagr. 4/1 192: kaj se več krat pri takoveh gradéh pripeča; gasp. 1/214: prilizavanje nigdi tak nema mesta kak vu gradéh králjevskeh.

líst, perg. 26/1: tituluš i ìme menenia v listieh vallouania včine zapysati iàlno; 30/2 33/1 52/2 59/1 64/1 91/1, a listieh 66/1; gasp. 1/501: králju takaj Ferdinandu po listéh vnoga obládanja vu proročanskom dúhu predvigjena je obznanil; 1/692: po listéh iz Poljske zemlje zezovú njega.

ljudjê, perg. 93: se ima koni pò dostoinih i dobre vere ljudieh preceniti; petr. 24: Ježuš se povekšavaše vu múdrosti i vu dobé i vu drágoče pri boge i pri ljudéh.

mûž, zagr. 4/1 100: naj več na mužèh stòì.

zûb, gasp. 1/588: svedok naj bude mešnik on neizgovornn bòl vu zubéh trpéçi.

plur. instr. na mí, kadšto na í

a) u *kranjštini*

d â r, kast. cil. 194: taisto (dušo) je on z neizrečenimi d a r y napolnil; rog. 84: poštenu délu se iz častjò, d a r m y inu svejt-lóbo plačúje; 260: iz usemi temi d a r m y smo napolnjeni; 488: poleg tega daruvál je tajsto iz posebnimi d a r m y inu offri itd.; tschup. 187: iz d a r m y se že use ima; pohl. opr. 92: ter se lih s' tem istemi d a r m y te darovitnoste, katiro je njemu stvarnek šenkal, se on sam spné čez njega; ravn. 1/78: z d a r m í jih je obsúl; 180: veselje imeti nad takimi d a r m í; 2/147: kdor z svojimi d a r m í báha, taki še ne misli lepo.

d ô l g, rog. 655: iz takimi d o u g m y obložén; 656: se je zauzèl ta Cacsar Augustus čez tega iz takimi d o u g m y obložénimu gospódu spajne; tschup. 266: katir je z d o l g m í obložen.

d r ô g, schön. 117: vy ste kakòr k enimu razbojniku z' mečmy inu z' d r o g y vunkaj prišli.

g ô s t, pohl. opr. 245: ti tolku krat, kolku krat v' službi božji pruti bogu iz evangelskemi g o s t m y use sorte težave upiranje inu zgovore naprej perneseš.

k ô s (frustum) dalm. jerem.: mej temi k o s m y.

l í s t, dalm. 2 hron. 30: brzi sli so šli s témi l y s t m y skuzi vus Izrael.

l j u d j è, dalm. ev. mat. 5: pustite vašo luč svejtiti pred l u d m y; lev. 20; jud. 6; jer. 49; zahar. 7; ev. mat. 23 itd. itd.; schön. 48: imejte myr zo vsémi l u d m y; 104: nikár ob tém prazniki, de lahkéj en hrup méj l u d m y ne vstane; kast. cil. 98: tvoje lepe čednosti bodo pred vsimi l u d m y dobru dišale; 157: en tak se v' mej l u d m y sveiti kakòr ena gorèča luč; 172: se rad z l u d m y družyš itd.; jap. 14: inu je ozdravljal vsako boležen inu vsaki bêtež med l u d m y; 20: glédajte, de vy' vaše dobre déla ne delate pred l u d m y njim k videzu; 144: med l u d m y je bilú enu veliku šápátanje, itd.; jap. prid. 1/313: z' tími módrimi inu popolnoma l u d m y móre biti kakor ena postojna ..; 2/35. 36. 62. 101. 117. 133. 141. 157; škr. 7: ti bóš priètèn pred bógam inu l u d m y znáiden; 74: opravlívèc je pred l u d m y gnusoba; 222. 272. 362 itd.; traun. 200: je mej l u d m y prebival; ravn. 1/7: spoštujte božjo podobo tudi nad drugimi l j u d m í, 1/282: dajajte mu hvalo pred vsimi l j u d m í; preš. 17: marsikdej se govorica ti zméša, ko me zaglédaš med drúgmi l j u d m í; 158: se šóla novo-érkarjov srdíta — z l j u d m í prepíra stárega kopíta.

l ô k, dalm. 1 hron. 11: strelci z l o k m y so se na njega namerili; 1 hron. 13: so z' lokom vmétalni bily na obedvej roke s kamenjem, z' strélami inu z l o k m y; 2 hron. 17: so z l o k m y inu sčiti bily pèrprauleni; nehem. 4: sim v' grabne postavil ta folk ž njih mečy, špejsmy inu z l o k m y; amos 2.

m ô ž, dalm. gen. 44: hiti za témi m o ž m y; deut. 3: vsa mesta smo my cillu končali z' m o ž m y, z' ženami inu z' otruki; deut. 25: kadar bo en krég mej m o ž m y, taku se imajo pred praudo pèrpelati; num. 16. 22; jer. 19. 40. 41; nehem. 1. 8, itd.; rog. 49: usi se iz m o ž m y iuu ženami parjo; 392: Gedeon ulekel je iz 300 m o ž m y čez te Madianitarje; jap. 322: krajlica od poldne bo gori vstala v' sodbi z m o ž m y letiga róda; škr. 121: med taužent m o ž m y sem eniga našal; škerb. 20: je eden med m o ž m í, ktir bi se znal na visoka starost zanašati? ravn. 1/49: hití vam naproti z' štiri sto m o ž m í; 1/69: se vzdigne z' štirimi sto m o ž m í; 1/272: je bila poročèna že z' sedmimi m o ž m í; 2/284: z' čúdežmi nad góbovimi m o ž m í se je Jezus sinú njegoviga pokazal.

p â s, dalm. exod. 29: z' p a s m y opasati.

r ô g, dalm. exod. 21: kadar en vol eniga moža ali ženo z r o g m y pahne de vmrje, taku se ima te vol z' kamenjam posuti; amos 6: nésmo li za dosti močny z našimi r o g m y? rog. 21: rogátu bilú je vidit njegovu oblyče iz svéjtlimi r o g a m y.

s î n, dalm. exod. 10: z našimi s y n m y; lev. 8: Aaron je z' svojemi s y n m y svoje roke na njegovo glavo polúžil; rog. 458: kakòr delali inu hodili so ù caker iz nyh s y n m y ti Lacaedemonierji.

š p ê j s, dalm. nehem. 4: sim v grabo postavil ta folk ž nyh mečy, š p e j s m y inu z' lokmy.

t â t, dalm. jer. 48: Izrael je moral tebi k' špotu biti kakòr de bi mej t a t m y bil najden; prip. 29: kateri z' t a t m y dejl ima, preklinanje sliši; škr. 92: kateri s t a t m y dejly, sovraži svojo dušo.

t v ô r (tûr) dalm. deut. 28: gospud te bo vdaril z egiptovskimi t v o r m y, z' t v o r m y na zadnici.

û k, dalm. u predgovoru k rim.: se imamo varvati pred čovečkimi v u k y.

v â l, preš. 164: nadlóg jezéro z togótnimi v a l m í na sténe búta.

v l â s, rog, 578: iz l a s m y brisat; jap. 469 i 477: Maria je z' svojmi l a s m y njegove noge brisala; 1/87: Mozes inu Aron po

osemdeset lét stara sívčika z' belimi lasmí stopita pred kralja; 2/213: Jezusu na noge so (solzé) kapale, briše z' lasmí in kušuje jih; 2/214: ona mi je z' sólzami noge močila in brisala mi jih je z' svojimi glávnimi lasmí; pres. 67: z lasmí mu páde kóža preč.

v ô z, dalm. jesaia 22: Elain gre senkaj z tulli, z' vozmy, z' ludmy inu z' kojniki: ravn. 1/94: nad kraljam, njegovimi vozmi in kónjiki bom svojo moč skazal.

z í d, dalm. jerem. 39: so ony po noči iz mesta vunkaj béžali pèr kraljevim vrta skuzi vrata mej dvema z y d m y; jer. 52; 2 hron. 8.

z ô b, dalm. num. 11: dokler je pak tu mesu še mej nyh z o b m y bilu, se je gospodni srd rezlobil; jerkl. 2: z' z o b m y škriplejo; job. 13: moje mesu z mojmi z o b m y grizem; job. 6: ta z' z o b m y éz me škriple; amos 2, itd.; schón. 23: so z' z o b m y škripali; kast. cil. 8 (65): jezik se jma za z o b m y držati; 103: nej zobstojn natura ogradila jezik z topelt grajo z z o b m y inu z žnabli; rog 575: popadla je (kača) iz z o b m y za nuga tega s. moža; jap. 195: škriple z' z o b m y; tšchup. 108: de bi jezik za z o b m y držali; jap. prid. 2/57: škriple z' z o b m y; 2/231: ti z' z o b m y eniga stekliga psá tú dobru imè tvojga bližniga trgaš; pok. 1/21: škripanje z' z o b m y; škr. 148: tvoje gárlu je kakòr nar bólsi vinu vrèdnu, de bi ga mój lúbi pyl, de bi ga z' svojimi žnabli inu z o b m y srkal; traun. 82: eny so éz mene z' svojimi z o b m y škripáli; 87. 288; ravn. 1/115: imeli so ga med z o b m í; 1/227: z' z o b m í je škripal; 2/266: túli in z' z o b m í škriple.

z v ô n, ravn. abc. 43: zvoní se z' z v o n m í.

b) u ugrskoj slovenštini

b ô g (boug) trpl. 68: sodec je med b o g m í; 70: nega ni ednoga tebi spodobnoga med b o g m í, o gospodne.

č f v, nagfl. 175: žabe z múhámí, mišícami, č r v m í živejo.

d r ô g (droug), küzm. 55: Judaš je prišao i ž njimi lústva vnogo z rožjom i z d r o g m í; 56: liki na razbojnika ste prišli z rožjom i z d r o g m í; 94. 158.

l j u d j ê, küzm. 9: almoštvo vaše ne činte pred l ü d m í; 46. 220. 246. 463 itd.; trpl. 91: dičo te bodem med l ü d m í; dain. 29: z' gospodínjo no l y d m í sédem k mizi, jejmo vsi.

p r t, küzm. 210: vido je prté ležéče i brisačo nej z p r t m í ležéčo.

r ê d, nagfl. 127: med r e d m í híž jeso ceste.

r ô g (roug) nagfl. 94: po smrti slúži kráva lúdem z mesom, kosminjem, koužov, r o g m í, lojom.

s ín, kúzm. 39: teda je pristoupila k njemi mati sinouv Zebedušovi z svojimi sinmí; 58: krv njegova nad nami i nad sinmí našimi; trpl. 24: o ká si činio vu tebi vúpajoučim pred sinmí človečimi; 91: naj hvalijo čúda njegova nad sinmí človečimi; mol. 135: dao je njim oblást z božimi sinmí postánoti.

v l á s, kúzm. 190: brísala je nogé njegove z v l a s m í svojimi.

z ô b (zoub) kúzm. 81: pejni se i škriple z o b m í; trpl. 27: škriplejo z z o b m í nad menom; 29: z z o b m í škriple na njega; 95: z' z o b m í bode škripao i vejhne; nagfl. 89. 117: miši z ostrimi z o b m í svojimi preltúknjajo stené hramouv.

c) u kajkavštini

d á r, zagr. 5/1 120: ž njum se je zaručil, nju z vnogemi gospockemi d a r m í nadelil; 248: velikemi d a r m ì i častmì nadeljen budeš.

l í s t, perg. 30/1: z niegouimi l y s t m y; 16/2: l i s t m y p o s v e d o č e.

l j ũ d i, perg. 1/2: meĝ plemenitimi l i u d m y; 58/1 59/1; krajč. 253: da unogò za suecká dugouánia z l j u d m í ne báračeš; zagr. 5/1 45: živi pred l j u d m ì, mrtvi pred bogom; 4/1 93: bi se zaprl vu puščinu za ne govoriti i ne pajdašiti se z l j u d m í; 4/1 113: ne samo meĝ l j u d m í človek to je muška persona, nego i meĝ nememi stvarmi samec jesu nature unogo zvršeneše od žen i samic; 4/1 222; pred kem? jeli pred decum ali maturnemi l j u d m í?

r ô g, zagr. 5/1 136: cesar zestauiši se vu lovu z-jeduem jelenom, proti kojemu zaletiuši se jelen i oboriuši se svojemi r o g m í i jednom špicum roga zakvačil je cesara za pas...

s ín, perg. 8/1: bi one dyekle imale vu očinskom imyeni ednáki dyel z sinm y ali ne? 20/1: meĝ sinm y; 17/2 32/1 34/2 35/2 67/1 (pazi 35/1: meĝ sínmy); petr. 12: dal je njim móč božiami sinm í postati; zagr. 4/1 277: matere su milo zdihavale i žuhko plákale za svojimi sinm ì; 5/1 294: na njega se od henkara dopelja Mauriciuš ze vsemi svojimi petemi sinm ì.

v l á s, petr. 161: poče súzami oblévati noge njegove i l a s m í glave svojé brísaše; gasp. 1/65): razčesanemi l a s m í kakti drúga Magdaléna vse klaruše i kinče odhiti.

z í d, perg. 82/2: varaš je okolu potrebnimi z i d m y trdno obzidan; gasp. 1/495: kotera ne z naturalskimi z i d m í obzídána.

z ū b, zagr. 4/1 106: stisni mačku za rēp, potegni ju za vuho, ni li istina, da počne uriščati, z u b m i s prakli (čitaj s parkli) obrue se proti človeku; 4/1 112: ni jm moguče nyhovoga špičastoga jezika za z u b m i držati; 4/1 199: zagriznula je i megj z u b m i žvèčala.

dual. nom. voc. i ac. na ū, u kranjštini

s ĩ n, dalm. genes. 42: umori moja dva s y n u; genes. 48: je vzel svoja oba dva s y n u; exod. 18: je on vzel njegova dva s y n u; 4. reg. 4: hoče moja obadva s y n u vzeti za lastne hlapce; ev. mat. 21: en mož je imel dva s y n u; ev. mat. 26: je vzel k sebi Petra inu ta dva Zebedeova s y n u; ravn. 1/42: Izak in Rebeka dobità na enkrat dva s i n ú; 1/141: Heli je imel dva s i n ú.

dual nom. voc. acc. na â

a) u kranjštini

c ê p, jap. prid. 221: niso nikoli bóľši vóle kakor kadar se kvantá, ali dva c e p á govory, ali očitnu klafa.

k ô s (frustum) dalm. ev. mat. 27: prt v' templi se je narazen restrgal na dva k o s á.

m ô ž, dalm. deut. 19: imajo oba dva m o ž á stopiti pred go-spuda; deut. 25: dva m o ž á se mej sabo kregata; josve 2: ta žena pak je bila ta dva m o ž á skrila: taku sta se ta dva m o ž á vrnila; schön. 181: pole, tu sta dva m o ž á v' béli m oblačili stala.

r ô d, dalm. josve 14: Jozepovih otruk sta bila dva r o d á.

r ô g, dalm. daniel 8: ta (oun) je imel dva r o g á.

s ř p, škr. XLIII: za tó sim tudi v' enih meštih enkatere besede med dva s r p á vnejs postavil.

z v ô n, poslovica je: da se resnica prav spoznâ — je treba čuti dva z v o n â.

b) u ugrskoj slovenštini

b r ê g (brejg) nagfl. 172: vsáka graba vodé dvá b r e g á má.

d r ô g (droug) nagfl. 27: lestvica dvá d r o g á má. Jeli sta teva d r o g á ednáko daleč od eden drugoga; nagfl. 28: püstimo njé (lestvice) kline v'obá d r o g á poprečki.

l i s t, nagfl. 40: njemi dam spodi na steblo dva l i s t á; 159: njega (lilioma) dva l i s t á sta nazaj vugujeniva.

r ê d, nagfl. 78: či kumes pri zemli bodouči híž ešče dva r e d á jesteta, dvouje, či trijé, trouje prizdignjene híže se zovéjo; 144: kre pouti ido híže na dvá r e d á.

r ô g (roug) kûzm. 453: vido sam drûgo divjácino, štera je mejla dva r o g á; gôn. 38: púz dvá r o g á má.

s ì n, kûzm. 39: naj sedita etiva dva s i n á mojva eden na desnoj tvojoj i eden na lejvoj; 42: eden človek je meo dvá s i n á; 55: z sehom je vzéo Petra i dvá s i n á Zebedeušova; 344: je Abraham dva s i n á meo; gôn. 54: dobro je nahránila ž njim svojiva dvá s i n á.

s t r ũ g (strûg) nagff. 65: táli dvér so: dvá s t r ũ g á, prag, petník.

dual genet. na ú čuo i u knjigi našao sam samo od rieči s i n : s i n ú ravn. 1/43: Izak reče: ktiri si ti mojih s i n ú? (govor je o Ezauu i Jakovu).

Za dual dat. i instr. na é ma ù knjizi do sele niesam našao primjera.

dual dat. i instr. ô ma.

dalm. 4. reg. 25: mej dvema z i d u m a; dalm. jesaia 22: bote en graben sturili mej obadvema z y d u m a.

Rezijanština ima u tih riečih takodjer u nekih padežih naglas na padežnom završetku. Evo nekoliko primjera iz Boduenove fonetike rezijanske:

sing. dat. i loc.: ` : d a m ò u pag. 9 od dôm (dûm); t à h m o s t ò §. 175, t à n a m u s t ù §. 207 od môt (mûst); t à n a w a r s ò e §. 172 od vřh

plur. gen.: ` ili ^ : d n ò u i d n ũ §. 182 od dãn; j u d í §. 39 od ljudje; m o ž ò u i m u ž ũ §. 182 od mōž (mûž); z i z P l a z ò u §. 182 od pláz; p a t e r d ũ = pet reda §. 184 od rēd; s i n ò u i s i n ũ §. 182 od sîn; z u b ũ pag. 9 i §. 159. 182 od zōb.

plur. dat. ^ : m u ž í n §. 31. 159 od mōž.

plur. loc.: ^ : t à p a r j u d í h §. 184 od ljudje; t ò u t e r z í h §. 184 od trg; p o w a r h á h §. 184 od vřh; t ò u Ž l e b í h §. 184 od žlěb (žlíp).

plur. instr.: ^ : z a j u d m í §. 184 od ljudje: s t í m i m u ž m í §. 159 i 184 od mōž; w o z m í §. 40. 184 od vōz (wûs); t à p o d Z o r m í §. 40 od zōr.

U sing. gen. ove rieči neimaju naglasa na zadnjoj slovcu kao ni u kajkavštini nego na predzadnjoj, gdje ostaju dugi vokali *a i u o = a*, pa valjda i *e = a* n. p. klás gen. klása §. 107; lās. gen. lāsa §. 107; sîn gen. s i n u §. 134 i s i n u §. 169; dūh d ũ h a §. 131; mōž: z a t v í h a m ũ ž a §. 116. Ostali su vokali kratki n. p. bōg (bûk) gen. b ' o g a §. 79. 144 = srbski

bôga; dôm (dûm) gen. d ò m a §. 32. 144 = srbski dôma; gnôj (hnûj) gen. h n ò j a §. 28. 114 = srbski gnôja; rôg (rûk) gen. r ò g a §. 79. 114 = srbski rôga; s n ê g (snîk) gen. snòega §. 79 = srbski snijèga.

U kranjštini, ugrskoj slovenštini a dobrahno i u kajkavštini ostaju vokali dugi, gdje je naglas na njih n. p. bôg: na buga dalm. deut. 32; od buga dalm. ev. mat. 2. 22; pred buga dalm. ex. 2; v' buga dalm. exod. 3; za buga dalm. deut. 32 in margine; čôln: blizu č ô l n a jap. 436; dôl: d o u l a mol. 179. 250; dôm: od d u m a dalm. num. 9; iz d ó m a ravn. 1 224; d o u m a nagfl. 125; glád gen. glá d a mol. 55; grôm: gr ó m a jap. 161; hôd: h o u d a nagfl. 195; kvâr gen. kv á r a nagfl. 68. 175; nôs: n o u s a nagfl. 110. 120; plôt pl o u t a gön. 68; rôd: r ó d a jap. 186 322; od r ó d a do r ó d a traun. 20. 112. 119. 147. 176 191. 204. 215. 223; spól: sp o u l a nagfl. 73; gön. 67; — cvêt: c v e j t a nagfl. 118; lês: iz l é s a dalm. exod. 25 itd.; vlêk: v l e j k a nagfl. 50; itd. itd.

* * *

Primjeri za naglas na slovciov
sing. gen. ôva

u kranjštini

dâr, preš. 95: nîsi zaklépal domà tí zláhtniga blágo dar ó va.
glâs, preš. 70: nîso trobênte glas ó va več dále.

pânj, gol. 69: od pajnova in h pajno na raunost ne letijo
čëbelle; 91: čëbelle jesen îšejo od eniga pajnova do tega dru-
giga; 94: so se roparce enga pajnova močnu lotile; 108: čë-
belle pajnova ne zapustijo. — Premda ov neima nikakve bilješke,
ja nimalo ne sumjam, da je naglašeno.

sing. dat. i loc. ôvi (ôvu, ôvo)

a) u kranjštini

b ô g, rog. 550: za enu čudu tega svejtà držali so ty nekedajšni
to nazmasnu veliko podobo Jovis Olympici, katero pustil je bil iz
te ner lepši slonóve kosty stúryti Phidias h' častè temu b o g ó v u
ali malyku Jupiter.

dâr, dalm. deut. 16: po tem daruvi; schön. 247: vy nemate
obeniga pomankajna na obenim daruvi.

m ô ž, rog. 646: temu možóvu se je zaneslu; škr. 352: ženę
lepota razvesely možóvu obličje (tuj bi moglo biti možovu
adjektiv, ali da je adjektiv, naglasio bi škr. možovu ne možóvu).

*

pānj, gol. 43: očēš taisto lejto enmo pajno vo en nadstavik napravit; 84: znaš enimo jalovimo pajno vo noter v' trugo na en satovje rob peršpilit; 63: bi imou enmu pajno vu eno matico dati; 68: per enmo starco al drugimo pajno vo bodeš raun taiste znamine vidou; 70: v' enim dobrim pajno vo bodo v' trodovskimo satovjo trodi zvaleni; 72: v' enim pajno vo more veliko strdi zaloge čēbell inu matica biti; 119: v' usakatermo pajno vo čēbella pogmirati more usakateri čēbellar gledat.

sin, dalm. gen. 24: ne jemli mojmu synuvi obene žene; gen. 37: Jakob je žaloval po svojim synuvi; isto tamo i 38: pojdem v' grob k' mojmu synuvi; exod. 4: je svojmu synuvi to prejdno kožico obrézala; exod. 21: on nje svojmu synuvi zaročy; 1 hron. 29: David je svojmu synuvi Salamonu dal eno podobo te loupe; 2 hron. 25: daj tvojo hčer mojmu synuvi; ev. mat. 22: je svojmu synuvi ohcet narejal; exod. 32 i lev. 22: na svojim synuvi; schön. 360: kokar oče ima živleine sam v' sebi, taku je dal tudi sinúvo, de ima živleine sam v' sebi; rog. 67: kaj je njó h' tē hitri hóji gnálu, kaj? ah! nič drugiga kakor lubézan prutje synóvu; 425: jest-perporóčym mvojo dušo synóvu Mariae; 521: takú velíku vsmilenje bilu je tu raún trpléjne te matere prutje synóvu, de...; jap. 110: ga vy sturité k' enimu synóvu tiga pèklá; 240: kateri je synóvu nevěren, ta ne bó življenja vidil.

svět, rog. 46: aku gdu hoče bogú lub gratat inu uséčen, ta se ima temu svejtóvu naušéčen izkazuváti; 46: dal je slavú temo svejtóvo; 49: rajši je hótél temu svejtóvu zupern inu náušéč gratat; 68: s. duh iz tēm je skuzi tega preróka eno velíko skrjúnúst temu svejtóvu hotel pokazat; 244: dāl je temu svejtóvu nóve postáve; 273: tukaj kir je skrita ležála 464 lejť, reskril inu pokazal je g. bug temu svejtóvu...; 407: šlúzjo temu svejtóvu; 415: svejtóvu, trebuhu inu hudyču ne stréžete; 683: živymo bogú ta majhini inu more biti kratki čas, kir smo use tu drugu temu živótu, temu svejtóvu, tem špasam živéli; 653: bug ob uséh časeh dájal je inu pošylal temu svejtóvu take ludy; 361: Franciscus svetil je temu svetóvo iz to svitlóbo lepiga exempla; 362: temu svetóvo slavú dati; 633: služili smo doste lejť temu svetóvu; 514: dali smo bili slóvu temu svejtóvu; 516 (pravo 515): Columbus podāl se je bil na tu dóuje syluu navárnu dolgu šíróku inu globóku mórjè yskat inu znájtí nóve zvějzde, nóve nebesa novi svejt, nóve ludy inu te takú znájdene

temu stárimu s vejtóvu rězglasit, oznánit inu vedeče stúryti; 517: vozil se je iz nym prutje temu nóvimu s vejtóvu.

tást, dalm. exod. 18: Mozes je svojmu tastuvi pruti šál.. Mozes je svojmu tastuvi vse po redu povedal.. Mozes je odgovoril svojmu tastuvi.

vólk, rog. 513: odšli so temu peklenskemu volkóvu.

zíd, dalm. 2 hron. 27: on je zydal ta visoka vrata v' hiši tiga gospuda inu na tem zyduvi Ophel je on veliku zydal; nehem. 2: kateri (palač) je pèr méstnim zyduvi.

b) u ugrskoj slovenštini

Ovdje nisam do sele više našao nego jedan primjer, prij. 1876. 12. 7: je ta stára žena možévi pomágala.

plur. nomin. óvi (uvi) kr. a ugr. ouvje, ouve

a) u kranjštini

bóg, dalm. 1 hron. 17: vsèh ajdou boguvi so maliki; 2 hron. 13: ta far postane téh kateri neso boguvi; 2. hron. 2: vaš bug je vekši kakor vsi boguvi; ev. joan. 10: vy ste boguvi; psalm. 82: jest sim rejs djal: vy ste boguvi; psalm. 96: vsi boguvi teh folkov so maliki; jerem. 50. itd.; kast. cil: lety so tvoji boguvi; rog. 94: bogóvi teh ajdou nič drugiga (niso) kakòr statuae; 489: iz darovi tolažjo se bogóvi; jap. 468: jest sim rekel: vy ste bogóvi; traun. 115: ti močni bogóvi tē zemle so silnu povikšani; 210: jest sim rekel: vy ste bogóvi; 243: vsi bogóvi tih nevernikov so zgol maliki; ravn. 1/293: če je hiša v ognju, jo popi potegnejo, bogóvi pa zgoré kakor drugi hlódi; preš. 172: naklónijo nám smrt bogóvi.

dâr, dalm. exod. 25: ty daruvi so bily imenovani pouzdigovanski offri... takovi daruvi imajo bogu h' časti zanucani biti; rog. 34: veliki bily so ja ty daróvij; 488: šenkenge inu daróvi utolažjo, ukrotè, zmyrè tudi te jézne inu srdyte bogóve; 494: ty daróvi utolažjo bogá; jap. prid. 1/370: vsi daróvi svētiga duhá... vse leto se ófra enimu živinskimu laštu; škr. 290: daróvi oslepe; 345: hudobnih daróvi nar višimu ne dopadejo; traun. 126: tedaj bodo tebi offri tē pravice, daróvi inu žgani ófri dopadli; pok. 2/101: takrat bódo tebi ófri pravice, daróvi inu žgani ófri dopadli; ravn. 1/255: vsmilenje mi je ljubo, ne daróvi; 2/224: dobra volja, iz ktire se nézica dá, veljá več per bogu, kakor zlatá še taki daróvi; čb. 4/46: se ponudjo daróvi cesarski.

d o l g, rog. 69: skuzi tu ogle plačali so se ty d o u g ó v i; 431: iz to bodo zbrisani d o l g ó v i naših grejhov; 655: d o u g ó v i na pustè človeka dobru spati; jap. prid 2/90: ti d o l g ó v i ne bódo nikoli plačani.

d ó m, preš. 66: tle móji so d o m ó v i.

d r ŭ g, škr. XXI: ženinov d r u g ó v i se začudijo; 139: dru-žice inu d r u g ó v i.

d ŭ h, dalm. prip. 23 in margine: tudi d u h u v i pošasti inu šratelni se stavijo časy kukar de bi človeški priatelji bily; ev. mark. 3: kadar so njega ty nečisti d u h u v i vidili, so pred nym doli padali; ev. mark. 5: nečisti d u h u v i so šli vunkaj; ev. luk. 10: so vam d u h u v i podvrženi, itd.; schön. 452: o le téim se ne veselijte, de so vam d u h ó v i podvrženi; rog. 659: povejdali so same ty paklenski d u h ó v i; jap. 160: ti nečisti d u h ó v i so vùn šli; 313: ne veselíte se v' tem, de so vam d u h ó v i pokorni; jap. prid. 2/86: on postane hujši, kakòr ti peklenski d u h ó v i; 2/129: ker vas bodo ti peklenski d u h ó v i martrali; škr. 366: so d u h ó v i, katèri so k možtùvánju sturjèni; preš. 66: ko blísk letè d u h ó v i, 67: pod blédo lúno se nad njo d u h ó v i so sklenfli.

g l á s, čb. 1/IX: utíhnili prijétni so g l a s o v i; 4/37: al g l a s o v i vsi nature — le težavno skrb budé; preš. 64: g l a s ó v i so enáki — žalvánju púbcèv v mláki; 105: ne omečé je líca oble-déne, ne pesem žalostnih g l a s ó v i míli, 186: takó so péli ángelj-cov g l a s ó v i.

g ó d, ravn. 1/107: velíka noč, bíнкуšti in ta podlópna oblétnica so bili velki trije izraelski g o d ó v i.

g r â d, dalm. jesaia 32: brambe inu g r a d u v i.

kl á s, dalm. gen. 41: potle so tudi zrasli sedem suhi kla-su v i . . . , ty sedem debeli klasu v i so tudi sedem lejta — ty sedem tanki inu osmojeni klasu v i so sedem lejta te draginje . . . ty sedem mádli klasu v i so te sedem debelle inu polne klasuve požrli.

k ó s (frustum), dalm. pred registrom čez vso biblio pod apo-crypha: k o s u v i od Estere inu Daniela; iza „buque teh Macha-beerjev list 205: k o s u v i ali štuki, kir h buquam Esteri slišio.

l í s t, dalm. ester 1: tedaj so bili lystu v i poslani na vse krajleve deže; ester 3: ty lystu v i so bily poslani skuzi hitre lystarje; ester 8 in margine: po teh mal kir so ty prvi Hamanovi lystu v i s krajlevim prstanom bily zapečateni, bi Judom ništer

ne bilu pomagalu kadar bi tijsti ne bily skuzi druge nove lysty gori vzdigneni; schön. naslov: evangelia inu lystuvi na vse nedele.

mêh, dalm. ev. mat. 9: mošta ne dejvajo v' stare mihuve sicer se mihuvi razderó inu mošt se prelye inu ty mihuvi konec vzamo; ev. mark. 2; jap. 36: vina ne dejvajo v' stare mêhóve sicer mêhóvi póčio; 157: vinu mêhóve ràžžene inu vinu se zlyé inu mēhóvi konèc vzamejo.

môst, čb. 1/29: kjé so vrata, kjé mostovi? preš. 63: kak spred očí letéli so lógi trávníki naprēj, mostóvi kak groméli!

pánj, gol. 30: nekateri pajnovi niso za to; 31. 35. 40; ravn. 1/292: ljuči jim peržigajo, ali nobene ne vidijo: panjóvi so per hiši.

rêd, dalm. gm. predg. 30: farski žegni ali reduvi.

rôd, dalm. gen. 49: le tu so ty dvanajst Izraelovi rodovi; miha 6; itd. itd.; jap. 117: tedaj se bodo jokali vsi rodóvi tē zemle; 250: od sêh mal bodo mene vsi rodóvi srèčno imenovali; škr. 76: rodóvi jih bódo rotli; traun. 50: vsi rodóvi tih nevernikov bodo njega molili; 178: vsi rodóvi tē zemle bodo skuzi njega žegnani; 323: kje gori bodo prišli rodóvi, rodóvi tiga gospóda; ravn. 1/80: po iménih Izraelovih sinóv so se imenovali ti rodóvi; 2/13: glej, od sih mál mi srečna rodóvi vsi porekó; 2/15: vsi prihodni rodóvi jo bodo blagrovali; čb. 1/X. k Slovincam drugim reva je zbežala k vam Poljcov, Serbov, Čehov ljub' rodovi.

rôg, dalm. exod. 37: iz njega so njegovi roguvi šli; zahar. 1: tu so bily štiri roguvi ... tu so ty roguvi; pok. 2/102: na to vižo nam bódo kakùr telesam rogóvi izrasli.

sád, dalm. cantic. 7: pred našimi dauri so vsi zlahtni saduvi.

sîn, dalm. gen. 35: Leini synuvi so bily lety ... Rahelini synuvi so bily Jozeph inu Benjamin; amos 7: tvoji synuvi inu hčere imajo pasti; 2 hron. 29: moji synuvi, ne bodite vtraglivni itd.; rog. 9: synóvi te stare synagoge vidili so Mario; jap. 421: je iz nje pyl on inu njegovi synóvi; jap. prid. 1/245: očëtje, matere, hčere, synóvi, poslušajte to žalostno historio; 2/290: ste otroci iz presušta inu ne synóvi; škr. 180: so njega golúfáli Laban inu tēga synóvi; 387: z' tim ny bil nigdar on ptuic obēšen, temuč zgol samu njegovi synóvi inu njegóvi núki; 404. 405; traun. 255: synóvi tvojih hlapcov bódo stanovánje iméli; pok. 2/102: bómo kakùr prosti sinóvi z' lubeznió po tvoji

voli delali; 3/6: so kristiani veči dejl nezvesti sinóvi cerkve; 3/65: sinóvi hlapcov bodo stanovanje imeli; ravn. 1/76: njegovi sinóvi so na vozé djali svoje žene in svoje otročiče, 1/131: Ge-deonovi sinóvi; preš. 172: kjer njé sinóvi si prósti vóljo véro in postáve; 186: smo očéta eniga sinóvi.

sléd, ravn. 2/154: povsot se ljube božje dobrote sledóvi beréjo.

snég, preš. 187: v' cvétji jo (róžo) zapádejo snegóvi.

stán, dalm. prip. u predgovoru: taku imajo tudi vsi drugi stanuvi svoje pregréhe; škrb. 35: koker kol rezlóčeni so med seboj naši stanóvi, naše opravila inu daróvi nature, je vender on pót za vsaka nóga, resnica za vsaka pamet.

strâh, dalm. job. 6: božji strahuvi so zuper mene obrnени; ev. luk. 21: bodo veliki tresuvi po vseh stranah, lakote inu kuge inu tudi strahuvi; jap. 377: bodo veliki potresi po deželah inu kuge inu lakote inu strahóvi; traun. 222: tvoji strahóvi so mene prestrašili; ravn. 2/174: še takšini strahóvi nimajo nič strašniga za nj; preš. 157: pogléd ta bolj jih ko strahóvi vsi 'z peklà spušeni bo vstrašil.

špêjs, dalm. predgar 12: lete besede téh modrih so špejsuvi inu čauli...

tát, ravn. 2/152: ki je ne vkradejo tatóvi; preš. 100: gorjáčarji, tatóvi in cigani po svoje govore.

trâm, škr. 136: tramóvi naših hiš so iz cédra.

três, dalm. ev. mat. 24: bodo kuge inu lakote inu tresuvi v dostih krajih; ev. luk. 21: bodo veliki tresuvi po vseh stranah.

třg, preš. 65: kakó leté jim spred oči trgóvi, mésta!

úk, dalm. exod. 32 in margine: človečki vukuvi folku naprej furmajó, kakova della bi iméli delati.

vâl, dalm. job. 38: le tukaj se imajo tvoji offertni valuvi poleči; jer 31: kateri morje gible, de valuvi šumé; jer 46: njega valuvi so se vzdigovali; jon. 2: valuvi so šli čez mene itd.; kast. cil. 24: kaj eni ladji pomaga, de kmalu ty valuvi jo ne pokrijejo? schön. 53: so valluvi čolu pokrivali; rog. 267: katere (misli) mene kakor eni vallóvi motijo; 495: katero (barko) ty grozni morski valóvi metali so; jap. 32: vihár je vstal na morji, taku de so valóvi čólnič pokrivali; traun. 103: tvoji valóvi so na mene pèdrli; 167: valóvi mene tope; 168: mene valóvi ne vtope; 276: valóvi tiga morjá so se vzdignili; ravn. 1/97: v' srédi morjá so se s'sedli valóvi; 198: togoté in kopi-

čijo naj se njega valóvi; 238: vse tvoje krnice in tvoji valóvi grèdo čez mé; 2/216: valóvi plúskajo v čoln; preš. 71: valóvi šuméči te, Urš'ka, želé; 77: enkrát se valóvi morjá razdelé; 129: ko se tepó valóvi.

vólk, dalm. habak. 1: nyh kojni so hitriši kakor pardi inu objedniši kakor vulkuvi na večer; ev. mat. 7: znotraj so rezdiravi volkuvi; zefan. 3: nyh viudi so mej nymi rjoveči levi inu nyh rihtarji vulkuvi ob večeri; jap. 27: znotraj so zgrablivi volkóvi; jap. prid. 1/223: tó nedulžnu jagne se vidi nagú v srèdi med volkóvi; pok. 3/131; rav. 2/159: znotrej pa so deréči volkóvi.

vóz, dalm. jesaia 22: tamkaj bodo tvoji gosposki vozovi ostali; rav. 1/94: kralj kónjiki, bojni vozóvi — po divjaško je planilo vse — v morje za njimi.

vran, dalm. lev. 11: letu vam bodi mrzku mej pticami: vsi vranuvi z nyh zlahto; deut. 14; 3. reg. 17: vranuvi so njemu pernašali kruh inu mesu; zefan. 3; prip. 30: oku kateru očeta zašpotuje inu ferahta mater slušati, tu mo'ajo vranuvi per potoku izkluvati; jesaia 34: sove inu vranuvi bodo ondi prebivali.

vřh, traun. 241: vřóvi tēh gorrá so njegóvi; rav. 1/20: vřóvi gorá se perkazujejo s časoma iz vode.

zgóđ; rav. 2/6: z' to lè nebeško perkázenjo se zgodóvi obljubeniga odrešenika perčéndjo; 2/180: mnogi manjši podvučni zgóđvi.

zíd, dalm. deut. 28: močni zyduvi bodo doli vrženi; nehem. 1: Jeruzalemski zyduvi so rezvaleni; jer. 20: nje zyduvi so podrti; miha 7: bodo tvoji zyduvi sezydani, itd.; traun. 126: sturi de bódo Jeruzalemski zyđóvi gori izzydani; 131: njega zyđóvi so noč inu dan od hudobie obleženi; pok. 2/97: sturi de bódo zídóvi Jeruzaléma zidani; 2/106: ta krat bódo vsi zídóvi zastarane hudobie podrti; škrb. 73: kolko je hiš, ktirih zídóvi smrdé od preklinvanja; jap. prid. 2/190: zyđóvi tvojga prebivališa se razlegajo od nebeških pejsēm; rav. 1/126: Jerehúnškiga mesta zídóvi se sosújejo; 1/319: zídóvi so bili dozídani; čb. 1/28: kje so skladi, kje zidovi — kjé so vrata, kjé mostóvi?

zvón, nar. pjes.: pa pojdem čez góre, visoke goré — bom slišal zvoniti Celjovške zvoné: — Celjovški zvónóvi pa milo pojó — gvišno mojo dečlo h pogrébu nesó; jap. prid. 2/203: zgónóvi preveč po gostu zgone.

b) u ugrskoj slovenštini

b ô g (boug), trpl. 68: b o g o u v j e s t e i s i n o v j e t o g a v i š e š n j e g a ; 79: s o v s i b o g o u v e n á r o d o v b o l v a n j e . M o l t e n j e g a v s i b o g o u v e ; m o l . 30: b o u g j e o č a , b o u g j e s i n , b o u g j e s . d ũ j h i d ũ n o k s o n e j t r i j e b o g o u v e .

b ô r (bour), nagfl. v u n i š t e r i l o g e j s e b o r o u v j e (b o r o v j é) , v u n i š t e r i v r b é (v r b o v j e) n a h á j a .

b r ê g (brejg) kŭzm. 445: v s i b r i g o u v j e i z á t o n j e s o s e s v o j i m e j s t g e n o l i ; t r p l . 95: g o r é s o s k á k a l e k a k á g n e c i , b r e g o u v j e k a k m l á d e o v c é ; 120: h v a l t e g o s p o d n a g o r é i v s i b r e g o u v j e ; n a g f l . 171: g d e s o b r e g o u v j e n a g o u s t i p r i z d i g n j e n i ; 172: n a š t e r o m k r a j i s o b r e g o u v j e ? p r i j . 1875. 1. 8: v e l i k i b r e g o u v j e s o p u n i s n e g á .

d ô l (doul) trpl. 50: d o l o u v j e s o p u n i s i l j a ; 84: z n ũ z i j o s e d o l o u v j e ; n a g f l . 148: n a o v o j s t r a n i p o t o k a j e s o g o r é i d o l o u v j e .

d ũ h (dŭjh), mol. 31: e d e n j e d ũ j h , n e j t r i j é d ũ h o u v j e .

k ô s (kous merula), nagfl. 167: v u v e l i k i l o g e j s t o j i j o s l a v i č k i , s t r n á b i , k o s o u v j e , v r a n e . . .

l i s t, nagfl. 49: t á l i k n í g s o t á b l e , č e p i , l i s t o u v j e ; 62: k n í g t á l i s o : d v e j t á b l i , h r b e t i l i s t o u v j e ; 63: l i s t o u v j e s o b e j l i , p í s k i č r n i .

l ô g (loug), nagfl. 139: k p o š t v i l ũ d i s l i š i j o h r a m i . . t r á v n i k i , l o g o u v j e . . ; 148: d a l e v ô s o l o g o u v j e ; 166: s k o j s t o j i j o l o g o u v j e ? l o g o u v j e z d o s t a d r e v j a s t o j i j o ; 169: i l o g o u v j e i p o l á m a j o s v o j e s t a n c e ; g ũ n . 90: o k o u l i r i s á l o b z e l e n i j o t r á v n i c i i l o g o u v j e ; 99: n a s p r o t o l e t j e s a d o v n o d r e v j e c v e t é i l o g o u v j e g n a t i z á č a j o ; p r i j . 1875. 1. 6: k t o m i s e s l i š i : o r á t j a z e m l a , o g r a d , t r á v n i k , g o r i c e , p á š n i k , l o g o u v j e , t r a s t o v i n a .

m ô s t (moust), nagfl. 146: k a j e s t e n a e t a k š i ' v o d á j m e s t o o r s á č k i ' c e j s t ? M o s t o u v j e ; 175: n a e t i (v o d a j) m o s t o u v j é j e s o ; g ũ n . 13: m o s t o u v j e s o t ũ d i l e s e n i .

r ô g (roug), kŭzm. 458: i t i d e s e t r o g o u v j e s o o n i k i . . ; n a g f l . 93: r o g o u v j e k r a v é s o s l o u k i ; 100: b a k o v r o g o u v j e s o z a o b r n j e n i ; 103: n e p r i g l i h n i s o n j e (k o z e) r o g o u v j e ; t r p l . 60: s t e r e m v s e r o g l é t i n e p o b o ž n i , d a s e z v i s i j o r o g o u v e t i p r a v i č n i .

s i n, trpl. 4: s i n o u v j e č l o v e č i , k a k d u g o d e o š p o t á v a n a d í k a m o j a ; 117: s i n o u v j e n a š i g o r i z r a s t é j o ; 120: s i n o u v j e S i o n a

se radújjejo vu králi svojem; mol. 31: eden je sin, nej trijé si-
nou vje; gön. 54: ovčár i sinou vje; 87: pri sousedovi sa-
boulovi sinou vje samo očo majo.

strûg (strújg), nagfl. 49: perotnic táli so strûgou vje,
prečke, gláži, primáčke . . .

trâm, nagfl. 79: eto so tramou vje.

zvôn, gön. 20: zvonou vje svéte mísli vlejéjo vu prsi ti
verni.

žlêb (žlejb), nagfl. 80: k čemu so proutognjene stené? pa žle-
bou vje? pa rouri?

Ovdje dolazi i drugi naglas n. p. küzm. 244: bougovje = bô-
govje; 90: gládove; 442: glásove; 128. 221. 457. 458:
králove; 9: sínovje; 436: válovje; trpl. 38. 57. 82. 113:
králove; 73. 71: válove; prij. kaz. 8. vértovje; još
češće dolazi bez oznake naglašene slovke n. p. küzm. 190. 255.
309: bogovje; 66. 70. 254. 393. 456: dühovje; 9. 18. 26. 34. 428:
sinovje; 447: štirovje scorpiones; trpl. 48: sinovje, 78: vrhovje;
prij. 1875. 2 8: vukovje; pazi: popevje küzm. 400, trpl. 109; a
popovje küzm. 399.

plur. accus. na ôve (uve)

u kranjštini

bôg, dalm. gen. 31: per katerim pak ti tvoje bogu ve najdeš,
ta bojdi vmorjen; gen. 35: dajte od sebe ptuje bogu ve; exod.
21: taku ga pèrpelaj njegov gospud pred bogu ve; 1 hron. 17:
častan čez vse druge bogu ve; 2 hron. 13: imate zlata teleta,
katere je vam Jeroboam za bogu ve sturil; jer. 22: so ony druge
bogu ve molili; jerkl. 2: on je vse Izraelove bogu ve zlomil;
zefan. 3; ev. joan. 10 itd.; nu pazi gen. 31: bugove, što bi bilo
= bôgove; rog. 487: skuzi daróve ti potolážiš ludy nu bo-
góve kao prievod Ovid. ars am. l. 2: munera, crede mihi, pla-
cant hominesque deosque; 518: na jejna nyh bogóve zaničuvati;
648: my hítimo inu gremo u ta tempel. de bi tukaj naše bogóve
molyli; jap. 468: je ona tedaj te iste bogóve imenuvala; jap.
prid. 2/257: mólio falš bogóve; škr. 189: so tó za bogóve
držáli; 191: so děla človeških rók bogóve imenòvali; 200: so
vse nevěrnikov malske za bogóve držáli; traun. 241: gospud je
ta veliki bóg inu ta veliki krajl čez vse bogóve; 339: vejim, da
je naš bóg čez vse bogóve; preš. 171: bojúje se za Črte, za
bogóve nad obláki.

brêg, škr. 25: vode nimajo svoje bregóve prestopiti; preš. 181: junák premišlja kak vodà razgraja, kak bregóve strésa. dâr, dalm. genes. 25: otrokam je on dal daruve, gen. 32: ta je poslal daruve svojmu gospudu; 4. reg. 8: vzami sabo daruve; 1 hron. 17: pèrnesite daruve; 1 hron. 19: so Moabiterji Davidu daruve pèrnašali; 2 hron. 17: Philisterji so Jozaphatu daruve pèrnašali, vus Juda je Jozaphatu daruve dajal; 2 hron. 26. 31. 32; ester. 9; jer. 40: kapitan je njemu dal cerungo inu daruve; dan. 2: bote šenkinge, daruve inu veliko čast od mene iméli; miha 3: sodijo za daruve; prip. 17: skrivši daruve jemle; prip. 19: kateri daruve daje; ev. mat. 7: znate vašim otrokam dobre daruve dajati; kast. cil. 346: my pak jmamo mnogatere daruve po tej gnadi; jap. 27 i 319: znate dobre daróve dajati; škr. 19: ne bó k zádosti sturjénju obilne daróve gori vzêl; 47: kateri daróve črti, bo živêl; 53: hudobèn skrivaj daróve jemle; 57: so priátli tega kateri daróve dejly; 67: kateri daróve dajé, doby premáganje; 196: ony ali svoje otroke za óffer kólejo ali druge daróve; 314: dar čez vse daróve je svêta inu sramožliva žena; traun. 28: daróve zupèr tiga nedolžniga ny jemál; 98: zakláne óffre inu daróve ti nisi hotel; 164: si daróve za ludy k' sebi vzêl; 165: bodo tebi krajli daróve offrivali; 177: bódo njemu daróve offrivali; 189: imate daróve pàrnesti timu strašnimu; 243: vzamíte daróve; ravn. 1/40: Laban je bil že vidil drage daróve; 1/68: so svoje daróve perpravili; 1/304: daróve po kraljevo je delil; 1/155: je kralju daróve nositi bila šega; 2/20: le modro ravná bog, de nam nektire daróve próšen le daja? 3/136: ki nebeške daróve od pozemliskih bol céni; 2/267: ima velike daróve; čb. 4/4: zaničvajte Muz darove (preš).

dôlg, dalm. prip. 22: kateri za dulguve poroki postajajo; škrb. 19: kaj bi rekli od nega, ke b' začel dolgóve délati? dôm, ravn. 2/104: že zdaj zanaša Jezus véro med ljudi in v' dômóve.

dûh, dalm. zahar. 13: jest hočem preroke inu nečiste duhuve iz te dezele pregnati; ev. mat. 8: on je te duhuve vun izgajnal; ev. mat. 10: je nym oblast dal čez nečiste duhuve; rog. 449: spicanarda ima muč te omagane duhóve tega trupla popraviti; jap. 39: je njim dal oblast čez nečiste duhóve; jap. prid. 1/203: ali nisem tebi boležni, peklenske duhóve inu smrt podvrgêl? 2/106: je te iste taku lejpe nebeške duhóve v te nar grši inu ostudniši po-

šasti prebrnila; škr. 47: gospód d u h ó v e prevagúje; ravn. 2/152: cvetlice in rože lepe d u h ó v e iz sebe ženèjo; čb. 1/69: d u h o v e pregnali.

g l â s, preš. 139: obdájale so vtrjene jih skále, ko nékdaj Orfejovih strún g l a s ó v e.

g ô d, dalm. jesaia 29: vy obhajate lejtne god u v e; pok. 1/47: grešnik bogaboječé ludy vidi enèkatere god ó v e z' večí boga-boječnostjo obhajati; 1/177: Izraelci so se vse velke god ó v e na hribu Sionu shajali.

g r â d, dalm. 2 hron. 17: Jozaphat je v' Judi izzydal g r a d u v e; 2 hron. 26: on je tudi zydal g r a d u v e; 2 hron. 27: v gozdeh je on zydal g r a d u v e; zefan 3: hočem nyh g r a d u v e opustiti; jap. prid. 2/152: imate pohištva kakòr g r a d ó v e; čb. 1/27: kaj mara za dnarje — g r a d o v e, zemljé, — kdor srečno obvar'je — nedolžno srcé; preš. 107: g r a d ó v e svítile zída sí v' obláke; 109: kupuvájte si g r a d ó v e.

k l â s, dalm. gen. 41: ty sedem mađli klasuvi so te sedem de-belle inu polne k l a s u v e požrli; ravn. 1/60: snedjávi požró črste in polne k l a s ó v e.

k ô s, dalm. exod. 89: je imaš položiti na njegove k o s u v e; levit. 8: je vužgal glavo, k o s u v e inu osrčje; 1 reg. 1: Elkana je dal moji ženi k o s u v e (offra); traun. 367: on meče svoj led kakor k o s ó v e.

l í s t, dalm. jer. 29: si ti v' tvoim imeni l y s t u v e poslal k' vsimu folku.

l ô k, dalm. nehem. 4: ta druga polovica je držala špejse, sčite, l o k u v e inu pancerje.

m ê h, dalm. job. 38: gdu hoče te vodene m e h u v e na nebi zamašiti? ev. mat. 9: mošta ne देंvajo v' stare m i h u v e, temuč mošt देंvajo v' nove m i h u v e; jap. 36: noviga vina ne देंvajo v' stare m ê h o v e, temuč novu vinu देंvajo v' nove m ê h ó v e; 157: obeden ne देंe novu vinu v' stare m ê h ó v e, sicer vinu m ê h ó v e rãžžene, ampak novu vinu se more v' nove m ê h ó v e djati.

p â n j, dalm. jesaia 45: nosio te p a j n u v e svojih malikou; gol. 39: za topelt p a j n o v e; 73: si p a j n o v e žiher po svoji voli zbereš; 93. 118; čb. 4/48: voha strd in ogleduje — njih p a n j o v e ter zdihuje.

p â s, dalm. exod. 28: Aaronovim synum imaš sturiti suknje, p a s u v e inu klobuke.

r ê d, ravn. abc. 67: per povezovánju nosim prevésla za njim, pestí (na Nemškimu r e d ó v e; kosé namreč radi žito, ne žanejo ga) pomagam v snope perkladati.

r ô d, dalm. zahar. 9: gospud gleda na človeke inu na vse Jeruzalemske r o d ú v e; jap. 91 i 384: bote sodili te dvanajst Izraelske r o d ó v e; traun. 271: to je bilu njemu k' pravici pèrpisanu na vse r o d ó v e; 362: tvoje gospostvu je skuzi vse r o d ó v e; škr. 224: poglédajte na človeške r o d ó v e; 351: spravi vkùp vse Jakobove r o d ó v e; preš. 139: bi nebésa milost nam skazále otájat Krajna našiga sin ó v e, njih in Slovénecov vsih okróg r o d ó v e.

r ô g, dalm. exod. 30: ga imaš z' čistim zlatum povlejši inu njegove r o g u v e; lev. 4: far ima od krij tiga offr na r o g u v e altarja teh žganih offrov djati; 3. reg. 1: se je držal za r o g u v e tiga altarja; 2 hron. 18: Zedekia si je bil železne r o g u v e sturil; amos. 3; mih. 4.

s â d, dalm. lev. 19: imate téh istih (drives) sprejčno kožico obrezati inu nyh s a d u v e.

s î n, dalm. gen. 5: Adam je rodil s y n u v e inu hčere, i često u tom poglavju tako; ev. 29: imaš Aarona inu njegove s y n u v e pred dauri utte pèrpelati; lev. 8: vzemi Aarona inu njegove s y n u v e; 2 hron. 11: taista je njemu lete s y n u v e rodila; 2 hron. 24: on je rodil s y n u v e inu hčere; 2 hron. 27: je svoje s y n u v e z' ognjom zežgal; jer. 29. 32 itd.; rog. 20: opómynal je te s y n ó v e; škr. 209: so tvoje s y n ó v e zaprte držali; 244: imaš s y n ó v e? podvuči jih; traun. 271: ony so svoje s y n ó v e ili hčere hudícam offrúváli; pok. 3/61: daj da cerku nove sin ó v e per doby; preš. 139: de bi nebésa mílost nam skazále; Otájat Krájna našiga sin ó v e . . . Orfeja poslále!

s t â n, dalm. jer. 50: so svoje s t a n u v e pozabile; škrb. 73: preglejte vse stárosti obdva spóla, vse s t a n ó v e inu povéte; ravn. 2/74: tudi s t a n ó v e je napáke Janez popraviti opominjal.

š p è j s, dalm. 2 hron. 11: ú vseh méstih je on sčite inu š p e j s u v e pèrpravil.

t v ô r, (tûr) rog. 287: ta ogyn zóre te t u r ó v e inu apostéme.

v â l, dalm. zahar. 10: bo v a l u v e v morji udaril; kast. cil. 271: en kroták mož v tega srda morjú se povišuje inú trdnu stojy kakòr en škól ali ena pečina na srt morjá, kir te visoke v a l u v e restrga; rog. 109: ta svejt stresa se skuzi te hudýčave skušnjave kakòr tu mórjè skuzi te vejtre inu v a l ó v e; jap. 168: vihár tiga vejtra je vstal inu je v a l ó v e v' čoln metal; jap. prid. 1/152: vi-

hárji v a l ó v e tiga morja kakòr gorre napnó; škr. 193: se začne čez divje v a l ó v e pelati; 325: jih je kakòr mosrke v a l ó v e sèm tàr kjé metálu; traun. 113: aku lih bi morje divjalu inu velike v a l ó v e gnalu; 221: vse v a l ó v e tvoje jeze si ti čez mene rãz-lyl; 237: reke so povzdignile svoje v a l ó v e; preš. 71: sta ple-sáje v v a l ó v e šuméče planíla.

v ó l k, ravn. 2/188: kakor ovce med v o l k ó v e vas pošlem.

v ó z, ravn. 1/75: svoje lastne v o z ó v e je dal; 93: reče v o- z ó v e napreči; 95: zavézne Egipčane morje in pa v o z ó v e; 96: zavéznil je v morje kralja v o z ó v e in vojsko njegovo; 2/233: kar sévic na rami nese na polje se iz polja nabezáne v o z ó v e domú vozi.

z í d, dalm. deut. 3: vsa leta mésta so visoke z y d u v e iméla; 3. reg. 3: je on izcympral svojo hišo inu te z y d u v e okuli Je-ruzalema; 2 hron. 14: pelajmo z y d u v e okuli; 2 hron. 25: je te z y d u v e v' Jeruzalemi podrl; 2 hron. 26: je te z y d u v e v' Gati rezdril inu te z y d u v e v' Jabni inu te z y d u v e v' Azdodi; 2 hron. 32: je zydal vse z y d u v e; 2 hron. 36: so rezvalili z y- d u v e v' Jeruzalemi; ezdr. 4: delajo okuli njega z y d u v e; jer. 48: se ty na tvoje trdne z y d u v e zanašãš; jer. 49: jest hočem v' Damaški te z y d u v e zažgati; jer. 52: vojska je podrla vse z y d u v e; jerkl. 2: gospod je mislil Zionske hčere z y d u v e rãz-valiti; amos. 1: hočem en ogin v' te z y d u v e v' Gazi poslati, itd.; kast. cil. 64: vidil si stare podrte z y d u v e od velikih mést; škr. 26: ona je svoje dẽkle vùn poslála na tábor inu na méstne z y d ó v e; 402: kateri je podrte z y d ó v e gori spelal; ravn. 1/318: lesica preskočila jim bo njih z í d ó v e.

b) u ugrskoj slovenštini

dolazi ovdje drugi naglas, n. p. trpl. psalm. 93. 3: v á l o v e = vâllove. U opće dolazi u tom padežu slovka *ov* riedko.

plur. genet. na ó v (ili stegnuto *ú*)

a) u kranjštini

b ó g, rog. 536: vidiš ti dobrúto naših b o g ó u; 648: ù brlógih teh ajdovskih b o g ó u; jap. prid. 2/127: so ga potle njegoví læstni otroci v' templi njegovih falš b o g ó v vmorili; traun. 121: bog gospód tih b o g ó v je govoril; 209: bog stoy v' zbiráliši tib b o- g ó v; 214: ony bódo bogá tih b o g ó v v' Sioni glẽdali; 341: hva-

líte bogá vsih bogóv; rav. 1/175: kralj velek memo vsih zlagánih bogóv; 177: bog bogóv, gospod govori; preš. 178: ne mēč ne móč gradú trdnjave bogóv ne móre réšit' slávnih stáršov.

čf v, rog. 225: ta človek ni drugača kakòr ena špiža teh črvóu.

dâr, rog. 246: žlahtnust teh dragih daróu; jap. prid. 1/371: my smo v' eni silni lakoti tih za dušo potrebnih daróv; škr. 171: so za volo daróv tiga znánja dopadlívi; 348: nikár pomanklivih daróv ne offrúj; traun. 58: katèrih dēsница je polna daróv; pok. 1/5: daróv je več sórt; 2/24: veliku duhovnih daróv sim nad sebj vidil; 3/96: potrátenje vsih zadoblenih daróv; škrb. 62: si deléžu negovih daróv; rav. 1/76: viditi toljko dražih daróv jim je kakòr prebudivšim se iz budih sánj; 176. 178. 202. 315; 2/52. 61. 70. 136. 277; preš. 96: se spómnilo tvóje ljubézni daróv; 164: ne správi vkùp daróv potrebnih Plúta.

dôlg, rog. 430: pošlyte nam eno gobo h' zbrisajnu tēh dolgóu; 656: de bi te zadoužene ludy iz tēh dougóu odréšil; 659: de bi bil tēm grejšnikam iz dougóu pomágal.

dûh, jap. 321: k' sebi vzame sēdēm drugih duhóv; pok. 2/68: uzame seboj sēdēm drugih duhóv; čb. 1/12: tam póje truma sveta zveličanih duhóv; preš. 95: tí mu pokazal si pót právo v dežélo duhóv.

góst, rav. 2/226: za volo gostóv je v' prošnjo dovóljil; 2/274: kralj je prišel gostóv pogledat.

klás, rav. 1/61: sanje od polnih in percvrknenih klasóv.

mâl, jap. 127: od tih malóv je on yskal prilóžnost, de bi njega izdal.

môž, jap. 422: ti si pet možóv imēla; rav. 2/271: ne véste, če bote možóv opóldne ali mrak sive stárosti doživéli.

rôd, jap. 3: vsih rodóv tedaj od Abrahama do Davida je štirnajst rodóv inu od Davida do Babylonskiga preselovanja je štirnajst rodóv inu od Babylonskiga preselovanja do Christusa štirnajst rodóv; škr. 386: izrezani kámni k' spominu dvanajst rodóv Izraela; 384: je njegovi dejl med dvanajst rodóv razdejlil; traun. 263: vselej se je on spomnil na tó táužent rodóv dano besēdo; rav. 1/80: ves narod je bil v' dvanajst rodóv razdelèn; 183. 215. 218. 225; preš. 113: baháci četvéro bôlj zmóžnih Sláve rodóv.

róg, traun. 49: reši me iz gárla tiga leva inu mojo slabóst od rogóv tih samorógov.

sín, škrb. 73: je malo tacih sinóv; ravn. 1/52: imel je dvanajst sinóv; 1/80: Izrael je imel dvanajst sinóv. Po imenih Izraelovih sinóv so se imenovali ti rodóvi; 1/133: to nas uči zadržanje Gedeonovo in njegovih sinóv; 142: grdih izgledov Heljovih sinóv ni posnemal... Samuelov izgled ni poboljšal Heljovih sinóv; 2/225: živčla sta še dva njegovih sinóv; 240: mati je za besédo namést sinóv prijéla.

stân, rog. 463: katero (lilijo divišta) je bil ohranil ú tem trnju teh dneih stanóu te mladusti; škr. III: od vse sorte stanóv inu soldaštva; ravn. 2/75: iz vseh stanóv vréjo h' krstu ljudjé k' njemu; škrb. 38: tega se drží tok zvestó veči dejl kristianov vsih stanóv; čb. 1/12: tam póje truma sveta zveličanih duhóv — v nezmeri dom sprejéta vsih ródov, vsih stanóv.

vâl, rog. 251: tolážil sylo teh vjètrov inu valóu na morju; 266: tresen je svejt od vallóu teh skušnjáu tega hudyča; 272: od pišou vetrou vallóu potopléni; jap. 67: čolnič je bil od valóv sém tèr kje metán; 379: za volo strašniga šumejna tiga morjá inu valóv; traun. 156: kateri vtólážiš divjánje tiga morjá inu šumeenje njegovih valóv; pok. 1/43: od takih valóv sém tèr tje gnan; preš. 22: ne stráši móč vihárja ne gróm valóv mornárja; 96: v' Sáve deréče valóv tam vrtínčinah smrt te zasáči; 179: z očmí valóv globóki brézin méri.

vólk, jap. 41: vas pošlem kakòr oveč v' srédo tih volkóv.

vřč, jap. 421: je bilú pak tam šest kamnitih vrčóv.

zgód, ravn. 2/6: kmalo pred pragam tih svetih zgodóv smo se poboljšati opomínjani.

zíd, kast. cil. 102: kateri ne more jezika mojstriti, je ravnu kakòr enu veliku méstu prez visokih okuli zidú; rog. 550: debélust teh zy dóu.

U dalm. ne dolazi u plur. gen. nikakva oznaka naglasa, nu ja ni malo ne sumnjam da je i u njega tako.

b) u ugrskoj slovenštini (ou v)

bóg (boug) küzm. 78: je gospoud veliki král više vsej bogou v; 110: gospoud naš je više vsej bogou v; 309: je i vnogo bogou v i vnogo gospoudov; trpl. 40: boug bogou v gospoud je gučao; 78: je gospoud veliki boug i král više vsej bogou v; 79: je veliki gospoud čúden više vsej bogou v; 80: ti si jako zvišeni više vsej bogou v.

brêg (brejg) küzm. 445: so se skrili v lüknje i v brigou v pečine; 458: ti sedem gláv je sedem brigou v; nagfl. 172: hasek ravníc dolouv strmcov bregou v; 173: ona mejsta bregou v, gde etakše medine i kaménje kopajo, bajce zovemo; prij. 1876. 2. 6: mené prejg bregou v i prejg mourja daleč odpošle.

čřv, küzm. 240: od čřvou v zejdeni spústo je düšo; nagfl. 11: reca ograde očisti od čřvou v i púžov; 176: njí (říb) hrana z vodeni čřvou v stojí.

dôl, (doul) nagfl. 172: hasek ravníc dolouv strmcov bregou v.

dôlg (dûg) trpl. 41: osloubodi me od dugou v krvi, o boug.

drôg (droug) nagfl. 27: lestvica kelko drogou v má?

dûh (dûjh) küzm. 23: vzeme z sebo m sedem drúgi dûhou v; 115: zburkani od nečisti dûhou v; 118: vu onoj vóri je ji pa dosta zvráčo od betegou v i bičov i dûhou v hüdi; 222: mantrane od nečisti dûhou v; 251: tühi dûhou v se vidi nazviščávec; 315: razzodjávánje dûhou v; 407: ne podamo se tak bole oči dûhou v; 440: ki má sedem dûhou v.

gôst (goust), nagfl. 89: sámo li máčki je dáno hiže od eti nesramni goustou v očistiti.

kôs (kous), gön. 25: Laci i Bence sta glédala na tam viséče tamníce goloubov, kosou v, repšćic i drúgi etakši stvaričic zráka.

list, küzm. 326: potrebújemo preporáčani listou v k' vám; nagfl. 72: vu knjigaj je redovno več listou v kak vu piski; 114: goloub je návučén tak da so ga zdávnja i na nošenje listou v návčili; 160: liliom na ednom stebli ma tri štiri pét listou v.

lôg (loug) trpl. 40: je moja vsa živina logou v; 79: naj spejva vse drejvje logou v; 85: grata nouč vu šteroj naprej príde vsa zvirina logou v; nagfl. 167: med velikim drevjem logou v jeste gde te visoko grmovje; gön. 101: z zemle raste cvejťje travnikov i drevje logou v; 104: vihér po logou v drevji vse füčka i troubi; prij. 1876. 2. 6: prejg logou v i prejg bregou v kodi.

môž (mouž) küzm. 31: bilou ji je pa štiri jezero možou v brezi žen; 214: naj eden s tejh možou v bode svedok; 219: včijnjen je bio račun možou v okoli pet jezero; 322: vnožína možou v i žen; 223: k šteromi se je pridružo veliki račun možou v okoli štiri stou; 224: gledajte da ziščete z vas sedem možou v dobroga svedovstva; 250: vnougi z njíh so vervali i pošteni žen grčki i možou v nej malo; 254: bilou je pa vsej prej k okoli dvanajst možou v; 291: niháo sam si ešče sedem jezér možou v.

rêd, nagfl. 144: okouli šoule ležéči znamenitejši mejst cejst i redou v hramb télni stan vu telcnom naprej dávanji na tábli gori vzeme.

rôg (roug), küzm. 448: čüto sem eden glás s ti štiri rogou v toga zlátoga oltára; 452. 457. i 458: sedem gláv i deset rogou v; trpl. 60: ne pozdignite rogou v na teliko. Ne pozdignite prouti víšešnjemi rogou v vaši; nagfl. 94: z rogou v se glavníci zgotávľajo; 104: zgotávľajo z rogou v štíle za nože.

sín, küzm. 34: od štéri jemlejo vámo ali dáčo, od sinou v svoji ali od tühéncov? 39: teda je pristoupila k njemi mati sinou v Zebedeušovi; 57: štéri je vcejnjen bio od sinou v Izraelski; 60: mati Zebedeušovi sinou v; 101. 223. 226. 255. 287. 394. 445; trpl. 58: z tejm bi jas neveren grátao odvejtki sinou v tvojih; 108: vido bodeš siní sinou v tvojih; 117: rejši me ino me osloubodi z rouk sinou v tühénski; 120.

sôld (soud) küzm. 74: küpimo za dvej stou sôdou v krúha; 176: za dvej stou sôdou v krúha ne bode njim zadosta; a 193; zakaj je tou mazalo nej odáno za tri stou sôdou v?

strûg (strúg) nagfl. 65: prag i petník sta túdi paranoga téka kak strûgou v.

tât, nagfl. 88: psi bránijo živino od tatou v i divjáčine; predge: na vékše saki varaš na gauge i dönog tatou v ne strašio.

trâm nagfl. 80: pokriva znotrejšnji tál stoji s tramou v; gön. 68: rušt híz s tramou v i roženic ali lejmezov i lát stoji.

vôz (vouz) prij. kaz. 8: krma se letos lepo pripovala i vnogih mestaj s trávníkov več vozou v odpelano kak v drúgih letaj.

vrâg, küzm. 21: njegovo vragou v zgánjanje Farizeuške Belzebuli pripíšujo; 22: ete ne meče vö vragé nego po Belzebuli poglávnik i vragou v; 63. 67. 70. 99. 312. 458; predge: na pravom kraji boudejo grehi, na leivom vnožino vragou v.

vřč, nagfl. 53: vučitel pokaže i drúge doubi pejneze, dna vřčou v, vejder, vöro.

zôb (zoub), nagfl. 93: krava odzgora prejdnji z obou v nema.

zvôn, nagfl. 174: med z drúgov medínov premejšan se na zlejvanje zvônou v, žlíc itv. núca; prij. 1876. 7. 6: Matjaš tak lepou znao zvoniti. Pri vsakoj priliki zvônou v drúgi glas čüti bio, človek že ozdaleč znao, gda je glas zvônou v začüo, ka pokapajo.

plur. dat.: ôvom (uvom, ovam)

u kranjštini

bôg, dalm. deut. 11: varite se de bi odstopili inu drugim bogu v om služili; 2 hron. 25: inu je nje sebi postavil h' bogu v om; rog. 648: našim bogóvam je ta hiša žegnana.

dâr, škr. 368: ony bodo veselji, kadâr bódo svoje roke k daróvam odprli.

dûh, pok. 1/74: on vas je nar visokejšim duhovam enake sturil, (ja čitam duhovam, prem da nije označena naglašena slovka).

pânj, gol. 67: čebelle bodo h drugem pajnovam se podale; 118: nima cajta, de bi mogov več pajnovam strečit; 121. 180: čb. 4/49: na to se perpogne niže, po vsih štirih plazit bliže ko pajnovam se začne . . .

rôd, traun. 174: tvojo moč vsim prihódnim rodóvam oznanim; 200: inu je njih hiše Izraelskim rodóvam za prebivališa dal; ravn. 1/164: Jonata je vsim prihódnim rodóvam lep izgled preblaziga prijatla.

rôg, rog. 22: iz njegoviga obraza šlà je ena taka svêjtloba, en tak šejn, eni taki žárki tem rogóvam podobni, de u Moyzesa niso mogli gledat.

sín, dalm. ex. 13: imate vašim synu v om oznaniti; 1 hron. 27: njegovim synu v om . . . ; rog. 20: tu de bi on bil tèm synóvam bul u spomyn utisnil, pustil je bil pernèsti naprej eno tablo . . . ; 21: začel je bil h svojm lubim synóvam govorit; čb. 4/27: stari kres! nek daj očóvam — našim svet, al nam sinovam — skoro iz spomina vzét.

stân, ravn. 2/59: Jožef je izgled pravičniga moža nizkim stanóvam.

vâl, ravn. 2/217: Jezus vršèčim valóvam je rekel: per miru! preš. 22: valóvam se zročímó; 95: stéšemo svóji si čolnič nõv, z bógam zročmò ga valóvam.

vrân, dalm. 3. reg. 17: jest sim vranu v om zapovédal, de ony imajo tebe tamkaj oskrbéti

plur. loc. ôvih (uvih, ovah)

u kranjštini

bôg, dalm. ex. 12: hočem mojo štrajfingo izkazati na vsih Egiptouskih bogu vih.

dâr, dalm. ex. 28: kateru Izraelski otroci bodo posvetili u vséh nyh daru vih nyh posvečenja; schön. 341: gouoré ly vsi mno-

gotére jezike? ali tudi vsi razlagajo? mislite pak po teh bulših darúvih; ravn. 1/178: ki v' daróvih z mano zavezo trdé.

grád, dalm. jesaia 13: u' lépih graduvih.

pânj, gol. 88: en skrben čebellar more sam po svojeh pajnovah vedit, kelku usakateri potrebuje; 181: vse kar per pajnovih ni trdo nareto, moreš perbiti.

pás, ravn. 2/187: ne nosíte v pasóvih nè zlata nè srebra; škrb. 400: vidimo ene v' žimnatih spokórnih oblačilih, druge v' ojsarih pasóvih delati pokóro.

rôd, škr. 382: ty vsi so si v rodóvih svojiga ludstva čast perdobili; traun. 266: v' njih rodóvih ny bílú bolníka.

vál, dalm. job. 9: hodi po valuvih tiga murja; rog. 266: vus ta svejt ni drugiga, kakòr enu prestránu inu navárnu morjè, na katérim úvallóvih teh skušnjáu so takú ty právyčni kakòr ty grèjšni; škr. 164: ladja po valóvih kjé spláva; ravn. 2/217: valóvi pluskajo v čolu, pokrivajo ga: ves do vrha je v' valóvih.

plur. instr.: ôvi (ôvimi, ôvami, ôvmi; uvi)

u kranjštini

bóg, dalm. ex. 15: gdu je tebi mej boguvi glih? ex. 34: kadar bodo kurbali za svojimi boguvi inu svojim bogum offrovali; 2 hron. 32: mej vsemi boguvi; jer. 34: ne hodite za lukimi boguvi; jer. 46: jest hočem obyskati tiga oblastnika v' No inu Pharaona inu Egypt zred njegovimi boguvi inu krajli; jesaia 36: je en bug mej vsemi boguvi; traun. 209: bóg je sodnik v' sredi med bogóvi; 217: gospod! med bogóvmi ny tebi obéden enák.

dâr, dalm. u gm. predg. 23: bodo ty brumni z' častitimi daruvi darovani; sirah u predgovoru i 1: ona svojimi daruvi vso hišo napolnuje; dalm. u predgovoru k rim.: z njegovimi daruvi; traun. 111: hëyre od Tyra bodo z' daróvimi prišle; 336: jest hočem njegóve duhóvne z' izveličanskimi daróvmi obleči; ravn. 1/68: Jožefovi bratje z' svojimi daróvi dojdejo srečno v' Egipt; 155: Davida h' kralju pošle z' temi kmečkimi daróvi; 2/155: vse stvari preséže človek z' svojo lépo v' nebó zravnáno postavo, še bol pa z' dušnimi daróvi.

dûh, dalm. u gm. predg. 12: bodo morali mej hudiči inu paklenskimi prekletimi duhuvi prebivati;

klâs, jap. prid. 2/15: naše pole se z' težkimi klâsóvi v naročje svoje matere naslanja.

sâd, dalm. pav. fl. I: de bote napolnjeni s témi sadúvi te pravice; schön. 259: de bote napolnjeni z' témi sadúvi te pravice.

sîn, dalm. lev. 6: kateri bo mej njegovimi synuvi na njegovu mestu žalban; lev. 8: Aaron je sturil z' svojimi synuvi vse kar je gospud bil zapovedal; 1 hron. 26: zred njegovimi synuvi; 1 hron. 29: mej vsemi mojmi synuvi je on mojga synu Salomona izvolil; 2 hron. 11: Abia se je naprej rinil pred vsemi njegovimi synuvi; 2 hron. 13: mej vsemi Davidovimi synuvi; ezdr. 3: Jezua je stal svojmi synuvi inu bratmi inu Kadmiel svojmi synuvi; ev. mat. 20: tedaj je k njemu stopila Zebedeovih otruk mati z svojimi synuvi, itd.; rog. 112: za tu poflisal se je on iz njegovimi duhóunimi synóvi; 230: nad njegovimi duhóunimi synóvi; ravn. 1/18: v' barko pojdeš z' svojimi sinóvami.

tvôr, dalm. job. 2: je Joba vdaril z' hudimi tvorovi.

vâl, dalm. jer. 51: enu morje je čez Babel šlu inu ona je ž nega vnogimi valuvi pokrita; schön. 2: bo ludém britku pred tem šumenjem tega morja inu valuvi; škr. 164: od katere (ladje) se ne najde ne sled ne tudi znamine grèdèlna med valóvimi; 193: ti na mórji pôt dajèš inu med valóvimi nar varniši stezó; traun. 247: reke naj z' valóvimi pókajo; ravn. 2/87: nas posvetne razláke v pogublènje z' svojimi valóvi posnamejo; preš. 173: neúrnik z deréćimi valóvami ovíje kar se mu zóper stávi; 175: na otòk z valóvami obdáni vodila te je stára véra.

zgôd, ravn. 2/38: gre prerokvánje pred Jezusovimi zgodóvimi.

zîd, ravn. 1/228: Jezabelo bodo pod Izraelskimi zidóvmi psi jedli.

b) u ugrskoj slovenštini

bôg, trpl. 113: pred bogouvimi ti bodem žoltáre spejvao.

Ovdje dolazi i drugi naglas, küzm. 17: dao njim je oblást nad dühovmi.

dual. nom. (voc.) acc.: ôva (uva)

u kranjštini

bôg, dalm. u gm. predg. 7: néso dva boguva; preš. 130: ta dvá sim míslil víditi bogóva.

mêh, rog. 489: hitéla je Abigal uzet 200 hlepcou kruha, dua m e h ó v a vina inu pet kuhanih koštrúnou.

sîn, dalm. gen. 48: imata tvoja dva s y n u v a moja biti . . . ona sta moja s y n u v a; gen. 41: Jozepu sta bila dva s y n u v a rojena; ex. 18; I. sam. 1; jer. 40; lev. 10. 16. itd.; rog. 68: hotel je ta gospúd njè dva s y n ó v a za súznje uzéti; jap. 161: je njima dal to ime Boanerges, to je: s y n ó v a tiga gróma; ravn. 1/141: Heli je vse zvedel. kar sta delala s i n ó v a; 142: s i n ó v a sta ti bol v' časti kakor jez. . . oba en dan bota vmrla tvoja s i n ó v a; 144: za čigar besedo nista lastna s i n ó v a nič marala; 2/240: naj sedetà naj ta dva moja s i n ó v a precej zraven tebe; 2/252: nekdo je dva s i n ó v a imel.

stân, dalm. u gm. predg. 2: leta dva s t a n u v a nista ferdamliva.

dual dat. i instr.: ó v o m a

u kranjštini

b ô g, tschup. 190: tema obêma b o g o v a m a ni mogoče skupej služiti (Ne sumnjam da treba čitati bogóvama).

sîn, ravn. 1/142: nobeden vas, ljubi otroci! mislim, ni tako hudoben, de bi ne bil brez straha pred šibo dobrimu Samvelčiku raji enak, kakor hudobnima Heljovima s i n ó v a m a; 2/239: mati Janeza in Jakopa Jezusovih učencov je en krat z' tema s i n ó v a m a k Jezusu prišla.

U *Kajkavaca* slovka *ov* ne dolazi do jedino u *plur. genetivu*, gdje se dosta često govori *óv*, nu i *ôv*, izgovaraj *óf*. Tako dolazi obilježeno i u knjigah.

b ô g, petr. 221: kriveh b o g ó v ne veruj; 240: némaj tugjeh b o g ó v pred menum; krajč. 328: nemaj tugjeh b o g ó v prèd mènnum; gašp. 1/579: ne li čudo veliko, da trúcana na poštuvanje kriveh b o g ó v kip málika z molitvum je razmrvila; 619: kaj od b o g ó v našeh Jupitera, Merkuriuša i od ostaleh držiš i štimaš? 620: naj se trsi Valentina na kriveh b o g ó v častenje dopeljati.

č f v, gasp. 1/655: odméče nekuliko drévja i nut najde drágoga ljubitelja svoga mrtvoga vsega smrdéčega i č r v ó v punoga.

d â n, d ê n, gasp. 1/569: vu ovom šestdeset d n e v ó v tebi za šestdeset let računalo se bude; 1/654: bi bil nekuliko d n e v ó v čúval mrtvo telo; 1/666: naj bude malo d n e v ó v njegovih; 1/681:

vu letu broi se tri sto šestdesét i pet dne v ó v; 1/898: dne v ó v nekuliko prez vsakoga sna je sprevidila.

dâr, zagr. 4/1 210: da se človek od nikakvoga nailjubljenešega nagovariania, naivexeh dar ò v i nasladnostih obetania ne pusti na greh napeljati; gasp. 1/518: ovak od ostaleh dar ò v milosrdnosti božánske govoriti se more; 1/875: odide verni slúga z-velikum marljivostjúm noséci sobum od vseh dar ó v hiže Abrahama; pazi krajč. 259: dâr ó v.

dûg, krajč. 212: jeda nesi dug ó v plačal, gda si je mogel? 294: kaj mu je nájbolje potrebno učiniti obrh dug ó v, ako tuliko ima blága; zagr. 5/1 319: onda ie razpošilal on družinu svoiu nekoie dug ò v teriat, nekoie po senjmeh na trštvo.

dûh, petr. 43: vzeme s-sobum sedem drugeh du h ó v; 171: koteri se trapljahu od nečisteh du h ó v; krajč. 357: usi svéti bláženeh du h ò v reedi, molete za nas; gasp. 1/783: sam Jezuš Kristuš njoj izkaže se jáku čineč proti skušávanju du h ó v peklénskeh; 1/881: došla je vnožina bila peklénskeh du h ó v.

grâd, perg. 34/1: koteri vno go gra ò o u imaiu; 29/2.

líst, perg. 30/2 31/1 42/1 73/1.

lûg, perg. 30/2.

mûž, perg. 35/2: koterim se zakonom imaiu žene vun zureči z imyenia suoih mu ž e u.

pôt, zagr. 4/1 170: pogubili ste sad trudov i pot ò v vašeh.

rêd, perg. 18/1: očina oblast nad sinom uu šestih red o o u duguuani stoy; gasp. 1/496: teda negda mudroskrbno previgjenje božánsko na občúvanje záručnice svoje zbudilo je skoznive čuváre, to jest: sveteh red ó v pričetnike.

sâd, petr. 100: iz sad ó v njihóveh hočete poznati njé . . . iz sad ò v njihoveh hočete njé poznati; krajč. 259: drugoč zmisli i naméni, da k ovomu svétomu sacramentu hočeš pristúpiti vú to imè, da si po njem prilepiš vrèdnost mukè i smrti Christuševe i da délnik postaneš oneh duhovneh dâróv i sad ó v.

sîn, perg. 7/1: takoua se imyenia tako dostoie deuoyek kako j sino o u; 19/1. 21/2. 22/2 itd.; petr. 40: né dobrò vzéti kruha sin ó v te ga vrči psom; 102: sini ovoga svéta jesu spametneši od sin ó v svetlosti; (krajč. 345: prími prošnju tvoje cirkuè si n ò v); gasp. 1/598: na mestu ovem poglavára duhovneh sin ó v svojeh ostavi Ivan Felixa; 1/898: doklam naj lublenešeh sin ó v téla iz špotlivoga dréva dole postávljena nesu bila.

slâp, gasp. 1/802: ov nazad po morju brodeči se vu tuliku

dospe vutonúťja pogibel od slapóv morskéh, da brodni stúp na dvoje pretrga se; 1/853: barka od vetróv i slapóv morskéh razbita vse vu glubini zakopa.

tát, perg. 5|2: razbojnikov, tolvaiev, tatoov i liudomorceu marha se ne dostoi kralia.

trák, gasp. 1|495: kotera (cirkva) tuliko svetlosti i svétosti trákóv izpúšča, kuliko sveteh apoštolov, mučenikov, patriarkov, spovednikov i devic broji.

trh, gasp. 1|835: od pape z vnógemi miloščami i slobóščinami od občinskéh trhóv nadeljen i biškup je posvečen.

vrag, gasp. 1|167: od vragóv obsegjena; 1|250: glasoviti vragóv pregonitel; 1/175: k kojemu za ono vréme nigdo blizu dojtí ni mogel zbog vragóv, kateri kinče i bogatstvo ondi čuvali jesu; 1/536: bi pak okolu sebe zapazil vnožinu vragóv; 1/672: ovde postavljen od vragóv vu strašneh spodobah be pohágian; 1/919: bi vnožina vragóv vágu nezmerno doli tlačila.

vúk, krajč. 332: kii nè budu pasli sami sebè nego tuožè oucè njè braneči od vukóu i meduedov peklènskéh; gasp. 1/1: nikaj vu globokom morju zmed vseh plavajučeh rib velikéh, meduedov, volóv, delfinov, vukóv morskéh i ostaleh stvarih vu vodi prebivajučeh ni tak čudnovitoga; 1/312: okolu s. človeka velika vnožina pokaže se odurneh strašneh stvári oroslánov, medvedóv, risov, vukóv, máčkov, pozojóv, káč, škorpionov.

zúb, gasp. 1/609: koji nje spomenek zatrgávaju z-istem kašti-guje zúbóv betégom.

U obće ima pravilni završetak u plur. gen. *ov* mužke *ъ* — (= *ä* i *ü* —) deklinacije u kajkavštini često naglas ne samo u jednoslovcanih rieči s *^*, nego i u drugih dvo- i višeslovcanih pa tako dolazi i u knjigah slovka *ov* obilježena znakom *´* ili *`*. Evo nekoliko primjera:

á ngel, gasp. 1/788: dopusti, da po nje prošnje i pomoči an-gelóv továruštvo zadobiti vrédni postanemo.

apóštol, petr. 243: prosim svéteh apoštolóv Petra i Pavla.

bèteg, petr. 171: so bili došli da bi ga poslušali te bi se zvráćili od betegóv svojeh; gasp. 1/586: vsigdar z-betegóv bremenom pritisnjen i obršeh nazad povrnuti se je pritrúcan; 1/768: ostane s. tēlo svetlo, koje taki bledu zbog betegóv farbu na belu obrne bólje živomu nego mrtvomu spodobno.

biškup, perg. 4/1: biškupóu ili jeršekou confirmacie; gašp. 1/702: osem je posvétíl biškupóv.

h a h a r, gasp. 1/566: jákost podal si meni obladatai h a h a r ò v strašne muke; 1/792: na špot krvoločneh súdcov i h a h a r ó v.

h e r c e g, gasp. 1/582: prvo mladosti cvetúče vréme do dvaj-sétoga leta Romuald sprevodi poleg dóstojnosti naj svetlešeh h e r c e g ó v v u gošćenju igráh i lovu.

k a m e n, gasp. 1/495: kotera (cirkva) nè z naturalskemi zidmi obzídana, nego iz živéh i zebraneh k a m e n ò v podignjena.

k è b e l, petr. 102: koliko si dužen? Sto k e b l ó v pšenice.

k l a f t e r, gasp. 1/749: bi bil osem k l a v t r ó v glubokò opal.

k l o š t e r, gasp. 1/583: devetdeset znovič vučini zezidati k l o š t r ó v; 1/798: šest k l o š t r ó v vučini zezidati; 1/859: njegov (Benedikta) red broji k l o š t r ó v sameh mužkèh gláv 37000; 1/865: dvanajst podigne k l o š t r ó v.

m e d v e d, gasp. 1/312: m e d v e d ò v (gledaj gore pod vùk).

m è l i n, perg. 92/2: kmet listor suoie muke naiem po imene dostoinu pryecembu zemyeli, senokooš, m e l i n o o u ili vinogradou more nekomu oddati.

m l a d e n e c, gasp. 1/492: okolu koje vnožina v u beleh svitah opravljeneh m l a d e n c é v stoječa nebeske je popevke popevala.

m o z o l, petr. 88: béše Lazar pun m o z o l ó v; gasp. 1/557: pristupi siromah jeden s-krúto burlavemi puno m o z o l ó v i rán smrdúćemi nogami.

n e p r i j a t e l j, petr. 286: oslobodi me od n e p r i a t e l ó v mojeh; krajč. 76: usè zásedè n e p r i a t e l ó v našeh od njega dálko odreni; 86: oslobodi me od n e p r i a t e l ó v mojeh; gasp. 1/584: anda kaniš mene v u ruke n e p r i a t e l ó v podati? 1/703: bog cirkvu svoju ako prém od vnogeh n e p r i a t e l ò v pritiskanu, vsigdar odičenéšu činí; 1/819: vse suprotivčine od n e p r i a t e l ó v vučinjene dobrovoljno podnášati... vse od vseh n e p r i a t e l ó v brániti jesi obečal.

o b i č a j, perg. I: zato su vsaki narodi i orsagi krstianski polag suoih o b i č a j e ŋ u na razlučenie barbaruše u i poganou hoteli napraviti neki puut i fundamentom praud.

o b l a k, krajč. 354: tvojem glásóm iz o b l a k ò v grmiš ter treskaš; gasp. 1/603: stupim zvrhu visíne o b l a k ó v.

o s e l, gasp. 1/948: čude se vsi, da med tulikum vnožinum o s l ó v n e nahája sebi povóljnoga.

o t e c, perg. 82/2: knjiga živlénja svéteh o t c é v; gasp. 1/165: spomina se od prvoga svétoga Makara starešega takaj knjiga živlénja svéteh o t c é v v u prvi strani; 1/521: ova jesu od svéteh

otcév izebraña; 1/714: knjige Ivana Kassiana svéteh otcév govorenja zadržavajúču šteti veliku násladnost je imal; 1/885: goruče bilo je želénje svéteh otcév vu limbušu pribivajúčéh.

poganiñ, gasp. 1/837: vseh vu otoku onom stanujúčéh tvrdo-kórneh poganiñóv srca na spóznanje kršćanske istine dopelja.

posel, gasp. 1/610: ništar manje da bi se odvláćilo vréme zbog vnógeh poslów svojeh arkibiškup zábi za novu kapélu; 1/802: poslów.

pozój, gasp. 1/312: pozójòv (gledaj gore pod vúk).

prorok, gasp. 1/529: videla je lépu procesiu s. apoštolov, prorokóv, patriarkov. .; 1/713: iz potvrgíjávanjem svedočánstva svéteh prorokóv.

purgar, gasp. 1/740: vnògi zmed isteh purgaróv Ivanu za pajdaše prilože se; 1/832: velika povodnja vu várašu nastane na velik kvár purgaróv.

roditelj, gasp. 1/21: tulikaj med broj roditelów svojeh ženskoga spóla peršone grešnoga živlénja kakti Uriaševu je dopustil postáviti; 1/823: bogoljubneh roditelów bogoljubna kěi.

Sekelj, perg. 33/1: Dalmacé, Horuacki i Slouienski bán, Erdelski vojvoda i Seklięu špan.

senjem, zagr. 4/1 95: o vremenu senjmòv.

strošek, gasp. 1/849: prebádalo je srdce njegovo potrebneh za hránu stroškóv pomenjkanje.

šćepci, plur. gasp. 1/705: s kojem vnoge dušice iz peklén-skoga lovca šćepców oslobogjene k' bogu obráćujú se; 1/867: peklénski iz neba hitćen lovec tulike dušice iz šćepców svojéh iztrgane žalujúči vigjenem náćinom vu strašni peldi izkáže se s. Benediktu.

tečaj, petr. 65: dva zmedj vućenikov Jezuševéh idéhota on isti den vu kaštel, koteri na šestdeset tečajév dalko běše od Jerušalema.

tovaruš, petr. 272: ogibli se vsám močjúm húdeh prilik na greh, po imene húdeh tovarušév; 123: najdè jednoga zmegj svojeh tovarušév.

vagan, gasp. 1/868: dve sto vaganòv mélje vu žakljeh pred vratí kloštra nájdu.

veter, gasp. 1/853: barka od vetròv i slapòv morskéh razbita vse vu glubinu zakopa.

vitez, gasp. 1/730: Ivana iz broja vitezów izbriše i pretira.

vračitelj, gasp. 1/885: opádne vu smrtni beteg, niti vendar jeli po svoji ali po domárov i vračitelóv nemarkljivosti ne pomisli na svéte k' skradnji vuri potrebne šakramente.

zdenčec, gasp. 1/49: vsi potoki zviraju iz zdenčecóv.

Židov, gasp. 1/532: dojde velika vnožina Židovóv i kršćenikov vu cirkvu.

U *Pergošica* dolazi slovka *ov* i u drugih padežih ali bez naglasa kako u *Kuzmića* n. p. listoue 8/1 11/2 30/1 31/1 59/1; lugove 31/2 46/1; muževe 8/1; sinove itd.

U *rezijanštini*, kako je već napomenuto dolazi slovka *ov* bez naglasa (do plur. gen.) i bez ograničenja na jednoslovcane rieči. Tako čitam u *Boduena* §. 183: dóbove, dčedavi, hlívavi, jáworove, klínavi, kósove, krájuve, mlýnove, pitilínavi, potkòvavi, pàrstenove, ràkove, sínavi i sýnave, úkave, wránove.

(Konac sledi u XLVIII. knjizi „Rada“.)

Dvije stare hrvatske narodne pjesme.¹

*Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti dne 16. veljače 1878.*

PRAVI ČLAN ARMIN PAVIĆ.

Spremajući tekst za akademijsko izdanje Gundulićevijeh djela, sreća me u jednom rukopisu Osmana iz polovice šesnaestoga vijeka (vidi o rukopisu „Djela Iva Frana Gundulića. Zagreb. 1877. str. VII. 2.“) namjerila na dvije stare hrvatske narodne pjesme. Evo prve :

I.

Kad se kralju Vladislave na Kosovo odpravljашe,
sobom na boj vogjaše svu l'jepu sarsku gospodu,
i sobom vogjaše slugu Anka vojevodu.
I sjedoše gospoda bio objed objedovat'.

---

¹ Ova rasprava bi pisana gotovo godinu dana prije nego što dobismo „Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa skupio i na svijet izdao V. Bogišić. Knjiga prva. Biograd 1878.“ Rad velike naloge rasprava, koje našem najvišem učenomu zavodu u zemlji sve jednako stižu sa svih strana, na moju je istom u ovoj knjizi Rada došao red, da se štampa. Da sam srećom za Bogišićevu publikaciju znao prije, moja bi rasprava izašla popunjena mnogimi dragocjenimi novimi prilozima. Ja bih se Bogišićevom knjigom i naknadno tim radje bio poslužio, što mi je ona i toga radi vrlo mila, jer se u njoj izloženi nazori učenoga pisca o našoj narodnoj poeziji često u vrlo zamašnih pitanjih poudaraju s mojimi, kako su izloženi u knjizi „Narodne pjesme o boju na Kosovu.“ G. Bogišić za moju knjigu nije znao, pa za to mi je ono njegovo suglasje tim jača pokrepa, da vjerujem u moje kombinacije. Za sada nijesam moje rasprave htio popuniti materijali, koje nam daje knjiga Bogišićeva, jedno, jer sam željan pokazati, što se dalo napisati, dok te pomoći još nije bilo, drugo, ovimi novimi materijali moja bi se rasprava tek popunila, a po što i g. Bogišić sprema onaku drugu knjigu narodnih pjesama, pa i kod nas se radi oko izdanja ogromne zbirke, za cijelo da će se u tih novih publikacijah naći još i više takoga novoga materijala.

- Kad su bili gospoda sred objeda gosposkoga, 5
 iz kamare išeta sestra kralja Vladislava,
 ter mi poče gospoja Ugri Anku govoriti:
 Je da ti se ja mogu, Ugri Anko, umoliti?
 Eto mi se odpravljáš na Kosovo ravno polje,
 i eto mi sobom vodiš brata kralja Vladislava: 10
 čuvaj meni brata kralja, kolik tvoje ruse glave,
 er nije boja vidio, ni na boju nigda bio!
 Ako meni sačuvaš brata kralja Vladislava,
 hoću tebe čestita u tvoj život učiniti,
 tebe, Anko vojevoda, djecu tvoju nakon tebe. 15
 Ali Anko vojevoda kraljici odgovaraše:
 Tako mene, gospoje, ne ubio bog veliki!
 ako bude kralj slušat' mene Anka vojevode,
 ter ne bude slušati svê ohole Ugričiće:
 koliko se veselo na Kosovo odpravljamo, 20
 opet ćemo se veseliji sa Kosova zavratiti;
 to li bude slušati te ohole Ugričiće:
 nagledaj se brata kralja, er ga veće vidjet' ne ćeš!
 Oni se digoše iz kraljeva b'jela dvora.
 Bjehu ti ih Budinke po daleko ispratile; 25
 š njima u družbu išeta sestra kralja Vladislava,
 i na ruci nosaše do tri tanahne mahrame,
 i kad bješe ona došla blizu vrata od Budima,
 tad mi bješe pod kraljem uhitila konja dobra,
 ter mi bratu darova tanahnu b'jelu mahramu, 30
 i još poče djevojka bratu kralju govoriti:
 Na ti, brate, mahramu, biće tebi od potrebe,
 kojom ćeš se od truda, brate dragi, utirati,
 kad se budeš po Kosovu s vrl'jem Turcim pritjerivat',
 i neka se spomeneš od junačke sestre tvoje. 35
 Mahramu je primio, l'jepo joj je zahvalio.
 Paka bješe pod Ankom uhitila konja dobra,
 te mi i Anku darova tanahnu b'jelu mahramu.
 Još mi poče drugu votu Ugri Anku govoriti:
 Čuvaj to mi brata kralja, kolik tvoje ruse glave, 40
 er n'je boja vidio, ni na boju nigda bio.
 Ali Anko vojevoda kraljici odgovaraše:
 Tako mene, djevojko, ne ubio bog veliki!

- ako kralju usluša mene Anka vojevode:
 imamo se veselo sa Kosova zavratiti; 45
 to li kralju usluša te ohole Ugričiće:
 nagledaj se brata kralja, er ga veće vidjet' ne ćeš!
 Paka bješe pod Sekulom ubitila konja dobra,
 i njemu je darovala tanahnu b'jelu mahramu,
 mahramu je primio, Pjepo joj se zahvalio. 50
 Malahno se bjehu od Budima odmaknuli,
 konj se kralju potiče u sve noge u četiri,
 ter mi poče dozivati slugu Anka vojevodu,
 tere smućen u sreću poče ovako govorit':
 Loša ti mi konja da u ovemu dugu putu, 55
 ali poznam po konju, da se ne ću zavratiti.
 Tada Anko vojevoda sv'jetlu kralju odgovara:
 Tako mene, gospodaru, ne ubio bog veliki,
 nije konja boljega u hranjen'ju u tvojemu,
 ma ne vjeruj u ništo, neg' u boga velikoga: 60
 naučni su ovi konji u ovom putu poticati.
 I na zdravlju dogjoše na Kosovo ravno polje.
 Šatore su oni vrgli po Kosovu bojni polju.
 Poče kralju šetati po Kosovu ravnu polju;
 počeše mu pod nogam mrtve glave podvrtati, 65
 i poče kralju govorit' Ugrinu vojvodi Anku:
 A da ti sam za boga, slugo moja, velikoga!
 jesu li mi kad godi ove glave žive bile,
 tere n'jesu Kosova divn'jem selim naselili,
 divn'jem selim naselili, manast'jerim nagradili? 70
 Ovo ti se zaklinjem, slugo moja, vjerom mojom:
 mislim polje Kosovo naseliti divn'jem selim,
 divn'jem selim naseliti, manast'jerim nagraditi.
 Ali Anko vojevoda sv'jetlu kralju odgovara:
 Ovo mi su, moj kralju, ove glave žive bile, 75
 a još pr'je neg' bude ovo sjutra priko podne,
 prije ti će, gospodaru, i tvoj život omrznuti,
 a neg' da ćeš Kosovo divn'jem selim naseliti.
 I kada je zautra zab'jelila b'jela zora,
 poče kralju dozivati slugu Anka vojevodu: 80
 A da ti sam za boga, Ugri Anko, velikoga!
 svu noćka je noćaska, slugo moja, vedro bilo:
 odkud mi su drumovi gori sn'jezim zapadali,

- odkud li je po Kosovu procaptjela drobna ruža?
 Ali Anko vojevoda odgovara sv'jetlu kralju: 85
 Nijesu snijegovi gori drume zapadali,
 da niti je po Kosovu procvjetala drobna ruža,
 nego no se, kralju, b'jele pusti turački faćeli,
 i ja ti sam svu noćka uhodio tursku vojsku:
 koliko je velika vojska kralja Vladislava, 90
 tri vota još veća silena Otmanovića.
 Ali kralju Vladislave Ugri Anku odgovara:
 Da što ćemo mi, Anko, od našega zla života?
 hod'mo, Anko, bježati ka Budimu l'jepu gradu.
 Ali Anko vojevoda sv'jetlu kralju odgovara: 95
 Ne ćeš toga, gospodaru, za tvoj život učiniti,
 za što ti je vele bolje odi časno poginuti,
 neg' sramotno, gospodaru, u Budimu gospodovat'.
 Tada kralju Vladislave Ugri Anku odgovara:
 D'jeli Anko vojevoda vojsku malu na veliko, 100
 moja vjerna slugo,
 i čini to od mene sve što mi je tebi drago.
 L'jepo bješe Ugri Anko vojsku onu razd'jelio,
 hvaljen dobar junak:
 kralja bješe stavio na pašu od Romanije,
 sa najveće Ugričića, a s najmanje vrl'jeh Turak,
 crna bana Mihajila na pašu od Natolije, 105
 a Sekula netjaka na sedam sangjak Turaka,
 sam se Anko od'jeli na tabore na careve,
 s najveće Turaka, a s najmanje Ugričića.
 Kad vidješe Ugričići, što je Anko učinio,
 tad počеше ovako sv'jetlu kralju govoriti: 110
 N'je ti Anko vojevoda dobro vojske razd'jelio,
 ere ako Ugrinu na tabor'jeh bog pomože,
 zvati će se razbojište njega Anka vojevode,
 a ne će se, rieše, zvat' tebe kralja Vladislava.
 Kako bješe Ugričiće sv'jetli kralju razumio, 115
 tad mi počē govoriti sluzi Anku vojevodi:
 Ja ću, Anko, otiti na careve na tabore.
 Tada Anko vojevoda odgovara sv'jetlu kralju:
 Od kad te je, gospodaru, naučila huda sreća?
 Ne moj, kralju, udriti na tabore na careve, 120
 dokli k tebi ne dogjem sluga Anko vojevoda:

- carevi su tabori ogragjeni živ'jem ognjem.
 I bješe se Vladislav Ugri Anku obećao,
 da on ne će udriti na careve na tabore,
 dokli k njemu ne dogje Ugrine vojvoda Anko. 125
 Anko bješe otiš'o na pašu od Romanije,
 i bješe mu vojevodi na tom boju bog pomog'o:
 pašu bješe razbio, ni o čem ne ostavio.
 Tad mu listi dogjoše od crna bana Mihajla:
 Pomozi mi, moj Anko, tako tebi bog pomog'o! 130
 U pomoć mi on pogje k crnu banu Mihajilu:
 Natoljence razbio, ni o čem ne ostavio.
 Sve to dobro gledahu ti kraljevi Ugričići,
 ter počeše ovako Vladislavu govoriti:
 Česa čekaš, gospodaru, na ovomu ravnu polju? 135
 Vojsku je Anko razbio, ni o čem ne ostavio,
 i poš'o je u pomoć k crnu banu Mihajilu;
 hod'mo, kralju, udriti na careve na tabore.
 I oni su udrili na tabore na careve.
 Bješe ti im od prvice priskočila tude sreća; 140
 bjehu tada Ugričići od jednaga poginuli.
 Kako vidje kralj Vladislav, što li je i kako li je,
 tad mi liste napisa Ugrinu vojvodi Anku:
 Pomozi mi, moj Anko, tako tebi bog pomog'o,
 ili sada, moj Anko, ili veće nikadare, 145
 er ti sada poginuh na carev'jeh na tabor'jeh.
 Ali jošte ne bješe nebog Anko počينو,
 i u pomoć otide k sv'jetlu kralju Vladislavu:
 nit' mi nagje on kralja, ni od kralja obilježe.
 Tad mi liste napisa silenu Otmanoviću: 150
 Povrati mi, moj care, zemlji mojoj gospodara,
 evo ti se zaklinjem Ugri Anko vjerom mojom:
 Ako meni ne povratiš sv'jetla kralja Vladislava,
 hoću tebi tabore živ'jem ognjem popaliti.
 Ali to mi car čestiti Ugri Anku odgovara: 155
 Ovo ti se zaklinjem, Ugri Anko, vjerom mojom,
 n'jesam kralja vidio, ni od kralja obilježe,
 neg' sam svegjer govorio ja mojijem janjčarom,
 da mi ruke ne stave na koljeno plemenito;
 ma sam čuo ovako od mojijeh vojničara, 160
 da t' je kralju Vladislave u kalov'jeh poginuo,

- a da sam ga uhitio, ja bih ti ga darovao.
 Zlovoljno se uvratio ka Budimu l'jepu gradu,
 Anko vojevoda.
 Bješe ti ga kraljica iz daleka zamjerila,
 i bješe se gospoja svemu tomu domislila, 165
 kraljeva sestrice,
 ter mi poče proklinat' Ugrina vojvodu Anka:
 To si sada došao, drugu votu ne došao,
 koji meni izgubi brata kralja Vladislava,
 tvoga gospodara.
 Ali to mi Ugri Anko kraljici odgovaraše:
 Ne moj mene nebogo tako željno proklinati, 170
 er nije moja krivina, da je kralju poginuo;
 da je kralju slušao mene Anka vojevodu,
 ne bi bila, kraljice, kralja brata izgubila,
 ni ugrsk'jem pobjom Otmanović dičan bio,
 neg' bi glavom car njegovom zam'jenio Vladislava, 175
 i vojska mu sva njegova od ugrsk'jeh ruka pala;
 ma je Vladislav slušao tej ohole Ugričice,
 i eječ svjeta njihova izgubio rusu glavu
 i ugrsku gospodu eječ njihove oholosti.

Ovo spada u kategoriju pjesama, koje Miklošić priopći u „Denkschriften der kais. Akad. d. Wissenschaften Bd. XIX: Beiträge zur Kenntniss der slavischen Volkspoesie. I. Die Volkslieder der Kroaten.“ Ta Miklošićeva publikacija nije se kod nas do sada pazila, koliko trebaše. Veliki evropski svijet uzeo se za našu literaturu pravo zanimati, tek odkako se upoznao s našom narodnom poezijom. Prije Vuka znalo se u svijetu samo za one nekolike narodne pjesme iz knjige Fortisove. Po tih pjesmah govoraše i Kopitar samo o hrvatskoj narodnoj poeziji (Annalen f. Lit. u. Kunst. 1811). Po što Vuk od Kopitara bješe naučio, što vrijede narodne pjesme, pak ih skupa s Fortisovom „Asanagicom“¹ stao

¹ Vuk je vrlo dobro učinio, što je svaku pjesmu zabilježio, kako ju narod govori, i upravo toga radi učinio je sa svim krivo, što je prešampavši iz Fortisa „Asanagicu“ mnogo toga mijenjao, za koje u dnu i sam priznaje, da se u narodu govori. Ima u Vuka još promjena, u dnu ne zabilježenih, koje su kad i kada ili krive ili suviše. Mislim da će svakoga Hrvata zanimati, da zna sve promjene što ih Vuk učini. Evo ih. Fortisovo „Asanaga“ „Asanaginica“ Vuk postojano piše „Hasanaga“ „Hasanaginica“. Stih 1. „gorje što“ Vuk „gori šta“. 2. „labutove“

izdavati pod imenom srpskih narodnih pjesama, svijet je obiknuo govoriti samo o srpskih narodnih pjesmah, i taj običaj tako je daleko zahvatio, da već i sami Hrvati počesmo vjerovati, da je narodna poezija ekskluzivna svojina jedinoga naroda srpskoga. Razmircica u pitanju, što je srpsko što li hrvatsko? danas je očevidno u tom stanju, da se bistri i čisti, imali megj Hrvati, koji su štokavci, i Srbi ikakove druge razlike, do li te, što danas jedni imaju svoju državu: kneževinu srpsku, drugi svoju državu: kraljevinu hrvatsku. Gledajmo da u tom poslu budemo čim ozbiljniji i mirniji, ali ako je on već takovi, da se za sada i uz najveću nategu ni s jedne ni s druge strane ne može mimoći po koja oštija, ne mojmo se take muke radi preplašiti i odustati, jer samo kada jednom budemo na čistu, čije je što, eto nas preko noći združenih u najljepšoj slozi, inače ni do vijeka.

Miklošićeva publikacija starih hrvatskih narodnih pjesama morala je svakoga patriota uvjeriti, da su Hrvati narodnoj poeziji privrijeđili i više nego li Srbi. Još u šesnaestom vijeku štampaše hrvatski pjesnici Hektorović i Baraković nekolike narodne pjesme, a drugi stari hrvatski pjesnici skupiše cijele zbirke u rukopise.

Ovo nas uči, da je nedvojben prioritet na strani hrvatskoj. Ali iz sadržaja onih starih hrvatskih narodnih pjesama učimo se još

V. ,labudović; ,sn'jezi' V. ,snijeg'. Plural ,snijezim' čitamo i u 80. stihu pjesme o Vladislavu, u stihu 86: ,snijegovi' a i kod Vuka II, str. 313. ,snjegovi'. S. 3. ,da su sn'jezi' V. ,da je snijeg'; ,okopnuli' V. ,okopnili'. S. 5. ,nit su sn'jezi' V. ,nit je snijeg'; ,labutove' V. ,labudović. S. 8. ,mater' V. ,matič. S. 11. ,ter poruča' V. ,on poručič. I u Hektorovićevoj bugaršćici (akad. izd. str. 18.) čitamo glagol: ,naručam'. S. 17. ,i' V. ,tad'. S. 19. ,trëu' V. ,trëe'. S. 21. ,Asanago' V. ,Hasanaga'. S. 27. ,ne govori ništa' V. ,ništa ne govori'. S. 35. ,bešicje' V. ,bešiči'. S. 40. ,grede u dvoru' V. ,grede dvoru', a biće: ,grede k dvoru'. S. 43. ,kado' V. ,kada'. S. 45. ,da najveće' Vuk sa svijem bez potrebe ,a najviše'. S. 51. ,ne hajaše ništa' V. ,ništa ne hajaše'. S. 54. ,da joj piše' V. ,da napiše'. S. 56. Vuk se čudi kako pjesma Asanaginicu zove ,djevojkom'; tako kod Mikloš. pjesma 5. Miloševu ženu zove ,djevojkom' a još i druge tako. S. 69. 70. 71. ,gledaju, izhogjaju, govorjaju' V. ,gledahu, izhogjahu, govorahu'. Biće te je Fortis kao što ,Asanaga Asanaginica' tako i imperfekta od pjevača slušao bez h: gledau, izhogjau, govorau. S. 86. ,ter' V. ,pak'. S. 89. ,rgjaškoga' Vuk nagagja: ,rgjaskoga — rgjavskoga — horjatskoga' „ali i po smislu i po Fortisovom prevodu misli da je ,kamenoga' najprilicnije.“ Fortisov prijevod glasi: ,di arruginito cor' te po tomu i po smislu valja da treba mjesto ,rgjaškoga' malom promjenom ,rgjavoga'; „arruginito“ ne znači „kamen“ nego „rgjav“!

dvjema vrlo velikijem istinama: 1. Ove stare hrvatske pjesme pjevaju i predmete iz historije srpske, pa jer te pjesme još u 16. i 17. vijeku biše zabilježene, toga radi se u njih sačuvala narodna tradicija mnogo i mnogo podpunija nego li je u pjesmah, koje se još dva vijeka predavahu od usta u usta, i koje je Vuk svijetu prikazao kao pjesme srpske. One stare hrvatske narodne pjesme razsvjetliti će mnogoj mlagjoj hrvatskoj pjesmi u zbirci Vukovoj inače nerazumljivu konfuziju njenoga historijskoga sadržaja. 2. Stare hrvatske narodne pjesme uče nas, da je narod hrvatski svu svoju junačku borbu s Turci od poslije srpskoga Kosova 1389. do Muhačke bitke 1526. spjevao u narodnoj pjesmi.

Jednu i drugu ovu istinu gledao sam osvjedočiti u svojoj knjizi „Narodne pjesme o boju na Kosovu 1389. sastavio u cjelinu A. Pavić. Zagreb 1877“¹, a gledaću da to učinim i u ovom posmatranju dvijuh starih narodnih pjesama.

U drugoj svesci Vukovih hrvatskih narodnih pjesama 52. pjeva o Jurišiću Janku:

Nešto cvili u Stambolu gradu ;	
da l' je guja, da l' je vila b'jela ?	
Nit' je guja, ni bijela vila,	
no je junak Jurišiću Janko ;	
ako cvili, i nevolja mu je :	5
evo ima tri godine dana,	
ka' je Janko tame dopadnuo,	
bre tavnice cara tirjanina,	
tirjanskoga cara Sulejmana ;	
jeste njemu tama dodijala,	10
te on cvili jutrom i večerom,	
dosadio studenu kamenu,	
a nekmo li caru Sulejmanu.	
Tad' dolazi care Sulejmane,	
on dolazi tavnici na vrata,	15
te dozivlje Jurišića Janka :	
kopilane, Jurišiću Janko !	
koja ti je golema nevolja,	

¹ Ovoj mojoj knjižici izkaza čast vrlo obsežne kritike g. S. Novaković u Jagićevu Arhivu Bd. III. Heft 2. To isto štampao je gospodin pisac i hrvatskim jezikom „Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu. Beograd 1878.“ Na tu kritiku napisao sam „Gospodinu S. Novakoviću i t. d. odgovara Armin Pavić. Zagreb 1878.“

te ti cviliš u mojoj tavnici?	
Al' si gladan, al' si ožednio?	20
Ali si se silan uželio,	
uželio mlade kaurkinje?	
Tad govori Jurišiću Janko:	
Volja ti je, care, besjediti;	
nit' sam gladan, nit' sam ožednio;	25
a mene su želje prolazile,	
još kako sam pao u tavnicu;	
no je mene tama dosadila.	
Sultan care, ako boga znadeš!	
išti blaga, koliko ti drago,	30
pušti, care, kosti iz tavnice.	
Al' govori care Sulejmane:	
Bre, kurviću, Jurišiću Janko!	
ne ću tebe pare ni dinara,	
no ti hoću, pravo da mi kažeš,	35
koje ono bjehu tri vojvode,	
što no moju krdisaše vojsku,	
kad ja igjah kroz Kosovo ravno?	
Tad govori Jurišiću Janko:	
Voljan budi, care, govoriti,	40
kad me pitaš, pravo ću ti kazat':	
Što no bješe najprva vojvoda,	
što veoma razgonjaše Turke,	
nagonjaše u Lab i Sitnicu,	
ono bješe Kraljeviću Marko;	45
što no bješe za njime vojvoda,	
što veoma s'jecijaše Turke,	
ono bješe nejačak Ognjane,	
mio sestrić Kraljevića Marka;	
a što bješe treća vojevoda,	50
što no sablju britku salomio,	
pa na koplje nabijaše Turke,	
potezaše u Lab potezaše,	
potezaše u Lab i Sitnicu,	
ono bješe Jurišiću Janko,	55
evo ti ga, care, u tavnici,	
čini od njeg', šta je tebe drago.	
Tad govori care Sulejmane:	

Bre, kurviću, Jurišiću Janko!
 koju muku najvoliš mučiti, 60
 onom ću ti dušu izvaditi:
 ali voliš po moru plivati,
 ali voliš na vatru goreti,
 ali voliš, da te rastrgnemo,
 rastrgnemo konjma na repove? 65
 Tad' govori Jurišiću Janko:
 Voljan jesi, care, na besjedi;
 nikom muke mile mučit' nisu,
 ali veće kad biti ne more:
 nisam riba, da po moru plivam; 70
 nisam drvo, da na vatri gorim;
 kurva nisam, da me rastržete,
 rastržete konjma na repove;
 no ja jesam junak od junaka:
 daj mi, care, konja razlomljena, 75
 nejahana trideset godina,
 nejahana, na boj nećerana;
 i daj mene sablju postalicu,
 nevagjenu trideset godina,
 nevagjenu, na boj nenošenu, 80
 koja se je rgjom proturila,
 te s' iz kora izvadit ne more;
 pa me pusti u polje široko,
 a napusti dvjesta janjičara,
 neka mene na sabljam raznesu, 85
 nek poginem junak na junaštvu.
 To je njega care poslušao,
 dade njemu konja razlomljena,
 nejahana trideset godina,
 nejahana, na boj nećerana; 90
 i dade mu sablju postalicu,
 nevagjenu trideset godina,
 nevagjenu, na boj nenošenu,
 koja se je rgjom proturila,
 te s' iz kora izvadit' ne more; 95
 pa ga pusti u polje široko,
 a za njime dvjesta janjičara.

- Kad se Janko konja dovatio,
ljuto Janko konja udaraše,
a ljuće mu konjic pobjegao, 100
pobjegao poljem širokijem,
za njim trči dvjesta janjičara.
Jedno Ture izmahnulo bilo,
ne bi l' Janku ugrabilo glavu,
da u cara uzima bakšiša; 105
sustignulo Jurišića Janka;
kad æ Janko vigje na nevolji,
on pomenu boga istinoga,
od pojasa sablju potegao,
izvadi se, ka' nova s kovača, 110
pa dočeka ono Ture mlado
a na sablju i na desnu ruku,
udari ga po svilnu pojasu,
dvije pole sa konja padoše.
Ture pade, a Janko dopade, 115
pa sustala konja odjahao,
na turskoga gjoga uzjahao,
i uze mu sablju od pojasa
pa na Turke juriš učinio.
Pola ih je sabljom isjekao, 120
a pola ih caru opremio;
pa otide poljem širokijem
dvoru svome zdravo i veselo.

Jurišić i Sulejman vrlo su dobra poznata lica historijska. Pavao Obersteiner, Ivan Kacianer, Ivan Püchler i Nikola Jurišić bijahu poslanici Ferdinanda I. u saboru hrvatskom, držanom o novoj godini 1527. u Cetinju, gdje Hrvati Ferdinanda jednoglasice izabraše kraljem. Godine 1529. Ferdinandovi poslanici grof Lamberg i Jurišić dogjoše u Carigrad, da sultana sklone miru, ali se vratiše neopravljena posla. G. 1532 branjaše Jurišić, Ferdinandov vojevoda, grad Kisek proti Sulejmanovu veliku veziru Ibrahimu. Sa 700 junaka tri tjedna Jurišić odbijaše silnu tursku vojsku, napokon uz vrlo časne uvjete preda grad veziru. Ferdinand nagradi tu vjeru i junaštvo, poklonivši Jurišiću Kisek.

Ovoliko zna historija za cara Sulejmana, u koliko imaše posla s junakom Jurišićem Nikolom. Ali odkuda je pjevač naše pjesme

junaku nadjenuo ime Janka? Kako je Jurišića stavio u društvo s Markom i s nekakim iz historije sa svijem ne poznatim Markovim sestrićem Ognjanom? Ta Marko bijaše u Kosovu 1389, a Jurišić branjaše od Sulejmana Kisek g. 1532. i nebijaše nikada sultanovijem robom u Stambolu!

Hrvatska narodna pjesma pripovijeda historijska fakta sa svijem vjerno, i prema tome ne može biti ni časa sumnje, da je narodna pjesma, postavši negdje odmah poslije godine 1532, Jurišićevo junništvo u Kiseku pjevala sa svijem vjerno, kako se dogodilo. Pjevaču je za pjesmu dovoljno materijala nugjao sam historijski factum, kako ga čitamo kod Hammera Gesch. d. osm. Reiches III. 109. i kod Katone hist. crit. T. XX. Part. I. p. 811—825 i Part. II. pag. 1034—1036. Prolazeći pjesma od 1532 sve do Vukovijeh vremena, dakle tri sta godina, iz usta u usta, ostadoše od nje, kaka bijaše iznajprije, samo imena Jurišić i Sulejman. Odakle je pjesma sve ono ostalo pribrala? To nam sviće iz stare hrvatske pjesme o Svilojeviću, koju Miklošić nagje izpisanu rukom nesrećnoga bana Petra Zrinjskog († 1671) te je priopći najprije u Slavische Bibliothek Bd. I, a onda u Denkschriften Bd. XIX, i koja glasi evo ovako:

Ali side divojka misecu govoriti,

neboga divojka:

Kaži meni, lipi misec, koj dohodiš z istoka,
jesi vidil Carigradu moga mlada Svilojevića,
zaručnika moga?

Je li i sad životu, a da su ga izgubili?

Ali side jasan misec toj divojki govoriti,
zaručnici mladi:

5

Jesam vidil pred včerom u lipomu Carigradu,
i hoću ti istinu nut, divojka, kazivati,
gizdava divojko,

tako mi se ne mrčati, kako istinu kazivati.

Car je činil preda se nut junaka dozivati,
car sileni turski,

tere side govoriti mladomu Svilojeviću:

10

Da imaš mi istinu, Svilojević, kazivati,
moj sužnju nevoljni,

što te hoću, zmožan car, ja sadahna opitati.

Ali nasto Svilojević silnu caru govoriti,
caru čestitomu :

Tako mi se gvožgja moga i nevolje oprostiti,
hoću ti ja istinu, gospodine, kazivati, 15
moj sileni care!

Ali nasto sileni car sužnju svomu govoreti:
koj je ono junak bio side brade do pojasa,
sužnju moj nevoljni!

koj Turaka pobijaše buzdohanom šestoperom,
tere vojsku pobijaše, i nitkor mu suprot staše,
kaurinu jednu?

Ali nasto Svilojević caru zmožnu govoriti: 20

Ono biše delija, koj Turaka ubijaše
s svojim buzdohanom,
side brade do pojasa, Kraljeviću vitez Marko.
A on junak koj biše, koj kopijem obaraše
vitezove moje,

tabor moj progario, i brki mu do ramena?

Ono junak bijaše Sekula sestričiću, 25
junak jedan vrli,

brke imal do ramena, kopjem Turak prometival.

An on junak gdo biše, mlado momče golom sabljom,
na duratom jednom,

prik tabora moga prošal, sikuć ljuto mojih Turak,
bil došal do šatora na viteškim konjem,
jedno mlado momče,

kod šatora rasikao konopce šatorove, 30

i ja sam se kumaj maknul, da ni me je posikao,
mene gospodina?

Ali side Svilojević caru svomu govoreti:

Ono sam ti glavom mojom na medanu,
moj čestiti care!

U rukah ti britka sablja, a na zemlji glava moja.

Ono sam ja Svilojević golom sabljom prohodio 35
prik tabora tvoga,

i još jesam konopce kod šatora prosikao,
i da bi se ne bil maknul ispod britke sablje moje,
moj čestiti care!

od sultana Sulejmana, spjevanom nekako odmah poslije samoga toga čina, splela u onakovu, kakova je ona hrvatska kod Vuka II. 52. Ovo spletanje dakako da se moralo dogoditi dugo poslije g. 1532, kada se historijskoga fakta o Jurišiću u Kiseku narodni pjevači više nijesu opominjali.

A ima li u priči stare hrvatske narodne pjesme o junaštvu Svi-
lojevićevu historijske istine?

Svilojević je glasočiti Ugrin Mihael Szilágyi. Njegova sestra Jelisava bijaše žena Sibinjanin Janka. Jankov sestrić bijaše Sekula, magjarski: Ivan Zechol, ili Zekel.

Sibinjanin Janko razbi Murata II. g. 1437. kod Smedereva. To bijaše prvo junaštvo Jankovo još za kraljevanja Sigismundova. Poslije smrti Albrechta I. branjaše Janko Ugrsku od provale Turske, dok se kralj Vladislav II. boraše o prijesto s Albrechtovom udovom Jelisavom. 1441. pobi Janko Turke pod Biogradom i postane Erdeljskijem vojevodom: Sibinjanin Janko. Kao taki činjaše u boju s Turci 1441. i 1442. čudesna junaštva, bijući ih hametom i u Erdelju i u Vlaškoj. Kardinal Julijan izmiri kralja Vladislava s kraljicom Jelisavom: sjajni strategički talenti Sibinjanin Janka i junaštvo Ugara pobudilo je u zapadnoga svijeta nadu, da bi se Evropa mogla oprostiti sile turske, kada bi u Ugrskoj zavladała sloga i mir. Po smrti Jelisavetinoj (24. prosinca 1442.) mnogi pristaje njeni i njenoga sina Ladislava odoše na stranu kraljevu, ali još ih toliko i tako jakih osta uz dijete Ladislava, da se u zemlji i opet dizaše velik odpor proti kralju Vladislavu. Kardinal Julijan izmiri obje partaje. 22 lipnja 1443 pogioše Vladislav, Sibinjanin Janko, kardinal Julijan, despot Gjorgje u onu sjajnu „dugu vojnu“ na Turke, doprijevši sve do Plovdiva, razbivši na putu silne turske vojske i otevši im silu gradova. Duša cijele vojske bijaše Sibinjanin Janko. Ovaj vogjaše prednju vojsku, u kojoj se nalazio junački ban Franjo Talović sa sokoli hrvatskimi. Velikom slavom vrati se Vladislav 1444. u Budim. Na radosni klik Ugrske i cijeloga kršćanskoga svijeta srce ti kraljevo nabuja tolikom smionosti, da, unatoč opomenâ despota Gjorgja i Sibinjanin Janka, odluči odmah ljeti iste godine poći na Turčina, e da bi ga bacio iz Evrope. Kraljevo i kardinalovo nastojanje oko saborskih poslanika skloniše napokon ugrski državni sabor na jednodušni zaključak, da treba doista onom namjerom na Turčina udariti. U Segedinu dogioše pred kralja (srpanj 1444) sultanovi poklisari i učine s kraljem mir, po Ugrsku vrlo koristan: despota Gjorgju bi izručena

cijela Srbija, iz koje se Turci isele. Kardinalu Julijanu bijaše taj mir mrzak, te ti osvjedoči bijedna kralja, da Turčinu ne treba držati vjeru, ni na evanđelje zakletu, i kralj se prevjerivši vjerom diže na sultana.

Kod Varne sretoše se vojske Murata II. i kralja Vladislava. Poljak Dlugos (kod Katone XIII. P. II. p. 347) opisuje razredbu kraljeve vojske ovako. Na lijevom krilu stao je sam vojvoda s pet barjaka. Kraj ovih čete Vlaške i na desno „vexillum nigrum Ungarorum“. Za ovim barjak Erlavskog biskupa Šimuna Rozgona; post quod et gentes Mathkonis de Talloz (Matko Talović) bani Sclavoniae, sub Francone bano (Franjo Talović) germano suo i t. d. Ljubić (Ogledalo II. 48) kaže, da lijevim krilom zapovijedahu ban Franjo i njegov brat Ivan, prior Vranski. Poljak pripovijeda o kraljevu janaštvu čudesa, o Janku i Ugrih govori vrlo ružno, ali očito da je i prevelika hvala i pogrda partajična. Za našega bana i Poljak spominje pohvalno „ad defendendum vexillum S. Ladislai Julianus legatus et Franco banus accurrerunt cum equitibus vix 200.“ Mailath (Gesch. d. Magjaren. 2. 181) kaže: Turci se porodaše po svom običaju: Begler-beg Anatolski stajaše na desnom, begler-beg rumelski na lijevom krilu, u sredini sultan s janjičari, Anatolske čete biše od Hrvata i Erlavskog biskupa jedna za drugom potučene i bačene. Biskup Varadinski, spazivši gdje Hrvati i Erlavski biskup gone Turke, ostavi bez potrebe svoje mjesto, da i on pomogne tjerati. Goneći naigju svi skupa na jaki turski kor i budu bačeni natrag. Sve se razbježa, samo ban hrvatski dovede svoje čete na njihovo mjesto. Sad ti Turci salete Hrvate sa svih strana i bace ih na ogradu, od kolâ spletenu. Tu im doteče u pomoć Janko i baciše Turke natrag. Sada kralja žali bože skloniše njegovi ljudi te se i oni dadu na gonjenje. Kralj se sruši s ranjena konja, neki stari janičar odsiječe mu glavu: sve što ne pogibe, nagne bježati; Janko došavši, da učini red, nije već uspio.

Laonikos Halkokondylas o samom boju pripovijeda ovako. Boj započe. Janko vojevoda udari na pašu Asijskoga (to je paša Anatolski) i natjera mu vojsku u bijeg. Kralju na lijevo stajaše sultanova Evropska vojska (beglerbeg rumelski). I taj nagne bježati. Vlasi tjerajući ih, orobe im tabor, i nehtješe se dalje boriti, nego se vratitše u svoje tabore. Janko razbivši sa svim Asijsku vojsku, moljaše Vladislava i zaklinjaše, da se ni on ni njegovi ljudi ne bi maknuli, dok se na vrati k njima, razbivši i evropsku vojsku. Dok se Janko nagonjaše i pregonjaše s beglerbegom rumelskim

te ovaj i sam u boju pogibe, ovo se oko kralja Vladislava dogodi. Bijaše oko njega ljudi, koji navigjahu Janku s njegovu junaštva. Videći, kako Janko lijepo i dostojno bojem upravlja, kako rasu Natoljence, a ljuto bije Rumeljce, ovako ti kralju uzeše govoriti: kralju! šta tu stojimo pa čekamo na Janka, puštajući ga, kao da do njega nema muža, koji bi neprijatelja svladao? Sramota po nas, što ovdje stojimo bez posla, a sluga tvoj da ide na neprijatelja. Kralj naš treba da čini junaštvo, koje će se po svuda slaviti. On, goneći toliku vojsku u bijeg, biće slavan do vijeka, ti pako, stojeći tu tako, bićeš sraman i sav trag tvoj. Udrimo na janjičare i sultana: ti si kralj, pa je pravo da se biješ s kraljem. Kralj podbode konja, udariše svom silom na sultana. Tu bude kralju konj ranjen, i kralj spada. Janjičari glavu njegovu ponesu k sultanu. Kaže se, da sultan već bješe naum bježati, ali ga neki Turčin zaustavi. Videći Ugri, gdje kralj pogibe, htješe ga mrtva izvaditi, ali im ne bi možno. Sve udari u bijeg.

Drugi izvori u raznih varijacijah složno govore, da kralj Vladislav u boju pogibe od turske ruke; ali ima jedan samomu boju suvremeni svjedok, od kojega učimo, da je ostalo nepoznato, kako kralj pogibe. *Ivanić* pripovijeda (Katona XIII. 2. pos. p. 379): „Aliquamdiu dubitatum est et nunc etiam a multis dubitatur, ubi et in quo loco regis Vladislavi mors acciderit. Perit in hoc bello, sed corpus seu cadaver eius post obitum non repertum aut visum fuit. Et licet multi multa loquantur; verior tamen et famosior opinio est, quod rex ipse eodem die, quo pugnatum est, prope locum ipsius pugnae in *quandam parvam vallem seu fossatum* lapsus est, et ibidem inter alios multos, qui fugientes in ipsum fossatum corruerant, occubuit. Vel secundum quod quidem certi dicunt, inibi prope fossatum, quum jam esset diluculum, cum Turcis, se insequentibus, pugnam de novo instituit, et post ipsam pugnam, quia ex apostemate pestilentico multum infirmus erat, ad partem se subducens, ea nocte expiravit, nec amplius ab aliquo suorum visus dicitur.“

Nasljednik Vladislavov: Ladislav, bijaše još dijete. Ugri svibnja 1446. izabraše vojevodu Janka gubernatorom. Što je Janko imao posla s grofovi Celjskimi, koji već zaokupiše gotovo svu Slavoniju, što s Drakulom Vlaškim, što s Fridrikom Austrijskim, ne spada k našem poslu, samo toliko pominjemo, da je Janko banom Slavonskim postavio *Ivana Sekulu*. (Miklošič ga piše *Zechol*; i od toga oblika doista hrvatski izlazi: *Sekula*, jer u tugjih riječi o u hr-

vatskom bude u). Kod Turoca (Katona XIII. 603) piše se „Zekel“, tako i Maylath 2. p. 192. Turoc kaže, da Sekula bijaše „consanguineus d. gubernatoris“. Ljubić veli „nećak“. Narodna stara hrvatska pjesma zove ga postojano „sestrićem“ Jankovim. Vukove pjesme „nećakom“ i „sestrićem“. Sekula sazva 1447. stališe Slavonske u sabor u Gorjane, pa tu i Hrvati priznaše Janka gubernatorom države.

Janko skupi što mogaše veću vojsku na Turke. Sokole hrvatske privede i opet ban Franjo Talović. Despot Gjorgje (i 1444. ostade vjeran sultanu Muratu, zaustavivši Gjorgja Kastriota, te nije mogao prispeti za vremena k Varni kralju u pomoć) ne htjede se odmetnuti od sultana, pače ga potajno izvijesti o Jankovu pohodu: Murat obsjedaše Kastriota u Kroji. Zemlja despota Gjorgja bude poharana. Mjeseca listopada 1448. sustigoše se vojske Muratova i Jankova na *polju Kosovu*. Prvi dan (8. listopad 1448.) udariše se vojske u podne i bijahu se do noći. Ranim jutrom boj se obnovi i bijaše se cijeli dan: Turci obigjoše našu vojsku i malo se ko spase. Tu pogibe i Sekula, ban Franjo Talović i jedan Frankopan (Ljub. Ogledalo II. 50). Janka ulove Srbi i despot ga Gjorgje jedva pusti slobodna.

Janko se oslobodi. Murat umrije, naslijedi ga 1451. Mehmed II. Ladislav dogje 1452. u Ugrsku. Mehmed uze 1453. Carigrad na juriš, oplijeni Srbiju i zarobivši 50.000 Srba vrati se u Jedrene. Janko i despot Gjorgje razbiju i unište Firusbega, kojega Mehmed s 32.000 ljudi bješe u Srbiji ostavio. Janko se vrati u Ugrsku, Gjorgje izmiri se sa sultanom, plaćajući mu 30.000 dukata harača.

1456. dogjoše Janko i Kapistran u pomoć Biogradu, u kojem se šura Jankov: *Mihajlo Szilágyi (Svilojević)* branjaše od goleme vojske Mehmedove. U najposljednji, ali još u pravi čas stiže Svilojeviću pomoć, i Biograd bi oslobogjen. Kršćanska vojska otisne se iz grada za turskom. Turci, i sam sultan, branjahu se iz svoga tabora kao lavovi; ali i sultan bude ranjen, vojska mu premožena, u bjeg nagnana, i tek u Jedrenetu zaustavi se bježanje.

Sibinjanin Janko umrije 11. kolovoza 1456. u Biogradu. Odmah druge godine: 1457. umrije i kralj Ladislav. Ugri se ne mogoše sporazumjeti, koga da izaberu kraljem. *Mihajlo Svilojević*, šura Jankov, dogje k izboru s 20.000 vojske, i 24. siečnja 1458. bude na veliku radost svega naroda kraljem izabran Jankov sin Matijaš, a, budući ovaj još veoma mlad, Mihajlo Svilojević gubernatorom za pet godina. Mladi kralj, ne trpeći uza se skrbnika, dade Svilo-

jevića uloviti. Kuhač izbavi svoga gospodara Svilojevića uze, i poruka junakova mladu kralju, da mu se harniji iskaza kuhač, nego li nećak, tako je mlada kralja dirnula, da se s ujakom izmirio.

Papa je iz svih sila nastojao, da se digne vojska na Turčina, koji 1459. Srbiju zasuznji. Prvi se baci na Turke g 1460. *Mihajlo Svilojević*. Skupivši o svom trošku vojsku naigje na Turke kod Smedereva. Zametnu se ljuta i krvava borba. Turaka bijaše toliko, da obigjoše krila Svilojevićeve vojske. Videći junak, da je sve propalo, baci se u najgušće redove turske, da bi tu našao smrt, ali druga mu bi sugjena: Turci njega i vojevodu njegova Labalana zarobiše i odvedoše u Carigrad, gdje Svilojevića staviše na muke i smakoše, a Labalana isprosi si neko Ture na dar, da njime odkupi svoga sina, od Ugara zarobljena.

Ispripovijedavši ovako po Katoni, Majlatu i Ljubiću sve zgrade, koje se vežu o život Mihajla Svilojevića, da vidimo, imali u staroj hrvatskoj pjesmi o Svilojeviću historijske istine?

Svilojević pade doista g 1460. u tursko sužanjstvo. Historija nas uči, da Svilojevića u Carigradu umoriše. Što ovaj faktum narodnomu pjevaču nije poznat, tomu ćemo se isto tako malo čuditi, kao i slobodi pjesničke fantazije, koja je o silnom junaku smislila onaj junački način, kojim da se oslobodio sužanjstva. U pjesmi ne pominje se ime sultanovo. To je karakteristika svih starih hrvatskih narodnih pjesama prema mlagjim, koje su kod Vuka zabilježene. Ja mislim, da bi ova karakteristika mogla služiti svjedochanstvom, kako su one stare pjesme upravo u hrvatskih zemljah, od hrvatskih pjevača spjevane; tijekom pjevačem imena sultanâ nijesu bila onoliko znana, koliko hrvatskim pjevačem u zemljah turskoga carstva, gdje su pjevači ta imena svak dan imali prigode slušati. Naša pjesma pominje Svilojevića u društvu sa Sekulom, pa to je doista historijski istinito. Pominje ga još u društvu s Kraljevićem Markom. Ovo već nije historijska istina, jer Marko bijaše tada gotovo 100 godina mrtav. Nu čim pjesma pominje Svilojevića i „sestrića Sekulu“ vrlo se je lako domisliti, koga pominjaše trećega, dok njen sadržaj još bijaše historijski posvema vjeran. I stare hrvatske pjesme i mlagje kod Vuka zabilježene vrlo dobro znaju za „ujaka“ Sibinjanin Janka i njegova „sestrića“ ili „nećaka“ Sekulu: ta se dva lica u narodnoj pjesmi vrlo često pominju jedno pored drugoga. (Miklošić 12. 14. 16. 17. 19. 20. 21. Vuk II. 85. 86.). Pjesma o Svilojevićevu ropstvu zabilježena je u drugoj polovici 17. stoljeća, dakle 200 godina poslije fakta, o kojem je u njoj go-

vora. U to vrijeme izmijenio se originalni njen sadržaj toliko, da je mjesto Sibirjanin Janka došao u nju Kraljević Marko. Naš Kačić i Miklošičeve stare hrvatske narodne pjesme uče nas, da Sibirjanin Janko bijaše heros $\alpha\alpha\tau'$ $\xi\zeta\sigma\chi\acute{\iota}\nu$ hrvatske narodne epike 15. i 16. vijeka. Ko zna historiju Jankovu, ne će se tomu ni malo čuditi. Teže je razumjeti, kako je u mlagjoj hrvatskoj narodnoj poeziji onakim herosom postao Vukašinov sin — Kraljević Marko, ali kada je već postao, sa svijem je lako razumjeti, kako je mlagji narodnji pjevač Janka zamijenio Markom.

Dakle naša stara hrvatska narodna pjesma toliko je ostala vjerna historiji, da će svak, koji se malo u historiju razumije, vrlo lako pogoditi, kakim su putem u pjesmu ušla fakta, historijskoj istini protivna. Sultan Mehmed II pitaše g. 1460 roba Svilojevića: ko je ono mojim Turkom i meni onoliko jada zadao? Svilojević mu odgovori: jedan bješe vojevoda Janko (mlagji pjevač stavi Kraljevića Marka), drugi sestrić Sekula, treći ja glavom i t. d. Janko, Sekula, Svilojević doista da su u mnogih starih hrvatskih pjesmah nerazdružni drugovi. (Vidi sve gori pominjane pjesme o Janku i Sekuli.)

A kaki ono boj misli sultan, pitajući g. 1460 Svilojevića, ko mi tada zadade onolike jade? Naša pjesma žali bože ne pominje boju imena, nu iz gore priopćena historijskoga nacрта vidjeti je jasno, da se tu misli boj pred Biogradom g. 1456. Tu su Janko i Svilojević vojsci Mehmedovoj doista zadali tri sta jada; a i samoga sultana su ranili, na što kao da pokazuju stihovi 29—31 u našoj pjesmi.

Nu u boju pred Biogradom g. 1456 nije se mogao desiti sestrić Sekula, jer taj bijaše tada 6 godina mrtav: Sekula, kako čusmo, pogibe g. 1448. na Kosovu.

Vidjeti je iz svega, da o čitavoj gori nacrtanoj perijodi hrvatske historije morahu narodom kolati vrlo mnoge pjesme, koje se preljevahu i prepletahu jedna s drugom. Boj na Kosovu g. 1448. i boj pod Biogradom 1456. i sužanjstvo Svilojevićevo 1460 tako se brzo jedno za drugim dogodilo, da su već u vrlo staro doba pjevači vrlo lako nešto iz pjesme o Kosovu uzeli u onu, koja pjevaše boj pod Biogradom i uzvratno. Hrvatska pjesma o Svilojeviću mislim da pjeva boj pred Biogradom, pa je samo iz Kosovske pjesme uzela ime Sekulino.

Još mlagji pjevači hrvatski još su gore izpremiješali aferu boja pred Biogradom i Svilojevićeva sužanjstva s bojem Kosovskim. U njihovih je pjesmah Mehmed II. pitao roba Svilojevića, ko ono

krdisaše svoju vojsku u Kosovu (to već nije istina, jer u Kosovu bijaše vojska Muratova), a Svilojević reče: prvi Kraljević Marko (mjesto Sibirjanin Janko), drugi Markov sestrić (valja da se pominjaše kao u Vukovoj II. 52. već neko drugo ime, ne Sekula), treći ja i t. d.

Istom s ovakovom pjesmom slila se je dugo poslije g. 1532. u jednu ona pjesma, koja pjevaše kako se g. 1532. u Kiseku Jurišić branio od Sulejmana, pa iz te mješavine posta Vukova II. 52: *Sulejman ne Mehmed* pita roba *Jurišića ne Svilojevića*, ko mu ono krdisaše vojsku u Kosovu; prvi Marko, drugi sestrić Ognjan, treći ja i t. d.

Ako su sve ove kombinacije pravo izvedene, vrlo je poučno, da se upamti, kako se željeznom žilavosti „sujet“ pjesme kroz vijekove čuva nepromijenjen, i samo se imena svak čas mijenjaju. Ali i ovom izmjenom historijskih imena novije se hrvatske narodne pjesme žali bože tako silno preobraziše, da nam njihov historijski sadržaj postaje često sa svijem nerazumljiv. U tom poslu veliku nam pomoć nose stare narodne pjesme: njima se ne samo bistri historijski sadržaj mnogih danas pjevanih pjesama, nego nam se njihovom pomoću očituje i cijeli proces mijenâ, koje je narodna pjesma prošla, dok je napokon dobila svoj sadašnji sadržaj i oblik.

O boju na Kosovu g. 1448. ima i starih, i danas još pjevanih hrvatskih narodnih pjesama. Za čudo je kako nijedna od svih tih do sada poznatih pjesama ne pripovijeda vjerno historijskoga događaja, a o samom boju govori tek pripadom. U svih tih pjesmah žali se za jednim faktom samoga boja: za mrtvim Sekulom.

U pjesmi kod Miklošića dvanaestoj tri bana Ugričića: Ugrin Janko vojvoda, crni ban Mihajlo (to je Mihajlo Svilojević, kako svjedoči pjesma kod Miklošića 17) i Sekula Drakulović dogjoše kralju Budimskomu Vladislavu, da njegovu sestru isprose za Sekulu. Kralj s banovi odšetao je u bijele dvore, gospoda tu poju, sestra išeta megju nje, svi se digoše na noge . .

Ovo je očito samo početak onoj pjesmi, koja nam je sačuvana kod Miklošića 17. Tu Ugrin Janko vojvoda, Mihajlo Svilojević i Sekula¹ Drakulović dogjoše prositi kraljevu sestru za Sekulu, pa jer kralj i sestra njegova pristaju, Sekula prstenuje djevojku. Brzi

¹ Stare hrvatske pjesme imaju nominativ Sekulo, gen.: Sekula (dat. Sekulu, voc. Sekule; ja sam svigdje uzeo kako je u današnjoj hrvatskoj pjesmi, kod Vuka II. 85. 86.: nom.: Sekula, gen.: Sekule i t. d.

glasi dogioše kralju, da se care spravlja s vojskom u Kosovo. Janko dovede vojsku u Kosovo. Janko zaklinje Sekulu, da ne udara na carske šatore. Sekula ne sluša „dunda“ Janka. Turci ga strijelami izraniše i Sekula se s griješnom dušom razdijelio. Razumjevši sestra kraljeva iz Jankove knjige crne glase:

Zlatni prsten smaknula sa desnice ruke svoje,
i pogje se žalosna s prstenkom razgovarati:
Što bih ti se nagledala, b'jela lišca Sekulova,
ovu ću se ogledat' u Sekulov zlatni prsten!
A ko bi me dobio desne ruke Sekulove,
da mi se je žalosnoj za života nagledati¹
ja bih njega kraljica l'jep'jem darom darovala.

Ako je pjevač Miklošičeve dvanaeste pjesme izostavio drugu polovicu pjesme sedamnaeste; u pjesmi je četrnaestoj kod Miklošića izostalo nešto od početka pjesme sedamnaeste. (Još se ova pjesma 14 daleko odklonila od historije, pjevajući da na Kosovu pogiboše i kralj Vladislav, i Janko, i Mihajlo i Sekula). Očito je pjevač izostavio nešto, kada svoju pjesmu počinje ovako abruptno:

„Stade ti ih gospogja uz trpezu darivati
Ugričiće banove“.

Banovi Ugrin Janko, crni ban Mihajlo, i Sekula daruju na uzvrat kraljevu sestru: vjerenik „Sekula (daruje) zlatan prsten od hiljade“. Banovi odilazeći govore kraljevoj sestri:

„Moli boga, divojko, da se iz Kosova zavrremo,
er ćemo te mi, divojko, druž'jem darom darovati,
mlada i gizdava.“

U Kosovo odjezdili, i u Kosovu poginuli. Sestra kraljeva se pita, koga da žalim: Janka? crna bana? Sekulu? ili braca Vladislava?

¹ Ove nas riječi vrlo mnogo opominju pjesme kod Vuka II. 48, za koju i sam Vuk reče, da je hrvatska pjesma. Dva gavrana donesoše desnu ruku mrtva Damjana Jugovića:

Uze majka ruku Damjanovu,
okretala, prevrtala s njome,
pak je ruci tijo besjedila:
moja ruko, zelena jabuko!
gdje si rasla, gdje l' si ustrgnuta!
A rastla si na kriocu mome,
ustrgnuta na Kosovu ravnom!

Janika neka žali majka i ljubovca, crna bana Mihajla sestra i ljubovca, Sekulu vjerenika l'jepe Sribinke divojke, ja ću plakati braca moga, koji nema majke ni ljubovce.

Pjesma 12. i 17. prikazaše vjerno historijski factum, da mladi Sekula pogibe na Kosovu 1448. Ovo se je Kosovo hrvatskih pjevača moralo vrlo dojmiti, jer strašan tu bijaše pokolj, a pogiboše ban hrvatski Franjo Talović, jedan Frankopan i ban slavonski Sekula. Koliko je historijske istine u vjeridbi Sekulinoj s kraljevom sestrom, ili s drugom djevojkom iz najviših aristokratskih kuća, nijesam mogao iznaći. Što pjesma 14 pjeva, da na Kosovu g. 1448. pogiboše i kralj i Janko i Mihajlo i Sekula, u tome biće, da se ta pjesma smiješala s onom o Kosovu 1389., gdje pogibe Lazar i sva njegova vojska. Kao što za ovo Kosovo 1448., tako i za ono 1389. ima prekrasna hrvatska narodna pjesma, u kojoj se pripovijeda, kako tri najkrasnija junaka (Miloš Obilić, Kosančić Ivan, Toplica Milan) prose djevojku za jednoga između sebe, ali bog je drugačije dosudio; to je vrlo dobro znana pjesma „kosovka djevojka“ kod Vuka II. 50. U pjesmi kod Miklošića 14. prstenovavši Janko, Mihajlo, Sekula, kraljevu sestru, praštaju se od nje riječmi:

„Moli boga, divojko, da se iz Kosova zavrtnemo,
er ćemo te mi, divojko, druž'jem darom darovati;“

u „Kosovki djevojci“ Miloš, Ivan, Milan svak djevojci govori:

„moli boga, draga dušo moja,
da ti s' zdravo iz tabora vratim,
uzeću te itd.“

Kosovo, o kojem radi Vukova II. 50., dakako da je starije od Kosova u Miklošićevoj 14. pjesmi, ali ova posljednja davno je prije Vukove zabilježena, pa jer se u ovoj pominju sve sama historijska vrlo dobro znana lica, ja bih rekao, da je ono snubljenje kraljeve sestre kašnje pjevačem hrvatskim u turskih zemljah, gdje je ostajala življa uspomena Kosova 1389., poslužilo ponukanjem i primjerom, te su onaj historijski factum prenijeli na sasvim općenita historijska lica: „Kosovka djevojka“ kako već ime svjedoči biće pjesnička generalizacija, a i Toplica Milan, Kosančić Ivan općenita su pjesnički smišljena imena, uzeta od rječica u Kosovu polju; u staroj pjesmi kod Miklošića 6. stih 146 zovu se junaci: Ivan Milan i Nikola Kosovčić.

Žalost rad Sekuline smrti u Kosovu pjeva još pjesma kod Miklošića br. 18. Jankova sestra Rude piše bratu u Kosovo, neka joj pošlje Sekulu, da ga vjeri i oženi. Janko joj odgovara već sam ga vjerio i oženio, sagradio sam u Kosovu dvore, pred dvori bijelu raku. Rude dogje s darovi u Kosovo. Tu nagje manastir i upita kalugjere, ko li je sagradio taj manastir? — Ugrin Janko ga je sagradio, i pred manastirom raku, u koju je sahranio Sekulu. — Otvorite mi raku, tako vam boga! — Otvoriše raku, i Rude pade mrtva.

O Jankovu bježanju iz Kosova govori pjesma kod Miklošića šesnaesta. Ranjen junak pade pod Jankov šator; i nosi mu crne glase, kako su Turci mnogo vojske pogubili; crna¹ bana Mihajla živa su uhvatili (to je pjevač uzeo iz one pjesme, koja je radila o sužanjstvu Svilojevićevu g. 1460.); Sekulu su smrtno izranili i t. d. Janko sa svojom slugom pobježe iz Kosova i srećno stiže u svoje dvore.

Kako Janko u Kosovu sestriću Sekuli za konja daruje grad Sutiscu, to pjeva kod Miklošića pjesma 19.

I Miklošićeva 21. i Vukove II. 85. 86. pjevaju meni sasvim nerazumljivu priču, kako Janko ustrijelivši u Kosovu zmiju, time ubi mladoga Sekulu.

Evo pred nama dosta pjesama, koje rade o Kosovu 1448., ali se nijedna ne bavi samim bojem, koliko znamenitost toga velikoga akta historijskoga zaslužuje. Prem je Kosovo 1389. mnogo starije, o njem ipak ima toliko pjesama, da se danas daje kud i kamo ljepša pjesnička cjelina sastaviti, nego li o Kosovu 1448., od kojega nema nego puka fragmenta opjevana. Kako je to došlo, nije teško dokučiti. Kosovo 1448. koliko se i je svršilo po nas žalosno, nije ipako u narodu hrvatskom za sobom ostavilo onako tužnih tragova, kao što je u zemljah carstva turskoga Kosovo 1389. Ako se katastrofa od g. 1448. i jest Hrvatske strašno dojmala, nadolazilo je poslije nje u državnom životu ugarsko-hrvatskom još mnogo gorih, pred kojima je ona padala u zaborav. A ko zna koliko se u Hrvatskoj pjevaše o Kosovu petnaestim i šesnaestim vijekom, dok poslije u vijeku sedamnaestom nestajalo epskoga doba u ži-

¹ Miklošić štampao je iz rukopisa vjerno: „Cara, bana Mihaila živoga su ufatili“, nu pošto ovo nema smisla, a inače uz Mihajla bana gotovo svak put stoji epiteton „crni“, nema sumnje da se ovako ima ispraviti.

votu državnom, i narodna se pjesma ugibala i ugnula napredovanju poretka te mira u državi, i kulture te prosvjete u svih slojevih naroda? U zemljah turskoga carstva ostavilo je Kosovo 1389. za sobom mnogo žalosnije tragove. Petnaestim vijekom ugasnuo je državni život Srbije, Bosne i Hercegovine, ali jer se u tih zemljah i pod turskim igom nastavljaše epski vijek, u koliko samo ratovanje smijemo tako nazvati, to zarobljeni narod, ako i nije imao prilike, da u novih pjesmah nastavlja državnu historiju svoju, imao je ipak dosta ponukovanja, da bonu uspomenu srećnijih vremena oživljuje, čuvajući sve do današnjega dana pjesmu o slavi i žalosti svojih djedova.

Najpodpunija pjesma o Kosovu g. 1448. je Miklošičeva sedamnaesta. Pored ove ima još jedna, do sada nepoznata, to je pjesma, koju izvadih iz onoga rukopisa Osmana:

„Kad se kralju Vladislave na Kosovo odpravljajaše.“

Ali ova pjesma, prem se u njoj Kosovo izrijekom pominje, ne radi o njem, nego o boju kod Varne 1444. Kod Varne poginuo je kralj Vladislav. Hrvatska narodna pjesma ostaje vjerna historijskomu fakti, a ko pročita šta o boju kod Varne pripovijeda Grk Laonikos Halkokondylas, pa s tim pripovijedanjem poredi, šta govori naša hrvatska pjesma, lako će razabrati, koliko se pjesma i historik u svom pripovijedanju divno podudaraju. Laonikos doista pripovijeda, da se kralj u boju rani, i Turci ga ubiše, pa to će biti historijski istinito, jer se podudara s drugim historijskim vijestima; nu da se na našoj strani odmah poslije boja nije znalo, što bi od kralja, nego se dugo svašta govorilo, to nas opet uči suvremena historijska notica Ivaničeva. Ivanić kaže „famosior opinio est, quod rex prope locum ipsius pugnae in quamdam parvam vallem seu fossatum lapsus est, et ibidem occubuit,“ i za to se nije čuditi, što naša pjesma pominje „glas“, da je kralj „u kalovijeh poginuo“.

O metru ove pjesme imamo ovoliko upamtiti. U njoj je stih od 15 slogova pomiješan sa stihom od 16 slogova. Poredivši brojevno razmjerje tih dvaju stihova, vidimo da je onaj od 15 slogova mnogo običniji: od 179 stihova 113 ih je od petnaest, a samo 66 od 16 slogova, dakle je onih gotovo dva puta koliko ovih. S akcentom pjevačkim shema stihova od 15 slogova ovaki je:

‘ — , ‘ — , ‘ — — || ‘ — , ‘ — , ‘ — , ‘ — .

Stih 2. Riječ ‚sarsku‘ nije u rukopisu čisto ispisana. Novaković u Jagićevu Arhivu III. 2. str. 454 ‚sarsku‘ čita ‚srsku‘, pa misli da je to koliko ‚srpsku‘. U svojoj hrvatski pisanoj knjižici ‚srpske narodne pjesme i t. d. Beograd 1878‘, da bi utvrdio tu svoju konjekturu, pominje g. Novaković iz Miličevićevih ‚putničkih pisma Beograd 1865‘ oblik ‚srvski‘. ‚Srvski‘ doista ni malo ne dokazuje, da bi se ‚sarski‘ imalo čitati ‚srpski‘, koje odbija i sama naša pjesma, govoreći sveudilj samo ‚Ugrin‘ ‚ugrska gospoda‘ ‚Ugričići‘. Kako je u rukopisu ‚sarski‘ nejasno pisano, moglo bi biti, da imamo čitati ‚carski‘, a to bi moglo značiti onu križarsku čet, kojom kardinal Julijan kod Varne zapovijedaše. Ako uzmemo, da se po primorju *c* govori kao *s*, ne treba ni da mijenjamo rukopisni *sarsku*. Za *c*, koji u hrvatskom jeziku posta od *ts*, ima potvrde, da se govori kao *s*: Marul. str. LXVI. *hrvacki* tako i str. 60, ali Starine I. 230: *hrvaskoga*, i pjesma o smrti Zmajevoj, koju dalje pripočujemo, ima stih 68: *Hrvasku*. I za *c*, koji nije istom u hrvatskom postao od *ts*, ima potvrde, da se izgovara kao *s*: ‚jedan od židov doni *osta* tere žučī Marul. 188. ‚žučī tere *osta* mene napo-jiše‘ Marul. 209. 3. ‚i sobom‘ biće ‚i sa sobom‘; akcentat pjevački u malo kojem stihu se podudara s akcentom gramatičnim. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 13. 14. 17. 18. 19. 20. 22. 24. ‚oni se‘ biće ‚oni ti se‘. 25. 27. 29. 30. 31. 32. 33. 35. 36. 37. 41. ‚n‘je‘ rukopis ‚nije‘. 43. 44. 45. 46. 50. 52. ‚malahno se bjehu‘ ‚bjehu [ti] se malahno‘? 52. 54. ‚govorit‘ rukopis ‚govoriti‘. 55. 56. 59. 60. 62. 64. 65. 67. 68. 69. 71. 72. 75. 76. 78. 79. 81. 82. 83. 86. metrički: nřjè-sú sni-jégdvi. 89. 90. 91. ‚tri vota‘ ‚tri [je] vota‘? 93. 94. 101. 103. 106. 107. 108. za cijelo da će biti ‚sa najveće Turaka‘. 110. 112. 114. ‚riješe zvat‘: ‚rajše zvat‘? 117. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 136.: vójskù je ‚Ankò rázbið. 137. 138. 139. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 154. 156. 157. 159. 160. 164. 165. 166. 167. 168. 170. 172. 173. ‚ne bila‘ rukopis: ‚ne bi bila‘. 174. 178. 179.

S akcentom pjevačkim shema stiha od 16 slogova ima ovako lice:

‘ — , ‘ — , ‘ — , ‘ — || ‘ — , ‘ — , ‘ — , ‘ —

Takovi su stihovi: 1 ‚kad‘ rukopis ‚kada‘. 10. 11. 12. 15. 16. 21. čitaj: ópèt, éémò, sé vèsélji. 23. 26. 28. 34. 38. 39. 40. 42. 47. 48. 49. 53. 57. 58. 61. čitaj: u_ovem. 63. 66. 70. 73. ‚na_seliti‘ rukopis za cijelo da krivo ‚naselit‘. 74. 77. 80. ‚dozivati‘ rukopis za cijelo da krivo ‚dozivat‘. 84. 85. 87. 88. 92. 95. 96. 97. 98.

99. 100. 102. 104. ‚sa‘ rukopis ‚s‘. 105. 109. 111. ‚n‘je‘ rukopis ‚nije‘. 113. 115. 116. ‚govoriti‘ rukopis za cijelo da krivo ‚govorit‘. 118. 119. 127. 135. 140. 141. ‚bjehu tada Ugričići od jednaga poginuli‘ Vuk Branković dovikuje Milošu (Denkschriften XIX. pjesma 6. stih 210.): ‚sad ćeš meni sve zube *objednaga* zaplatiti‘. Mislim da i ovdje imamo čitati: *od jednaga*, a ovo će biti što i: *od jednoga*; Banović Strahinja dovikuje stariši dervišu (Vuk. 2. str. 278): ‚ne žali me, brate *od jednoga*‘. 142. 153. 155. 158. 161. ‚da t‘ je‘ rukopis ‚da ti je‘. 162. 163. 169. 171. 175. 176. 177.

II.

Da bi se bolje razabrala historijska znamenitost i druge stare hrvatske narodne pjesme, na koju se namjerih u onom rukopisu Gundulićeva Osmana, treba da prije nje vidimo što kaže hrvatska narodna pjesma kod Vuka II, 91:

Smrt Jova Despotovića.

Razbolje se Despotović Jovo
u Srijemu u toj zemlji ravnoj
u lijepu selu Kupinovu,
na smrt je se Jovo razboljeo
pa doživlje slugu Milutina: 5
Milutine, vjerna moja slugo!
ti upregni konje u hintove,
pak ti trči, štogogj brže možeš,
Krušedolu b'jelu manastiru,
te mi zovni mog rogenog brata, 10
moga brata, Maksima vladiku,
i kaži mu, ništa ne zataji,
da sam se ja na smrt razboljeo;
pak odanle okreni hintove,
trči brže mjestu Berkasovu, 15
te mi zovni moju staru majku,
staru moju majku Angjeliju,
al' njoj nemoj pravo kazivati,
da sam se ja na smrt razboljeo,
već joj kaži od mene pozdravlje, 20
da se ja sad na vojsku opremam
preko mora za devet godina,

pa je zovem, da me blagosovi. -
 To je sluga hitro poslušao, -
 te upreže konje u tri reda, 25
 ode pravo divnu Krušedolu,
 te kazuje Maksimu vladici,
 da se Jovo na smrt razboljeo.
 Pak odanle okrenu hintove,
 ode pravo mjestu Berkasovu, 30
 te kazuje majci Angjeliji,
 da se Jovo na vojsku oprema,
 preko mora za devet godina,
 pak je zove, da ga blagosovi.
 Veli njemu majka Angjelija : 35
 Milutine, naša vjerna slugo!
 pričekaj me tri bijela dana,
 dok um'jesim bijele kolače
 i dok spremim tanane košulje,
 da ponesem na dar mome Jovu. 40
 Al govori sluga Milutine :
 oj boga mi, gospo Angjelija!
 Jovo tebe čekati ne može,
 jer je njemu hitna knjiga došla ;
 već ponesi u brašnu kolače, 45
 a košulje u bijelu platnu.
 Od ina se majci ne mogaše,
 veće spremi u brašnu kolače,
 a košulje u bijelu platnu,
 pake sjede u lake hintove, 50
 otidoše preko Sr'jema ravna.
 Kad su bili blizu Kupinova,
 oko dvora sluge gologlave,
 a pušteni konji po livadi
 bez sedala i bez pokrovaca, 55
 nit' se čuju bubnji ni svirale,
 nit' se viju alaji barjaci.
 Tad' govori majka Angjelija :
 Milutine, naša vjerna slugo!
 kad se Jovo na vojsku oprema, 60
 što mu sluge idu gologlave ?
 što s' pušteni konji po livadi

bez sedala i bez pokrovaca? što ne biju bubnji i svirale? što s' ne viju alaji barjaci?	65
Veli njojzi sluga Milutine: Draga gospo, majko Angjelija! valja da je gospodar na ručku, pa u zdravlje pije rujno vino i za srećna puta boga moli,	70
za to su mu sluge gologlave; što su vrani konji po livadi bez sedala i bez pokrovaca, pušteni su da se ponapasu, spremaju se dalek' putovati;	75
bubnji bili, pak su i prestali; vijali se alaji barjaci, dunu vjetar od Fruške planine, pa barjake zemlji položiše.	80
Kad su bili pred bijele dvore, tu se majka jadu dosjetila; kad uljeze u bijele dvore, al' se Jovo sa dušicom bori, više njega Maksime vladika,	85
čati bratu samrtnu molitvu. Kad to vigje majka Angjelija, zakukala kano kukavica: Jao Jovo, moje rane grdne! što će, Jovo, Srijem zemlja ravna?	90
što će, Jovo, tvoji b'jeli dvori? što će, Jovo, tvoji vrani konji, vrani konji i sivi sokoli? što će, Jovo, tvoje pusto blago? što će, Jovo, tvoja vjerna ljuba,	95
što će, Jovo, tvoja stara majka? Tad' se Jovo iz mrtvih povrati, pa mrtvačkim progovara glasom: Srijem zemlja steć' će gospodara il' boljega, ili će gorega;	100
moji konji i sivi sokoli i bijeli ukraj Save dvori mome bratu Zmajognjenom Vuku;	

moje blago mojoj staroj majci,
 nek se rani i oda zla brani; 105
 moja ljuba, al' je roda tugja,
 ona me je često opadala
 mome bratu Maksimu vladici:
 Despot Jovan hodi po Srijemu,
 te on ljubi mlade i gjevojke;
 al' ni njojzi žao ne učin'te: 110
 podajte joj tri tovara blaga,
 nek se rani, dok je sreća nagje.
 To izusti Despotović Jovo,
 to izusti, a dušicu pusti.

Što se u ovoj pjesmi despotović gradi suverenim gospodarom ravnoga Srijema, to je historijski anahronizam. Iz rasprave dra. Račkoga „Odnosaj srbskih despota i doseljenika naprama kruni i kraljevini hrvatskoj i Ugarskoj. Književnik II. 476—488“ znamo pouzdano, da su despoti srpski, nastanivši se u naših zemljah, zadržali svoj tituo, ali inače imali su prerogativa, koja i svak drugi hrvatski magnat. Na shvaćanje kriva odnošaja kakovo je u našoj pjesmi, očito da je uplivalo tek najnovije vrijeme, u koje se s neke strane hrvatsko pravo na hrvatske zemlje uzelo prezirati, da nije nego mrtvo slovo, prašna diploma.

Već je i gosp. Vajunov u Sedmici 1857. dobro zapazio historijsku konfuziju naše pjesme, koja kaže, da je despotović Jovan poklonio gradove svome bratu Zmaju Ognjenomu Vuku: Zmaj Vuk umrije 1485., a njegov brat (tačnije prvobratučed: Zmaj bijaše sin Grgurov, Jovan sin Grgurova brata Stefana) Jovan osam godina kašnje: 1503.

Što u pjesmi despot Jovan za svoju ženu (Jelenu Jakšićevu) kaže, da je „tugja roda“, taj neugodni ‚odium religionis‘ pokazuje, da pjevač bijaše Hrvat istočne vjere; doista da življaše dugo poslije postanja pjesme.

Ova je pjesma vrlo mladi ‚pendant‘ k onoj drugoj, koju nagjoh u rukopisu Gundulićeva Osmana, i koja glasi evo kako:

Što mi graka postoja u gradu Kupjenomu,
Kupjenomu gradu?
 Ali mi se djetič ženi, ali mlado čedo krsti?
 Ah, ni mi se djetič ženi, niti mlado čedo krsti,
za boga da vam sad,

- Ovo te je Ognjen despot sluga verni pozdravio,
ovake ti je naruke, kralju slavni, naručio,
kralju Matijašu:
- Vazda ti su na mene, sv'jetli kralju, govorili,
da ti sam se rodio od koljena nevjernoga,
moj čestiti kralju,
- i da ti ću nevjeru na Krajini učiniti; 60
ovo ti sam tužan despot sad nevjeru učinio,
Matijašu kralju,
er sam poš'o služiti ja boljega gospodara,
poboljega gospodara, boga moga velikoga,
dragi gospodaru!
- Paka uzmi, Jakšiću, sve ostale konje moje,
konje moje odvedi u klisuru kamenitu, 65
Jakšiću nebore,
gdi se nigda ne nahodi ni trave ni bistre vode:
neka i konji poznadu, da ne imaju gospodara,
moj brate Jakšiću.
- Pak odvedi Barbaru tija u donju Hrvasku,
gdi to nikad, moj Mitre, kleti Turci ne dohode,
vjera ih ubila,
- da mi nebi sramote nakon mene učinili. 70

Ko danas još boluje od nezdrave misli, da hrvatska pjesma ne može pjevati srpska lica i srpske dogagjaje, eto mu u ovoj pjesmi lijeka. Ova pjesma ako i pjeva smrt srpskoga despota, sva je skroz na skroz hrvatska. Despot ovdje nije suvereni gospodaravnoga Srijema, nego ima svoga gospodara: ugrsko-hrvatskoga kralja Matijaša. Pjevač naše pjesme mogaše biti Srbin, i to od ljudi, koji su poslije g. 1459. sa srpskimi despoti iz Srbije prebjegli u Hrvatsku. Na to bi moglo slutiti što se u pjesmi pjeva, da despot jedan dio svoje riznice poklanja kalugjerom svete gore. Ali taj Srbin, prešavši iz srpske zemlje u hrvatski Srijem, i postavši tu državljaninom hrvatskim, izgubio je tijekom one jednu jeditu biljegu, s koje prije kao državljanin srpski bijaše različit od Hrvata, i zamijenio ju biljekom, s koje sada kao državljanin hrvatski postaje različit od Srba. On je i u hrvatskoj zemlji sačuvao uspomenu svete gore, baštinjenu u srpskih zemljah od svojih djedova, ali našavši se u Hrvatskoj međ narodom, koji govoraše jezikom kao i on, življaše životom kojim i on, priznavaše se djelomice istočnoj

vjeri kojoj i on: osjećao se od sada Hrvatom, kao da nigda nije ni bio drugo. Pjevač naš kaže, da je despot svoju ženu odpravio u donju Hrvatsku. Ovo su zlatne riječi za razumijevanje starih hrvatskih povjesnih spomenika. Latinski spomenici govore uvijek samo o gornjoj i donjoj Slavoniji, pa otuda su neki izvodili, da u toj zemlji pravo i nijesu bili Hrvati, nego bog ti ga znao što, a Hrvati da su bili samo tamo megju Kupom, Vrbasom i Neretvom. Naša pjesma nedvojbeno nas uči, da su samo literati latinski pisali „Slavonia superior, inferior“, sam narod govorio je: „gornja i donja Hrvatska“. A u koliko su oni literati govorili hrvatski, za cijelo da su u tom govoru i oni znali samo za hrvatsko ime. I stari hrvatski pisci po Dalmaciji i po otocih, kada pisahu latinski ili italijanski naš su jezik postojano zvali ilirskim, ili dalmatinskim, nikada hrvatskim, ali pišući hrvatski obično se služahu samo tijekom imenom, tako Splječanin Marulić; Hvaranin H. Lucić; Dubrovčani Nalješković, Zlatarić; Korčulanin Vidali; Zadranin Baraković; Njnanin Zoranić itd.

Rukopis Osmana, u kojem se naša pjesma čuva, pisao je Nikola Ohmučević. O njem vidi što piše Apendini Notizie II. 199. Pisac je rukopis sobom vodio i u Biskaju i u Beč. Pjesme o smrti Zmajevoj i kralju Vladislavu pisane su drugačijim pismom, nego li je Osman; valja da ih je ko kašnje, poslije Ohmučevićeve smrti dodao. Biće da je pisar pjesmu slušao negdje kod Dubrovnika. Ali postala je pjesma za cijelo u kraju, gdje se smrt Zmajeva dogodila, jer kako bi inače pjevač onako tačno poznao sva historijska lica, koja se tu vrlo dobro skupa pominju. Zmajeva žena bijaše kći Šiška Frankopana i zvaše se doista Barbara; po smrti Zmajevoj uda se Ivanu Berislaviću, koji bijaše despotom 1505. do 1520. Jakšić se mogaše doista desiti na Zmajevoj samrti, jer si oni bijahu u rodu: Jelena Jakšićeva bijaše žena Zmajeva prvobratučeda despota Jovana. Naša pjesma dakako da za ženu Zmajevu, Barbaru Frankopanovu, člana najdičnije porodice hrvatske, ne kaže da je „roda tugja“!

Da je naša pjesma narodna, o tome ne može ni časa biti sumnje. Ona je u cijelosti i u pojedinostih toliko jednaka onoj mlagjoj hrvatskoj pjesmi što je kod Vuka, da nema druge, nego su obje dvije postale u samom narodu. Nema se čemu čuditi te je Vukova pjesma Zmaja zamijenila s Jovanom, jer ovi bijahu bratučedi. Za cijelo te je narod obojicu u pjesmah slavio. Od takih različitih pjesama postala je Vukova. To se je moralo dogoditi dugo poslije

smrti Jovanove, koja se dogodi 1503. Smrt despotâ bijaše u onih krajevih, gdje te pjesme postaše, dogagjaj vele znamenit, i samo pozni pjevač mogaše ne znati, da je Zmaj umro prije Jovana.

I smrt Zmajeva spjevana je u stihovih od 15 i 16 slogova; prvih ima 48, drugih 22. Shema

‘ — , ‘ — , ‘ — — || ‘ — , ‘ — , ‘ — , ‘ —

imaju ovi stihovi: 1. „u gradu‘ valja da: u tom gradu‘. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 19. 20. 22. 24. 27. 28. 29. „priuvratit‘ rukopis ‚priuvratiti‘. 30. 31. 32. 34. 55. 37. 39. 41. 42. 43. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 58. 59. 60. 62. 64. 65. 68. 69. 70.

Shema:

‘ — , ‘ — , ‘ — , ‘ — || ‘ — , ‘ — , ‘ — , ‘ —

imaju ovi stihovi: 2. 3. 14. 15. 16. 16. 17. 18. 21. 23. 25. 26. 33. 36. 38. 40. 44. 56. 57. 61. 63. 67. 67. čitaj: dá nè imájù.

Mislím da se iz pjesama o kralju Vladislavu te o smrti Zmajevoj opet mogla razabrati velika pomoć, koju u tih starijih hrvatskih pjesmah nalazimo, tražeći ispraviti poremećeni historijski smisao u mlagjih hrvatskih pjesmah, koje nam Vuk zabilježi. U svojoj knjžici „narodne pjesme o boju na Kosovu“ istavio sam još jednu lijepu stranu, kojom se one starije pjesme odlikuju pred mlagjimi.

Znamo koliko je Göthe cijenio naše lirske hrvatske narodne pjesme, ali epske sa svim je osugjivao. „Die ältesten zeichnen sich, bei schon bedeutender Cultur, durch abergläubische barbarische Gesinnungen aus; es finden sich Menschenopfer, und zwar von der widerwärtigsten Art. Eine junge Frau wird eingemauert, damit die Feste Scutari erbaut werden könne, welches um so roher erscheint, als wir im Orient nur geweihte Bilder gleich Talismanen an geheimgehaltenen Orten in den Grund der Burgen eingelegt finden, um die Unüberwindlichkeit solcher Schutz- und Trutzgebäude zu sichern. Von kriegerischen Abenteuern sei nun billig vorerst die Rede. Ihr grösster Held Marko kann als ein rohes Gegenbild zu dem griechischen Hercules, dem persischen Rustan auftreten, aber freilich in scythisch höchst barbarischer Weise“. WW. Stuttgart 1865. V. 725.

Dakle veliki Nijemac istavio je „zidanje Skadra“ (Vuk. II. str. 115) kao najeklatantniji primjer barbarstva i grubosti hrvatskih

narodnih pjesama! Zar se pjesnik „Ifigenije“ nije opomenuo sa svim analoge priče grčke? Albanci i Hrvati pričahu, da se ne može podići tvrd grad, ako se u nj neuzigje žensko; Grci pričahu, da se ne može krenuti vojska, ako vogja njen ne žrtvuje svoju kćer! Dakako da je grčka priča vrlo lijepo izumila motive, za što božica traži onoliko žrtvu, a i svršetak priče smiruje uzbuđala čuvstva čitatelja ili slušatelja, nu i u pripovijedanju našem „Zidanje Skadra“ mnogo je divne krasote, dakako poglavito u samom jeziku, kojega Nijemac nije razumio, i ta će pjesma uza sav užas svoga sujeta ipak ostati biser u nizu prstonarodne poezije. Göthe je doista pre naglo govorio, kada je onako osjekom osudio hrvatsku narodnu epiku, kaka je kod Vuka. Djelomice dakako da je Göthe izrekao pravu istinu. Riječi kojimi stari Jug odvrća zeta Strahinjnu, da ne ide od Vlaha Alije otimati svoje žene, izjev su vrlo tvrda srca, a žena Strahinjina ponese se u pjesmi bestidnije i od samoga psa Karamana. (Vuk II. 43 stih. 241—261; 685—808). Nu i ovo su tek male ljage u pjesmi, koja je u ostalom izgled epske krasote. Ali vrlo su žalosne one hrvatske narodne pjesme, koje vru grubošću, kako žena prevjeri bračnom vjerom, muči djecu svoga prvoga muža, a ovaj dogje, namaže „kuju lojem i katranom,“ pa je zapali, neka mu svijetli pri večeri!! Ne možemo premučati istinu, da je divljač turska u najmlagjoj hrvatskoj narodnoj epici našla užasan odziv; ko čita kako Marko, Miloš i Relja, tri najdičnija epska junaka, prose sestru Leke Kapetana, pa sluša riječi, koje ta djevojka govori proscem, i čuje šta Marko od djevojke učini, ne hotice će se sjetiti najnovijih bezdjela bašibozuka, kako ih opisivahu novine na užas svega civilizovana svijeta. (Vuk II. 223).

Ovakovih crnih ljaga nema u starijih hrvatskih narodnih pjesmah. Koliko god ima paralelnih starih i novih narodnih pjesama, svak put je starija i uljudnija. Kod Miklošića u pjesmi 5 Bušić Stjepan šalje svoju ljubii, da vidi je li je vrijeme putovati i šalje je, da probudi slugu, ali u toj pjesmi žena ima srca da svomu mužu kaže šta joj se snilo, pa da ga odvrća neka ne ide u boj; u Vukovoj II. 46. Musićeva žena ne samo da se onako prije svoga muža digla i ostavila sobu, nego sirota nema srca, da svome mužu kaže što je straši, te da ga ljubezno odvrća neka ne ide u boj, veće tu ti uboga, kao da je služavče, nagovara slugu, da ne bi budio „njena gospodara“. U Vukovoj II. 52. osjekne se Sulejman „kopilane, Jurišiću Janko“ (stih 17) „bre kurviću, Jurišiću Janko“ (stih 33. 59.) i Jurišić odgovara (stih 72.) „kurva nisam da me rastržete“ (ovakove riječi ‚kurva‘ ‚kurvić‘ ‚kuja‘ ‚kopile‘ žali bože postaje u novoj hrvatskoj narodnoj epici stereotipne); u paralelnoj starijoj hrvatskoj pjesmi o ropstvu Svilojeviću nema ni truna take grubosti. Ko nepristrano poredi paralelne pjesme o smrti despotâ, vrlo će lako i sam u starijoj pjesmi razabrati veću uljudnost.

Estetička ocjena Gundulićeva Osmana.

Čitao u sjednici filozofičko-juriđičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti dne 13. siečnja 1877.

PRAVI ČLAN DR. FRANJO MARKOVIĆ.

(Nastavak.)

XII spjev. Razprava g. Pavića tvrdi (Rad XXXII, str. 147), da Gundulić nije ništa spjevao od ovoga XII spjeva, već da sav taj spjev pripada onomu hipotetičnomu pjesniku krparu Osmanide. Razloge toj tvrdnji navodi razprava na str. 126, 3 (sравни još str. 144, 4) ovako: „Ne bih prigovarao pjesniku, što je od Krunoslave učinio junaka, koji s isto takim turskim junakom Sokolicom u hoćimskoj bitei mejdan dieli; nu da ta Krunoslava dolazi kao magjarić preobučena u Carigrad, da svoga vjerenika mitom izbavi, to mi se čini odveć romantično . . . . Čini mi se, da je zamršena kompozicija čina, kakova ovim hiperromantičnim umetkom postaje, posvema protivna karakteru Gundulićeva pjesnikovanja. Gundulićeve preostale *drame* . . . posvema su protivne takovu načinu kompozicije čina itd.“ Preslabi su ti razlozi, da bi se njimi moglo utvrditi poricanje spjeva XII Gunduliću. Nekaže se i nevidi se razlog, zašto nije odviše romantično, što Krunoslava i Sokolica preobučene kao junaci mejdan diele pod Hoćimom pred svom turskom i poljskom vojskom, a zašto jest odviše romantično, što Krunoslava preobučena kao Ugričić dolazi u Carigrad mitom izbavljati svoga Korevskoga. Umjetnomu epskomu pjesničtvu, kojim se je odgojio Gundulić, jest ovakova sгода pravi locus communis; takova sгода nije ni narodnomu pjesničtvu posve nepoznana, a i historična priča n. pr. o tamničaru Krstu Frankopanu zna nješto dosta slična. Pjesnik je tu sgodu već u spjevu VI strofah 42—64 obilno motivirao, a dosljedno tomu razložito u ovom XII spjevu dalje proveo. Ovaj prigovor „hiperromantike“ nije dakle nipošto objektivan. A

da bi zamršena kompozicija, kakova tobože tom hyperromantičnom sgodom nastaje, bila posvema protivna karakteru Gundulićeva pjesnikovanja, to se nipošto nedokazuje tvrdnjom, da su Gundulićeve preostale *drame* posvema tudje takovu načinu kompozicije čina. Ako je u talijanskih epih, za kojima se je povadjao Gundulić, zamršena kompozicija; puna romantike; a ako je naprotiv u talijanskih dramah, za kojima se je povadjao Gundulić, jednostavna kompozicija strukture nalik na staroklasičnu: onda ona tvrdnja nema nikakova logična znamenja. O tom će biti rieč na drugom mjestu; ovdje se radi o tom, da se analizom XII spjeva pokaže njegov valjan i dosljedan savez s predjašnjimi spjevi, takov savez, da bi trebalo za razložitost tvrdnje, izrečene u razpravi g. Pavića, posve drugačijih i obilnijih dokaza, nego što se u onoj razpravi nalaze.

— Kitice 1—9 ovoga XII spjeva nadovezuju glede poklisara Alipaše na predjašnji spjev, i grade valjan prelaz na sgođe Krunoslavine. Dosljedno prama prijašnjim spjevom, gdje se se višeput dugo zastajanje Alipašino i s toga nestrpljivost Osmanova iztiče, naznačuje pjesnik pospješni povratak pašin u Carigrad, pak radost „svega kolikoga puka“ (strof. 6) na glas, da je mir uglavljen s Poljskom te se nije više bojati polazka „na boj poljački“. Pošto se ovdje ovako kaže, nemože se razložito prigovarati potlanjim spjevom (od XVI do XX), što se u njih medju motivi bune na cara Osmana nenavodi taj uglavljeni za Turke „sramotni“ mir — kako je jednoč prigovorio g. Pavić; osim toga u svoj pjesni, a baš i u spjevih I te XVI do XX, kore se tadanji Turci s neratobornosti. Nepostoji dakle u pjesni nikakva protuslovnost u ovoj okolnosti. Nije znak krparije, nego primjer palilogije, u našoj a najpače u inih epskih pjesnih dosta česte, što se ovdje kiticom 2 ponavlja uz malu shodnu promjenu kitica 7 III, a kiticom 3 doslovce kitica 8 III. Sadržaj prvih osam strofa ovoga spjeva, najpače spomen o radosti svega puka carigradskoga na glas o miru s Poljskom, završuje nit u pjesni izvijenu o tom miru i o Poljskoj u obće, u koliko se to tiče glavnoga čina pjesni. Kako sam već spomenuo kod XI spjeva, i Kizlaraga i Alipaša svoje su posle obavili, a i Sokolica je svršila svoju amazonsku ulogu u Poljskoj; Alipaša evo je već stigao u Carigrad, Sokolica se žuri na putu amo (X, 1), tako i Kizlaraga (VII, 184), Krunoslava je već ovdje: sve se razne niti početkom spjeva XII spajaju u Carigradu. U napredak će se čin samo u Carigradu sbivati. Po naravi osnove pjesnikove nema potrebe, da bi se pjesan poslie (u realnom činu, izvan XIII—XV)

obilnije povraćala — kako se je negdje zahtievalo — na što izvan Carigrada, n. pr. na Poljake. Trebat će još samo prikazati rezultat dosadanjega razvoja: prihvat mira od cara, i carev izbor ženâ izmedj dovedenih krasotica, pak će biti pri svom vršku glavni čin, akcija Osmanova i što je s njom u najužem savezu. Od triju zapreka njegovu nakanjenomu izočnomu putu dvie su poodklonjene (Alipašom i Kizlaragom), a treća, koje Osman uprkos savjetu Dilaverovu nije htio odkloniti, naime zasjedna protivština Mustafine stranke, pojavit će se ubitačna caru na prvom početku izvadjanja njegova glavnoga cilja. Stroфом 9. i 10. sgodno prelazi pjesnik na glavnu svoju romantičnu osobu Krunoslavu; usred obćega veselja u Carigradu samo ona tuži, jer nečuje, da bi mir s Poljskom slobodu Korevskomu donosio. Tako se ovdje glade Krunoslave i njezina vjerenika Korevskoga nadovezuje dosljedno na VI 62—69, dočim je u spjevih izmedju VI i XII po koji put kod prilike spomenuta ona ili pak on, čim se podržaje u pjesni nit njihovih sgoda (n. pr. X, 44; XI, 94—97). Tjeskobna situacija njezina dobro je oertana strofami 11—15; tu se takodjer (strof. 14 „u svojoj smeći za život malo haje“), kako i poslie u strof. 125 („nema misli, kû strah dava, nie zapreke, kâ ju uzteže“) motivira smjelo postupanje Krunoslavino. Strofe 15—22, ponavljajúc u glavnom, što je o Krunoslavi u VI 62—69 rečeno, kažu, kako je ona, odkako preobučena Ugričićem boravi u Carigradu, uzalud silu blaga već potrošila šaljuć mita i dare za izkup Korevskoga, ali nije mogla predočiti „nemilosno srce i prieku ćud“ Rizvanpaše, koji pače sve to jače daje stražit svoga tamničara; (strof. 20 i 21 dobro se slažu sa spjevi II i V, gdje je tu što govora o tamničaru Korevskom). Ovako prelazi pjesan na rieč o Rizvanpašinoj kćeri i sinovici, i počima prikazivat dramatičan zaplet ovih dviju Turkinjica s Krunoslavom i Korevskim. Ovaj zaplet romantičnoga čina, koji se tiče Krunoslave i Korevskoga, i koji je nitju rata i mira poljskoga svezan s glavnim činom Osmanovih osnovâ i neuspjehâ, jest upravo sadržaj XII spjeva, počimljuć kiticom 22 i sižuć do kraja spjeva, gdje taj zaplet dospieva na svoj vršak i ujedno na svoj „tragički momenat“. Sudjelovanje raznih taj zaplet sastavljajućih osoba pjesnik je psihologički motivirao i proveo napredak zapletnoga čina u jasno razporedjenih glavnih odsjecih (koji se mogu najpriličnije ovako ustanoviti: strof. 22—62, 62—94, 94—125, 125—145, strof. 146 stoji sama, ona je vršak zapleta). Strofe 22—27 jesu karakteristika Ljubice kćeri i Kalinke sinovice Rizvanpašine a po-

uzdane drûge Ljubičine; duševni im odnošaj pjesnik je tako naznačio, da je tim motiviran uticaj Kalinke na sudbinu Ljubice, Krunoslave i Korevskoga. Strofe 27—32 karakterišu pak haremskoga stražnika onih dviju djevojaka Bećirhaduma tako, da je tim opet njegovo sudjelovanje u zapletu, njegovo posredovanje izmedju Krunoslave i Turkinjica te Rizvanpaše psihologički obrazloženo. U same tri kitice pjesnik je živu genresliku te stare grdne namiguše hadumske izveo, živom karakteristikom u malo ali vrlo izrazitih crtâ očitujê plastičku snagu svoju. Kalinka spaziv haduma „iz nova“ nakićena bogato, udara u smieh; elemente komičnosti prilično označuje kitica 32 „liepoj mladoj neskladna se čini nepri- lika, što grdoća onolika s napravâ se scienu ljepša“, a na to nadovezuje strof. 33 — po običaju naše pjesni — obćenitu refleksiju, gnomu. Kalinka, pohlepna za dragocjenim nakitom kako i hadum, (tom psihičnom srodnostju obrazloženo je posredovanje haduma izmedju Krunoslave i Kalinke) laskavo pita haduma, tko li mu je dao taj nakit (strof. 34, 35), a crnac „on čas Krunoslavu u Ugri- čića slici ukazâ, veleć: oni mladac, ki od strane poklisara cesar- skoga (t. j. austrijskoga) često doniê dare izbrane ovdje u paše dunda tvoga“ (36, 37; ovo o savezu Krunoslave s cesarskim po- klisarom odgovara strofi 67, VI). Na to Kalinka zaželi, da besjedi s tobožnjim Ugričičem Krunoslavom (38), te „misli, ište i nahodi način, da joj to se sbude“ (39). Ovako se je pjesnik obćenitom naznakom riešio dužnosti detalirati vjerovatnost i mjesto sastanka Turkinje Kalinke s tobožnjim mladcem kaurskim a na oči i po- moćju samoga Bećirhaduma. Njegova i njezina pohlepnost za bla- gom i dragocjenim nakitom, pak Krunoslavina skrajna neustrašnost — što je sve pjesnik već prije iztaknuo — odklanja s puta mogući nekritički prigovor, kako li je mogao pjesnik prikazati takovo tur- skim običajem protivno i pogibeljno postupanje haduma i Kalinke. Do sada je Kalinka svedj hlepila steći u dar zlata, a sad „s po- gleda draga“ (Ugričičeva) gine (40); na to nadovezuje pjesnik, po svom načinu, umetak reflexijni (strof. 41—44) o Amoru, koji da se pravo prikazuje sa zlatnim lukom i strielami zlatnimi, pak za- vršuje, vraćajê se na individualni slučaj Kalinkin, „tiem nije čudo, ako kroz svoj pogled mili zlato i ljubav sad ujedno Kalinku su predobili“ (45). Evo tako je očitô navlaš motivirao pjesnik pona- šanje Kalinke naprama Ugričiču Krunoslavi, njezine čudne uprose, a bit će pjesnik i tu certu navlaš iztaknuo, da se Turkinja, naivno putena, kao nameće svojom ljubavju Ugričiču. Kalinka je opreka

Sunčanici; ljubav Turkinje Ljubice za tamničara Korevskoga ima dosta analogija u narodnoj pjesmi; pohlepa turska za zlatom iztiče se češće u pjesni (tako osobito u VI 61, gdje Krunoslavi kaže alegorija ljubavi „znaš da turska čud za zlatom po naravi hlepi i gine“, a i od sama Osmana u I). Od strofe 46 dalje do 94 prikazuje se sastanak Kalinke s Ugričićem na oči haduma. Strof. 46—54 liepo crtaju ljubavni nemir Kalinkin psihologičnom istinitošću i retoričkom formom (stereotipne su u Gundulića metafore ovakove kako u strof. 47 „zlatu od kosi, biser bieli sred ustih i t. d.“), i naznačuju, zašto Krunoslava ostavlja Turkinju u bludnji. Kalinka prosi dare, kakove je i hadum dobio, i još — na pol usta — odziv srca, pri čem se „od srama zarumeni sva i poniknu“ (55—57), na što joj Ugričić nudi dragocjena nakita, a za uzdarje prosi od nje viesti o sužnju Korevskom (58—60). Krunoslava, kao čovjek od cesarskoga poklisara, smie pitati tako, a Kalinka rado joj povieda, „zanesena“ dar i „nadajuć se i višoj sreći“ (61). Pripoviest Kalinke o Ljubici i Korevskom (strof. 62—94) sučan je dio ovoga spjeva, budući temeljem dramatično-tragičnomu zapletu, u koji dolazi Krunoslava; uz to je ta pripoviest onakov retrospektivni umetak, kakovi se često u pjesni nalaze, a slaže se sadržajem dobro s predjašnjimi spjevi glede odnošaja Rizvanpaše naprama Korevskom. Već smo čuli u II 130, da je Rizvanpaši, koji da je prije bio rob t. j. sužanj Korevskoga, dana od cara straža nad ovim, te da ga paša sve to većom pomnjom straži, kako bi stekao milost u cara; čuli smo u V 32, 33, 45—57, kako je izdajom Bogdanaca nezahvalnih zapao u tursko roblje Korevski. Isto ali donjekle potpunije pripovieda Kalinka ovdje, gdje je tomu pravo mjesto, budući da će se ovdje prikazivati zaplet koban izmedju Rizvanpaše, Ljubice, Korevskoga i Krunoslave. Kalinki, kao nećakinji Rizvanpaše i pouzdanoj družici Ljubice, shodno daje na usta pjesnik potankosti o tom, kako je njekoč Rizvan bivši akjermanski paša od Kozaka na Krajini zarobljen skupa s kćerju Ljubicom te su predani Korevskom „vojvodi nad svim vitezim“, a taj im se milostiv ukazà i vrati im sve zaplijenjeno blago i slobodu. Ali Ljubica osta Korevskom „i u slobodi robinja blagodarstvom zaplijenjena“ (kako ono Sokolica blagodarstvom Vladislava IX 167) ginuć za njim, jer — okreće Kalinka u gnomu retorički razvijenu — „nije čudo, da iz kamena oganj skače, a čudo će bit, da gori, tko je mladnjahan? ah jao braće!“ Sad Ljubica gorke boli trpeć rad stradanja svoga dragoga Korevskoga, koga „sramotni neharik“

Rizvanpaša sve to gorjim sužanjstvom muči, „razgovorom i pjesni ukradom ga razgovara“, a takovom „vjernom službom i dvorbom blagom“ toliko je omilila Ljubica Korevskomu, da su se zavjerili, pak je „veli se“ careva milost odredila, da se vjenčaju dragi i da bude Korevski slobodan. Za tu pripoviest traži Kalinka od „Ugričića“ dare i ljubav, ali u to Bećirhadum Kalinku „prešno uhvati i odvede“; tako nam strofom 94 pjesnik odmiče iz vida Kalinku, pošto je svršila svoju zadaću: bacila u dušu Krunoslave klicu tragična zapleta. Romantiku Ljubičine ljubavi za Korevskoga pjesnik je motivirao prošastim poznanstvom i čutju zahvalnosti, a mogao je i naći u narodnom pjesničtvu dosta takovih situacija, gdje Turkinja djevojka razgovara tamničara kršćanina, sužnja svomu ocu. Koliko li su istinite riječi Kalinkine o ugovorenoj vjeri među Ljubicom i Korevskim, to bi nam pjesnik istom njezdje u manjkajućem XIV ili XV spjevu dao razabrati; nego Krunoslava samo za čas posumnja, da bi se njezin vjerenik bio mogao odmetnuti od krsta i od nje. U svem je dakle pripoviest Kalinkina to sadržajem to oblikom u valjanu i dosljednu savezu s predjašnjimi spjevi. A tko bi sumnjiv prigovorio, da je nevjerovatno, kako Krunoslava ništa dosad nije znala o nekochnjem poznanstvu Korevskoga s Ljubicom, taj bi se morda predomislilo, videći, da ovdje strof. 76 i 77 kažu, da je zarob i oslobođenje Rizvanpaše s Ljubicom bilo prije početka bogdanskoga boja, a po V 30—32 zavjeri se Krunoslava s Korevskim za početka toga boja, te Krunoslava „vjerenica“ (tako se svigdje jednako zove na mnogih mjestih u spjevih II, V, VI, XI, XII) nemora znati za ono, a i nema što znati — međjutim čudno je i zadievati se o takove sitnice, ali je takove i još slabije ruke prigovora Osmanidi tobože kritičkih na javu izašlo. — Od kitice 95 do konca prikazuju se posljedice Kalinkine pripoviesti za Krunoslavu. Strofe 95—102 vješto i krepko crtaju strašno duševno stanje Krunoslave na glas o nevjernom vjereniku; njezin niemi afekt prikazan je naravitošću i krepkoćom pjesnikova psihologičnoga crtanja, a ovomu je opisu pendant u opisu boli Begumine u XIX 147—161. Sliedi od strof. 102—125 monolog Krunoslavine, dramatički pokretan, vješto premda odviše retorički ukrašen, jasno u četiri česti razporedan, koje posve naravitim sliedom prikazuju naravitu sljedovnu mienu oprečnih čuvstva primjerenih Krunoslavine stanju i značaju. Prva čest naznačuje snebivanje Krunoslave od nevjere Korevskoga; kad je on nevjeran, onda je „vjera ista nevjerna, sunce crno, mjesec tavan.“ U drugoj česti kontra-

stira ona sebe s Turkinjom glede ljepote (ali pristojnim shodnim načinom), te nagadja, da je Turkinja njega občinila biljem vilovitim, kako već jesu Turkinje „vilénice“ i čaralice, mazalice (strof. 110 do 112); ovo je karakteristična crtica, kakova se nalazi često u narodnih pjesmah. Iztaknuta u drugoj česti ljubomornost privodi na želju za osvetom, koju prikazuje treća čest. Krunoslava bojnica neće plakat nego kaznit, mačem će zlicu zavodnu ubiti na krilu Korevskoga, a na njega izdajnika neka bog šalje tresove. Sgodno sad sledi četvrta čest. Na pomisli o smrti Korevskoga sva se potrese Krunoslava; ona njega i nevjernika nikad ostaviti nemože, pak vraćajući joj se ljubav živa u srce, mora joj se bar nešto i vjera u dragoga vratiti: ona nevjeruje, da bi takov „svjetao junak u nevjerstvo kletu i tamno“ (u poturstvo) mogao pasti. Ona hoće doznati istinu, i sve pute tomu upotriebiti, prem su mučni, njoj su lasni; pak završuje značajnim riječi: „ti nevjeran budi meni, ja ću tebi biti vjerna“ (strof. 124). Iz čuvstvene borbe izlazi idealno ljubeća kršćanka djevojka: Krunoslava kontrastno oddvaja od Kalinke i Ljubice, od Sokolice i od Begume; i u tom je njezina estetička vrijednost u pjesni. Dalje sledi poviedanje pjesnikovo o tom, što sad radi Krunoslava. Pjesnik izpričava njezin smjeli podhvat uvodnim riječi (strof. 125— suglasno sa strof. 14), da se ona ničesa neboji. Takova ona „sadje obhudit sedam torânj u ugarskom ruhu“ (sadje? odkud? Kako već spomenuh, pjesnik je zanemario iztaknuti mjestne potankosti), dok nenadje Rizvanpašu na njegovu domu; kaže se paši brat Korevskoga, za kojega odkup nudi blaga koliko paša hoće. Paša se snebiva od slobode mladca, nu sudi tu prigodu sebi „od velike sreće“, smišlja način „pricieh varâk“ — vješto je karakterisana pašina turačka himbenost jednom samom kiticom: „naravnoga otrov gnjiva krije Turčin dvoran silom; jedno misli, drugo odkriva, a izvršiva tretje dilom“ (strof. 134); tom izvrstnom karakteristikom biva Rizvanpaša poseban turski tip, kako su opet i Bećirhadum i Dilaver i Daut i Derviš i Kalinka i t. d. svaki osebit pravi turski tip. Hineć se milostiv obećaje paša Ugričiću za brata milost izhoditi u cara, a medjutim nudi, ako se želi razgovarati s tamničarom, da će mu tamnicu otvoriti. Sad paša uz pratnju vodi Krunoslavu u tamnicu; strof. 140—144 živo opisuju strahotni salaz u tamnicu „grob od živih kâ se zove“, kojemu je opisu njeki oprečni pendant opis tamnične jame u XIX 210—225. (tu je medju inim i retorički razširena fraza narodna „sokolova brza i jaka nebi 'e pera preletila“; tako naš pjesnik čini po koji

put, n. pr. XI, 178: „a i rieč je: gdje kopito konj turački jednom stavi, da to mjesto vjekovito neporaste veće u travi“). Kako Krunoslava, koju „poguba ni'edna nestraša“, stupi preko praga tamnice Korevskoga, za njom se zalupiše vrata, „i u sužanjstvu ostà i ona.“ (strof. 146). Tako pjesnik dramatičkim, prikazanimi značaji motiviranim iznenadom budi u nas strah i samilost za Krunoslavu, koja je vještím zapletom ovdje na vješto pointiranom koncu spjeva XII nastupila tragičku situaciju.

Ovakov sadržaj i oblik spjeva XII, dobro svezana s prijašnjimi spjevi, sam sobom iznosi na vidik slabu vrijednost onoga prigovora „hiperomantike“ i „zamršene kompozicije,“ a zaslužuje posve Ražewskovu veliku hvalu prikazi Krunoslave u ovom spjevu. Nipošto se neima s uma smetnuti, da medju ženskim značaji pjesni što različitim što kontrastnim baš Krunoslavinu značaju pripada osobito mjesto: takov značaj, kako je baš u svojoj tragičnoj žrtvi za vjerenika u XII spjevu pripravljen, nuždan je pjesni za potpunost značajnih prikaza. Po tom ovaj XII. spjev ne samo da ne nosi na sebi biljegà, s kojih ništa od njega nebi moglo biti Gunduličeva, nego dapače taj spjev estetički reć bi nužno pripada organizmu pjesni. Prema mužkomu uzornomu značaju junaka pobjednika Vladislava liepo pristaje ženski uzor: Krunoslava, plemenita tragična žrtva svoje ljubavi. Uz takova preimućva spjeva XII nemogu odlučno smetati malenkosti, kakova je spomenuta nejasnoća u naznaci mjesta (morda mi se samo čini, da tu postoji nejasnoća). Takova sitna nejasnoća bila bi morda i još glede strofa 127—133, koje čini se da protuslove njekim predjašnjim strofam. Tu Krunoslava, dolazeć pred Rizvanpašu, veli mu: „ja sam brat Korevskoga junaka, rad njegove slobode iz doma se amo uputih, hoću ga izkupiti“. Paša se toj odluci, toj slobodi čudi. Sve to glasi tako, kao da paša dosad ništa nije znao za to nastojanje Krunoslavino, a nit vidio Krunoslave „Ugričića“. Ali u strofi 36 bio je rekao Bećirhadum, pokazujuć Kalinki Krunoslavu Ugričića: ovo je oni mladac, ki od strane poklisara cesarskoga često doniè dare ovdje u paše dunda tvoga“. Ali nepostoji logična nužda nalaziti ovdje protuslovje, nejasnoću. Nije morala Krunoslava glavom dosad dohoditi pred pašu; moglo je biti blagohlepnih posrednika poput Bećirhaduma, kojih u Turskoj prositelj nesmie mimoići; a ako je i bila ona već dosad glavom pred pašom, ona je — baš po riečih hadumovih — dosad od strane cesarskoga poklisara paši donosila dare, tajeć sebe i svoju pravu namjeru. Istom sad u strofah 127—133 prvi put se očituje, tko je

i zašto dare nosi; a to je postupanje, koje je posve primjereno običaju turskih blagohlepnih mogućnika. Dakle nema ni pravo razloga nahoditi ovdje nejasnoću i protuslovje. Nebih ni poveo rieči o takovoj sitnici, da nisu mnoga „protuslovja“ pronašasta razpravom g. Pavića baš ovakove ruke, a on obećaje poslie obrane g. Zora još nova jača argumenta za nesavez spjeva I te XVI do XX sa spjevi II do XIII. — Razmjerjem govornoga i pripoviednoga prikazivanja nije ovaj spjev oddvojio od ostalih; svakoga je pojednako, a pjesnikovih reflexijâ nekolicke kitice.

Pošto postoji priepor, da li ono pjevanje, koje u zagrebačkom ilirskom izdanju sledi kao XIII, stoji tu na svom pravom mjestu, ili pako bi se imalo namjestiti kao XV, to budi već ovdje spomenuta dvoja okolnost, mimoilazeć sada ostale, u prilog poredanju zagrebačkoga izdanja. Opis pakla, kojim počima XIII spjev, analogno se odaziva opisu tamnice na koncu XII spjeva; Krunoslava je sašla u svoj i Korevskov pakao; dakle, pošto je na koncu XII i na početku XIII spjeva slična, bar nekako analogna prikaza u fizičnom i moralnom pogledu, to dobro sledi ovakov XIII spjev za ovakovim XII. Većinom bud analogija bud kontrast veže dvie sledovne česti, kad njih druga tvori digressiju u prikazivanju čina. A baš i to, što XIII spjev po zagrebačkom izdanju čini naprama XII digressiju, govori u prilog takovu poredanju. Po primjeru romanske epske tehnike, ponajpače Ariostove, lahko je mogao pjesnik baš navlaš od onakova konca XII spjeva prieći na ovakov XIII spjev: ostaviti tamo dramatično-tragičan čvor čvrsto spleten, nenastavljaјуć ga riešiti već zastranjuјуć na drugi predmet, da što duže podrži i pojači napetost sućutna zanimanjâ čitaočeva — kojom se je doskočicom, kako je znano, Ariosto i previše služio, a služi se njom ako i rjedje malne svaka romantična kompozicija.

XIII spjev pripada takodjer sav, po mnienju g. Pavića (str. 147) pjesniku krparu Osmanide, te baš ništa od njega nije spjevao Gundulić. Kako je slabo osnovano shvaćanje ovoga spjeva i s gramatične i s estetičke kompoziciјne strane u razpravi g. Pavića str. 135—139, to ću pokazati na koncu analize, gdje će biti potanje govora o manjkajućih pak nadomještenih spjevih XIV i XV te o savezu spjeva XIII s njima. Ovdje budi poglavito govor o savezu spjeva XIII s predjašnjimi i o sadržaju njegovu, da li je takov, da bi se mogao sav odreći Gunduliću; ja mislim, da sadržaj nepodaje tomu nikakova povoda. — Osamdesetak kitica ovoga spjeva jest često prevod kadšto prieradba Tassovih devetnaest kitica IV

spjeva Oslob. Jerus. Osebine Gundulićeva prevadjanja i preradjanja jesu glavne ove. On razširuje Tassa. On se uklanja mitološkim staroklasičnim imenom i zamjenjuje jih opisi: (harpijâ, centaŕâ, geryonâ i t. d.), čim biva čitaoem svojim jasniji, ali ujedno je već samim tim obširniji od Tassa. On je prilagodio situaciji svojih osoba Tassovu prikazu pakla. Velika je razlika izmedju Tassa i Gundulića, gdje komu stoji akcija pakla i koje su njoj posljedice u jednoj pak u drugoj epopeji. Dočim kod Tassa pakao ulazi u čin već u spjevu IV, dugo prije vrška pjesni, malne već u samoj ekspoziciji njenoj, to se kod Gundulića pojavlja pakao tek na vršku pjesni u XIII spjevu. U Tassu je sudjelovanje paklenih moći u celom tečaju pjesni obilno prikazivano i izticano, a u Gunduliću jedva mu ima gdje izrično spomena u spjevih I—XII pak XVI do XX; u potonjih se spjevih iztiču baš onakove osobe kano protivnici buntovni Osmana, za koje se u XIII spjevu veli, da ih pakleni dusi idu nabunjivat, ali ni kod akcije tih osoba neveli se izrikom, da ih vodi pakleni duh. Što Gundulić tako u zadak potiskuje sudjelovanje pakla, a Tasso ga obilno i jasno prikazuje, to je dosljedno obćemu različitomu značaju jedne pak drugé pjesni glede mitskoga elementa. Kod Tassa se naime u svoj pjesni u obće mitski i nadnaravni element silno iztiče u akciji; Tasso je tu posve vjeran tehnicu Virgillijevoj; u Osmanidi je pako taj element malne posve izostavljen: čarobnica Mustafina mati, i to samo u Dilaverovoj oznaci II spjeva, ali ne u činu, i pakao u XIII spjevu — to je sve, dočim je kod Tassa Olymp Virgilijev i Homcrov zamienjen bogom, svetcem, andjelom, a još je tu obilno pola staro- pola sredo-vječni niži mitski sviet čarobnikâ, začaranih gajeva, vješticâ i t. d. Zato nebi bilo prema duhu čitave Osmanide, koja je u obće znatno historično-realističnija od Oslobodjenoga Jerusalima, nerabeći mitskoga mehanizma ni u spjevih I—XII a rabeći i romantičke motive manje od Tassova epa, nebi bilo velim prema duhu čitave Osmanide, kad bi bio pjesnik u njoj više prikazao uticaj pakla, nego što je to učinio spjevom XIII, te kad bi bio u potlanjih spjevih XVI do XX išao opisivat ili izrično spominjat sudjelovanje pakla. U XIII spjevu pjesnik je monologom glavara i epskom prikazom silâ pakla izveo tako živu sliku, da samo pod utiskom njezinim fantazija čitaočeva vjerovno prihvaća i slededeći za tim kratki te jednostavni epski referat o početku uticanja paklenikâ na turski sviet. Veoma je vjerovatno, da je pjesnik u XIV i XV spjevu na shodnu mjestu i u dolikujućoj prikaznoj okolini dalje što prikazivao (ili kanio prikazivati)

o akciji paklenika. Ali u spjevih XVI do XX, gdje je opet sve realistično — odbiv njeke romantične elemente — nemamo razloga zahtijevati dosljednosti radi spominjanje i izricanje akcije pakla, da pače u tih spjevih usred realistične prikazne okoline estetički bi smetalo izricanje pakla, bilo bi proti zahtjevu estetičke jedinstvenosti, koja, kako svaki estetik zna, ima to obćenit na cijeli umotvor odnoseći se znamen, to pako znamen lokalno, tičući se samo koje poveće relativno samostalnije česti umotvora. Onaj pak epski referat o djelovanju paklenika u Carigradu najmanji je dio samoga spjeva XIII (samo strofe 76—88); a značajan je i pjesnikov priziv muzá (strof. 78—80), neka mu kažu „što pakleni puk učini, kad iz crne podjè tmine“, kako mu one i „kazaše strašne od pakla dogovore“, jer samo one mogu to znati, kojim „skrovná sva su očita“. Tim se pisac očito kao izpričava za svoju prikazu nadnaravne akcije. O značenju te paklene akcije za cjelinu kompozicije valja u obće sliedeće spomenuti. Slavu, koju su u dosadanjem tečaju pjesni toliko put i turski svijet i poljska umjetnost i sam pjesnik izjavljali Poljakom i Vladislavu kao pobjednikom Turstva, izjavlja sad ovdje u XIII spjevu sam pakao, priznajući, da je Vladislav, da je Poljska paklu, Turstvu, najpogubniji protivnik. Ovdje pakao sam kaže, da je turska stvar njegova stvar; kršćanski duh pjesni, prosvjetni, čovječanski znamen onoga poljskoga rata tim se ovdje na novo novim načinom iztiče, a toj se misli jasno odaziva epilog u XX spjevu. Poblize o savezu XIII spjeva poglavito s predjašnjimi razabrat će se iz sliedeće analize.

Već sam rekao, da XIII spjev na svojem početku (strof. 1, 2) analogijom situacije i kolorita nadovezuje upravo na konac XII spjeva. Kralju pakla zadaje težki jad pobjeda Vladislava nad Osmanom (strof. 3), a još težji mu je „pazeć na veselja poljačkoga svega puka“ (4, što opominje na slavje poljsko u IX i X), te želeć ne samo Poljake nego i sve kršćanstvo satri (6) kupi svoje pakleno „vieće od nabune i smeće“, dočim „car u vieću sprave od mira slaga“ (7, 8). Tim je ovaj spjev dosljedno svezan sa XII i XI spjevom. U XI 207 kaže se, da poljski kralj šalje Osmanu po poklisaru list s uvjeti mira, a XII 1—8 sav se puk carigradski, stigavši amo poklisar, veseli na glas o miru; tomu dobro ovdje odgovara da „car u vieću sprave od mira slaga“. U kiticah 9 i 10 glasi se opet ona u proemiju iztaknuta misao, da je božja volja i pomoć od svega jača i da oholost vodi u propast; ta se misao ovdje uporavlja na kralja pakla, koji hoteći se opriet miru poljsko-

turskomu „nebu se opriet biesnik stupa, zaboravljen, kô trieskovim svemoguća ruka lupa“ (već ta izreka pjesnikova brani kritičnomu čitaocu očekivati ili pače zahtievati u sliedećih spjevih podpun izpunjaj zapoviesti kralja paklenskoga). Strofe 11—29 opisujući paklenike skupljajuće se u vieće, nisu od nikakova znamenata za savez ovoga spjeva s prijašnjimi i s potlanjimi, nego su značajne samo stilistički i za preradjivanje Gundulićevo Tassovih strofâ; tako n. p. sastoji strof. 14 od samih četrnaest dvoslovcanih glagola (uz zadnji četveroslovcani), asyndetno sastavljenih, a takova ili bar slična stilistična osebnost nalazi se po koji put u Osmanidi (n. p. IX 38, 93) a ima ih i u malih Gundulićevih pjesnih. Za savez spjeva XIII s ostalom pjesnjom znatan je tek govor kralja pakla (strof. 29—76, tolik obseg govora je prema načinu u svih inih spjevih) i što je poslie govora do konca spjeva (76—88.) Odmah na početku toga govora pak i dalje tečajem njegovim ima izrekâ, koje mogu izvinuti hyperkritički prigovor čij, zašto li po prikazi pjesnikovoj, kad je posao turstva posao pakla, pakao se nije ganuo prije, odmah, čim je bio poražen Osman, već istom sada, dugo poslie poraza Hoćimskoga, pakao kreće proti krstu. Govor kralja vragovâ počima baš o tom: „u kom ovo silni pakô zločestvu se unetrmi? (zanemari), jer što je Poljak Osmana predobio, to je šteta pakla“, pa ipak „i nesrami se i negnjevi i o tome se ne govori“ (31). Pakao je u Hoćimskom boju pomagao Turkom, ali su nebeske čete pomagale Poljakom, te je pakao morao uzmaći (35—40). Sad je sve Turstvo na putu k propasti, pa ipak „s mjesta se još porinut ogluhnuta propast (pakao) neće“ (43). Kralj veli svojim paklenikom „vrz'te cknjenje“ (67). Tako je pjesnik dovoljno rieči kazao za motivaciju, za što istom sada u XIII spjevu dolazi pjesan na prikazu akcije pakla; a u govoru se onom iztiče jako okolnost, da Osman s Poljakom mir sklapa, što je i sama kralja paklenikâ napokon ganulo na rad, kako to daju razumjeti strofe 7—10. Ostali sadržaj toga govora pokazuje saveznost njegovu a po tom i saveznost ovoga spjeva s predjašnjimi spjevi. Pobjeda Poljske nad Osmanom pobjeda je nad paklom (strof. 29—31). Kralj paklenski posve suglasno s predjašnjimi spjevi označuje golemost Osmanove vojske pod Hoćimom i nje klonuće pred Poljaci (32—34). Zatim spominje (35—40), što prije nije nigdje bilo kazivano, sudjelovanje vrhunaravnih sila u onoj bitci i uspješnu zagovornu molitvu odsutnoga kralja Šišmana za bitke (u XI, 46 govori ponješto slično ali ne protuslovno ovomu mjestu Sborovski o molitvi sv. Blaža). Ovo je mjesto značajno za

pjesan sravnjujuć ju s Tassovom. Tasso naime opisuje obširno epskim načinom pomaganje nebesnikâ križarem a paklenikâ muslumanom. Gundulić nečini tako, nego daje to samo napominjati od paklenskoga kralja u govoru paklenikom; u tom je Gundulić realističniji od Tassa, on nerabi toga nadnaravnoga elementa u epskom kontekstu sam, nego ga, i to vrlo kratko (strof. 35—40), uklapa u ovaj nerealistični prizor u paklu, upotrebljujući i tu glavne crte iste, koje su u Tassu, (dakako vrlo skraćenim načinom), naime da mrazom ledom kugom gladom oružani paklenici pomagahu Osmanu, da je molitva kralja Šišmana paklenike razbila, da je angieo Mihalj navalio na paklenike, da se je nebo ognjeno pri tom otvorilo — što sve ima već u Tassu, koji je pak u tom (prema kršćanstvu) oponašao staroklasične epe. — Iztočno je carstvo (tursko) sad na umoru, a na to ga je sam Vladislav spravio; sam on je vlast pakla vriedan iztjerati iz svieta, jer je on zaposjednuće sjevera (t. j. Poljske)), na koje je pakao Osmanovom vojnom smjerao, zapriečio i dapače samo tursko carstvo u propast rinuo (strof. 43, 44). Pošto sam Vladislav toliko učinì, to će vlast pakla sasvim propasti, ako se poljska vladarska kuća sdruži s ostalimi prvimi kršćanskimi, naime ako se Vladislav, poslie oca svoga budući kralj Poljske, novim vezom sdruži s mogućom kućom „prevedre“ Austrije (taj epitet nepristaje govorniku kralju pakla, već je — kako se to opaža i u inih spjevih češće — izraz subjektivnosti pjesnikove), vjereći se sa kćerju „cesara“ a sestrom ugarskoga kralja, taj se pako vjeri u španjskoga vladara — koji pakao tjera iz dva svieta (Europe, Amerike). Tako će biti Poljska, Austrija, Ugarska, Španija udružene; što će one učinit moći proti Turstvu i paklu, kad je sam Vladislav toliko nahudio? Ovi se navodi kralja paklenskoga slažu s prijašnjimi spjevi. U spjevu III 42—45 apostrofom slavi pjesnik Vladislava, da mu nebo daje cesarovu kćer, te mu je „bratućedom“ i franački kralj i španjolski, „kojemu sunce sried zapada ni u noći nezahodi“. Kćer cesarovu a vjerenicu Vladislavljevu slavi pjesnik apostrofom u VIII 8—15. Prijateljske rodbinske sveze poljske krune iztiče i poklisar turski Alipaša pred Šišmanom u XI 170—175, da se Šišman može nadati pomoći proti caru od njemačkoga cesara i od španjskoga kralja i franačkoga. U pjesni se vidi češće, kako pjesnik onaj „pirni“ savez prvih kršćanskih vladara smatra utvrdom kršćanstva te zatorom Turstva i pakla. Kralj pakleni veli isto; pjesnik dakle dosljedno u raznih spjevih prikazuje onaj rodbinski momenat, i iztiče ga znatnim, u

opreci krepkoj naprama načinu pirnih rodbinskih saveza Osmanovih, u obće sultanskih; i tu je opreku izticao pjesnik i na usta turska (hodžina) pred samim Osmanom u spjevu II (osobito strof. 77 i dalje). Dakle pjesnikovi podatci o rodbinskih svezah poljske vladarske kuće s kršćanskimi prvimi prijestoli i nazori pjesnikovi o političkoj vrijednosti njihovoj jednako glase u spjevu XIII kako u nekvojih predjašnjih, što je znak dosljedne svezanosti toga spjeva s predjašnjimi. — Dalje iztiče kralj pakla, da je osmansko carstvo stup Muhamedova zakona, a ovaj je vražji zakon, svetišta turska paklena su svetišta; kad bi Osmanovo carstvo palo, pao bi Muhamedov zakon, pala bi tim vlast pakla na svietu: za to pakao mora na djelo, da ono zaprieči (50—58). Ovim mislim odaziva se završetak spjeva XX, gdje pjesnik u veoma značajnom epilogu apostrofira i sudi zakon Muhamedov kao zakon vražji naprotiv kršćanskomu zakonu božjemu; ta misao probija u XX diljem strofa 95—124, a baš izrikom se kaže u strofi 108 „ali u brzo da će pasti vidim kleti tvoi (Muhamedovi) zakoni; jer je sila, božjoj vlasti nauk vražji da se ukloni“. Tako je eto spjev XIII u misaonom savezu s lirskim reflexivnim krajem epa, a tim, prema naravi ovoga epa, s njegovom glavnom idejom, dušom, jezgrom, koja je premašno lirska.

Nov odsjek govora, počima strofom 59. „Osman car nad cari toliko se sad poništi, da s poklisarim ište mir u leške krune; car je prisiljen, da od krvnika svoga svaki uvjet očima zažetiem prihvati, kako bi se hudjim štetam uklonio; nu ako Osman moli Leha, pakao oholi neće se nikomu nikad pokloniti“ (59, 60, 61). „Car ište mir u leške krune s poklisarim“ to neznaci *sad ovaj čas*, nije to ovotrenutni nego je trajni praesens. Situacija u pjesni je ovdje takova, da je car već zaiskao mir, nu može se tomu reći, da on i sad još ište, pošto nije ugovor mira konačno svršen. S toga nebi bilo dovoljna razloga reći, da po onom izrazu govor kralja paklenskoga nedolikuje sadanjoj situaciji pjesni, te da bi s toga izraza tomu govoru i za to spjevu XIII bilo pravo mjesto njegdje poslie II a prije XII spjeva. Da je taj spjev ovako poslie XII pravo namješten, to se razabire iz prvih deset kiticâ (izrikom 7 i 8 „tiem u vieću car veliki u što od mira sprave sлага, neprijatelj od ljudskoga svega traga vieće kupit zapovieda od nabune i od smeće“), a pak i iz one kitice poslie o Korevskom, te donjekle i iz kitice 60 o težkih uvjetih mira poljsko-turskoga; pretjerujući paklenik poniženje Osmanovo (da bi samo to više podbo pakao)

veli i u strof. 67 „cknienje vrzte prie, neg Turci od Poljaka uha-
rače se i pokrste“, što dobro dolikuje času, kadno Osman ima pri-
hvatiti ili odbiti uvjete mira dojavljene mu Alipašom. Nu morda
bi tko rekao, da je nesklad namjere kralja paklenskoga s namje-
rom Osmana glede poljsko-turskoga mira ujedno znak neskladu i
nesavezu spjeva XIII sa spjevi I do XII i XVI do XX. Osm-
anova namjena miru posve je protivna nazoru kralja paklenskoga
o tom miru; on hoće steći vremena i prilike, da pojači i podigne
palu tursku ratnu snagu. Na to se ni najmanje neosvrće kralj pa-
klenik. Zar on nezna za naum Osmanov? zar ga on nebi morao
baš podupirati? zar pakao, buneć Turke proti miru, nebuni ih
proti Osmanu, te zar neradi baš tim na propast turske snage, i
tim i svoje? Kralj paklenski, reč bi radikalan Staroturčin, shvaća
pitanje o miru s gledišta oholosti; nije njegova nego pjesnikova
stvar, da će osnova i radnja paklenska baš Turstvu na zlo izaći.
Pjesnik tu nije u protuslovlju sam sobom, ako kralj pakla onako
a na drugi način od Osmana radeći ob osiljenju Turstva radi baš
za poraz turski i svoj, pripomažuć k propasti Osmana. Taj nakani
baš protivni uspjeh nastojanju pakla iznosi pjesnik na vidjelo tek
u dalnjem tečaju pjesni; taj rezultat netreba i nemože biti un-
apred jasan paklu, pjesnik netreba ni nemože prikazivati paklenika
providnim, što bi dolikovalo samo nebesniku. Tako će bunjenju
pakla biti baš onakov uspjeh, koji mu jedini prema optimizmu i
dolikuje, prema onoj izreci o Mephistu, da je on duh, koji uvijek
hoće zlo, a dobro tvori. Paklenik je baš neprovidan, te je oho-
lostju svojom gotov sebe sama u Turstvu (u Osmanu) dovesti u
propast; to je posve dosljedno tomu, kako sam pjesnik paklenika
označuje u strof. 9, 10 „nebu se opriet spravam' ovim (viećem od
nabune i od smeće) tvrdoglavi biesnik stupa, zaboravljen, kô trie-
skovim svemoguća ruka lupa, za sve da od nje, kad oholu glavu
iztakmit k Višnjem propè, strnoglav se baci dolu tmastieh oganj
u potope.“ Pjesnik dakle dosljedno radi, ako će i ovu sad zapo-
četu akciju paklenikâ, analognu onoj prvoj, koja i učini od njih
paklenike mračnoga bezdna stanare, potaknutu ohološću kao i onu
prvu, pokazati napokon bezuspješnu i štetnu za Turstvo i za
pakao, kako to spjev XX posredno kaže, ako se i negovori ništa
izrikom o akciji pakla u spjevih XVI do XX. — Misli, kojimi
kralj potiče paklenike na rad (strof. 61—67), uzete su iz Tassa, a
prilično pristaju ovdje situaciji pjesni; prema njim biti će, ako će
i Turstvo, pakla šticećenik, trpiti od akcije pakla, biti će to samo po

vječnoj zadaći pakla. Paklenici imaju izletit u sviet, i tu medju inim zapriečit mir Turaka s Poljskom, načinom, koji kralj pakla strofami 68—75 kaže; to je zadnji odsjek njegova govora. Da se radi i o zaprečbi mira, razabire se iz strof. 71 „svak na kršćane Turke buni“, pak strof. 74 „... da Korevski mir smete svojom smrću“, i 73 „Mogorkinja slavna robi do otražka leške puke i kraljević od ženske padi ruke.“ Ostale zapoviesti, osim tih o Korevskom i o Mogorkinji Sokolici, sve su izrazom obćenite, nisu individualne; a sadržaj je tih obćenitih zapoviesti crpljen mnogo iz Tassova prizora o paklu. Ona strofa o Sokolici mogla bi koga u prvi mah čudno zaticati ovdje, pošto je u spjevu IX onako, kako sam već razložio, svršena estetička zadaća Sokolice, odričuć se Sokolica za uvijek vojevanja na kršćane u znak zahvalnosti svoje vitežkomu Vladislavu. Poslie takova IX spjeva imamo li razloga tražiti onoj strofi 73 ovdje o Sokolici takovu posljedicu u dalnjem tečaju pjesni, da bi se njegdje poslie prikazivalo, kako Sokolicu paklenik podbada, neka se opet dignu na Poljsku i na Vladislava? Netreba ni reći, da nikako nesmiemo tražiti od pjesnika, da bi prikazao podpun izpunjaj zapoviesti vražje glede Sokolice. A pošto nemamo Gundulićeva XIV i XV spjeva, nije nam dozvoljeno tvrditi, da nije pjesnik njegdje u njih nekakao odvinuo vražji ostan za novu akciju Sokoličinu, morda prikazom, kako Sokolica, držeći na pameti svoje harno obećanje velikodušnomu Vladislavu, odbija napast paklensku — ali morda ni nemamo *estetičkoga* razloga očekivati nekmo li tražiti od pjesnika ni takovu prikazu o Sokolici, izkušavanoj paklom, u spjevu XIV ili XV. Mnogo više imamo baš estetičkoga razloga očekivati posljedicu njegdje u spjevu XIV ili XV onoj kitici 74 o Korevskom. Ta kitica posve odgovara situaciji, u kojoj ostavismo na koncu XII spjeva Korevskoga i osobe s njegovom sudbinom spletene; već tu je ta situacija lažna, zapletena upravo lažju (a kralj pakla zapovieda u XIII 74 „u prilici od istine preobražena laž se vrti, da (t. j. neka) Korevski ban pogine i mir smete svojom smrću“). Sva prikaza Krunoslave i Korevskoga u spjevih XII i predjašnjih tako je upravljena smjerom put tragična završetka, da estetički razložito očekujemo u spjevih XIV i XV tragičan razplet zapletu prikazanomu na koncu XII spjeva, a još napred pomaknutomu ovdje u XIII onom zapoviešću paklenika. Nu *kako* je baš pjesnik završio ili kanio završiti sudbinu Korevskoga, glede toga nismo ovlaštteni ništa sigurno tvrditi, već možemo tek nagadjati, pošto pjesnik ništa nekaže izrikom o

sadržaju poručenih iz Poljske uvietâ mira ni ovdje u XIII ni u ikojem prijašnjem spjevu, a zapoviest kralja paklenika o Korevskom samo sluti na to, da se u tih uvjetih traži i sloboda Korevskoga, junaka toliko vriedna Poljakom po njekojih izrekah u prijašnjih spjevih. — Naznačiv pjesnik družbu paklenim četam letećim na zapoviest u sviet (strof. 76, 77), priziva muzu, da mu kaže, što paklenici učiniše (78—80), pak izvodi sliku, kako te čete nালেtiše u Carigrad (81—84); i ove su kitice imitacija Tassove prikaze. Zadnje četiri kitice spjeva (85—88) kažu, što rade paklenici u Carigradu: „nabunjivat jedni staše redovnike, paše i zakona razumnike, druzi janjičare i spaholjane, treći gospodje i carice carskiah dvora i palača, ké su davnje njih bojnice, pamteć oni, da ljudski razsap doba u stara od ženskieh bi prevara.“ Ovakovom pointom završjuć strofa 88, može ona biti valjan konac spjeva XIII; ali nemožemo posve sigurno tvrditi, da je taj spjev ovako u sadanjem obliku svojem sbilja završen po osnovi pjesnikovoj, a da nije krn. Morda bi imale sliediti još kitice, koje bi se izrazitije ticale paklenskoga spletkarenja glede Sokolice i glede Korevskoga? Naznačenomu nabunjivanju odazivlje se dobro sadržaj spjeva XVI i dalje; u buni na Osmana vidimo tu upravo poglavito redovnike, zakona razumnike, janjičare, spaholjane i caricu Mustafinu majku. Nu morda se pod „gospodje i carice“ imadu razumievati još i Ljubica i Sokolica. O njih, istina, nema govora u spjevih XVI i dalje; nu nemože se sigurno tvrditi, da pjesnik nije glede njih i Korevskoga u spjevih XIV i XV završio ili bar kanio završiti prikazivanje tako, da onda u spjevih XVI i dalje netreba o njih više govor biti; s toga se nemože razložito tvrditi, da postoji izmedju spjeva XIII i XVI te dalje takov jaz, koji se nebi dao premostiti sadržajem spjeva XIV i XV, takov jaz, da bi se spjev XIII morao odbiti na drugoga a spjevi XVI i dalje opet na drugoga pjesnika, kako to hoće razprava g. Pavića.

Tko zahtieva realistički podpune konsekvencije u sljednjih spjevih svemu, što kralj pakla u spjevu XIII zapovieda; tko, nenalazeći ih, misli, da iz toga tobož protuslovja sliedi, da spjeva XIII nije isti pjesnik mogao spjevati koji potlanje spjeve: taj, — da i negledamo na to, da mu radi manjka spjeva XIV i XV već i onako nije dopušteno odlučno tvrditi nedosljednost potlanjih spievâ prama spjevu XIII— taj velim zaboravlja na značajnu hyperbolnost Gundulićeva prikazivanja, kako se ona u spjevih I do XII i opet u XVI do XX toliko put pokazuje, a hyperbolnost dolikuje baš i

govoru kralja paklenika, razsrdjenoga i svakim pretjerivanjem pakao podbadajućega. Takovo pretjerivanje nalazimo u njegovu govoru česće: u strofi 37 i 44, hvaleć snagu Vladislava („sám kraljević Osmana razbi s vojskom mu neizmjernom“, „desnica je sama jedna umrloga Vladislava ogoliti pakó vriedna od svjetovnih svih država“), u strof. 67 „prije neg Turci od Poljaka uharáče se i pokrste“, dočim se u istinu radi samo o miru, koji ni s daleka u toliku pogibelj nedovodi Turke; u strof. 60 „sbjen je (Osman) primit očima zažetiem od krvnika *svake* uvjete.“ Dakle govor kralja pakla hyperbolan je glede mnogih činjenicah, pak ćemo dosljedno prema tomu imati i mnoge zahtjeve, zapoviesti njegove shvaćati kao hyperbole, tako najpače onu o Sokolici u strof. 78 „Mogorkinja slavna (neka) robi *do otražka* leške puke, i kraljević padi od ženske (t. j. njezine) ruke.“ Zar da estetičku dosljednost i saveznost razumievamo tako, te bismo zahtievali u sljedećih spjevih prikazu *izpunjene* ove hyperbolne očito neizvedive zapoviesti? Ako tražimo u pjesni svačemu podpunu dosljednost i konsekvenciju kao u kakovoj razumnoj razpravi, onda ćemo i u samom za se govoru kralja paklenskoga naći nedosljednosti. Dočim taj kralj u strofah 44—51 vrlo krepko kaže, da su pripravljajuće se pirne sveze vladalačke obitelji poljske s austrijskom, ugarskom, španjolskom na sigurnu propast Turstvu i paklu, to ipak počam od strof 67 (koja je početkom „tiem“ označena kao početak zapoviesti dosljednih prema dosad nacrtanim prietećim pogibeljim) kralj paklenski nigdje nekaže, neka vrazi idu razmetnut ili pak priečit one sveze, nego zapovieda zapreku mira poljsko-turskoga, nabunu Turaka na kršćane, ponovu Sokoličina haranja po Poljskoj te Vladislavovu smrt od njezine ruke, i smrt Korevskoga. Zašto nezapovieda ništa izrikom još i glede onih pirnih sveza? Valjda jer se nje implicate tiče zapoviest smrti Vladislavove, a kad bi pjesan imala svaku i sljednju stvarcu, koja je gdje prije napomenuta, u daljnem tečaju izrikom nastavljati i izvoditi, nebi pjesni moglo biti ni kraja ni konca. Nu da i postoji kakova, strogo i naprama pjesni jednostrano te neumjestno logički shvaćajuć, nedosljednost, zar smiemo za to reći: strofa 45—51 nije mogao isti pjesnik spjevati koji strofe 67—76, jer u ovih nije očita podpuna logična konsekvencija, koju čitalac može očekivati iz strofa 45—51? Ako se tako na dlake ciepa pjesau, onda će biti neprilična i strofa 60 glede dosljedne saveznosti svoje sa ostalim sadržajem ovoga spjeva. U njoj veli kralj pakla, da je Osman *prisiljen za uteć hudje štete* primit

svake uvjete. Kako je prama tomu dosljedno, da ide kralj pakla sám radit o zapreki mira? zar neće tim natjerati Osmana i Turstvo i pakao u one „hudje štete“, kojim se hoće prisiljeni Osman mirom ukloniti? Dakle zar je mogao isti razuman pjesnik spjevati strofu 60, koji je spjevao ostali govor kralja paklenskoga? Tako će hyperkritičnost doći do razdiranja pjesni na atome. Po takovu shvaćanju ima nedosljednosti i u epskom opisu u strofah 76 i 77 naprama strofam 81, 82 te 85—88. Dočim se ondje veli, da „kuga i glad i zima“ sliede vojsku paklenika leteću u sviet, ovdje se ništa o tom nekaduje, što li počinjaju kuga, glad i zima u Carigradu, a bilo bi i čudno, da vrazi, dolazeć radit za Turstvo, dovede u Carigrad kugu, glad, zimu. Hoćemo li dakle reći, da kitice 76, 77 nije isti pjesnik mogao spjevati, koji kitice 81—88, pošto nije u ovih podpuna dosljednost onim, dosljednost ovdje i onako neprilična porad ostaloga sadržaja? Nećemo, nit smo ovlašteni na to, nego nam je — prema naravi Gundulićeva pjevanja — reći, da je ondje u kiticah 76, 77 hyperbolna kićenost, gdje se nepomišlja na realnost, — kićenost, koja stereotypnu družbu paklenikâ naznačuje slikovnimi alegorijami, te se mjesto „svako zlo“ veli individualizirajuć alegorički „kuga, glad, zima.“ A ni kitice 81, 82 nisu realistične: „na tisuće na oblake crna jata (vragovâ) naletiše te crn Carigrad ostà bieli on čas, kad se u nj useli množ paklenih četa.“ Dakle ni u samom spjevu XIII za se nema svigdje realistične dosljednosti, a nema je svigdje ni indje u samih za se pojedinih spjevih pjesni, i to nesamo morda u spjevih II do XIII, nego jednako ni u spjevih I te XVI do XX, kako ćemo vidjeti. Onda nije objektivna tvrdnja, da spjev XIII nemože biti od istoga pisca, od koga je spjev XVI, jer u ovom nema pune realistične dosljednosti onomu. Takova je već retorično-pjesnička osebjunost Gundulićeva sloga, koji je dosta često nerealističan, hyperbolan, a još i više nerealističnosti ima u Oslobođenom Jerusolimu i u Orlandu biesnom. Vidjesmo, da je spjev XIII mnogom sadržajnom svezom dosljedan nastavak predjašnjih spieva, a i dikcijom svojom, naročito vještom retorikom i hyperbolnom figuracijom. I u njem se, kako u predjašnjih spjevih češće, kontrastira Vladislav s Osmanom; i u njem je razmjerje prikazivanja govornoga prama pripoviednomu takovo, da je svakoga polovica spjeva, uz to još nekoliko kitice pjesnikove apostrofe.

XIV i XV spjev imali bi izvesti estetički savezno-dosljedan prelaz od spjeva XIII na XVI, ali manjkaju. Kako već rekoh, raz-

motrit ću na koncu analize razlaganje razprave g. Pavića o jazu postojećem uslied onoga manjka između spjevâ I do XIII i XVI do XX, i o sadržaju nadomještenih tih spjeva od Sorkočevića i od Mažuranića. A iz objektivne analize spjeva XVI do XX moći će se razabrati, da li su istinite tvrdnje razprave g. Pavića, na kojih se temelji mnijenje, da spjevi XVI do XX nisu ni sadržajem ni formom u skladu sa spjevi II do XIII, i da su za to ovi od drugoga pjesnika nego li oni, tako da su samo spjevi XVI do XX i I, koji da pripada još k njim i sačinjava s njimi ničim nesmetanu cjelovitost, prava svojina Gundulićeva. Naročito će se iz objektivne analize razabrati, da li je istina, što tvrdi ona razprava, da nije u spjevih XVI do XX „*niti jedne zgođe, niti jedne rieči, koja bi nas opominjala*“ (str. 121) na sadržaj spjevâ II do XIII, zatim što tvrdi ta razprava o „*prielazih od jedne misli k drugoj*“ samo za spjeve II do XIII, onda što ona tvrdi o protuslovju u pojedinih izrazih samo za spjeve II do XIII, pak o nedosljednosti i protuslovnosti spjeva ovih naprama zadnjim spjevom u prikazivanju značaja Osmanova, Mustafina, Dilaverova i t. d. Objektivna će analiza pokazati, da su spjevi XVI do XX jednakoga kroja sa spjevi II do XIII u crtanju značajâ, u dosljednom ili nedosljednom, potpunom ili nepotpunom provadjanju započetih motiva, u retoričnosti i liričnoj subjektivnosti, u prelazih, u hyperbolah, u oponašanju epskih uzora i t. d.

XVI spjev. Razložio sam, kako i zašto spjevi XII, XIII sa spjevi XIV i XV (prema vjerojatnomu sadržaju ovih) sačinjavaju valjan vršak pjesni, prikazujući konac sgodâ Krunoslavinih te Korevskovih i konac retardirajućih motivâ, što no su prikazani poslom Alipaše i Kizlarage. Prema sadržaju spjeva I—XIII s jedne a spjeva XVI i dalje s druge strane, s razlogom nagadjamo, da je bilo ili imalo biti prikazano u spjevu XIV i XV sliedeće: car vieća s doglavnici o uvjetih mira, donesenih mu iz Varšave Alipašom, i prihvaća ih; car odabire između krasotićâ gospodskoga koljena dovedenih mu Kizlaragom uz Sokolicu još dvie za gospodje (prema riečim spjeva XVI, 92: „*u veseloj pirnoj slavi nahodjaše car tada se . . . s tri ljubovce liepe uza se*“), a kod toga ili već prije toga odabiranja završena je (kako već god) i prikaza sudbine Sunčaničine; Korevski i Krunoslava pogibaju tragički, dosljedno prama zapletu u XII spjevu i prama vražjoj nakani u XIII, (manje bi *estetički* dosljedno bilo naprama predjašnoj *svoj* prikazi Krunoslave i Korevskoga, da bude u XIV ili XV prika-

zana Krunoslava sretna s *oslobodjenim* Korevskim) a ako je jedan od uvjeta mira s Poljskom sloboda Korevskoga — česa posve sigurno nemožemo tvrditi, neovlaštujuc nas na to izrikom nijedno mjesto u spjevih do XIII, a šta je u njem posredno o tom rečeno, može biti i hyperbolicno — ako je ipak, velim, sloboda Korevskoga jedan od uvjeta miru s Poljskom, to nemožemo tvrditi, da nije pjesnik prikazao ili bar kanio prikazati njegdje u XIV ili XV spjevu ne samo tu okolnost, nego i način, kako je ipak Osman, poginuv bez njegove krivnje Korevski, odklonio da nebude ova smrt zapreka prihvaćenomu miru; poslie svega toga imalo je biti prikazano njegdje pod konac spjeva XV, kako Osman, ukloniv se sve zapreke, jamačno pred svojim trima pouzdanicima, koje poznamo iz spjeva II, naredjuje u najskorije vrijeme izvoditi onu dosad zaustavljanu odluku iztočnoga puta. Tim bi epski čin pjesni nastupio na svoj potpun vršak, a u spjevu XVI, dosljedno prama tomu, nastupa već početak peripetije, t. j. akcija protivnikâ Osmanovih, koja će tečajem spieva XVI do XIX dospjeti dotle, da će se u spjevu XX prikazati i opet zaustava Osmanove osnove, ali sada zadnja, tragična, katastrofom Osmanovom.

Uvodne kitice 1—15 jesu onako, kako to u mnogih spjevih od II do XIII opažasmo, pjesnikove sentecijne reflexije, prilagodjene položaju, u koji je sad nastupio rasvijajući se sadržaj pjesni. Taj uvod ima tri jasno razstavljena diela. Prvi (strof. 1—7) govori o težku položaju svakoga vladaoca, komu, radio on ovako ili onako, svakako prigovaraju podanici; drugi (strof. 8—12) o nestalnosti puka, koji da ipak ništa nepodhvaća silovita proti vladaocu, dok ga moćniji tko nepodtakne; treći dio (strof. 13—15) čini prelaz od dosadanje obćenite reflexije na posebni slučaj Osmanov. Taj prelaz izvodi pjesnik ovako. Strofa 13 veli, da (pošto vladar nema iskrena prijatelja nikoga, a puk je prevrtljiv — ova obrazložba je dakako izpuštena) vladar se nemože u nikoga uzdati, kad odluči što veliko — primisliti imamo — u potaji (gnoma slična onoj u XX, 29). Na tu primisao puti nas sljedeća kitica 14, veleći (gnomnim načinom na Virgilijevu), da se ipak proćukne takova tajna odluka i na sva usta raznosi te tako sve to više i pretjeruje. A strof. 15 navodi za argumenat tomu poslovicu (narodnu, retorički razširenu, komu pojavu smo primierâ nalazili i u spjevih II do XIII), da se svaka na svietu tajna izda. Tako ova kitica pripravlja sljedeću 16, koja već govori konkretno ob Osmanu: proćuknulo se (po Carigradu), da Osman hoće u iztok vodit vojsku „da ju pogubi i posieče“ —

što je dakako hiperbolno, izlagano u razglašivanju (prema strof. 14). — Uvodne kitice stilizovane su antitetično, kako to kod mnogih reflexijnih miesta u spjevih II—XIII opažasmo. Najpače su antitetično provedene kitice 5, 6, 7, u kojih je ujedno i simetrija, zatim 10, gdje je u drugoj poli chiastična figura; antiteze i ljube bud simetrički bud chiastički oblik poredanja. Čitav uvod ima razloga; on je obćenita motivacija sljedećoj prikazi bune; u toj motivaciji sve smiera na Osmana i pripravlja buntovne tužbe Turaka na cara, koje su ujedno prema Osmanovu govoru i njegovoj odluci postupka s vojskom u I, naročito tužba ovdje u strof. 29 odgovara korbi Osmana u I na pijanstvo, samo buntovna tužba na to, da car uzima gospodske kćeri za carice, na koju tužbu poslie odgovara Aliaga, a pjesnik za tim spominje dotičnu činjenicu, -- samo ta tužba nije ni u I ni ovdje u uvodnoj reflexiji ničim pripravljena, ali jest u spjevu II te dalje do XIII. Inače malne sve u uvodu pripravlja dobro pobunu na cara. U XII 6, 7 veli se, kako se sav puk u Carigradu veseli miru s Poljskom; tomu se odaziva ovdje strof. 10 o prevrtljivom puku (koji „sad mir žudi sad boj ište“). A ista kitica u drugoj poli povraća se varijacijom upravo na misao proemija — koje smo ponavljanje češće u spjevih II do XIII opažali — da „puk sad uzvisi, tko ga tište, tko ga uzvisi, sad ukine.“ Kitica 12, govoreć o potrebi poticaja viših osoba za osbiljnu bunu proti Osmanu, pripravlja potlanju akciju Mustafine matere i Dauta. Tako je sav uvod realistična motivacija počimajuće za tim bune na cara. Prema tako realističnu uvodu, najpače kiticam 13—15, nije razložito zahtievati, da bi, radi dosljedne saveznosti sa spjevom XIII, u kitici 16 ovdje imalo što spomenuto biti o nabunjivanju paklenikâ. Ta kitica glasi: „neznam kako, nu se sгоди, da proćuknu se i proroče, kô car u iztok vojsku vodi, da 'e pogubi i posieče“. Ove rieči upotrebljuje razprava g. Pavića (str. 138) za naročit dokaz nesaveznosti i nedosljednosti spjeva XVI naprama XIII, jer da bi se ovdje mjesto „neznam kako“ i mjesto realističnoga uvoda u obće imali spominjati vragovi kao začetnici bune. Nu prema razloženom kod XIII spjeva upotrebljivanju Gundulićevu vrhunaravnoga elementa nije osnovano ovdje tako strogo zahtievati spomen o njem, da bi si razborit kritik dozvolio izvoditi iz toga nespomena toliko, te bi tvrdio, da je morao drugi pjesnik spjevati XIII a drugi opet XVI spjev. — U potaji se izprva uznemirujući, staše se očitó medju sobom buniti vojnici na „bezzakonja“ careva, kad čuše „da on na Crno more put Skadra daje snosit povelje, za-

kone, blago i šatore“ (strof. 17—20), t. j. da već očito priprave čini za put u iztok. Tim, i kiticom 33 o viesti, da će za dva dana u iztok poći car, vršak je akcije Osmanove ovdje naznačen, a jamačno je to bilo pripravljeno već na koncu XV spjeva. Stari *janjičarin* tuži se (direktnim govorom 21—23), da mu je plata uztegnuta, te gladuje, *spaholjanin* tuži se (direktno 24—26), da je na javnu mjestu batinjan, treći (direktno navodeć direktne rieči careve 27, 28), da mu car nije dao nagrade za donesenu glavu protivnika (t. j. Poljaka pred Hoćimom), četvrti se tuži (direktno 29, 30), da ih car uhodeć smeta u gostbah, bije ih i mjesto biele jaspere daje im crnu; peti se tuži (indirektno 31) „*na razzap obći, s koga robljen svak bit ima, što gospodske sviatile kćeri za carice car uzima*“ (o tom nema ništa u spjevu I nit ovdje u uvodu, ali ima u II te i dalje do XIII). Šesti se tuži (direktno 32—34), da car sad stare vojnike zavrgava, a nove izabira, „*eto lista, ki iz nutra došo nam je iz saraja, da se kani (car) do dva jutra put iztočnih dignut strana*“ (to će biti viest od Mustafine matere; prema tomu bilo bi i ono „*neznam kako i t. d.*“ ipak nekako iz saraja listom spletkarice Mustafine matere). Tako viču i potiču se na oružanu bunu vojnici, naročito janjičari i spaholjani (prema riečim u XIII spjevu). Tim je strof. 16—38 reć bi dramatički direktnimi kratkimi govori raznih nezadovoljnika (direktan govor rabi pjesnik toli često u II do XIII) prikazan početak bune. Buntovnici obraćaju se na Aliagu, glavu svoju (iz spjeva IV 20—24 poznamo ga glavara janjičarom a vjerna caru), misleć da će i on pristati uz njih. Ali on, vjeran caru, govorom će ih odvrćati od bune (strof. 38—40). Taj govor (strof. 41 do 74) zaprema trećinu čitava spjeva, što je prema načinu u malne svih spjevih II—XIII, gdje vidjesmo da govori mnogo mjesta zapremaju. Razprava g. Pavića (str. 125) oštro kori *sve* govore u „Gundulićevu“ Osmanu s njihova „*bezkraina retorskoga patosa*“ i s njihove nedoličnosti, „*jedina druga besjeda Dilaverova u 17. pjevanju Osmana nešto je manje dugačka, a nešto boljma u njoj rieči birane prema individualnom karakteru silna junaka.*“ Na drugom ću mjestu s razlozi pokazati, koliko je neobjektivna ova ocjena. Ovdje samo kažem, da je onaj Aliagin govor vješt retorički, a posve karakterističan to prema značaju vjernoga Aliage to prema situaciji. U svem je govoru duh robske lojalnosti, pravo obožavanje cara uprav na tursku u obće (tako je i u govorih Dilavera, hodže i crnca u II) i na Aliaginu; a uz to je govor posve stvaran, pobija sve one prije spominjane tužbe buntovnika. Već s toga je ona

riječ o „*bezkrainu* retorskom patosu“ i o nedoličnosti govora naprama značajem govornikâ pravi primjer hyperbole u ocjenjivanju. Aliagin govor ima jasnu particiju ovakovu. Strofe 41—49 obćenit su uvod o potrebi posluha caru, koji sâm daje zakon a svi su mu vojnici prisegli posluh i život, s toga treba svaki da sluša, što car hoće, a velika šteta prieti zemlji od tud, ako se bune proti caru, koji jih vlada i ujedinjuje. Poslie toga obćega uvoda odgovara strof. 50 na onu prvu tužbu; car je uzeo drugim, da dá janjičaru, sad uzima njemu, da dá drugim — volja careva je zakon, dakle nema se nitko tužiti. Strofe 51—54 odgovaraju na drugu tužbu; „caru smo svi robi, od njega nam je svim, bivšim goranom, plemstvo, za to nas car i biti smie i od plemstva našega činiti što hoće“. Strofe 55—57 pobijaju treću tužbu tim, da je careva milost, ako car što komu dá, dočim je vojniku dužnost hrabru biti, — kao svigdje tako je i tu Aliagin ceterum censeo: car je car, mi robovi, posve karakteristički po turski. Na četvrtu tužbu odgovaraju kitice 58—60, da car, nedopuštajuć vina piti, štiti Muhamedov zakon, a da li car u mjedu ili u zlatu plaća, jedno je i drugo plaća. Na petu tužbu odgovaraju kitice 61, 62: „*zaglaviste najposlije*: car ovaj ko nijedan prije uzimlje svietle ljubi“ (po metodi razprave g. Pavića bilo bi porad ovih rieči nesaveza i protuslovja u samom XVI spjevu, pošto nije o tom bila posljednja, zaglavna tužba, već je sledila još jedna). Aliaga suzbija to riečmi: mi, robi carevi, možemo njegove kćeri ženiti, a zašto on, car nebi smio naših, nego bi morao pastirice? Tako je eto Aliaga na one tužbe stvarno i posve po turski odgovorio. Cjepidlačareć o podpunoj saveznosti texta, mogao bi tko prema metodi g. Pavića pitat, kako može Aliaga za sve tužbe buntovnikâ potanko znati, pošto nije nigdje prije njegova govora, a naročito nije u strofah 37 do 40 — gdje bi tomu mjesta bilo — rečeno, da je Aliaga sam glavom slušao sve tužakanje buntovnikâ, ili pak čuo za nj, pak onda je ovo potanko odgovaranje Aliagino točno na svaku tužbu — nedosljednost prikazivanja. Ali to bi jamačno bio hyperkritičan prigovor; neima se u pjesni zahtievati potanko jasna ili obširna motivacija svakoj sitnici, ni u spjevu XVI kako ni u spjevih II do XIII. — Strofe 64—74 obćenit su završetak mirenja Aliagina, ili pak, može se uzeti, odgovor na šestu tužbu (u strof. 32—34 „*potlačimo, tko nas tlača*“). Ovaj car, veli Aliaga, nije nam oteo slobodu, koju bi bili imali naši stari, i on vlada tako carski svietom, po svojoj volji, kako su i oni; i on opasâ Otmanovu sablju te dobi carstvo od dieđa i pradieđa (isto

veli i car o sebi odgovarajući buntovnikom u strof. 101, pak prije smrti u XX), dakle pravi car je, ne silnik; za to protivit se njegovoj volji nevjera je, štetno i sramotno je po buntovnike i po vas turski narod. Ovakvo Aliaga jasno i krepko iztiče mišljenje prava i vjerna Turčina, komu je careva volja sveta; on je pravi reprezentant turskoga podanika, turske podaničke politike. To stanovište nije nigdje u pjesni tako krepko iztaknuto kako ovdje, a to je njegdje potrebno bilo za karakterističnu potpunost u pjesni; za to taj Aliagin govor ima svoju estetičku vrijednost, a nije nipošto primjer „bezkraina retorskoga patosa“ nit je nekarakterističan. — Protuslovja onakovih, kakova navodi razprava g. Pavić izmedju spjeva I te XVI do XX s jedne i spjeva II do XIII s druge strane, možemo naći i izmedju spjeva I i XVI, što bi onda značilo, da ih nije isti pjesnik napisao. U svom govoru strof. 42 veli Aliaga bunecim se (prema 21 i 24 upravo naročito) janjičarom i spaholjanom: „vi, stražu uzdanu na kieh samieh car nasloni, i u kieh nadje viernu obranu“, a u spjevu I 29 i u savezu s tim u 63—65 Osman kori baš janjičare i spaholjane s neposluba i nevjere za bitke Hoćimske. Postoji li s toga protuslovje izmedj I i XVI, pošto o istom objektu tamo Osman inače govori no ovdje Aliaga, premda im je obojici istina nužno jednako poznata? (Aliaga je bio, prema IV 23, svjedok nevaljalštini janjičarskoj za bitke). Zar ćemo radi toga reći, da nije mogao isti pisac spjevati I, koji je spjevao XVI? Da se ukloni protuslovje, nebi koristilo reći, da ondje u I Osman, ovdje u XVI Aliaga govori; poslie u XVI strofi 102 veli i sam Osman poručujući buntovnikom „njegda vierni i uzdani, neposlušni moji sada janjičari i spaholjani“. Eto sam Osman inače govori o istih vojnicih u I, inače pače baš protivno u XVI. Dakle sbilja postoji protuslovje glede te okolnosti izmedju I i XVI? Nepostoji. Valja imati na umu *situaciju*, u kojoj se kad govori. U I Osman sam sobom govori, te tu koreć označuje *po istini* ponašanje janjičarâ i spaholjanâ kod Hoćima; ovdje pak u XVI *poručuje nabunjenim* spaholjanom i janjičarom, za to im, — posve psihologički naravno prema prikazi Osmanova značaja u sljedećih spjevih — u pogibelji ponješto laska; a tako čini i Aliaga. Da se pak tiču Hoćimskoga boja one rieči Osmanove i Aliagine ovdje u XVI o *prošastoj* vjernosti i obrani janjičarâ i spaholjanâ, to se, prema prikazam u pjesni, samo sobom razumije, a dosta je očito i u riečih Osmanovih: jer poslie one strofe 102, gdje stoji „njegda vierni i uzdani, neposlušni moji sada janj. i spahol.“, nastavlja Osman ki-

ticom 103 „to li vas je krvi želja, želju opojte srca prika ne carskih prijatelja neg li carskih protivnika“, koje rieči ironički šibaju na zlo ponašanje onih vojnika pod Hoćimom. Nu zar si onda neprotuslove te dvie kitice, pošto druga ironijom oporiče laskanje prve? Neprotuslove si. Dvoličenje Osmanovo posve je naravno ovdje i prema njegovoj situaciji i prema njegovu značaju, kako je u sljedećih spjevih prikazan, i prema još inim njekim značajem turskim u pjesni. Osman ovdje pola popustljiv laska, pola odlučan kori, kako ono Alipaša diplomat u XI spjevu Poljakom sad laska sad prieti. A kako pjesnik označuje u XII 134 Rizvanpašu, koji, pravi turski tip, „jedno misli, drugo otkriva“ (kaže), tako Osman u I, gdje sam sobom „misli“, inače govori, nego li ovdje u XVI, a i tu sad laskavo „otkriva“ (u 102), sad (u 103) ironički „misli“. Obaziruć se dakle na psihologične poticaje, na mienu duševne situacije, nestaje protuslovje, koje se može na prvi mah pričiniti jednostranoj površnosti, hvatajućoj se za mrtvo slovo. — Strofe 75—78 dosljedno provode daljnje držanje nabunjenika; oni priete Aliagi ili pristat uz njih ili izgubiti glavu (prisposoba u 75 o dmienju sjevera slična je, bitno ista, koja opet u XVII 179 i XVIII 46; takovo posve ili pak donjekle pallilogično ponavljanje opažasmo i u II—XIII). Isto tako dosljedan i dostojan ostajuć Aliaga odvraća (79, 80), da će prije oni izgubiti glave. Na ovu odrješitu prietnju ponješto uzmiču buntovnici u prvi mah, bar se izpričavaju (81) „mi nikako protiv caru nismo ustali, *neg protiv oniem, ki su opako diete mlado svjetovali i t. d.*“ (ove rieči još pobliže objašnjene dalje u 86—88 i 96—99, nisu ničim pripravljene u I ali jesu u II). „Tisnuv *oblak* ljutih striela“ za Aliagom (pjesnička hyperbolnost, kakove je dosta u II—XIII, a nevalja je realistički suditi nit prema tomu vjerojatnu konsekvenciju zahtievati), buntovnici odoše pred Sofiju, njekoč crkvu sada mečet, (83—85), te tu iz jutra do večera skupno vikahu: *Daj (care) nam pašu Dilavera, i učitelja hodžu s njime, jer ti opak nauk dava, s crncem, ki je ženiam tvime straža i od hadiām svieh glava. S mudrijega neka svjeta kad nam budeš pogodio, isti ostaneš car opeta, kakono si dosad bio*“ (86—88; to nije pripravljeno u I, ali jest u II). Buntovnici prisiliše starca Jahiju, skinutoga „velikoga zakonjaka“ („muftija“ — u XIII 85 vrazi „nabunjivat staše... i zakona razumnike“), da ide „s onim riečim“ kao poklisar buntovne vojske pred cara (89—91). „U veseloj *pirnoj slavi nahodjaše car tada se pun ljubavi s tri ljubovce liepe usa se* — (92; ovo nije ničim pripravljeno u I, ali jest u II

i dalje do XIII a do kraja bi imalo biti u XIV ili XV). „Ali u smeći na onu stranu, gdje ču vojsku, skoči ureda, ni se prignu, ni se ganu s punieh prietnje njih besiedâ, misleć, da bi carska bila vlas nejaka, kad bi vrh nje gospodila volja od puka“ (93, 94). Tada Jahija „u priklonstvu kaza sve mu, što vojska vapijaše“ (95); izpričav se za svoju smjelost (riječmi kako ono Dilaver u II 26), veli „ako se neugasi strašni plam krvju tvojih *svjetnika*, tvomu carstvu prieti vojska razsap svakolika. *Velikoga vezira ti, hodžu i od crnâc agu prosî. Ja sam poslan cieća toga: svi ovo ištu, svi ovo prave*“ (96—99). A car (100, 101) „gore smeten s' te poruke“ pokliče „carstvo meni sabljom stari moi dobiše, i tko drugi car bit scieni vrhu mene, misli odviše. Tiem uzstup'te, rec', nazada njegda vjerni i uzdani i t. d.“, kako već navedoh sadržaj strofa 102 i 103. Zadnja kitica 104: „ovdi umuča (car), već istino scieneć, s ove zapoviedi da sliediti neće ino, kô taj večer i nesliedi“.

Prikazujuć ovako pjesnik jenjanje bune i odskog njezina prvotnoga smjera proti samom caru na smjer blažji proti savjetnicima njegovim, pak prikazujući za tim dalje, uticanjem Mustafine matere i Dauta, opet uzdizanje bune proti samom caru sve to pogibeljnije napokon do propasti careve, postiže prikaza bune neki epsko-dramatični napredni razvoj. Ali vidit ćemo, da je epskodramatična strana glavnoga čina pjesni i ovdje u spjevih XVI—XX dosta slaba, te da i tu znatno pretežu elementi retorični, epizodnoromantični, opisni, lirski — kako i u spjevih II—XIII: s toga nije temeljito niekati svezu ovih spieva posrednih s onimi zadnjimi za to, što posredni (II—XIII) nesmieraju *krepkom* dramatičko epskom strukturom k zadnjim; ta ni u tih zadnjih samih za se nema takove strukture. I u nekih glasovitih dramah tako zvane klasične tehnike — a drami se hoće po nauci estetike mnogo krepčija i naprednija struktura čina no epu — i u njih se opaža dosta često veoma naznatan napredak čina n. p. od I do IV akta: neka se pogleda Montiev čuveni *Aristodem*. *Alfieri* sam kaže, da IV čin njegove, i onako kratke jer *krepko* koncentrirane, *Virginije* posve ništa ne pomiče čina napried nego da je puka situacijska prikaza. Onda se nemože razborito za razstavu spieva XVI—XX od II—XIII i odbijanje samo onih na Gundulića a ovih na drugoga pjesnika crpiti argumenat odatle, što spjevi II—XIII nisu nagomilali epsko-dramatična čina za nastavak i konačnu provedbu u spjevih XVI—XX.

Nije pak istina, da spjevi II—XIII nebi nikako pripravljali svojim sadržajem spieva XVI—XX. Već u spjevu XVI iztiče se kao

veoma važan momenat bune zahtjev, da se smaknu tri careva savjetnika Dilaver, hodža i hadum, jer da caru opak savjet davaju; o tom zahtjevu rade kitice 81, 86—89, 95—100, i to kao o najglavnijoj stvari u ovom stadiju bune. A taj zahtjev nije baš nikako pripravljen ni u spjevu I, ni u reflexijnom uvodu XVI spjeva, ali jest u spjevu II, kojemu su daljnji spjevi do XIII dosljedan nastavak. Ni u prikazi tužbah buntovnikâ na cara (21—36) pak ni u odgovoru Aliage na tužbe (41—74) nije onaj zahtjev nikako pripravljen, nije ni s daleka natuknut. U spjevu XVII na vieću cara s doglavnici glavni je predmet viećanja upravo onaj zahtjev; u spjevu XVIII i XIX prikazuje se veoma obširno propast Dilavera, koji je kao veliki vezir i savjetnik caru najodređeniji (takov je prikazan već u II) buntovnikom naravski najomraženiji, a spominje se u kratko i propast jednog od ostale dvojice savjetnika carevih (hadumova propast, a hodžina?) Vidi se dakle u spjevih XVI do XX, da je onaj zahtjev u prikazi razvoja bune veoma važan. Tim je očividna sveza spjeva XVI i dalje sa spjevom II (i dalje), pošto se u ovom spjevu razabire povod onomu zahtjevu. Tu se prikazuju Dilaver, hodža i hadum, kao pouzdani savjetnici caru, koji većinu njihovih svjeta prihvaća i daje izvoditi (o tom ni u I ni u XVI spjevu prije prikaze zahtjeva onoga nema ni rieči); tu se prikazuje Dilaver kao savjetnik caru kivan na nevaljale janjičare i spaholjane i odlučan nagovornik na smaknuće carevih protivnika (ni o tom, najpače o prvoj okolnosti, nema u I ni u XVI prije prikaze zahtjeva ni rieči); tu se prikazuje hodža kao savjetnik caru, neka bi oženio krasotice gospodskoga roda, a o tom ni u I ni u XVI u uvodu reflexijnom nema ni spomena, ali, dosljedno tomu povodu prikazanomu u spjevu II, medju inimi tužbami buntovnikâ u XVI navodi se i ta „što gospodske svietle kćeri za carice car *uzima*“ (31). Aliaga pobija ovu tužbu (61, 62), car je baš na početku bune „u veseloj pirnoj slavi s tri ljubovce uza se“ (92, gdje si razložito po čitavom savezu imamo misliti onakove gospodskoga roda djevojke, ako se to i nekaže izrikom u ovoj kitici), zatim u XVIII spjevu, gdje nabunjeni traže „od staraca puka, i velikih sudaca i zakona razumnikâ“ tako reći fetvu proti caru, glasi njihovo uz prvo još jedino drugo pitanje „što li ide caru, koji mješte robinj u saraju tri ljubovce prave osvoji, da s njim pored sviet vladaju?“, a „zakonjaci odvjjet daše: to nikada nebi prije; car, zakone naše stare ki potlača, to car nije“ (XVIII 3, 4, 5, 6): evo ovdje u XVIII iztiče se tužba buntovnikâ na cara sbog triju „pravih“ ljubovca

(gospodske krvi — jamačno po čitavom savezu) kao vrlo važna, a tako i u XVI, gdje buntovnici zahtievaju i hodžinu glavu. Sve to je pripravljeno prikazom II spjeva i sljedećih do XIII dotično do XVI, gdje na hodžin od cara prihvaćeni predlog hadum caru za žene djevojke gospodske krvi po carstvu iznalazi te na izbor mu dovodi, a nije pripravljeno ni u I ni u XVI u reflexijnom uvodu, pošto se tu nigdje ni jednom riečju (po istini, ne morda tek hyperbolički na način g. Pavića veleć: ni jednom) ni s daleka nepripravlja, nenatuca ni hodžin predlog ni hadumov posao ni carev izbor. Pošto su dakle u prikazi spieva XVI do XX tužba buntovnikâ na gospodskoga roda carice i želja njihova, da se smaknu „opaki“ carevi savjetnici Dilaver, hodža i hadum, dvie okolnosti od odlučne važnosti, a pošto one nisu ni jednom riečju u I spjevu (ni u reflexijnom uvodu spjeva XVI) pripravljene (dočim ostale, u daljnjem razvoju pjesni posve malo važne tužbe buntovnikâ jesu pripravljene što I spjevom što reflexijnim uvodom XVI spjeva), ali jesu pripravljene prikazami II spjeva i sljedećih do XIII, dotično posve do konca XV: to je očito, da spjevi II—XV ne samo nisu suvišni, nego su upravo potrebni za podpunu estetičku razumljivost spieva XVI—XX. Već se tu dosta razloga pokazuje tvrditi, (a pokazat će ih se poslie još i više) da je posve netemeljit nazor u razpravi g. Pavića (str. 121, 122) „da u posljednjih šest“ (imalo bi se po istini reći: pet) „pjevanja nije niti jedne zgrade, niti jedne rieči, koja bi nas opominjala, da je ispred tih posljednjih pjevanja toliko toga rečeno, bez česa se sada ta zгода ili rieč ne bi mogla *razumjeti*. . . . Već radi samoga toga nemožemo taj unicum u historiji epopeje drugačije shvatiti i *razumjeti*, nego ako uzmemo, da je megju prvo i posljednjih šest (!) pjevanja Osmanide, koja nekoč činjahu za sebe epos, neko drugi ona ostala umetnuo, pak nije dospio, da prema tomu umetku prenačini i posljednjih šest“ (! i indje u razpravi dosta često zabrojava se „šest“). Dakako da rieč „razumjeti“ može značati i vrlo mnogo i vrlo malo, te ona sbilja u razpravi g. Pavića dolazi sad u onakovu sad u ovakovu znamenju. Većinom ipak traži ta razprava za razumljivost pjesni Osmanide vrlo, pače odviše mnogo; ona izračunava dane (str. 129, 130), količinu strofâ (str. 140), spravnjuje i mjeri pojedine izraze u pjesni (n. pr. „izabiranje i grabljenje djevojakâ za cara“, „još ciela sledjena tjelesa“ str. 145, 146) i t. d., pak iz najmanje mrvice nedosljednosti, nejasnoće ili protuslovja u prikazah pjesni (bud sbilja postojećâ bud — a to je najčešće —

samo prividná) već crpi razloge zaključku, da je u Osmanidi sadanjoj toliko nesaveza i nesklada, te nije mogla postati od jednoga, nego je morala od dva pjesnika. Prema tako strogim zahtjevom za saveznost i razumljivost pjesni bilo bi jamačno razložito reći, da se za saveznu razumljivost prikaze o buni u XVI—XX (porad triju savjetnika i gospodskih carica) hoće i spjev II, a uz njega i sliedeći do XIII, dotično do XV (uključivo). Ipak glede toga ona razprava baš protivno tvrdi, jamačno ovdje zahtievajući za saveznu razumljivost pjesni vrlo, pače odviše malo, kada tvrdi, da u spjevih XVI—XX nema ni jedne rieči, ni jedne sgode, koja se nebi mogla razumjeti bez spieva II—XIII. Različitom dakle mjerom mjeri razprava g. Pavića razumljivost i saveznost pjesni tu ovakovom ondje onakovom, ne morda prema tomu, kako gdje važnost same prikaze u pjesni zahtieva, nego prema tomu, kako je gdje njemu na volju; jer dočim prigovara sitnicam, što jesu ili što tobož su nejasne, nemotivirane, nedosljedne predjašnjim prikazam, te izlazi protuslovje u sitnicah, to naprotiv misli da netreba vrlo važnim okolnostim spieva XVI—XX pripravne motivacije u spjevih prijašnjih. A ipak je, po samoj naravi pjesničke fantazije i po književno-poviestnom izkustvu, u pjesnih (pošto pjesnik, pravilno, ni nemisli pri prikazivanju svome na broj danâ dogodjajem, na razmjerje strofâ, na prozaično-logičnu dosljednost izrazâ i t. d.), u pjesnih je, velim, dosta čest i psihologički lahko pojmljiv kakov lapsus memoriae baš u sitnicah, a da odtud netreba izvoditi razne pisce jednoj pjesni, kad se takvi lapsi nalaze i u prozaičnih razpravah jednoga te istoga pisca, kako baš u razpravi g. Pavića, gdje osim onih zabrojenih „šest posljednjih pjevanja“ ima zabrojanja i u obće lapsusa memoriae razmjerno dosta, a i jakih logičkih protuslovja, što ću sve ukupno na drugom mjestu pokazati. Nu nebi li se oštrica dokaza crpljenog iz onoga buntovnog zahtjeva i one tužbe na gospodske carice mogla okrenuti upravo baš *proti* savezu spjeva XVI sa II? Evo ovakovom argumentacijom. Kad bi spjeve XVI i dalje bio isti pjesnik u dosljednu saveznu spjevao, koji je spjevao II i dalje, onda bi moralo u spjevih XVI (i dalje) baš kod onoga zahtjeva i one tužbe buntovnikâ od ovih (ili od pjesnika) izrikom spomenuto biti, da su ona tri savjetnika izrikom to i to (najpače za gospodske carice) caru svjetovala i izvodila ili dala izvoditi, te da za to sad buntovnici traže njihove glave od cara; pošto pak to nije izrikom nigdje spomenuto u XVI—XX, to je očita nedosljednost, nesaveznost tih spieva naprama spjevom

II—XIII. Vidit ćemo povodom XVII spjeva (i dalje), da bi takova argumentacija bila posve prema argumentacijam u razpravi g. Pavića; nu lahko će se pokazati i to, da bi takova argumentacija bila posve bez temelja. Ta čemu da jesu prvanje česti pjesni, ako nisu i tomu, da budu po njih razumljive i potlanje česti, a da se u ovih nepoziva izrikom na prvanje? Razvitak naše pjesni napreduje i u samih za se zadnjih pet spieva XVI—XX na taj način — a kakova bi to i bila pjesan, koja bi napredovala svedj na drugačiji način nego na taj, — da se u nekome potlanjem spjevu ili u obće na nekome potlanjem mjestu, koje nastavlja prikazu prije njegdje pripravljenju, neponavljaju svedj izrikom okolnosti iz prijašnjega mjesta nit se izrikom neiztiče, da je to i to na dotičnom prijašnjem mjestu rečeno bilo; s toga se ni za dosljednu saveznost XVI spjeva s II nemože zahtievati kao *conditio sine qua non* izrično ponavljanje okolnosti već u II prikazanih, još manje se može tvrditi, da je manjak takova ponavljanja znak postanku spjeva XVI od drugoga pjesnika no od kojega je spjev II. A tko bi tako razumievao dosljednu saveznost pjesničku, taj bi i sam XVI spjev morao razdirati na dva različito postanula komada. Naime ni buntovnici u svojih tužbah a dakako ni Aliaga u svojem pobijanju ni riečju nespominju triju opakih savjetnika carevih, a odmah poslie toga zahtjev buntovnikâ spahijom izporučen caru tiče se samo tih savjetnika a nespominje ni riečcom nijedne od onih buntovnih tužba. Nije li tim u samom XVI spjevu nedosljednost, nesaveznost, protuslovje, trag dvaju pjesnika? Izreći ćemo, suglasno s nazori razprave g. Pavića o XVI spjevu, da nije, ali ta izreka može se oslanjati samo na to načelo — kojega se ona razprava nedrži — da za saveznost i dosljednost pjesni nevalja zahtievati na nekome potlanjem mjestu izrično ponavljanje stvari prikazanih njegdje na prvanjem mjestu, ako i bi, prema sadržajnoj realiciji tih miesta, prozaično-logički i moguće bilo takovo ponavljanje, ili bi se pače moglo i očekivati, ali je *pjesnik* očito imao ili mogao imati povoda neponavljanju. U XVI spjevu pjesnik je mogao imati razloga nespomenuti kod prikaze zahtievâ buntovnikâ od cara ni jednom riečju ništa o prikazanih malo prije tužbah buntovnikâ, premda bi to moguće bilo, pače bi se moglo i očekivati. Pjesnik je naime prikazao uslied prijetnje Aliagine časovit djelomični uzmak buntovnikâ, tako, da oni, izprva uztuživ se i podigav se na sama cara, za tim ponješto se za sad umjerujuć pred samim Aliagom, izza toga u poruci caru traže samo smak njegovih triju savjetnika, koji kao da su prema

tomu, po mnienju buntovnikâ, uzrok svemu, s česa se buntovnici imahu tužiti na sama cara. Ako se eto u XVI spjevu neponavljaju ni riečcom na potlanjem mjestu, gdje bi se moglo očekivati, stvari prikazane na prijašnjem mjestu istoga spjeva, pak za to se ipak neprigovara (u razpravi g. Pavića) tomu spjevu nit se on razdire: onda je bez prigovora i to, što spjev XVI prigodom tužbe sbog gospodskih carica i prigodom zahtjeva buntovnikâ neponavlja izrikom dotičnih motivirajućih okolnosti prikazanih već u II spjevu; pjesnik je mogao neponavljati za to, što je u spjevih II—XIII, kako čitamo, prikazano obilno baš i izvršivanje savjeta hodžina glede gospodskih carica hadumovim putom, i to tako, da je spomen na spjev II podržavan dalje do spjeva XIII, a jamačno su, kako možemo najsigurnije nagadjati, baš u spjevih XIV i XV bili ili po nakani pjesnikovoj imali biti prikazani opet hadum, hodža i Dilaver kao savjetnici carevi, svaki dosljedno prama svomu značaju i poslu u prijašnjih spjevih već prikazanomu. Dakle prema strukturi samih nedvojeno Gundulićevih spieva XVI a i dalje do XX, i prema znamenu estetičke motivacije neimamo zahtievati, da se na nekome potlanjem mjestu pjesni *mora* izrikom ponavljat ili spominjat, što je već na nekome prijašnjem mjestu bilo prikazano, makar bi se to po sadržajnoj relaciji onih miesta i moglo (prozaično-logički) očekivati; naprotiv imamo i možemo estetički zahtievati, da već njegdje na prijašnjem mjestu pjesni budu shodnimi prikazami pripravljeni, motivirani momenti čina, koji tečajem pjesni na potlanjih mjestih zapremaju veoma veliku važnost. Sigurno možemo tvrditi, da je za dosljednu saveznost sve pjesni od I—XX potrebno, da sadržaj spieva (uz I) II do XIII dotično do XV bude predjašnja dovoljna priprava sadržaju zadnjih pet spieva XVI—XX, ali da obratno za dosljednu saveznost nepostoji *nužda*, da bi se u sadržaju spjeva XVI ili gdje drugdje do XX povraćalo izričnim spomenom na pojedinosti sadržaja spieva (uz I) II do XIII dotično do XV. Po tom možemo sigurno tvrditi, da spjev II (i dalje do XV) pripravljajući sadržaj spieva XVI—XX za dvie u ovih potonjih spjevih vrlo važne okolnosti čina, koje nisu u spjevu I ničim pripravljene, jest za saveznost pjesni potreban, a naprotiv da, ako ona druga, i onako u istinu iluzorna, samo u domisli g. Pavića postojeća nužda nije izpunjena, nije to nikakav znak nesaveznosti pjesni. Prema tomu imat će se malo poslie ocieniti osobita argumentacija u razpravi g. Pavića (str. 134): „što u XVII pjevanju nebiva, kako bismo očekivali, u carskom savjetu ni spomena

o onom savjetu (razumie se? u II spjevu), makar da u XVII pjevanju opeta govori isti Dilaver (razumie se: koji govori u II spjevu): *to opeta odaje*, da Osman nije cjelovita kompozicija Gundulićeva.“

Spomenuo sam već i nekoliko neznatnijih sadržajnih okolnosti, u kojih spjev XVI nadovezuje na prijašnje spjeve; on je s njimi i prikaznim oblikom jednakoga kroja, kako u mnogom već spomenutom pogledu tako i razmjerom govornoga prikazivanja naprama pripoviednomu, pošto u njem ima preko polovica strofa govornoga prikazivanja.

XVII spjev neposredno nastavlja i pomiče napred akciju spjeva XVI, nadovezujuć i vremeno neposredno na konac ovoga kiticami 1, 2, 3, koje kažu, da, čim — za onim večerom na koncu prijašnjega spjeva — „noćna tmina *vas* sviet ognru“ (hyperbolno), car uljeze u svoj priestolni „hram“, zamišljen s vrle smeće stupi na priestolje i „najviše glave — šest vezirâ i sve ostale poglavice turske izbrane — u vieće oko sebe dozva i skupi.“ (4, 5). Turačko ceremonijalno „poniženstvo“ skupljenih pred carem poglavica, a carevo veličanstvo iztiču strofe 6—8 kratko ali posve karakteristično; kako on „pogled tih i stavan“ na svieh svrće, „svim zemaljski bog se čini“ (strof. 7). Nije li to protuslovno naprama situaciji pogibeljnoj, u kojoj se car nalazi, a za koju jamačno svi sakupljeni znadu? Nije; dojam cara na lojalne Turke i u takovu času može biti onako veličajan, uzvišen. Ovaj kratki opis kontrastan je — ne doduše izrično — onomu opisu kralja poljskoga u XI 126—134 primajuć usred svojih doglavnika poklisara turskoga; nema tu, u slobodnoj Poljskoj, onakova „poniženstva“ ni već bi obožavanja. Prema tehnici, koju opažamo u zadnjih pet spieva (kao jednoj skupini), valjda bi u ovom opisnom uvodu bio opisan priestol carev, i odielo, lik, te naznačeno mu i porieklo (otac, majka), ako i kratko nu ipak obširnije no ovom jednom kiticom (3), — da nema već negdje prije, a ima u II 19—25 i 81—86 takov opis i naznaka; što je njeki, doduše ne krepak, trag, da spjev II stoji u prvobitnoj jedinstvenoj svezi sa XVII, a da nije tuđja il' potlanja ukrpina. Prema tehnici, velim, koju vidimo u XVI—XX kao jednoj skupini. Stupajuć prviput u XVII Daut u akciju strofom 131 (samo mimogred spominje ga prviput Dilaver u II 54 „pak da mater Mustafinu i Dauta zeta mu umoriš“), pjesnik umetkom retrospektivnim — kako to čini u skupini II—XIII kod biografije Sokolice, Krunoslave i t. d. — opisuje obširno život Dauta u 132—146; XIX 1—26 opis je saraja, gdje će biti boj i odluka zadnja; XIX

37—90 prije prikaze smrti Dilaverove i Begumine tuge za njim opisuje se, kako Dilaver bješe stekao Begumu; XIX 210—223 umetak je opisa zverinjaka, gdje će se iz jame izvaditi Mustafa. (Ovi svi opisni umetci u skupini XVI—XX odgovaraju po načinu te svrsi porabe i po prelaznih svezah posve onim opisnim umetkom u skupini II—XIII). Prema tomu, najpače što je Daut prije svoje akcije ovdje u XVII na široko označen glede porijekla, razvoja života i značaja, možemo dosta razložito očekivati, da je pjesnik i Dilavera, toga u pjesni jedinoga prava junaka, njegdje već prije njegove akcije u ovom XVII spjevu (tu je njegov *govor* njegova akcija) dovoljno označio, a toga nije već u I 87—89. ali jest, ako se k tomu mjestu uzme još, što se u II i IV tiče Dilavera; slično je i glede pojava Aliage u XVI, koji je bio već u IV, doduše kratko ali za njegovu zadaću u daljнем činu pjesni dovoljno označen. — Kratki govor Osmanov (9—13) skupljenim poglavicom posve je značajan prema situaciji i kratkorekoj dostojanstvenosti sultana; on negovori na sva usta, nego samo natuca delikatno: „nije triebi kazat meni — što ste čuli i vidjeli — vitezovi nabunjeni koliko su dosle smjeli; što pitaju i što priete, dobro znate; zato... svjetujte me... znam, tko se sam svjetuje, da bez svjeta sam pogine“. Ove careve rieči još podkrepljuju motivaciju, koju sam prigodom II spjeva izticao za prikazano tu svjetovanje prvih trijuh pouzdanika carevih. Nu situacija u II takodjer je posve drugačija no ovdje, pa pošto je u II pjesnik naročito i obširno motivirao, zašto nepozvani od cara dolaze k njemu svjetovat ga Dilaver, hodža i hadum, to se nipošto nemože izvoditi, da je II spjev morao napisati njetko drugi a samo spjev XVII mogao napisati Gundulić, — nemože se velim to izvoditi iz razlike tč, što u II „ni od koga zvani“ (veli g. Pavić) a u XVII zvani dolaze k caru savjetnici, i što u II Dilaver „ne upitan od cara“, a ovdje u XVII na zahtjev cara govoriti počima. Različitim situacijam dolikuje i različito postupanje savjetnikâ, a kako rekoh, ono i onakovo u II obilno je pjesnik motivirao, kako je opet i tu u XVII ovo i ovakovo motivirao. Nevalja s uma smetnuti najpače tu razliku u situaciji, da u II dolaze k caru samo prva tri njegova najpouzdanija doglavnika, i to u času i u stvari, gdje car ni nemisli o ikakovoj svojoj pogibelji, nego tek Dilaver (poglavito on) nazire pogibeljnost careve doznane nakane; ovdje pako u XVII dolaze k caru „šes vezira i sve ostale poglavice turske izabrane“, u času i u stvari, gdje caru prieti već poznata njemu i njim svim velika pogibelj. Prema

tomu posve je naravski, da se ondje u II sua sponte dolazi i počima govoriti caru, a da se to ovdje u XVII čini na poziv carev; pak već prema tomu — a kako su i inače različite situacije — posve je naravski, da se u II većinom drugo govori pred carem no u XVII. Zato neće biti čudo, ako se bude pokazalo, da su bez ikakova temelja one i onako sigurnošću hyperbolne rieči u razpravi g. Pavića (str. 131): „doista kogodj pročita ovaj (u II) opis carskoga vieća, i onaj opis, koji dolazi u XVII, svak će uvidjeti, da ta dva različita opisa potječu i od različitih pjesnika“. — Poslie Osmanova poziva Dilaver „prvi vezir prvi ustà“ da govori. Taj govor Dilaverov zaprema — prema načinu u II—XIII — strofe 15—50, nu on je retorički izvrstan, vrlo sgodno raspoređan, u svem stvaran, važan, krepak, posve doličan pravomu i jedinomu baš u pjesni vitežkomu *turskomu* junaku Dilaveru, i posve doličan Dilaverovu govoru u II i njegovu djelovanju prikazanomu (u kratko) u I i IV. Nadam se, da se neću zareći, ako kažem, da će svatko vješt retorici a imajuć i na umu Gundulićevo doba i ovaj govor posve odriešiti od prigovora „bezkraina retorskoga patosa“. Oštrica je govora (posve prema onoj govora u II): kazni, mori, a nemiri se. Da se može, i neprigledajuć textu, bar ponješto razabrati vrstnoća govora, budi mu što kraće naveden značajni sadržaj. Silni care, gospodaru svieta, pred kojim svaki kralj nice pada, ako sám još sivi oro (Poljak) prot iztočnom zmaju leti: kriva je nabunjena vojska tvoja. Kazni izdajnike; proljij krv njihovu. Vladar može svaku krivinu oprostiti, ali nikada nemože krivinu „uvriedjena veličanstva“. Oni priete, da će tebe skinuti, ako im nedaš naše glave. Ako ih posluhneš, i onda će te, i tim više, skinuti. Što tebe luči od inih ljudi, to je *zapoviest tvoja*; ako si daš ti zapoviedat od drugih, pao si. Oteti vjerne ti savjetnike hoće buntovnici, znajuć, da je tako i predšastnik tvoj, Mustafa, pao i izgubio priestol; nu taj ga je izgubio i po pravu: jer tebe je išao po tvom ocu. Nas, tvoju obranu, buntovnici hoće ti uzeti; grane se sieku dubu, da se onda i korjen mu posječe. Osveti se. Dilaver završuje značajno: „i najjače carstvo svako satrt će se s razspa plaha, ako ogradjeno od svud jako nije od bojazni i od straha“. Napose mi je spomenuti ob ovom govoru još sljedeće. Kako je za pisca sve pjesni značajan elemenat kićenost hyperbolno-metaforna, te ova ni u spjevih II—XIII nipošto nije negundulićevska, pokazuju hyperbole u Dilaverovu hvaljenju careva svemogućstva (15, 16, 18) „silni care, svemoguća koga sablja suncu — gdje zapada, gdje iztiče — iz zraká

dan ugrablja, nedobitnoj tvojoj slavi širine su svieta tiesne, pred kiem s krunom tko je na glavi prostrt na tle trepti i čezne i t. d.“ Dakle spjev XVII, nedvojeno Gundulićev, ovjerovljuje hyperbolnu kićenost u II—XIII (morda i ona kobna „još ciela sledjena tjelesa“ u V?). Nu nisu li tim riečim, koje svemogućstvo cara kažu, protuslovna ona daljna mjesta u samom govoru Dilavera (najpače u strof. 23, 24, 25, 30, 44), koja iztiču, da buntovnici rade caru o prestolju i o glavi i o moći? Nepostoji li protuslovje tih rieči naprama sadanjoj situaciji carevoj u obće? Ad litteram postoji protuslovje, ali uzev psihologičke momente na um nepostoji. U uvodu Dilaver caru laska hyperbolami, koje odgovaraju ceremonijalnim iztočnjačkim titulaturam, a poslie pak govori mu istinu, u kojoj li je pogibelji i vlast i život njegov. Evo se dakle i u XVII spjevu i u samom jamačno ne od dvojice spjevanom govoru Dilavera nalaze prividne protuslovnosti, kakove njeke nahodeć g. Pavić da postoje izmedj I, XVI—XX i II—XIII (ili pak u samoj ovoj potonjoj skupini) već izvodi odatle dva različita pjesnika tih skupina. U II—XIII opažasmo dosta gnomâ; za klasično-romansku epsku tehniku značajna je gnomologija; prema tomu ima i u Dilaverovu govoru po nekoliko gnoma (strof. 19, 45, 46, 48, 49), sadržaja dolikujuća njegovu značaju, odlučna, radikalna, krvava, kano: krv neprijatelja je često stalan temelj gospodstvu, gvoždje i oganj samo lieči otrovanu ranu, i najjače carstvo razpada se i t. d. (kako gore) — a prema takovim gnomam kaže Dilaver u strof. 18: „vidim, care, da početak (svoga) carstva od svieta sad krvavim kriepiš zidim“. Gnomâ u 46 o rieci nekako je oprečna, prema situaciji, takodjer Dilaverovoj gnomi o rieci u II 55, kako opet dolje niže u XVII 100 Husein kaže gnomu ob ognju i drvetu analognu gnomi Dilaverovoj u II 53. Pošto je krepko iztaknuo pogibelj, u kojoj je car, nastavlja kao popravljajuć se u strof. 33 delikatno i lojalno „nedaj bog, da tebi itko zapovieda do sama tvoja volja“. Tu lojalnost, pravo tursku, očituje Dilaver osobito krepko u strof. 35 „car ti živi, ja i ostali svikoloci neka izginu“. U strof. 38 kaže Dilaver caru, što o njem u XVI Aliaga pak i car tu i u XX o sebi kaže, da od dieda i pradieda priestol ima —; dakle ako se u II—XIII koja misao jednakim ili sličnim oblikom češće ponavlja, nije to negundulićevski. U strofah 39—41 popunjuje Dilaver ono, što je u I i najpače u II o Mustafi kao predšastniku Osmanovu rečeno, a u strofah 42—44 nagoviešta Dilaver već caru akciju Mustafine stranke „ki Mustafu opet žele na stó carski tvoj pripeti“

(43). Rieči Dilaverove u strof. 17, kojima sužuje hyperbolnu hvalu strofe 16 („ti care, pred kiem s krunom tko je na glavi prostrt na tle trepti i čezne“) a glase „i ako sám još oró sivi prot' iztočnom zmaju prši, nabunjeno jato krivi, komu ognjena krila skrši“, ove rieči opominju na Hoćimski rat, i pristaju bolje, ako jesu pred tim spjevi II—XIII, nego bi da nisu, pristaju mislim bolje, ako jest prije prikazan sklopljen mir (na carevu želju) nego li da nije.

Odmah poslie Dilavera a proti njegovu savjetu govori Husein u strof. 51—102. Nejunačkomu Huseinu, nagodbeniku i diplomatu dolikuje duži govor od govora Dilavera posjekllice. I on je i prema situaciji i prema značaju Huseinovu posve karakterističan, vješt retorički, dobro raspoređan, donjekarle pendant govoru diplomata Alipaše u Varšavi (osobito kiticami 90—94), još puniji gnomâ od Dilaverova, a odgovara svojom pritajenom oštrinom pizmenom na Dilavera onomu, što se u I i IV o Huseinu prije Dilavera velikom veziru kaže. Ni taj govor podnipošto nezaslužuje prigovor „bez-krajna retorskoga patosa.“ Kako u II tako ovdje u XVII sledi više govora jedan za drugim što duži što kraći prema značaju govornika; u tom imadu ta dva spjeva istu stilističnu texturu, što nije potvrda mnienju, da bi opis vieća u II bio toli različit od opisa u XVII, te bi se odatle mogla dva različita pjesnika izvoditi (u II govori Dilaver 26—55, hodža 57—93, hadum 94—115, Osman 116—124; ovdje u XVII govori Osman prvi put 9—13, Dilaver prvi put 15—49, Husein 51—102, opet Osman drugi put 103—107, opet Dilaver drugi put 109—119). Sadržaj Huseinova govora u kratko je ovaj. Pogubno bi bilo svakako po cara, da ide ubijat buntovne vojske. Ako ih pobije, izgubio je vrle vojnike proti kršćanom; ako nepobije, sam je u pogibelji. Bolje je, da njekolike glave panu, koje traže nabunjeni, nego da carstvo zadesi poguba. Valja birati manje zlo. A treba najprije nastojati, da se s dobra buna utiša. Taj sadržaj je sav protkan gnomami diplomatske, staračke, a ponješto i zlobne opreznosti, izkusnosti, dočim su Dilaverove gnomne — kojih je i znatno manje — sve odlučne, junačke; gnomne su kitive 58, 62, 66, 67, 70, 71, 72—75, 95, 99, 100; jedna je (u strof. 58) narodna poslovice „veće oči veće vide, veće ljudi veće znaju“, a da je svojstvo Gundulićeva sloga razširivat — što smo koji put u II—XIII opažali — pokazuje strof. 95 amplifirajući poznatu latinsku gnomu u čitavu kiticu „jer jedinstvom svud i skladom i malahna stvar uzrasti, a nemirom i zavodom i velika bude pasti“, gdje se mjesto po jednoga samostavnika (con-

cordia, discordia) meću po dva sinonimna. Onda nije negunduličevski, što se u XIII razširuje Tassov izvor (osim toga u XIII 85—87 „hodže i crkav redovnike, svu gospodu i sve paše, gospodje i carice); onda nije čudo, što je pjesnik pun gnomâ i reflexijâ *svojih* u II—XIII, koji u XVI—XX, gdje je peripetija i katastrofa glavnoga čina, govorećim osobam nadaje toliko gnoma a gnome su iztočnjakom u obće običajne. Reflexijni, retorički, i to kičeni, ne stegnuti retorički značaj Gunduličeva sloga probija svud tako u XVI—XX kako u II—XIII. Da baš Husein pobija i kako pobija Dilavera, to je psihologički sasvim osnovano u spjevu IV i I; car je bio na samom Hoćimskom bojištu skinuo („smaknuo“) s velikoga vezirstva Huseina a postavio Dilavera, po IV 78, 79 i I 88, 89 izrikom za veliko junačstvo Dilaverovo, koji je samu carevu glavu spasio; o kakovoj bojnjoj zaslugi Huseinovoju negovori se u IV ništa, izrikom ni o kakovoj mu krivini, ali po svem savezu bit će Huseinova ona zloba, o kojoj se govori u IV strof. 47—54, upravo u 51, 52. (Tu se kaže, da slavnoga junaka budimskoga pašu Mahumeta Karakaša „jur svi narodi zvaahu velikim vezirom“ te se do čas čekaše, da Huseina, tada u istinu velikoga vezira, car „smakne i snimi“ a Karakaša uznesu; „ali otrovna huda zloba, kâ za tuđim razspom smagne, nadje *varku* u to doba, da iz svieta on, Karakaš, se izagne: ova *caru vid zaslipi*, da ga, Karakaša, usili bez razbora, da on Poljake sâm nahripi“, te Karakaš tako i poginu). Pjesnik je na tri mjesta u Huseinovu govoru značajnim za „vuhvenost“ turačku načinom porazkrio Huseinovu pizmu na Dilavera. Iz spjeva XVI znamo, da buntovnici traže glavu Dilavera, hodže i crnea, ali ne Huseinovu. A Husein u svom govoru dva put kaže jamačno vuhveno turački „*našom* glavom kad se smiri vojska ohola, carstvo opeta dva, tri, četiri nać će roba cjeća svjeta“ (68), pak „neka *naša* glava pada, a tvo'e carstvo mirno živi“ (99). Taj izraz „naša glava“ je, površno uzev ad literam, protuslovje, pošto nitko netraži i Huseinovu glavu, ali psihologički uzev, on je vrlo značajan za vuhvena i pizmena Huseina, koji — sav njegov lukavi i oprezni govor na to smiera — hoće odmazditi Dilaveru; a prema svemu sadržaju Huseinova govora i prema onomu, što se o njem u I i IV veli, bilo bi neumjestno onaj izraz shvaćati tako, da se Husein plemenito i lojalno identificira s Dilaverom i ostalom dvojicom prvih doglavnika — ali moguće je, da onaj izraz nema nikakova dubljega znamenja. Nu nema sumnje, da je pizma Huseinova na Dilavera u zaglavnoj ki-

tici njegova govora (101): „a pedepsam' i osvetam' uzet korit (to je predložio Dilaver) jačje od sebe, nije drugo neg li štetam' sramotit se bez potrebe.“ Ujedno je ova izreka Huseinova velika smjelost naprama caru, i podpun — ad litteram uzev — opoziv njegove laske caru na početku govora. (Zar da pitamo, za što car — da bude dosljedna i značajem dolična saveza u pjesni — poslie nekori Huseina? Jamačno pjesnik nemišljaše, da bi trebao dalje u to dirati.) Husein naime počima (strof. 51): „care od carâ, kom' narodi svi podložni u svakoj su svieta strani“ dakako hyperbolno a po turskom adetu (u IX 9 veli se o Sokolici, da „plieni sa svih strana svu poljačku kraljevinn“, koja hyperbolnost ni tu nije negundulićevska; a morda nije ni ona u V „još ciela sledjena tjelesa?). Ad litteram uzimljuć neprotuslovi onim početnim riečim samo konac govora, nego i strofe 80, 81, gdje Husein svjetuje cara, neka doma poštedi krv junakâ (sada nabunjenih) i neka ju prolje „za obranu od kraljevstva tvojih paka; razdieli ih sjemo tamo kršćanskoj se opriet vlasti.“ Zar ćemo po načinu razprave g. Pavića reći, da kitice 51 i 80, 81, protusloveć si posve, nemogu biti od jednoga pjesnika? Nema povoda tako reći, imajuć na umu psihologične razlike momenata: u uvodu Husein laska rabeći hyperbolne običajne rečenice, a dalje u govoru kaže prema istini bez laske. — Strofa 102 oznaka je držanja careva prije no će odgovoriti (posve nalik na onu oznaku držanja Šišmanova u sličnoj situaciji XI 204, 205); car dostojanstveno, etiketom veličanstva, mirno okom pogleda vieće, i tiho mu govori, kratko (103—107) i karakteristično, a posve onako velikodušno i koncilijatorski, kako u dotičnom svom govoru u II 116—125. „Hoću, osveti da proštenje s moim vitezim sad odoli; . . . darivam ih staroj viri spalholjanâ i janjičarâ („staroj viri“ ima se shvaćati kako i slično mjesto „njegda i t. d.“ u XVI, 102, ako se morda jedno i drugo neodnosi na davnija vremena prije Osmanova carevanja). Zna, da je mučno naći i provesti način, kako i sačuvat od smrti savjetnike („vas“) i ugodit nabunjenoj vojsci bez povrede carske časti; ali mučna stvar ima njim biti ugodna „jer velika djela stoje namienjena velicima.“ Tako završuje car gnomom uznosito, kakova njemu dolikuje. Odluku carevu svi ini potvrđuju, nu Dilaver opet govori, kraće (109—119) no prvi put; i ovaj mu je govor značajno i vješto proveden, odlučan ali i lojalan, a i na pizmu Huseinovu postidnim predlogom odvrćajuć. Zlo sluti za cara, jer „tko ište vrieme, veće puti vrieme gubi, sreću izgoni“ (gnoma dolična

junaku). „Nu što 'e caru vidjet dobro, nesmiem više protiviti. Slavna kruno, ja sam obro, jednom gdje hoć za te umriti. Tko je ovca, krij se u gorah; ja oni isti sam, ki od Poljakâ slobodio sam tvoju glavu. Ž6 mi 'e samo, što bojnici moji iztočni nisu uza me . . . nu i bez toga imam silu u ovieh rukah još i sade, da od njih (nabunjenikâ) glavâ niz gomilu svalit će se má, kad pade.“ Doslodice ovo izpunja u XIX, gdje pogiba bijući se drenovačom proti čitavoj vojsci. Što se hvali radi Hoćimskogoga junačtva, o tom je doduše spomen već u I 88, ali ipak bi izašao Dilaver hvastavac, da nismo vidjeli već više i čuli o njem u II i IV. Zatim prema želji carevoj za kompromisom i odvrćajuć na vuhvenu pizmu Huseinovu predlaže konkretno, kako bi se nabunjena vojska samirit mogla: neka car opet Huseinu preda veliko vezirstvo, i taj neka vojsci s tom odlukom navicsti pomilovanje svih nabunjenih i odum carev (na savjet novoga velikoga vezira) *od puta iztočnoga* „neka smeće zle neslide veće unapred *s toga uzroka*.“ Ipak, prema svojoj misli i čudi, koju je morao za posluš caru zatomiti, završuje: „i u to će doniet vrieme sgodu, da se svak ukroti, i pod carstvom bit će tvime svaćie smrti i životi.“ Pošto Dilaver ovdje carevu osnovu puta u iztok očituje uzrokom (jamačno glavnim) smećâ, a tako je on i u II smatrao tu nakanu pogibeljnom caru i svjetovao bar prije puta poubijati Mustafu i pristaše — česa car nehtjede učiniti, ko što ni ovdje u XVII neće Dilaverova odlučnoga svjeta slušati: to bi bilo već po tom neumjestno, da se igdje u XVI—XX govori o sklopljenom miru s Poljskom kao ob uzroku buni (to zahtieva programna razprava g. Pavića str. 9).

Sad će se moći lako uvidit podpuna netemeljitost nekijh prigovora u razpravi g. Pavića. Ako se u njoj rieči na str. 124 i 125 neshvaćaju kao hyperbolne nego kao točne, onda se tu s „bez-krajna retorskoga patosa“ kore *svi* govori u „Osmanu“, i oni carevi ovdje u XVII, a ta je korba očevidno neosnovana. „*Jedina druga besjeda Dilaverova u XVII nešto je manje dugačka, a nešto boljma u njoj birane rieči* prema individualnom karakteru silna junaka“; zašto se nekaže, u čem nema ni taj govor posve pravu mjeru i posve dobro birane rieči prema junaku govorniku? Tako stoji odsuda Gundulićevih govora bez ikakve i najmanje obrazlozbe, ta bo može biti samo konkretna, izvedenimi primjeri iz *Osmanide*, a nije obrazlozba puko obćenito napominjanje osobâ govorećih u *Ilijadi*. Analiza spjeva XVII pokazuje, da je baš protivno istina, od onoga što se tvrdi u rečenoj razpravi, naime da u

Osmanidi u istinu ima i dugih i kratkih govora i to prema govorećim značajem, i da su ti govori stvarni, u svem karakteristični, psihologički posve motivirani. Dočim g. Pavić na strani 125 prigovara govorom svog „Osmana“ s njihove nekarakteristične jednoličnosti, to on (naprotiv) na strani 131 tvrdi, da je opis vieća u II od opisa vieća u XVII toli različit, da se odatle može ili mora izvoditi i različit pjesnik prvom opisu od onoga, koji je drugomu. Ako „opis“ vieća znači prikazu svega vieća a ne samo epski uvodni opis, koji pripravlja prikazu vieća, a valjda znači ono prvo, onda je onaj prikor govorom „Osmana“ u dosta velikom protuslovju s onim izvodom različitih pjesnika iz različitih prikazâ obaju vieća. Jedna je i druga prikaza naime provedena malne posve u *govorih*, te bi ako su u II govori jednako nekarakterističniju a i dužinom jednolični kako oni u XVII, onda bi to bila jedna stilistički veoma važna ne različitost nego sličnost obiju prikaza vieća, te bi to bio prije znak jednoga te istoga pjesnika nego li različitih pjesnika. I u istinu, kako sam gore podkriepio nekoliko podacima, stilistična prikazna sličnost II spjeva sa XVII spjevom u dotičnih odsjecih tolika je, da nema razloga odbijati ih na dva različita pjesnika. Ali inače kako se nebi razlikovale i zašto se nebi smjele razlikovati obie prikaze, pošto su *situacije* čina različite? U toj se i razlikuju obie prikaze, a prema tomu i u govorećih pred carem osobah, i u sadržaju tih govora. Kakov bi inače napredak čina bio od spjeva II do XVII, kad nebi vieće u XVII od vieća u II bilo različito situacijom, povodi i sadržaji govorâ, a morda prema pjesnikovoj intenciji i govorećimi osobami? Već sam kod analize i II i XVII spjeva dosad pokazao, da je sama pjesan one razlike iztaknula i motivirala posve jasno. Tim je nejasniji onaj već spomenuti osebiti argumenat razprave g. Pavića: „što u XVII pjevanju nebiva, kako bismo očekivali, u carskom savjetu ni spomena o *ovom* (morda se hoće reći *onom*?) savjetu, makar da u XVII pjevanju opeta govori isti Dilaver: to opeta odaje, da Osman nije cjelovita kompozicija Gundulićeva.“ Neka se pročitaju u savezu strana 131 III do konca 134, gdje ova izreka stoji, opazit će se, da rieči o *ovom* (ili *onom*) *savjetu* nisu posve jasne glede svoga gramatičkoga saveza. Prema alineji na koncu argumenta 1. na strani 131 mogu značiti ovi „savjeti“ ona dva carska „vieća“, te bi po tom zahtievao g. Pavić, da bude u vieću spjeva XVII spomena ob *onom* vieću u II. Nu može „o *ovom* savjetu“ ticati se samo savjeta Dilaverova glede Mustafine matere u II, prema izreci g.

Pavića na str. 134 u prvoj alineji: „Dilaver, koji se u XVII pjevanju neboji ciele nabunjene vojske, taj da vjeruje i da se boji take vještice“ (kakovom je u svom govoru u II opisao Mustafinu mater), ter da *svjetuje* cara, neka ju zadavi, jer da bi mu mogla silom naškoditi.“ Ob ovom samo savjetu morda misli g. Pavić da bi imalo biti spomena u vieću XVII spjeva. (Nejasna savezna relacija, stajalo bud ovom bud onom, u prozaičnoj razpravi otima psihologički temelj izvajdanju dvaju pjesnika iz nejasne ili nedosljedne savezne relacije rieči u *pjesni*; g. Pavić veli na citiranom mjestu: „to opeta odaje, da *Osman* nije cjelovita kompozicija pjesni“, premda je prije na strani 114 odlučio razlikovati naziv *Osman* (za spjeve I, XVI—XX) od naziva *Osmanida* (za svih sadanjih XX spjeva) pak se te razlike unapredak donjeklje i drži, ne svigdje; a ipak g. Pavić gradi n. pr. na str. 110 na razlici izrazā poema i poema epicum — što od nepomnje ili pak od običajne porabe može značiti i isto — vrlo zamašite zaključke.) Nu bilo da g. Pavić misli, da bi imalo na vieću XVII spjeva biti spomena o vieću II spjevu u obće, ili pak samo o savjetu, koji je bio na tom vieću izrekao caru Dilaver glede Mustafine matere, jamačno bi se htjelo, da bude taj zahtjev obrazložen. Već sam kod XVI spjeva razložio, da se u pjesni na potlanjih mjestih nema zahtievati izrično spominjanje prikazā već obavljenih na prijašnjih mjestih. G. Pavić nekaže, po kojem bi estetičkom pravilu to nužno bilo, i to tako nužno, da gdje je povriedjeno, nemože se cjelovita kompozicija pjesni, kakova je jednomu pjesniku psihologički vjerojatna, ni pomišljati. Za razlog *svomu* zahtjevu i očekivanju navodi g. Pavić samo izreku „makar da u XVII pjevanju govori opeta *isti* Dilaver“ (koji u II). Zar bi u dramu — (kojoj treba još jača saveznost no epu) — svedj imale iste osobe u govorih potlanjih aktova činiti spomen o svojih govorih u prijašnjih? Izričan spomen? Tako bi nastala drama i epopeja in infinitum. Takov bi spomen bio pogrešan, ako mu nema nužna povoda, a *istota* govoreće osobe nije još nikakov povod tomu. Što da si mislimo, da bi imao Dilaver ili tko drugi u vieću XVII spjeva izrikom spominjati o vieću ili o savjetu kojem, n. pr. Dilaverovu iz II spjeva? Dilaver bi mogao morda reći caru: ja sam te svjetovao onda, da ubiješ Mustafinu mater i Dautu i Mustafu, nisi me slušao, evo sad vidiš posljedice. Takovu rekriminaciju Dilaver si posve lahko može *misлити*, ali *kazati* ju u oči *Huseina* i tolikih sakupljenih poglavica bilo bi posve neumjestno te se nebi nipošto slagalo s čitavom pri-

kazom Dilavera i sve sadanje situacije u obće. Ili zar da Husein učini onakov ili sličan spomen? Ili car? Nerazabirem kako i zašto, ali razabirem u čitavoj prikazi vieća u XVII, da se ona u obće drži *sadanje* situacije, kako i valja, a nepovraća se, što ni nebi valjalo, izrikom na prijašnju situaciju, onu u spjevu II. Za saveznost pjesni može se zahtievati, da prikaza vieća u XVII *posredno*, ne izrikom, opominje na vieće u II. A tako i jest. U XVII spjevu vieća se o pogibelji carevim savjetnikom, koje smo baš u II slušali svjetujuć cara; Dilaver u XVII kaže caru početak akcije pristaša Mustafinih, a on je bio u II svjetovao, da se pomorom za uvijek zaprieči takova akcija; o iztočnom putu, o zloj vojsci, o poljačkom ratu govori se i ondje i ovdje, svaki put prema situaciji; a postoje i mnoge stilističke sličnosti u prikazivanju, uz različite razlikami situacijâ motivirane. U svem je XVII spjev valjan nastavak, dakako nije neposredan nego je posredovan nastavak spjevu II, nadovezujuć na sadržaj ovoga samo u toliko, koliko to dopušta sadanja od spjeva II napried pomaknuta situacija čina pjesni. Nu kad bi zahtjev i zaključak g. Pavića i bio osnovan, onda bi se na isti način i skupina spieva XVI—XX morala razdirati, i nješto od nje na jednoga nješto opet na drugoga pjesnika odbijati. Svravnimo spjeve XVI, XVII i XVIII. Na vieću u spjevu XVII nespominje se izrikom posebno nijedna od buntovnih tužba, koje su tako obilno prikazane bile u XVI, a ipak bi to, prozaičkologičnom dosljednošću, moguće pače posve naravski bilo; i tužba, toli važna, sbog nakanjenoga puta u iztok spominje se u XVII na vieću samo jedan jedini put izrikom, i to tek na koncu vieća, na koncu drugoga Dilaverova govora jednom kiticom 118. Premda je u XVI dva put izrikom iztaknuto, da buntovnici zahtievaju uprav glave Dilavera, hodže i haduma, to se ipak na vieću u XVII nigdje izrikom nespominju ta trojica kao tražene žrtve, naročito o hodži i hadumu nema ni s daleka imenita spomena, a bilo bi to prema prikazi XVI spjeva posve naravski, a i to, da se hodža i hadum na vieću sami oglase. Ipak i car i Dilaver i Husein govore samo obćenito, ne poimence, o traženih žrtvah; van što Dilaver govori o sebi, ali i Husein (ne prema spjevu XVI) govori (ako se već držimo *izričnosti*) i o sebi, veleć „naše glave“. Zar ćemo iz takova izričnoga nespominjanja smjeti izvoditi dva pjesnika za spjeve XVI i XVII? A opet u XVIII spjevu radi se u skupu nabunjenih (prije no pridodje Daut) samo o iztočnom putu, i o triju gospodskih carica (o kojih u XVII spjevu ni s daleka nema spomena), a ne-

spominje se ništa o toliko krivih triju savjetnicih; tek Daut, pri-
došav još žešće bunit nabunjenike, nadovezuje obširnije na bun-
tovne tužbe XVI spjera. Nu pjesnik je mogao imati, i imao je
očito razloga, da izvodi prikazu onako, a ne drugačije; kad bi se
držao prema zahtjevu g. Pavića, bio bi tako sapet, da ili nebi mo-
gao ni započeti pjesni ili pak nikad je nesvršiti.

Završiv strofom 119 dugu *govornu* prikazu vieća, koja počima
strofom 9, izvodi pjesnik posve kratko *epski* strofami 120—123
konačnu odluku i odredbu carevu, pak će odmah strofom 124 preći
na drugi predmet, na Mustafine pristaše. Eto kako Gundulić malo
epski prikazuje razvoj i napredak samoga neposredno glavnoga
čina, a kako obilno prikazuje govornim oblikom; u one 4 kitice
ipak je *sav* rezultat vieća za *čin*, za napredak čina (a vidit ćemo,
kako neznatan ostaje u daljнем „spomenu“ pjesni i taj rezultat).
Tako je posvud, ne samo u II—XIII, nego i u I te XVI—XX,
da naš pjesnik većinom izvodi pjesan u govorih, u reflexijah, i u
epskih *opisih* o *uzgrednih* okolnostih. Mnogo prostora posvećuje
opisu juriša na Dilavera i njegove dvore, opisu saraja, zverinjaka,
Dautova predjašnjega života i t. d., te prikazi epskoj *glavnoga* čina
ostaje posve malo mjesta. Tako prema kompoziciji i slogu spieva
I te XVI—XX jest kompozicija i slog spieva II—XIII; za epus
koji ima takov spjev I i XVI—XX (a ovdje je *priprava* kata-
strofe i *sama* katastrofa) posve su naravski onakovi spjevi II—XIII.
— Važno je, kako se u kiticah 120—123 naznačuje odluka i od-
redba careva — za daljni „dosljedni“ tečaj pjesni. Na Dilaverov
predlog „svak pristà“ (120, t. j. da se on skine a Husein postavi
za velikoga vezira, te da ovaj objavi buntovnoj vojsci, da ih car
pomiluje i da neće u iztok). „Nu nehtie ga (Dilavera) car nikako
dignut s vel. vezirstva, što ga (a da ga) od prije neutvrđi jakom
stražom odasvudi, da mu nabunjeni ništa nenahude, videć se caru,
da se on neboji nijednog odmetnika, dok mu živi svjetnik i junak
toliki. Car jaku stražu družiem poda, a sam osta bez svake, mneći
mu se, sried svih sgoda carsko ime da mu 'e dosta“. U razpravi
svojoj g. Pavić (str. 118) čita „s toga njega sad utvrđi“, i veli, da
„tako nešto mora da stajaše mjesto po sve nerazumljiva nam saču-
vana: što ga od prije neutvrđi“. A poslie u akademičkom izdanju
Gundulića piše g. Pavić (str. 506): „Svi (rukopisi) imaju tako, ali
mislim da bi trebalo: S toga od prije njega utvrđi (?)“. U ovom
izpravku mislim da rieči „od prije“ nebi imale nikakova razumna
smisla. Neznam, da li je g. Paviću „u svih rukopisih sačuvani“

stih „posve nerazumljiv“ s gramatičke strane ili pak glede saveza u razvoju čina pjesni. Strofa 83 X može služiti za gramatičko objašnjenje izraza „što ga od prije“. Tu se veli: „Nesmije se ganut diete (car Osman) — još bo straši Prut ga rieka — što nevidi s prva (= od prije) uvjete nedobitna dobitnika“. To je posve razumljivo, kako i ono mjesto u XVII. Car nehtjede skinuti s velikoga vezirstva Dilavera, a da ga nebi prije utvrdio stražom tako, te ga nebi ubili nabunjeni. U spjevu XVIII strof. 50—55 vidimo, da je dvor Dilaverov od skora jakom stražom utvrdjen („Dilaverov dvor jaki sobom oda svudi u obzidi se tvrdoj kaže, nu još tvrdji s mnoštva ljudi, gdje ga obstiru jake straže: tiem što *dosle* u okolo imà same biele mîre, *sad* ga strašno i oholo gvoždje i oganj svega obstire“). Careva nakana glede straže Dilaveru izvedena je. Po čitanju g. Pavića ostao je Dilaver i nadalje veliki vezir, neizpuniv car predloga Dilaverova (u tom pogledu) „na koji svak pristà.“ U cielom dalnjem tečaju pjesni nigdje nije izrikom rečeno nit jasno, da li je od sad velikim vezirom Dilaver ili pak Husein. Glede saveza u pjesni nije dakle rukopišno čitanje ništa nejasnije, nerazumljivije od izpravka g. Pavića. Za podkrepu izpravka toga nemogu se navesti rieči u 122 „videć se caru, da se on neboji odmetnika nijednoga *za života* od *svjetnika* i junaka tolikoga“. Car daje stražu Dilaveru, da mu osigura život, a Dilaver će moći biti svjetnik caru, ako i nebude više veliki vezir. Po njekojih mjestih u razpravi g. Pavića sva je prilika, da njemu nisu bile jasno na pameti posljedice onoga skinuća ili neskinuća Dilavera za daljni tečaj pjesni. Pripoviedajuć naime ta razprava na str. 120 i 121 sadržaj XIX spjeva, kaže, spomenuv već *smrt* Dilaverovu, da Osman u strahu iz perivoja Sinanpaše posla „*velikoga vezira*“ i Kizlaragu miriti nabunjenike, ali ti ih posjekoše, a poslie Osman skupa s *Huseinom* uteku iz saraja i t. d.“ Po tom bi poslie smrti Dilaverove bio njetko velikim vezirom postao, a da se u pjesni nekaže ni njegovo ime ni da se isto o toj promjeni u vladi nespominje, a pak poslie smrti toga bezimenika ne kaže se u pjesni ništa o kakovu novu velikom veziru, Huseinu bo, gdje je o njem rieč, nepodaje se taj naziv. Bila bi dakle, ako stoji izpravak g. Pavića, nejasnoća u daljnjoj pjesni, tko je i da li je u obće tko veliki vezir poslie smrti Dilaverove. To je doduše sitnica, ali bi tko mogao, potaknut primjerom g. Pavića reći, da je čast i zadaća velikoga vezira u turskoj vladavini a najpače u onako pogibeljno vrieme toli važna, da bi pjesan radi savezne dosljednosti u tom pogledu morala biti jasna, a pošto

nije, to i t. d. Nu pripovijedanje sadržaja XIX spjeva u razpravi g. Pavića ima lapsus calami ili memoriae u riječih „Od ovuda (iz perivoja Sinanpaše) posla Osman velikoga vezira i Kizlaragu“. U tekstu nestoji tako, nego „jednog od vezira“ (XIX 192, u 201 o istoj osobi „vezir tvoj“, u 193 „carev namjestnik; u XVII 5 „šest vezira“ i t. d.). Dakle tim je jedna pomisao g. Pavića, a ujedno i jedan povod nejasnoći pjesni odklonjen. Ako se naime ondje u XVII 120, 121 ima razumievati tako, da je car skinuo Dilavera po njegovu predlogu, „na koji svak pristà“, onda bi se jamačno imalo razumievati, da je car i ostali predlog Dilaverov prihvatio i odredio provesti — makar se to izrikom nekaže — naime, da je za velikoga vezira učinio Huseina te mu naložio: naviestiti vojsci nabunjenoj pomilovanje i odum puta u iztok. Onda bi se u daljнем tečaju pjesni imao Husein razumievati kao veliki vezir, i ako se to nigdje izrikom nekaže, ali se i nigdje nekaže ništa, što bi se tomu neposredno ili posredno protivilo, pače bi se s tim dobro slagao način, kako se u XIX 233—255 Osman služi Huseinom, koji pogiba u skrajni čas, kadno već Osmanu nemože trebati nov veliki vezir. Dakle glede časti velikoga vezirstva još je manje nejasnoće u daljнем tečaju pjesni po rukopisnom čitanju nego što je po podacih g. Pavića. Nego za znamen dokazâ g. Pavića proti saveznosti spieva II—XIII sa I, XVI—XX imadu one četiri kitice u XVII 120—123 dosta veliku važnost, i to radi sliedećih okolnosti. Onaj momenat u razvoju glavnoga čina pjesni, o kojem radi onako obširna prikaza vieća kod cara, od najveće je znatnosti za daljni razvoj pjesni, za daljne sgode i za konačnu propast cara Osmana. Pa ipak je aktivni, na daljni čin pjesni utičući rezultat onoga, toli znatnoga i toli obširno prikazanoga viećanja naznačen u same četiri epske kitice, i to, kako vidjesmo, tako nejasno, da nije izrikom rečeno, je li nije li i car prihvatio sav svjet Dilaverov, na koji „svak pristà“ (— odmah poslie ovih rieči sliedi oprečno: nu nehtje ga (Dilavera) car nikako skinuti i t. d.)“, nego moramo tek iz saveza (najpače iz careve želje u strof. 103—107 prije Dilaverova predloga izrečene, kojoj se želji odaziva dobro baš predlog Dilaverov) nagadjati, da jest i car prihvatio sav onaj svjet, samo je, da osigura od pogibelji život Dilavera, od sada ne više velikoga vezira, odredio njemu jaku stražu, a sebe lišio svake straže. Nu dočim je, kako vidjesmo najpače iz izpravka g. Pavića, nejasan u pjesni prihvati i izvedba ili pak neprihvati s careve strane i toga diela Dilaverova predloga iliti svjeta, koji se tiče Dilaverova od-

stupa od velikoga vezirstva, to se pak o prihvatu carevu onoga diela predloga Dilaverova, koji se tiče Huseinova nastupa na veliko vezirstvo i obaviesti Huseina kao novoga velikoga vezira nabunjenoj vojsci, da ju car pomiluje i da neće putovati u iztok, — o prihvatu velim carevu toga diela predloga Dilaverova ne samo da se ništa izrikom nekaže, ni jestno ni niečno, u one četiri kitice, nego ni u svem daljnem tečaju pjesni nema nigdje ni rieči o tom, da bi Husein kano novi veliki vezir vojsci nabunjenoj objavio milost carevu i odluku carevu nepolaziti u iztok; nema rieči o tom ni na taj način, da bi se igdje reklo ili samo natuknulo, zašto li je Husein zapriečen bio, onakove viesti priobćiti buntovnikom. Dakle rezultat onoga viećanja za daljni razvoj čina jest upravo — ništica.

O tom viećanju i njegovu kakovu zaključku te po ob tom odredbi i činu carevu nema u daljnjih spjevih, odbiv stražu Dilaveru, ni posredno ni najmanjega spomena — a ipak bi se nesamo prozaično-logički nego estetički imala očekivati u daljnem razvoju pjesni pozitivna konsekvencija onomu vieću o toli znatnoj okolnosti *glavnoga* čina, vieću onako obširno prikazanomu. Tu postoji u istinu estetička nedosljednost i nesaveznost u izvedbi pjesni tolika, kako je malo koja onih, koje razprava g. Pavića nahodi izmedju spieva II—XIII i I, XVI—XX. Jesmo li pak ovlašteni odatle zaključiti, da spjev XVII nije od istoga pjesnika, od koga je spjev XVIII i XIX, recimo i XX? Po primjeru zaključivanja g. Pavića bismo bili, ali objektivno nismo; po onom primjeru mogli bismo pače morda i to zaključiti, da je prikaza vieća u XVII strof. 9—119 od drugoga pjesnika no od koga je prikaza rezultata toga vieća u strof. 120—123, pošto je ova prema onoj i nerazmjerno kratka, i nejasna, premda bi baš njoj jasnoća i te kako potrebna bila. Iz estetičkih pogrešaka u kompoziciji pjesni, makar da su i bitne, dakako, ne morda tek prividne nego sbiljne, nikako nismo ovlašteni zaključivati, da takove pjesni nije mogao jedinstvenom radnjom izvesti jedan te isti pjesnik, i velik pjesnik. A debere ad facere, a non licere ad non fieri: non datur conclusio. Kritika svjetskih književnosti obiluje primjeri tomu. Da samo spomenem odsudnu kritiku Rümelinovu o Shakespearovih najizvrstnijih tragedijah. Koliko on nenalazi nedosljednosti, nesaveznosti, nedotjeranosti u svakoj njih i t. d. — a ipak ih je jedan te isti veleum Shakespeare spjevao, nit Rümelinu pada na um iz onakovih pogrešaka zaključivati, da nije, a jedva će se biti dosad pojavio kritički pregalac, koji bi bio iz pogrešaka kompozicijnih, kronoloških nereda, anakronizama,

izraznih nejasnoća, hyperbolnih metafora i t. d. koje drame, što no ju tradicija Shakespearu pripisuje — a ta tradicija niti nije glede mnogih drama posve sigurna, posve bezprieporna — išao zaključivati apodiktičnom smjelošću, da te drame sbog onakovih estetičkih pogrešaka nije mogao jedinstvenom radnjom jedan Shakespeare izvesti, nego da je ona bezredan mixtum compositum. Što se tiče Osmanide, to je upravo u spjevih XVI—XX epsko-dramatična strana glede glavne, Osmanove osobe slaba, kako to očito pokazuje razloženi odsjek spjeva XVII, a pokazat će to i još daljni tečaj pjesni do kraja. Nu odatle nismo ovlaštjeni izvoditi, da nije tih spieva saveznom jedinstvenom radnjom jedan pjesnik, velik pjesnik Gundulić spjevao. U svih njegovih nedvojbenih pjesmotvorih opaža se žica posve liriska i retorička, tako — da negovorim o Suzah sina razmetnoga — u njegovih dramah malne posve izčezava prikazivanje čina naprama retorički i obširno provedenom prikazivanju lirskih momenata. Pak nije čudo, da isto opažamo i u epu ob Osmanu, najpače pošto je sam sobom predmet, koji je za glavni čin odabran ovomu epu, slaba epsko-dramatičnoga ustroja, malo prikladan krepkjoj epsko-dramatičnoj formaciji.

Strofom 124 prelazi se na drugo mjesto, na protuakciju sultâne Mustafine matere i zeta mu Danta (od 124 do kraja spjeva 192), istodobnu akciju Osmanovoj prikazanoj u 1—123. Kako ovdje, tako i u skupini II—XIII opisuju se gdje što jedna za drugom dvie uzporedó razvijajuće se sgode n. pr. ona dva puta Alipašin i Kizlaragin. I prelaz se ovdje od 123 na 124 stilistički izvodi onako, kako često i u II—XIII i u XVI—XX. — Mislim da je shodno, da odmah ovdje navedem razloge, koje za svoj nazor ob Osmanidi crpi iz prikazivanja Mustafine matere razprava g. Pavića. Ona kaže (str. 131- 134): „U govoru Dilaverovu (II 25—55) odaju dvije stvari sasvim drugoga slabijega pjesnika, nego što bijaše, koji opjeva pjevanje XVI—XX. Jedno je, kako se u drugom pjevanju opisuje Mustafina mati (II 34—44). Napram ovom“ (doslovce citiranom) „smiešno-strašnom opisivanju u saraju zatvorene Turkinje, nema u pjevanju XVII 124 do kraja, gdje se opeta o Mustafinoj materi govori, ni spomena o takoj rugobi, pa ipak bi čovjek nakon pjevanja XIII, u kojem vrazi izlaze bunu dizati, mnogo bi prije čovjek nakon toga očekivao u XVII taki opis. Opis Mustafine matere u sedamnaestom pjevanju dolikuje pjesniku Gunduliću, onaj u drugom pjevanju pako odaje na sva usta pjesnika iz dobe drama Palmotićevih i koje mu bijahu suvremene . . . Drugo što u govoru

Dilaverovu odaje drugačijega i slabijega pjesnika, nego što bijaše Gundulić, jest ta okolnost, što se u drugom pjevanju upravo Dilaver plaši te nakazne babe. Dilaver, koji se u XVII pjevanju ne boji ciele nabunjene vojske, taj da vjeruje i da se boji take vještice, ter da svjetuje cara, neka je zadavi, jer da bi mu mogla naškoditi. Silna junačina Dilaver da bude strašljiviji od dječaka Osmana, koji veziru srčan odvrća“ (citira se II 120 i 121, gdje veli Osman, da se neboji vilinstva njezina). Pokazat će se, kolika je temeljitost ovoga razlaganja. — Oholaj materi Mustafinoj „pozliedi staru ranu“ (što bješe razcaren Mustafa a zacaren Osman) „i muka joj je što s careve zapoviedi od sina se je oddielila; smrt mu sluti, pročula bo bješe onada, da sin joj stoji sried mjesta divjačna u jami“. Te kitice 125, 126 već kao predprošlostan umetak nadovezuju na njeko predjašnje mjesto. Takova nema nigdje u I, ali ima jedno u II u prikazi vieća Dilaverova, hodžina i hadumova s carem. Na Dilaverov savjet, neka se umori Mustafa i mati mu i Daut, odvrća Osman glede Mustafe, da ga neće dati ubiti „nu ću uzmožiti straže take dundu . . , da od zasjede svake opake utvrdit ću mú slobodu“ (II 119). Dalje tu u spjevu II u strofah 125—131 u kratko se navode načini izvadjanja svih ostalih zapoviesti i nakana carevih, naznačenih tik prije u njegovu govoru 116—124, samo se neveli posve ništa o kakovoj zapoviesti carevoj glede Mustafe, ali to evo veli Mustafina mati. To je očit osvrt XVII spjeva na II, te je očita neistina izreke u razpravi g. Pavića, da nijedna rieč, nijedna sgoda u XVI do XX neopominje na sadržaj spjeva II—XIII. Što se pak ondje u II na potlanjem mjestu strof. 125—131 neveli sve, što bi se tu prema predjašnjemu strof. 119—124 moglo očekivati, to nije trag različitu pjesniku toga spjeva od pjesnika spjeva XVI—XX, jer i u ovoj skupini opažamo gdješto isti pojav. Da sam prigodom spjeva II pravo označio protivnički sukob Osmana s Mustafinom svojtom, tomu svjedoče ovdje strofe 127, 128, veleći Mustafina mati, da je ona sbog Mustafina zatvora u tamničnu jamu — a to bješe careva prema krvavom savjetu Dilaverovu poštedna, za turske odnošaje blaga zapoviest — smišljala propast Osmanu, a sad pobuna vojske daje joj prigode izvadjati svoju nakanu. U strofah 122—147 umetak je opisni, biografija Dauta, uz onu sultānu glavnoga u prikazi pjesni aktora proti Osmanu. Ovaj ovdje tolik opis njegova predjašnjeg života vjerojatno traži, da bude i o Mustafinoj materi njegdje u pjesni razmjerno obširan opis značaja i poriekla i razvoja života. A taj se nalazi u II u govoru Dilaverovu kod cara, u strof. 31—52, gdje

je doduše i fantastičnih oznaka o njoj kao vještici, ali je i mnogo posve realističnih, a s ovimi se posve slaže, što se ovdje u XVII o njoj govori ili što ona ovdje čini i kaže, samo je fantastični momenat u II o njoj ovdje izpušten. Posve pravo. Ovdje pisac sam realistički označuje i prikazuje, kakova jest i govori, a ondje u II Dilaver o njoj, — da ju strašnu i pogibeljnu caru prikaže i tim na nj djeluje, dakle ad captandum — iztiče *uz* mnoga realistična takodjer i vilenička njezina svojstva, ali kaže *višeput*, da je tako *glas* o njoj (II, 34, 38, 40, 41) a izrikom završuje Dilaver svoje karakterisanje Mustafine matere ovako u 51: „Sve se ovo o njoj kaže, sve ovako je l' nije li? Ja mniem, mnogo da se laže, nu se i istine vele veli.“ Dakle sam Dilaver podvojava jamačno baš o fantastičnoj strani one karakteristike, a i izvođeć ju čežće kaže: „vle, glas je i t. d.“ Ima li dakle povoda, po tom govoru Dilaverovu, i po načinu, koji opažamo svud u pjesni, tražiti ovdje u XVII spomena o vjestičkoj naravi sultāninoj? Odgovorit ću poslie. Premda pjesnik ovdje u XVII jasnom prikazom, ovdje u XVII 124 do kraja, potiskuje tu sultānu tako napried kao glavnu osobu od ovog časa u akciji proti Osmanu, ipak u spjevih XVIII, XIX, XX *nigdje više ni spomena nema o njoj*, ni posredna nekmoli neposredna, izrična spomena. Zar ćemo za to, po primjeru razprave g. Pavića, reći, da bi u spjevih XVIII—XX moralo biti spomena o njoj, kad bi ovi spjevi bili od istoga pjesnika, od kojega je XVII, pak jer nema toga spomena, to da nisu ni nemogu biti? Evo opet na kakove posve osnovane analogije dovode tvrdnje g. Pavića. U spjevih XVI—XX nema ništa više o Sokolici, koja bi branila Osmana ili tužila za njim, o Poljacih ima malo spomena, premda o njoj i o njih mnogo ima u spjevih II—XIII; jednako ni o Mustafinoj materi, koja bi dalje stojala u akciji za smak Osmana a za oslobodjenje i zacarenje svega sina, nema u spjevih XVIII—XX ni riečce, u istinu ni riečce, premda se u XVIII—XX ima izvoditi ono, što ona u XVII zamišlja i Dautu naredjuje, dakle bi se moglo, i to nesamo prema prozaično-logičnoj, nego sbilja prema *estetičkoj* dosljednosti i saveznosti očekivati, pače zahtievati, da bude o njoj što i u spjevih XVIII—XX. Najpače u XIX kod prizora, gdje će buntovnici vadit Mustafu iz jame, mogla bi mati mu prikazana biti prisutna, da ga vidi, je l' još živ, i da pomáže, pak zatim u mečitu, „gdje od sve vojske čuvan tako (cieć pokoja) svu noć jednu cielu stojà“ (XIX, 232). Ovako su *čuvstveni* povodi za Mustafinu mater, da bude tu, ako ne isti to bar svakako jednako jaki, koji su — po

g. Paviću (u programnoj razpravi str. 9) — za Sokolicu, da bude tu u XVI—XX uz pogibajućega dragoga Osmana. Što g. Pavić odatle, što Sokolice nije tu, premda jest toliko uz ili za Osmana u II—XIII, izvodi za spjeve ove naprama spjevom XVI—XX, imamo prema njegovu načinu zaključivanja razloga izvoditi i za spjev XVII naprama spjevom XVIII—XX iz one posve analogne okolnosti o Mustafinoj materi, i tako će kritika postići svoj potpun cilj, razderati će se i rudera Osmanide.

Kakvi su prelazi u II—XIII, takov je i ovdje prelaz na umetak opisni o Dautovu životu (od 131 na 132 — „*biše* rodio se“) a od umetka opet na stvar, na posao Mustafine matere (od 146 na 147 — „*tiem*“). Onim opisnim umetkom Daut je jasno označen kao osebit turski tip, koji razlikujuć se značajno od ostalih u pjesni tipnih značaja turskih popunjuje karakterističnost prikaznu pjesni. Najsrodniji je sultani Mustafinoj materi, kojoj on i jest orudje. Oboje su poturice, a baš oni krše Osmana, na što se jasno osvrće strof. 113 u epilogu XX. Rodom kršćanina bjehu ga djetetom zarobili Turci i rad ljepote caru Muratu poklonili, koji ga metnu u saraj, prozva „Dautom“, učini svojim sramotnim miljenikom, uzvisi na vezirstvo, a sliedeći car Ahmet pozeti ga. Ni junačstvo ni kriepost, nego žensko lice njega podiže, a podržaše na časti sultane. Ali s oholosti, opake čudi i kradljivosti skinu ga car Ahmet. Po smrti ovoga Daut Mustafu brata Ahmetova diže na prijestol, a sina Ahmetova Osmana ukloni. Kad pak Osman ukloni Mustafu i uzide na prijestol, ukloni on i Dauta; nu sin Dautov vrstnik i mio drug Osmanov umoli se Osmanu te on opet učini Dauta za beglerbega Rumelije. Tako je označen taj osebiti turski tip, mnogo srodan Mustafinoj materi te za to njezin naravski saveznik; ujedno nam taj opis otvara jasan vidik u vladavinu tursku, a u njem se ipak nekoliko bar i ob onom kaže, o čem pjesnik u I, 11 i 12 reče, da neće pjevati. Toga Dauta pozva k sebi Mustafina mati na strašne dogovore. Što u XII Krunoslava Ugričić dolazi k Turkinji razgovarat, morda je to nemoguće bilo Gunduliću ter i to odaje „slaba poznavaoca turskih odnošaja.“ Ali u „Gundulićevu“ spjevu XVII strof. 147 ide i dodje Daut „u ženski stari saraj“ k Mustafinoj materi, „gdje ga ona zvaše“; dakako, da je pjesnik ovaj dohod motivirao „u gluho doba noći skrovno preko straže, ku prevari“, ali je pjesnik i ono u XII motivirao, kako sam kod toga spjeva razložio.

Govor stare sultâne Dautu (strof. 151—179) izvrstan je, vrlo karakterističan, i prema njezinu opisanomu značaju, i prema značaju Dauta, i prema situaciji te nakani sultaninoj. Razne ona motive rabi jedan za drugim a sve to jače, da bi Dauta podbola na akciju krvavu, pravom lukavštinom haremske spletkarice, reć bi paklenskim oštroumljem, a upravo, kako kralj paklenikâ u XIII 72, slično ona kaže (strof. 177) „smetaj, svadjaj, buni, upi, nemimodji varke i sile.“ Oni razni motivi u govoru njezinu jasno sliede ovako. Strof. 151, 152 ironija na Dautovu sadanju čast i vlast, od Osmanove milosti dobivenu, i to malenu, jer Dilaver — koji mu njekoč nije vriedan bio ni za konjuha biti — jamačno nije sad pod tom njegovom vlastju. Strof. 153—155 bruka na tu nikakovu čast, koju on ima zahvaliti bludu, koji tjera sin mu s Osmanom. Ovaj je rug tim ljući Dautu, što ga sjeća, kako je on njekoč mlad sticao časti. Strof. 156—162 strahovanje, da je i ona nikakova čast samo varka i zamka Dautu, car će ga to sigurnije skoro uništiti „uzvisit će ga vrhu zemlje s viencem — oko grla.“ Strof. 162—164 poticanje ponosa; sav svijet ozvanja od sramote, koju je Osman stupiv na prijestol nanio Dautu skidajuć ga s visokoga vezirstva; njemu, prije namjestniku a i zetu carskomu, nepristoji se biti ovako satrvenu. Strof. 165, 166: sad je sretna sгода Dautu, nabunjena vojska će ga sliediti. Strof. 167—169 predlog akcije: neka sinu njezinu Mustafi slobodu i carstvo vratiti, a Osmana ubije. Strof. 170—177 korist ogromna Dautu od takove akcije. Sultâna će Osmanovu braću poklati, Mustafa mrzična umriet će bez sina, Dautovim sinovom pripasti će po zakonu prijestol, a za živa Mustafa bit će taj samo po imenu car, u istinu će biti Daut car a ona carica. Strof. 178 zaglavak: dakle neka Daut radi, hitro, svakim sredstvom, jer svakoga se valja latiti, da se dobije carstvo od svieta; ali oprezno — „pače nastoj bit pravedan“ (lukava i himbena restrikcija). Očevidno je ovaj govor posve stvaran, jasno i vješto retorički razporedan, podpuno karakterističan, a nipošto nije „bezkraina retorskoga patosa.“ I u njem ima gnomâ (strof. 155, 160, 161, 164) kakove njezinu značaju dolikuju.) Jedna (160), osebno uporabljena na Osmana i Dauta: „sad te penje, da iz višega dublje pak te satariše“, odaziva se jednoj gnomi u proemiju, a slično glasi i u strof. 159. Na II 33 opominje ovdje strof. 170; ondje veli Dilaver caru, da bi Mustafina mati braću mu poklala, a ovdje ona i za se veli, da će to učiniti. Skladno s mnogimi mjesti u II—XIII gdje Poljaci, Turci, pjesnik češće zovu djetetom Osmana,

ovdje ga sultana tako zove 158, 162, a tako i ini protivnici koji put u XVI—XX. Primjera hyperbolam ima i u tom govoru. Strof. 162 „zamnjelo je polje i gora, *sviet vaskolik* bući oko” o tom, kakovu je sramotu i nepravdu nanio Osman Dautu. Ovo je psihologički posve naravita hyperbolnost, i prema značaju i prema nakani sultane. U strof. 153—156 kaže ona Dautu, da sin mu od Osmana za blud steče otcu milost, a malo prije u strof. 143, 144 veli sam pjesnik „Dautov sin, vrsnik mlada cara Osmana i drug mili u sva dila, viernom družbom, dvorbom dragom i krieposti *vrjedn*om svakom . . . umoli se, da car opet Dauta pomilova.“ Ne-protuslove li kiticem 143, 144 kitiće 153—156? Ad litteram da, ali to nije trag različitim pjesnikom, nego je jedan te isti pjesnik mogao imati psihologična razloga, da tako različito prikazuje na različitim premda posve blizih mjestih o istoj stvari. Jer na prvom mjestu govori pjesnik sám, te bud po istini bud idealizirajuć ne-meće ljage na Osmana, a na drugom mjestu Mustafina mati ili pretjeruje i laže ili pak govori istinu, po svojoj intenciji, da razjari Dauta na Osmana. Protuslovne prikaze u pjesni nisu još protuslovja pjesnikova; n. pr. u dramah često prosudjuju razne osobe njeki isti značaj ili događaj posve protivno svaka prema svomu gledištu, pak to nije nipošto protuslovje pjesnikovo. — Dojam sultana govora na Dauta krepko se crta u strof. 179—181, prispodobom sličnom onoj u XVI 75, 76 samo obširnijom i silnijom, pak izrekom psihologički izrazitom „već (Daut) u srcu (t. j. u želji i misli) kupi, zove, buni, davi, kolje i pali.“ Brzina utiska i brzina spremnosti slikovito je posve iztaknuta, pa tako dolikuje smionoj naglosti i kratki odgovor Dautov (samo strof. 182—185, bez „bez-krajna retor. patosa“): „Na visinu carsku istom da se uzide, svi razlozi neka ginu, vjera i pravda po tlih ide. Ah, prie dodji čas ugodni, da ja ukažem sried bojnika, časni ljudi i slobodni kô svete se od silnika.“ (Nije li ovo, ad litteram uzev, protuslovno predjašnijm riečim: neka vjera i pravda po tlih ide?) Nu govorit djela gdje će, saviše su sve besjede: ostaj s Bogom, podjoh veće, car Mustafa da se izvede. Sutra nam je carstvo u ruci, sresti ću ga ja bez straha.“ Sasvim karakteristički podao je pjesnik sultani podug govor, a Dautu posve kratak odgovor; ona lukavo svimi mogućimi shodnimi poticaji podbada Dauta, a ovaj se, „od prie užezhen Daut vrli“ (strof. 181) i hitro odlučuje i hitro izkazuje svoju odluku — koju će i izvršiti. Evo kako je posve neosnovan prigovor g. Pavića govorom u Osmanu: „da je *jedina* druga besjeda Dila-

verova u XVII nešto manje dugačka i nešto boljma u njoj rieči birane prema karakteru“, a u svih drugih da je „bezkrajan retorski patos.“ — I već Daut u onoj odluci ode „brži vjetra plaha“ a sultana sve noći mira neima. Vješto je ta njezina situacija duševna opisana koncem spjeva, strofami 186—192, izvrstna je n. pr. u savezu s drugimi crta (191) „sad kraj vidi, sad se topi u pučini, gdje ni'e kraja.“

Vrlo je značajno za slog i kompoziciju pjesni, kako ovdje na koncu XVII spjeva završuje pisac prikazu Mustafine matere. Dočim se tu razmjerno obilno (u sedam kiticah) opisuje duševni nemir njezin u noći poslie urotnoga s Dantom dogovora — koji je takodjer dosta obširno govornim oblikom prikazan —, poslie u svoj pjesni do kraja nema o njoj nigdje ni posredno ni spomena, premda je ona toli odlučan suradnik o propasti Osmanovoj, i premda bi se po čuvstvu il' interesu mogla očekivati prisutna uza sina najpače u XIX spjevu. Ipak ni da bi rieči o njoj, a eto ondje na koncu XVII onolik opis njezina nemira u noći. A što je ovaj važan za čin, za razvoj čina?“ Posve ništa. Evo je u spjevih, o kojih ni razprava g. Pavića nedvoji, da nebi bili Gundulićevi, očit način Gundulićeva pjevanja. On epski posve malo i kratko prikazuje razvoj glavnoga čina i što je s njim u neposrednu savezu, ali ljubi obilno prikazivati duševne situacije to govori to epskimi opisi — što smo češće u II—XIII opažali, a sad opažamo u XVI—XX. Zato u onoj i ovoj skupini toliko govore osobe, toliko je reflexijâ, opisâ duševnih stanja i t. d. Psihični, lirski, retorički momenti silno su premašni tu i tamo, nad samim činom, akcijom. U spjevih I, XVI—XX nalazimo značaj texture i pjevanja takov, da im spjevi II—XIII posve odgovaraju, kao tvorovi jednoga te istoga duha.

Nemari Gundulić presjeći onako nit prikaze sultanine, a nit prikaze Sokolićine on je — bar se razložito može tako shvaćati — prema svojoj intenciji na toliko estetički završio u IX spjevu, da, spomenuv Sokolicu još morda njezdje na shodnu mjestu u XIV ili XV, netreba se na nju povraćati u XVI—XX. Ako se izvajdanju prikaze Sokolićine prigovara nedosljednost, još se razložitije to može prigovoriti glede Mustafine matere, pak bi onda sliedilo — po načinu razprave g. Pavića — da je spjeve XVIII, XIX, XX drugi radio no koji je radio spjev XVII. Razložitiji bi bio prigovor glede sultane već radi blizine i sadržajne uzke spojenosti onih zadnjih četiriju spieva, onda radi toga, što se ovdje peripe-tija i katastrofa *glavnoga čina* prikazuje, a na njih odlučno utiče

Mustafina mati, dočim je Sokolica, prema svój prikazi njezinoj, za glavni čin tek uzgredna osoba. Izvoditi pak različite pisce iz onakove bud sbiljne bud prividne nedosljednosti bilo bi posve netemeljito. Najviše što smo ovlašteni reći, jest to, da ima nedostataka estetičkih, i da je morda Gundulić kanio još izglatiti pjesan, ali nije dospio toga učiniti. Za Sokolicu lahko je mogao imati pjesnik valjana baš estetična razloga, da ju neprikazuje u XVI—XX, a morda je imao prilična razloga i za staru sultanu, da ju više neprikazuje u XVIII—XX. Što bi poetički tu vriedila ona? U XX nebi, pošto tu ima — po očevdnoj intenciji pjesnikovoj — djelovati na čitaoca sám Osman svojom propašću. U XIX bilo bi doduše mjesta prikazi njezine brižljivosti materinske, koje će biti u sultane, makar je sebična, a baš i radi sebe njoj je i do sina. Nu morda se je pjesnik hotice uklanjao takovoj prikazi. On je valjda htio iztaknuti, a jest iztaknuo posve krepko, jadnost novoga turskoga cara: iz zverinjaka, iz jame kao zvier kakovu, luda ga vade pristaše — kolika je to nehotična, a morda hotična ironija pjesnikova! Nebi li tu smetala majka Mustafina? A u spjevu XVIII i u ostalom XIX doduše bi bio mogao pjesnik prikazati sultanu u dalnjem joj radu *proti Osmanu*, ali tu je pjesnik imao prikazat nam potanje Dauta u akciji, kakov je, a onda je valjda navlaš htio, kontrasta radi, osobito zanimati čitaoca prikazom Dilavera i Begume, kako je to učinio. Prikazav ju haremsku spletkaricu i poticalicu Dauta u haremskoj skrovnosti, nije pjesnik, morda navlaš, poslie u javnoj uličnoj buni više dovodio nam pred oči Mustafine matere. Nu koja rieč spomena o njoj mogla bi ipak biti u XVIII i XIX; ipak nije — to je nedostatak, koji bi pjesnik bio *morda* još i odklonio, *ako* je nalazio u tom kakov nedostatak.

Što nema vieću kod cara Osmana prikazanom u XVII 1—123 baš nikakova pozitivna izrična posljedka u prikazi XVIII—XX spjeva, premda bi se to estetički posve razložito moglo očekivati i pače zahtievati, i što ni prikazi sultane u XVII 124—192 nema u XVIII—XX nikakova, takodjer razložito estetički očekivana posljedka, nebudući tu nigdje ni spomena o sultani: to su činjenice prikazne u spjevih, i od g. Pavića priznanih da su Gundulićevi, takove, da sasvim obaraju njegov zaključak taj, da zato, što prikazi sultane kao vještice izvedenoj u II nema izrična posljedka iliti nema spomena, osvrta na tu prikazu u spjevu XVII 124—192, onaj II spjev nemože biti Gundulićev. Ako je ovaj zaključak osnovan, onda iz rečenih prikaznih činjenicah u spjevih XVIII—XX

naprama spjevu XVII valja bar jednako osnovano ako ne još osnovanije i zaključak taj, da spjevi XVIII—XX nemogu biti od istoga pjesnika od koga je XVII; ili ako taj zaključak ovdje nije osnovan, onda jednako pače još više nije osnovan za spjev II naprama spjevu XVII. Dakako g. Pavić nije se ovoj analogiji dozvao, ali tomu nije pjesan kriva, već površnost i neobjektivnost njegove analize spievâ XVII—XX, a u obće analize ciele pjesni, koje slog i kompozicija označena je u razpravi g. Pavića skrozimice što krivo što nedostatno i površno. Tako je u toj razpravi sama prikaza sultâne u II a i odnošaj te prikaze naprama XVII posve neistinito naznačen. G. Pavić veli, (str. 134), „da se u II upravo Dilaver *plaši* . . . da vjeruje i da se *boji* vještice sultâne . . . silni junačina Dilaver strašljiviji je od dječaka Osmana, koji srčan veziru odvraća, da njega vilinstva sultanina nestraše.“ Ovo, u koliko se tiče Dilaverova straha od vještice, nije istinita reprodukcija *texta*. U II nekaže nigdje ni pjesnik o Dilaveru ni sam Dilaver o sebi, da se *on* straši, *boji baš vještice* sultâne, nego u tekstu spjeva II stvar je inako. Dilaver, „pokli začu prešne odluke mlada cara (putovati u iztok i t. d.) svedj nahodi u pameti veće sumnje, vrlie straha, da nemože tiem neg rieti carske sprave sasma plahe; zato prie neg se krene mlad car izvan Carigrada, podiže se (Dilaver), da spomene (caru), *što ga straši i prepada*“ (strof. 14—16). Tako pjesnik govori o Dilaveru, a evo što *Dilaver zatim govori caru*. Spominje neposluh vojske (pod Hoćimom) i posljedicu tomu, poljsku pobjedu, za to treba „da tko jednom zla okusi, drugi put ga tja previdi“ (28). Kako je jedno sunce, tako je ili treba da je jedan car (29). „Mustafa ti dundo žive i s njim mnozi u željenju, s nove tvoje suprotive (poraza od Poljaka), da opet na taj stol ga uzpenju (30). . . . Mati Mustafina, žena ohola, nemisli ino, neg uzvisit sebe i sina (31). I da joj se to kad sbude — višnja ukloni kob desnica! — nebi ošla tvorbe hude, za utvrdit se viek carica (32). Bratju bi ti bez milosti podavila, neka u tmine iz svjetlosti i drugi put nebi upala (33).“ Ovako Dilaver caru označuje sultānu posve realistički; ovo on *tvrdi* i ovoga se on boji, što jasno naznačuje riečmi „višnja ukloni kob desnica“ (t. j. „tu moju kob iliti slutnju“, ili pak „takovu tvoju kob“). Kiticom sljedećom 34 uvesti će Dilaver svoje označivanje sultāne kao vještice ovako. „Vele ona zna i smie, *vele se o njoj pripovieda*, šapat, žamor vās umie vilovitieh od besieda (34). Ona sama u najglušje doba od noći, kad zasjede kē zapina zovuć pakó k svój pomoći“ (35), „crnim prutom krug

oko sebe učini“ (36), „pak sve nakazni i sve srde“ k sebi zove (37). „*Glas je*, da ona od djetinje puti pomás kuha i t. d.“ (38, 39). „*Rieč je*, da prie čarajući glád ti u vojsku poslâ iz pakla, ki ti veće neg mogući mač poljački vitěz zaklà“ (40). „Vilenika roditelja, vješticu joj mater *glase*; na granicah od Erdelja u Ugrovlasieh rodila se (41). Od njih na zó put se stavi“ i t. d. u strof. 42, 43, 44 dalje Dilaver njezina vještička djela označuje. Dakle Dilaver označuje sultànu kano vješticu u strofah 34—44, ali nigdje tu izrikom neveli nit da *on* vjeruje u njezino vještičtvo nit da se *on* boji nje kao vještice. Izrikom *uvodi* on tu prikazu izjavom, da je to *glas* o njoj („vele se o njoj pripovieda“ 34), a tečajem prikaze povraća se u razmacih tri puta na tu izjavu („glas je“ 38, „rieč je“ 40, „glase“ 41). S toga očito nema u textu povoda tvrditi, da bi se *morala* prikaza u 34—44 razumjeti tako, da Dilaver sám vjeruje; prema textu više je povoda takovu tumačenju, da Dilaver, navodeć glas o njoj i četiri puta iztihuć da je to glas, valjda sám nevjeruje u taj glas, nego govori o njem caru, da prikazujuć mu sultànu i realno, u istinu, i po glasu najstrašnijiu, to jaće na cara djeluje i za svoj predlog ga predobije.

U sliedećih šest kiticâ (45—50) označuje Dilaver sultànu opet samo realistički, popunjujući realističnu karakteristiku, koju je bio počeo u strofah 31—33, a ni jedanput u tih šest kiticâ neveli: glas je, ili: rieč je, dakle *on tvrdi* dolazeće tu realistične oznake: da je Mustafina mati odmetna kaurkinja, a sad nevjerna turkinja, tlači svaku vjeru, sama si je bog, „ljubi sina, u koliko po njem se uzda sviet vladati, i za to steć, nijedno priko djelo izvršit ne krati; do carskoga stola, odkli pade, da uzrasti ne gleda ohola vjere ni časti; neliepa, hitrosti zna, koiem' se vid zasliepi; ugrovlaški vojevoda“ (povraćajuć se na strof. 41) „pokloni je caru Mahumetu, tvomu (Osmanovu) djeđu“. Budući da se ote realistične oznake u jezgri slažu s kraćimi a takodjer realističnimi u strof. 31—33; budući da istom poslie ovih strofa Dilaver baš oznaku sultàne kao vještice uvodi riećmi: „vele se o njoj pripovieda“; budući da samo u deset strofah ove fantastične oznake kaže „glas je“, „rieč je“, „glase“, a niti jedanput takova izraza nerabi ni u onih početnih triju ni u ovih potlanjih popunjavućih šest realistično-označnih strofah: to je razloga strofu njegovu 51, kojom on završuje cielu karakteristiku sultàne, a koja glasi: „sve se ovo o njoj kaže, sve ovako je l' nije li? *ja* mniem, *mного* da se laže, nu se istine vele veli“ — razloga je ovu strofu shvaćati tako, da Dilaver *glase* o *vještici* sultàni drži za laž,

a za istinu one realistične crte. Poslie ove izjave predlaže caru „tiem potrebne tri stvari svjetujem tvoje carstvo sada“ (52), ako mari car poći u iztok: prije umoriti Mustafu, mater mu i Dauta zeta (53, 54). Nije dakle nipošto u *textu*, da Dilaver sám vjeruje u vještichtvo sultâne, ni da se sam nje kao vještice boji, ni da svjetuje caru zadavit ju samo za to, da mu nebi vještichtvom svojim naškodila, nego on *straši* mladoga Osmana, i to ne samo vješticom nego i političkom, himbenom, vladohlepnom, na svako krvavo djelo gotovom spletkaricom sultanom, koju će „mnogi u željenju da opet na priestol uzpenju Mustafu“ podupirati, ako iz Carigrada u iztok ode Osman, neumorivši Mustafu i nju. Razprava g. Pavića očevidno posve izopačuje što izrični što jasni sadržaj i smisao Dilaverova govora caru u II. *Ako* je ovdje u II „silni junačina Dilaver strašljiviji od dječaka Osmana“ za to, što ovaj Dilaveru „srčan odvrća“, da se nečudi mržnji sultâne na se i da nemari za njezina vilinstva nit se on njih straši (a „*sudjena mi ne bud šteta*“ II 120, 121): onda je i u prikazi vieća u XVII spjevu junačina Dilaver *strašljiviji od dječaka Osmana*, budući da onaj najvećom snagom, strašec nagovara Osmana, neka dade buntovnike pomoriti, inače da će oni sad zahtievajuć glave savjetnikâ poslie njegovu glavu poraziti, a naprotiv Osman, neslušajuć Dilavera, neće tako, nego hoće velikodušno oprostiti buntovnikom, a na to Dilaver zavapi: „*hude kobi, prieka sluta (moga?) carsku glavu Višnji ukloni*“; *strašljiviji je Dilaver od Osmana* i u strofah zatim 120—123 spjeva XVII, budući da Osman daje jaku stražu Dilaveru, a taj ju, kako iz XVIII razabiremo, prima, dočim sam Osman „bez svake straže ostâ.“ G. Pavić dakle krivo tvrdi, da je značaj Dilaverov različito prikazan u II nego li u XVII, i to tako različito, da samo ova prikaza dolikuje Gunduliću a ona da *mora* biti od nekoga drugoga slabijega pjesnika. A u II i u XVII savjet je Dilaverov caru istoga duševnoga značaja i smjera, oba su prema krvavoj gnomi, koju kruti Dilaver u XVII 49 kaže: „a najjače carstvo svako satrt će se s razspa plaha, ako ogradjeno od svud jako nije od bojazni i od straha“. Ali za to nit je u II nit u XVII Dilaver *strašljiviji od Osmana*, dapače baš on je čovjek željezan i krvav, a providan, dočim je Osman blag, pomirljiv, velikodušan, ali i presamosviestan, prečol, neoprezan i neprovidan jednako u XVII kako u II, nu za to nipošto nije srčaniji od Dilavera.

Nu da i jest istina — što nije —, da po prikazi spjeva II upravo sam Dilaver „vjeruje i boji se take vještice“, ipak nebi bio osnovan

zaključak g. Pavića, da takova prikaza u II o Dilaveru „koi se u XVII ne boji ciele n' bunjene vojske“, „odaje drugačijega i slabijega pjesnika (spjeva II) nego što bijaše Gundulić (pjesnik spjeva XVII)“. Psihologički je posve moguće, da se velik junak ne boji ciele protivničke vojske a da se boji čarobnice, u obće da se boji kakove nadnaravne ili tajne moći. Da je to moguće, to tumači psihologička nauka, a da tako i biva, to dokazuju mnoge realne činjenice, kojih ne trebam ni napominjati; u pjesničkih prikazah ima pak takovih činjenica (kod Tassa, Virgilija, Shakespeara) toliko, da si je i Gundulić mogao dozvoliti takovu prikazu. A kad bi i bio nesklad u prikazi značaja Dilaverova po spjevu II naprama spjevu XVII, nebi to nužno bio znak različitih pjesnika, nego isto tako moguće pogreška jednoga pjesnika, psihologički moguća i znamenitu pjesniku.

Gundulić oponaša češće u spjevih I, XVI—XX Tassov oslobođeni Jerusolim; u ovom ima čarobnicâ i t. d. dosta; onda je posve vjerojatno, da je isti Gundulić mogao za spjev II oponašati Tassa i u prikazi čarobnice, a nepostoji apodiktična nužda, da ova prikaza „odaje na sva usta pjesnika drugoga, pjesnika iz dobe drama Palmotićeveh, i koje mu bijahu suvremene“. I ovako još ostaje Gundulić umjereniji od Tassa u porabi vrhunaravnih prikaznih predmeta; jer dočim Tasso neposredno sâm epski prikazuje i to veoma često i obširno čarobnice i u obće vrhunaravna bića i pojave, to Gundulić tek posredno, samo u psihičnom reflexu, u Dilaverovu govoru, u Dilaverovu strahovanju cara prikazuje čarobnicu sultânu, pak onda samo još u XIII epskom prikazom uvodi kralja paklenika govoreća i zatim kratkom epskom prikazom naznačuje rezultat toga govora, uticaj u realni čin pjesni. Što se u XVII sultâna neprikazuje kao vještica, to nije nužno znak, da je samo XVII od Gundulića, a da II nemože biti od njega. U XVII prikazuje ponajprije *pjesnik* neposredno sâm epski sultânu, zatim isto tako Dautu, pak njihov sastanak i onda prikazuje sultânu samu govoreću. Nije to nikakova nedosljednost pjesnikova, što *Dilaver* govoreći prikazuje sultânu *po glasu* i *po svojoj misli* i kao vješticu i (jednako obširno te krepko) kao realističnu smrtonosnu zasjednicu Osmanu, a što ju *pjesnik* i ona sama sebe govorom svojim u XVII prikazuje samo u onoj drugoj realističnoj, a ne i u prvoj fantastičnoj strani. U XVII *pjesnik* govori o Dautovu sinu posve drugačije no sultâna; u I govori Osman o sebi posve drugačije no što o njem govore buntovnici u XVI, Daut u XVIII, i nego što *pjesnik* o njem go-

vori u I i u XX (o taštoj nerazbornoj oholosti njegovoj), pak onda Osman sam govori i odlučuje o spaholjanih i janjičarilih u I drugačije nego li u XVI, najpače nego li u XVII i XIX. Ako je ona razlika prikaze sultanine u XVII naprama II nužno trag različitih pjesnikâ, onda se porad isto takovih razlika prikaznih o istih osobah iliti predmetih u I te XVI—XX razpadaju na komade i ovi spjevi. Argumenti g. Pavića ili ruše sami sebe ili ruše i njegova jedinstvenoga „Osmana“. Ali sbiva se ono prvo. Malne svako i sljednje estetično i psihologično, a i dosta mnogo gramatično te stilistično shvaćanje prikazâ Osmanide posve je krivo u razpravi g. Pavića; tako i ono glede prikaze sultanine, da je ono mjesto u Dilaverovu govoru o vještici sultani „smiešno-strašno opisivanje u saraju zatvorene Turkinje“. Tko hoće uhoditi u trag ovomu sudu o „smiešno-strašnom“ i znamenu ovih g. Pavićem podbrisanih rieči, razmatrajući sam text II i XVII spjeva, uvjerava se, da g. Pavić i tu izopačuje smisao Gundulićeva texta.

XVIII spjev vraća se na prikazu nabunjenih, koje pjesan ostavi u XVI spjevu, a sav XVII spjev samo posredno o njih radi, u reflexu Osmanova vieća i u reflexu dogovora urotnoga sultanina s Dautom. Istom dan svanù (valjda izza one noći u XVII), nabunjeni skupiše se u sbor cjeća dogovora“ (1, 2). O sadržaju važnih kitica 3, 4, 5, 6 već sam govorio, nu s nekoga pogleda opet mi je navesti strofu 5, gdje nabunjeni zakonjake pitaju: što li ide cara, koji *mješte robinj* u saraju tri ljubovce prave osvoji, *da s njim pored sviet vladaju*.“ Po ovih riečih povod je srčbi nabunjenih sbog triju ljubovca pravilih to, što će i žene vladati unapredak. U XVI 31 pjesnik sam navodi, da se oni tuže, *što će car svakoga robiti*, uzimljuć si gospodske svietle *kćeri* za carice. Evo tu je naznačen drugačiji motiv srčbi nabunjenih. Aliaga u svom odgovoru XVI 61 shvaća isti motiv, koji je u strofi 31, veleć: „mi robovi da li svoji (carevi) dostojni smo carskih kćeri, a car, pod kiem vas sviet stoji, (hyperbola kakovih je u II—XIII) pastiricom da se vjeri?“ Ali u XVIII 17 Daut govoreć nabunjenim o krivinah carevih kaže: „tri robinje, tri carice on postavi na priestol uza se, i *klanjajuć žensko lice rob pretvori od cara se*.“ Tu je opet drugačiji motiv srčbe, iliti drugačije je prikazana krivina careva. Izmedju spomenuta tri mjesta postoji bar toliko ako ne veće protuslovje ad litteram, koliko izmedju „izabiranja i grabljenja djevojaka.“ Hoćemo li poput g. Pavića reći: da ona tri mjesta nemogu biti od jednoga

pjesnika, il' moraju biti od slabijega no što je Gundulić? — a ovo su spjevi XVI i XVIII, jedinstveni Gundulićevi!

Ovdje se jasno vidi, kako valja ne na puke rieči, nego na psihologične okolnosti paziti, inače izadje shvaćanje pjesni posve krivo. Razne osobe a i iste osobe različito misle ili bar govore o istoj stvari, prema raznim situacijam, prema raznim nakanam svojim. Ako ima toga u pjesnikovih *prikazah*, onda to nije nipošto protuslovje *pjesnika* sama sobom ili protuslovje pjesni same sobom. Nazori razprave g. Pavića dali bi dosta povoda razdiranju baš spieva I te XVI—XX na komade. Vidili smo, kako u XVII Dilaver i Husein pred carem u uvodih svojih govora iztiču svemogućstvo cara: „pred kim i krunjenik prostrt na tle trepti i čezne“. Daut ovdje, posve naravski, prema *drugačijoj* situaciji i nakani i shvaćanju svome drugačije govori o caru „da je nekrepak te njim svaki vjetar vije“ (XVIII, 16). Ali u mieni misli malo poslie (u strofi 24) kaže Daut o snazi cara ad litteram posve inače, spominjuć nabunjene na lanjski Hoćimski poraz: „... diete tašto, plaho i vrlo kad pó svieta skupi ujedno, i svój vojsci jedno grlo priklà i carstvu svom' neredno“ (niješto inače kaže carev pristaša a koritelj nevaljalih janjčara i spaholjana Alipaša u svom govoru IV, 7: „sto jezika, sto narodà u jedno se stà s pó svieta, mač poljački smrt sviem podà, a grob ova zemlja kleta; pjesničke su hyperbole, kako vidimo, jednakoga kroja i malne jednako česte ko u II—XIII tako u XVI—XX). Tko da je kriv porazu Hoćimskome, to različito shvaćaju razne osobe u govorih svojih. U I Osman govoreć sobom krivi janjčare i spaholjane, tako i Dilaver u XVII govoreć pred carem, gdje bez hvastanja hvali se sám kao spasitelj Osmanov u onoj bitci; isto i pjesnik o njem kaže epski u I, 88. Inače, posve psihologički naravito, govori ovdje tim nabunjenim vojnikom Daut; on svu krivnju svaljuje na cara izrikom, a jasnom aluzijom i na Dilavera (XVIII 35, 36, nespominjuć ali misleć njega kako i u strofi 16, a poslie se u pjesni vidi kako Daut kipi mržnjom baš na Dilavera). Upućujem na ono prijašnje mjesto analize, gdje je govor o zaključivanju g. Pavić iz razlike među „izabiranjem i grabljenjem djevojaka“ za nesklad spieva VII i VIII sa II.

Čim zakonjaci na upite nabunjenih odvjeta daše, da to nije car, koji onako kako Osman stare turske zakone gazi, „diže se Daut da besjedi usred vojske“ (7). U strofah 8—11 epski je opis strastnoga duševnoga stanja Dautova; doduše taj opis je razmjerno kratak, ali je značajno, da pjesnik ni rieči nekaže o *činjenici*,

kako je Daut došao amo u nabunjeni skup — (to se doduše razumie iz saveza sa drugim odsjekom spjeva XVII) — a četiri kitice troši na crtanje *duševnoga* stanja Dautova. Sliedi govor Dautov nabunjenim u strof. 12—45. Za istinito upoznanje sloga i sastava Osmanide mnogo vriedi ovaj govor. Već sam prije napomenuo, da se je u ovom govoru povadjao Gundulić za jednim govorom u Oslob. Jerušol. — potanje podatke navesti ću u drugom dielu; a pošto je ovaj spjev i po razpravi g. Pavića Gundulićev, onda prema tomu nije ni u spjevih II—XIII povadjanje ove pjesni za Tassovom nješto negundulićevsko. Kako u onih spjevih, tako i u ovom govoru Gundulić neoponaša robski Tassa, nego prilagodjuje posve situaciji svoje pjesni, svomu Dautu prikazu Tassovu. Dautov govor ni s daleka nije ni „bezkraina retorskoga patosa“ ni nekarakterističan, dapače on je baš jedan od najizvrstnijih govora u svoj pjesni. Izvrstno je karakterističan to sadržajem to oblikom, i prema Dautovu značaju, i prema zadaći njegovoj, koju mu je u XVII namienila stara sultana, i prema situaciji. Retorički je veoma vješto razporedan i proveden, retoričke su u njem figure onakove oživljujuće, koje su baš shodne prema strastnomu biesu Dautovu i njegovoj nakani razdražiti nabunjenike na cara i careve ljude. Taj govor može služiti za vježbu učeniku retorike i deklamacije. Bio bi žalostan testimonium paupertatis za duševnu sposobnost našega naroda, kad Gundulić usred onakova javnoga i prosvjetnoga života dubrovačkoga, koji je znamenito prijaio razvitku vještine govorničke, nebi bio mogao u svojem epu drugačije nego malne same bezkrajno-patetične i nekarakteristične govore izvesti. Na sreću nije sama Gundulićeva pjesan ništa kriva onoj oštroj odsudi izrečenoj u razpravi g. Pavića.

Moj sud o vrstnoći oblika ovoga govora podkriepit ću navodi na drugom mjestu; ovdje ću samo o sadržaju njegovu glede na saveznost pjesni nješto još napomenuti. Daut nadovezuje opet na većinu buntovnih tužba iz spjeva XVI — o kojih u XVII nije bilo spomena, a i na predjašnja pitanja buntovnikâ na početku ovoga spjeva, sasvim shodno, jerbo to služi njegovoj svrsi. Zatim sravnjuje — skrećuć u kratku apostrofu (strof. 20—22) — dobro postupanje starih cara prama vojsci sa zlim Osmanovim prama njoj, mjestimice hyperbolno pretjerujući prema intenciji svojoj; u I ćusmo cara Osmana, kako sravnjuje stare dobre vojske sa sadanjimi nevaljalimi. Svaki po svoju. Posve je značajno, da zatim Daut obširno govori o lanjskom (Hoćimskom) porazu, njegovoj sramoti i ubitač-

nih posljedica (strof. 23—38), kriveći dakako cara Osmana. Sramotnomu sebičnjaku, nikakovu patriotu Dautu dolikuje, da onako obširno oživljuje u pameti nabunjenikâ sliku bojne sramote turske; po tom je posve pravo učinio pjesnik, da se *nigdje* u XVI—XX toliko nepovraća na Hoćimski poraz, koliko u ovom govoru Dautovu. A što ovdje Daut u oči janjičarom i spaholjanom govori o strahoti i sramoti onoga poraza — to ovjerovljuje dotične prikaze epske pjesnikove, Alipašine i poljske u II—XIII, odbijajuć dakako na dolikujuću ovoj situaciji lažljivost Dautovu, što on na cara (prozirno i na Dilavera) svu krivnju svaljuje. I ovaj govor svojim sadržajem o porazu lanjskom pokazuje netemeljitost tvrdnje g. Pavića (u programnoj razpravi str. 9) da je nespominjanje sklopljenoga carem *mira* s Poljskom medju motivi bune ovdje u XVI—XX jedan znak nesaveznosti ovih spieva sa II—XIII. Daut govori nabunjenim spaholjanom i janjičarom medju iniem: „od tada (od poraza „lanjske jeseni“) nas svedj bič bije, zemlja 'e gladna, nebo u gnjivu, iztočni opriet zmaj nesmije sjevernom' se orlu sivu (sic!); tursko ime, jur (njekoč) od slave, od pogrde ostà svietu . .“ (37, 38). „Jer vojnica ona utečè (pod Hoćimom), da 'e nesieku poljski mači, ište (sada car), da je on izsieče i porazi i potlači“ (31). U strofah 26—28 veli, da su od tada turske države opustile, krajine bez vojnikâ, majke cvile za posječenimi sinovi, otcì bez djece i bez hrane, sestre nariču braću mrtvu, nevjeste su udovice, „tko ni'e mrtav dno tamnice, u verigah robstvo tjera“. Ova pláčljiva Dautova prikaza odaziva se prikazam u spjevih II—XIII, najpače onoj o veselju svega puka carigradskoga na glas o miru s Poljskom (u XII 4—9). O neratobornosti, mekoputnosti, blago- i častohlepju sadanjih Turaka mnogo je govorio car u I; a tužbe buntovnikâ na cara u XVI (i odziv njim u ovom govoru Dautovu) jesu pretežno blago- i častohlepne, nipošto ratoborne. Kako da onda zahtievamo za dosljednost i saveznost pjesni, da bi se u XVI—XX nabunjenici, morda baš i Daut sám razjarujući ih na cara, tužili na sklopljeni *mír*, kad vidimo, što ono govori Daut nabunjenikom? To bi bilo posve neumjestno, ali je umjestno, t. j. situaciji te značaju i Dauta i nabunjenikâ, te i nakani Dautovoj primjereno, da on što strašnjom, dakako gdješto i hyperbolnom slikom *poraza* Hoćimskoga i njegovih ubojitih posljedica za blagostanje pučanstva i obstanak vojske turske razjaruje proti caru, kriveći njega za poraz i za one spomenute mu posljedice domaće.

Još ima nešto u govoru Dautovu, što osvjetljuje način shvaćanja i zaključivanja u razpravi g. Pavića, glede onih kobnih već češće spominjanih „cielih tjelesa sledjenih“. Naime u V 5—14 opisujuć pjesnik putovanje poklisara Alipaše preko Hoćimskoga bojišta kaže, kako paša „proz gomile turskiah kosti jaše, skorenih suhah ruka i usahliah crnih glava“ vidi, pak „često ciela još tjelesa, sledjena u krvi i smrznuta, nastupajuć s konjem splesà sjemo tamo preko puta“. O tom razprava g. Pavića (str. 128) kaže: „Hoćimska bitka bijaše mjeseca srpnja 1621“, (na str. 113 veli ta razprava, da je ta bitka počela koncem kolovoza o. g. a svršila 24. rujna; *moraju* se onda iz protuslovja *rieči* u pjesni izvoditi dva pjesnika?) „paša je na onom putu mjeseca ožujka 1622; pak kako da još poslje punih 5 mjeseci nalazi na bojnom polju *cadavera* palih Turaka? Gori spomenute rieči naime ne mogu značiti skelete, nego upravo *cadavera*“. Na strani 144 opet kaže razprava: „... Rekli smo, da je to (ono „često još ciela i t. d.“) nemoguće, ako paša jaše u vrijeme, u koje bi po Osmanidi imao jahati. Sve je u redu, ako si ove verze pomišljamo u Gundulićevoj Vladisaviadi, u kojoj pjesnik opjeva li hoćimsku bitku“. Na drugom ću mjestu pokazati, kako si je ova argumentacija sama sebi splela logičku zamku. Ovdje navodim Dautove rieči u „Gundulićevu“ XVII spjevu. I ove su isto onakova retorična, patetična, i baš za to mjestimice paradoxna, hyperbolna kroja kako one u V, za to ih je krivo shvaćati li strogo realistički, valja ih pretežno shvaćati prema poetici i prema naravi pjesničke u obće, a naposeb Gundulićeve kićenc dikcije, ne pako prema zakonom putrefakcije, koji bog zna da li su Gunduliću pjevajuć bili, a da li komu estetičkomu kritiku danas odsudjujuć Gundulića mogu biti sviestno na pameti. To ostavljam onoj razpravi. Na lanjski rat Daut već počima u svojoj apostrofi davnim carem (u 21, 22) šibat, veleć, da „diete (Osman) s pricke želje viteze (janjič. i spah.) kolje i davi... ter ih samo s sobom vodi, neka ginu posried boja, gladni u kopnu, žedni u vodi, (retor. figura paradoxon) goli u mrazu bez pokoja.“ Pak nastavlja izrikom govoriti o Hoćimskoj bitci: „Ah, spomen' se svak, i žali lanjsku jesen: jao, kolicí od leškiah su mača pali turski pješci i konjici. Diete (Osman), kad pó svieta skupí ujedno, i svój vojsci, i carstvu svom jedno grlo priklà, (u tom je i hyperbola i metafora i metonymija; hoćemo li ju realistički shvaćati?), na očiah kad sviem nami — ah! vidjenje strašno dosta! — turski mjesec pod nogami krstjanskomu križu ostà.“ (23, 24, 25). Skrenuv u strofah 26—28 pogled

biedi na domu rodbine palih vojaka, povraća se preko prelazne misli na koncu strofe 28 strofom opet 29 na sliku lanjskoga boja i bojišta: „Od turačkih cviet mladića — kieh Kozaci i još kolju — zvierma i pticam leži pića (hrana) na bogdanskom ravnu polju. Bez ukopa tieme sada tužni ostatak, gdle kosti, vjetri nose, plešu stada, móre izmeće bez milosti.“ Ako se ovo spravni s prikazom pjesnikovom i Alipašinom vidika na lanjskom bojištu pod Hoćimom, kojeno je „na bogdanskom polju“, u spjevih III 80—88, IV 2—10, 119—121, V 5—14: opaža se jednako retorična, patetična, hyperbolna dikcija, donjekle i iste misli. Naravska je ta jednakost takove dikcije; u III, IV, V hoće pjesnik i Alipaša, a u XVIII ovdje hoće Daut *potresti* slušaoce, svaki dakako prema svojoj psihologičnoj svrhi. Tko hoće potresti, ne bira svedj rieči prema realnim istinam, nego makar i pretjeruje, pače redovito pretjeruje. Ako je maštu slušalaca već razigrao i za sobom poveo govornik, pjesnik, onda može i kazivati proti realnoj istinitosti, a da nenailazi na nevjerovanje slušalaca. Retoru nije do istine, nego do vjerojatnosti. Načela grčkih sofista retorâ i borba Platonova proti njim i poeziji puti na to, da nevalja pjesničko-retoričke prikaze, glede njihove estetičke strane, mjeriti prema istinam budi koje god struke; a tako nam nevalja ni onih rieči u spjevu V mjeriti prema, recimo, istinam prirodoslovnim, ako ocjenjujemo estetičku vrijednost pjesni, saveznost njezine kompozicije. Nego po načinu g. Pavića isti bi kronologički nered izašao za „Osmana“ po onom Dautovu mjestu spjeva XVIII, koji ondje za „Osmanidu“ po spjevu V, te bi prema zaključivanju g. Pavića sledilo od tuda, da ni XVIII spjeva nije mogao Gundulić načiniti kao savezan i skladan dio savezno provedenih spjeva I, XVI—XX, nego da je i taj spjev radi kronologična nereda, koji po njem nastaje naprama spjevu XX, potlanja ukrpina bud Gundulićeve bud ruke nekoga drugoga pjesnika. Na strani 130 svoje razprave kaže g. Pavić, da je 20 svibnja 1622 u Carigradu pogubljen Osman, a drži, da si i u prikazi pjesni u spjevu XX imamo misliti taj datum. A po prikazivanju spjeva XVIII, XIX i XX imamo si — to je sigurno — misliti katastrofu Osmanovu samo za nekoliko dana kasnijom od onoga Dautova govora u XVIII, tako da prema računu g. Pavića njegdje mjeseca svibnja g. 1622 Daut govori spaholjanom i janjičarom: „od turačkih cviet mladića zvierma i pticam *leži pića* na bogdanskom ravnom polju“. Ta „pića pticam i zvierim“ bit će pak jamačno, rabeći rieči g. Pavića, prije „cadavera“ nego li „skeleti“ turskih mladića? A to, po

računu onom, mjeseca svibnja 1622, a bitka se je svršila na bogdanskom polju koncem kolovoza 1621, dakle „pića pticama i zvierim“ leži na bogdanskom polju ne samo „poslje punih 5 mjeseci“ kako to za spjev V računa g. Pavić, nego i poslie više od „5 mjeseci.“ A „to je nemoguće“, dakle spjev XVIII, u kojem stoji ona strofa Dautova, nemože biti savezan dio jedinstveno-savezne radnje „Osmana“, te se nerazpada samo „Osmanida“, nego se raspada i „Osman“ s takova kronologična nereda na razne komade različitih pjesnika. Da se odvine ovaj zaključak, analogan onomu glede Osmanide radi V spjeva, valjalo bi dokazati *nemogućnost*, da bi rieči u XVIII „pića leži“ značile „cadavera“, a nuždu, da znače „skelete“ — ja mislim, da je po samom textu mnogo naravnije shvaćati kao „cadavera“ nego li kao „skelete“; ili bi pak valjalo dokazati, da se „pića leži“ odnosi nužno samo na one, „kieh Kozaci i još kolju“ — ja mislim, da je baš očitó parentezni znamen tē relativne izreke nedvojben znak, da nepostoji ovakav odnošaj, nego da „pića leži i t. d.“, da u obće strofa 29 — odbiv parentezu o *sadanjem* klanju — nadovezuje opet na prikazu lanjskoga klanja i njegova „vidjenja strašnoga“ u strofah 23—25, te od toga lanjskoga klanja, od „palih turskih pješaca i konjika“ sada — poslie više od 5 mjeseci — „leži pića i t. d.“ Spomenutu to nemogućnost to nuždu značenja texta ovdje u XVIII dokazati ostavljam onomu, koji bi htio odvinuti analogiju onoga zaključka glede „Osmana“ naprama zaključku glede „Osmanide“. To ja ostavljam tim slobodnije, što dakako sav onaj govor o „kronologičnom neredu“ a najpače zaključak onakov iz ovoga nema nikakova osbiljna znamenena kod estetičkoga sudjenja saveznosti pjesni, pače nema ni podpuna povoda u pjesni samoj. U njoj se nigdje, ni u XX, nekaže nikakov naročito „datum“ smrti Osmanove — taj „datum“ unosi tek g. Pavić u pjesan valjda iz svoga provodiča poviestnika Hammera; nit stoji igdje u pjesni izrikom datum „ožujak“ za onaj prizor Alipašin na bogdanskom polju pod Hoćimom u spjevu V, u pjesni samoj stoji III, 1 „svrha mrazne zime“, kad iz Carigrada polazi put Varšave Alipaša, komu „na Njesteru“ t. j. na lanjskom Hoćimskom bojištu poslie onoga u V opisanoga prizora „cielih još tjelesa i t. d.“ „trinesta svanu zora“ (tako broji g. Pavić ne jedanput, dočim oba dosadanja izdanja pišu tridesetu zoru, a tako i akademičko izdanje, gdje se za samo „dubrovačko izdanje od 1826“ bilježi u opazci „trinesta“); u pjesni stoji samo jedan izrični datum u IX 11—13 „svrha kolovoza“, a izza ovoga u sliedećoj kitici ne izrikom nego jamačno

koji dan na toj svrsi kolovoza kao godišnji dan lanjske pobjede Vladislavove pod Hoćimom. Osim u IX 11—13 nigdje nas pjesan u I do XX neopominje na naročit kakov „datum“, nego češće samo obćenito govori o Hoćimskom porazu kao lanjskom (tako i u XVIII), i jedanput o svrsi mrazne zime. Pošto pjesnik nepiše povjestničke razprave, koja bi nastojala o kronologičnoj točnosti i izticala ju, to se njegove prikaze niti neimadu tako strogo po kronologiji mjeriti, a najpače je posve neumjestno odatle, što se *kombinacijom* računskom potlanjega kritika, recimo, sbiljan kronologički kakav nered odkrije u prikazah pjesni, posve je neumjestno, velim, odatle izvoditi, da je *nemoguće* bilo jednomu savezno radeću pjesniku poćiniti takov nered — pjesniku, u kojega prikazah i onako vidimo neponjnu za vremena potanka „data“, koja iztićući bio bi se pokazao ne pjesnik, nego sitničarski kroničar. Uzmimo osim toga još to u obzir, da one rieći u V o „cielih još tjelesih sledjenih i smrznutih“ i one u XVIII „o pići i t. d.“ stoje usred obširnije, i to u V usred veoma obširne (u III počimljuće) retorično-poetične prikaze strašnoga vidjenja tragová hoćimskomu porazu; uzmimo na um, da je i u III—V i u XVIII pjesniku, dotično Alipaši i Dautu do toga, da užasom potrese slušaoce; uzmimo na um, da je pjesan i u samih spjevih I, XVI—XX puna hyperbolâ, koje mjeru realne mogućnosti daleko premašuju, zatim, da se u pjesni češće govori o pogubnoj Turkom mrazom i ledom svojim Poljskoj, te prema tomu uzmimo na um, da su jušnjaku mogle vjerovatne glasiti i hyperbolne, realno neistinite rieći o prizorih na onom bogdanskom polju kraj ledne Poljske; napokon uzmimo na um, da je po povjestničkih podateh upravo od prilike onih godina 1621, 1622 nećuvena zima vladala i na samom Bosporu (drugdje ću spomenuti te podatke): uzimljući sve to na um biva oćito, da su računске kombinacije u razpravi g. Pavića bez ikakova osbiljna znamenâ za saveznost ili nesaveznost Osmanide. — Morda bi tko rekao, da u XVIII ona „pića ležeći na bogdanskom polju“ za to nemože ino znaćiti nego „skelete“, jer da bi inaće ovim riećim naravno protuslovile sliedeće odmah rieći „bez ukopa tieme sada tužni ostanak, gole kosti vjetri nose i t. d.“ Ali i u V poslie „proz gomile kosti“ i t. d. u strofi 6 i 7 sledi odmah u 8 „ćesto ciela još tjelesa sledjena i smrznuta“, a pak i inaće u svój prikazi ostanakâ od lanjskoga boja u spjevih III, IV, V govori se svedj o kostih turaćkih. Nit se može u XVIII 29. rieć „leži pića“ shvaćati za praesens historicum u smislu „ležaše“; prema savezu te strofe sa 23, 24,

25, gdje stoji „lanjsku jesen *pali su*, Osman *prikli* svóji vojsci jedno grlo, na očuh svim nam *ostà* mjesec pod nogami križu“, i prema čestoju u pjesni porabi aoristà od imperfektivnih glagola stajalo bi u strofi 29 *leža*, da se je htjelo u njoj reći ono, što bi „leži“ kao histor. praesens značilo. Kitice 26—28, gdje dolaze pravi praesenti, doduše su odskočni osvrt na *sadanje* tursko stanje *na domu*, ali i sljedeća strofa 29, premda se povraća na vidik bojišta dakle na *mjesto* o kojem je u 23, 24, 25 govor bio, ipak glede *vremena* dosljedno moramo uzeti da ostaje kod *sadanjosti*, te je po tom i „leži pica“ u 29 pravi, ne historički praesens. Napokon nemogu se za tvrd dokaz historično-praesentnom znamenu onoga „leži“ u 29 navoditi praesentni oblici u strofah 20—22. Tu, *prije* no će izrikom spominjati buntovnike na lanjski poraz, a nadovezujúc na tužbe njihove proti *sadanjemu* postupku Osmanovu, apostrofira Daut patetički davne care „ah sad vidjte viteze izbrane, gdje ih diete bjelodano kolje i davi, vaše plešuc sve povelje“ (t. j. bije ih, zlu plaću im daje, *hoće* ih u iztok odvesti, da ih posieće) ter ih samo s sobom *vodi*, neka ginu posied boja.. goli u mrazu..“ Ako ove rieči (počam od „ter“) i jesu jamačno aluzija na lanjski boj, to ipak onaj oblik „vodi“ u toj strastvenoj apostrofi Dautovoj, gdje mu se sve razlike vremena nerazlučno stapaju u *sadanjnost* biednu, koju on, tako sastavljenu od *sadanjosti* i budućnosti i prošlosti davnim carem kao corpus delicti Osmanov predočuje, — onaj oblik „vodi“, u takovoj zanosnosti rabljen, nije dokaz historično-praesentnomu značenju rieči „leži“ u strofi 29.

Dojam Dautova govora na buntovnike slika pjesnik (46) prisposdobom o dmenju vjetra, kako je u XVI dojam Aliagina govora a u XVII sultànina prikazivao prisposdobom, dakako inače izvedenom, o „dmenju sjevera“ — dakle ponavljanje iste ili slične misli nije ni u spjevih II—XIII negundulićevski način. Na Dautov govor sva se vojska nabunjena užeže, i „harlo nagle svikolici, da prie car se s stola izagne“ (48). Gdje Daut obraća, svi ga sliede bez obzira i reda (49). „Ter . . . nasrće na palače Dilavera hrabrenoga, a to, 'er ima glase istine, kako mudri vezir oni, dok poplaha prva mine, izpred vojske tu se ukloni“ (50, 51). Nije li ovdje nedosljednost i za to nesaveznost strofâ 50, 51, gdje na Dilaverov dvor najprije udara vojska, naprama strofi 48, gdje hrlo nagle svikolici da prie car se s stola izagne? Jest po načinu shvaćanja u razpravi g. Pavića, gdje se dokazuje, da je II spjev nedosljedan i nesavezan naprama spjevu I za to, što u I pjesnik kaže *stanovitu*

odluku carevu putovati u iztok, a u II tri savjetnika cara odvrate, t. j. navrate na odgodu izvajanja te odluke; ali nije ni na jednom ni na drugom mjestu u samoj pjesni nedosljednost i nesavez, pošto je pjesan i ondje i ovdje, a ondje u II dakako prema većoj potrebi mnogo obilnije, motivirala promjenu. U strofah 52—55 umetak je opisa Dilaverova dvora, doduše kratak, ali prema porabi opisnih umetaka čestih kako u II—XIII tako u XVI—XX; u tom opisu govori se, kako sam već kod XVII napomenuo, i o skoro postavljenoj straži u tih dvorih — što je jedini pozitivni posljedak viećanju i zaključku kod cara u spjevu XVII, a ni taj nije izričkom iztaksnut, nego se samo iz saveza može razabirati. Poslie ovoga opisnoga umetka povraća se pjesan opet na čin, načinom kako to biva češće u II—XIII, u strofi 56. „Ovdje Daut najprije svrnù s nabunjenom vojskom i nasrnù.“ Daut kratko (57, 58) a silno, divlje prieteć izaziva Dilavera — govori u pjesni nisu uvijek „bez-krajni“ ni neznčajni. Sliedi epski opis juriša na dvor i obrane njegove, koji je opis kadšto prekidan kratkimi govori glavnih bojnika. U 59—62 naznačiv obćenito navalu na dvor, dakako po svom načinu retoričnom o „oblacih strielâ i t. d.“, podaje za tim u 63 do 68 nekoliko individualnih slikâ te navale, prikazujući redovito u po jednoj kitici po jednoga jurišnika i njegov neuspjeh: Kurkuta s Crnogorci, pak Crničanina Rizvana, s kojim srne „Piva i Tara“, pak Eleza, pak Dukljanina Murata i Abdiju kraičnika, pak Gjafera i Selima, pak Ugrina Isu. Baš ovakovo prikazivanje, gdje se iz obćenite slike prelazi na više individualnih, te se tu o sgodah po jednoga poimence individua redovito u po jednoj kitici govori — ovakovo prikazivanje opažasmo češće u II—XIII, što je stilistički trag istoti a ne raznosti pisca za spjeve II—XIII i XVI do XX. Onoga Isu strmoglav tište Dilaver slavni — tako u strofi 68 prelazi opis na sama Dilavera te prikazuje njega u obrani sa zidinâ strofami 69—78, i tu individualizirajuć njegove (poimenite) žrtve: iz Odsinja Memiju i Piraliju s njim iz Drača (o njima četiri kitice 69—72, zadnja je gnoma) pak Nehana Srblija (73), pak Safera Arnauta (74) a zatim crta krepko retorički, dakako dosta put u hyperbolah, vanredno junačtvo Dilaverovo (75—78). Poslie pripodobne trokratnoga zaskoka pak uzmaka jurišnikâ s prizorom od mora (79—81) prelazi opis strofom 82 na prikazivanje glavnoga junaka medju jurišnici, Arbanasina Derviša. Ovoga je bio poklisar Alipaša u IV 25—28, pripoviedajuć svojim turskim suputnikom o lanjskom Hoćimskom boju, označio, da je on glava spa-

holjanâ, „junak jaki, ali podhiban caru, oholi uzrok razspu turačkomu, on sa spaholjanim uzmičuć ostavi cara najprvi.“ S prošlostju i značajem Derviša po prikazi spjeva IV slaže se njegova prikaza ovdje u XVIII. „Glava spaholjanska prika“ (82) pokazuje se i tu junak jak ali podhiban caru, glavni u boju protivnik i junački premac Dilaveru. Prekoriv i obodriv uzmakle jurišnike Derviš kratko, kako njegovu značaju dolikuje (83), stane velikom gredom udarati u zid dvora jurišanoga, pomažuć mu ini (84—86; kako da se tu nesjetimo opisa jednoga juriša u Enejidi, i u Oslob. Jerusol.?) U kiticah 87—89 kažu se poimence njekoje žrtve juriša od oružja i stienja sa zidinâ dvora, svakomu jurišniku u kratko se osebit način smrti naznačuje. Kitice 90—92 slikuju prispodobom gomilu mrtvacâ jurišnikâ, a kitica 93 povraća se opet izrikom na Derviša, koji će odtud a naročito baš od strofe 97 sve do 119 biti glavni predmet bojnoga prizora. Nprepada se Derviš, nego još jače, pomagani inimi, udara gredom u zid, dok neotvori prohod u njem te kroza nj se protište unutar u dvorište Dilaverovo; tu, padši ili uzmaknuvši drži mu neki, sám neustrašan ubija Dilaverove vojnike (strof. 93—98). I sad se, kako ono prije Dilaverove, tako tu od 98—119 Derviševe žrtve naznačuju i opisuju poimence: individualnim prikazami najprije kraćimi (99, 100), a onda obširnijimi, tako Sarajevac Suliman, koji se u 101—105 razmjerno potanko karakteriše (trgovac sve odjeće caru i pašam, a uhoda tudjim kraljem, vjera mu je dobitak) zatim Beg, mlad krasnik, kojega je opis u 105—110 očita kopijâ klasično-romanskih uzorâ, napokon Hercegovac Ibrahim i Bošnjak Sinan, kojih smrti razmjerno veoma obširan opis u strofah 110—119 takodjer očevidno oponaša klasično-romanske uzore. Sliedi od 120—140 opis dvoboja Derviša s Dilaverom, tih junačkih premaca u bojnih prikazah spjeva ovoga i sliedećega; i taj opis oponaša klasično-romanske epske uzore. Ima u njem krepkih hyperbola — kakovih u II—XIII—, a prekidan je taj epski opis mjestimice kratkimi značajnim govori dvo-bojnikâ (Dilaverovim strofom 124, Derviševim u strofi 131, opet Dilaverovim u strofi 138). Derviš mora napokon uzmaknuti pred većim junakom Dilaverom, te protisnuv se kroz oružje njegovih bojnikâ „sgor niz tvrde skoči zide i usrnû medju svoje“ (140—142). Dilaver sa zida a Derviš sad izvan i izpod zida ruže se i priete si karakteristički dvogovorno (Dilaver u strofi 143, Derviš odvrća u strofi 144 i strofom 145, opet Dilaver strofom 146 a pak Derviš u strofi 146). Već Derviš razjaren „Dilavera hoće slidit preko mirâ

i visinâ“, nu ga ustavlja Daut silom. Govori Daut (148—150) neka se Derviš uztrpi, a sva vojska neka njega sledi vidjet „gdje je ptica u kajpi zatvorena“ (t. j. car Osman); „kad nam glava bude u šaci, pod nogami sve nam je ino; . . . negubimo man vremena.“ Svi ga sledie, te navale razbijat tvrda vrata od saraja napried k carskiem palačami“ (151, 152). Na ovaj konac spjeva XVIII neposredno nadovezuje sledieći spjev.

Osebujnost je ovoga spjeva, da je u njem pretežan epski opis, a govori razmjerno manje obsižu nego li u većini inih pieva skupine I, XVI—XX. To je na povodu pretežnomu predmetu ovoga spjeva, boju kod Dilaverova dvora. Većinu spjeva zaprema taj epski opis, nu i u njem ima podosta strofâ govornih od glavnih triju osoba kod onoga boja. Uzmimo na um, da je u tom opisu, posve stilistički umjestno za dramatično oživljenje bojne prikaze, deset puta i govorna prikaza, dakako kratka i svedj karakteristična prema situaciji i prema značaju govornika. Tako je osobito značajna na početku divlja i hvastava prietnja Dauta Dilaveru: „Na sramotu Osmanovu“ (koji mu je za obranu jake straže naredio), danas ću ti, Dilavere, skućit glavu pod sablju ovu. Krij se, gdje hoć, bježi, hodi u gore, u zemlju, u dno pakla: od smrti se neoslobodi, junačka te ruka zaklâ“ (57, 58); Dervišev govor jurišnikom (jedna strof. 83), Dilaverov Dervišu (jedna strof. 124), Dervišev Dilaveru (u strof. 131), Dilaverov svojim bojunikom (u 138); zatim dvokratni dvogovor Dilavera i Derviša (143—147) i napokon zaglavni govor Dauta Dervišu i vojsci svojoj (tri strofe 148—150). Tu nam biva jasan taj biljeg Gundulićeva sloga, da jako naginje na govorno prikazivanje; tu ujedno, na pogledu i kratčine i karakterističnosti ovih govornih prikazâ pitamo s razlogom, što li je imala na umu razprava g. Pavića pišući na strani 124 i 125: „Pjesnik (Gundulić) . . . osobito kad mu koja osoba besjedi . . . *svaki put* se pjesnik pusti u bezkrajan retorski patos, koji će čitatelja veoma teško zanimati, kamo li uznieti. . . Opširnost niti je svigdje na svom mjestu, niti svakomu dolikuje. Ako starac Nestor i starac Feniks i Odisej mnoge rieči u svojih besjedah troše, to dolikuje onijem starcem i ovomu, koji je πολυμῆτις; ali besjeda Agamemnonova, Ahilova, Diomedova nije tolika, a Telamonski Ajas ljuti se na prazne rieči. U „Osmanu“ slabo se pazi na te razlike, i jedina druga besjeda Dilaverova u 17. pjevanju nešto je manje dugačka, a nešto boljma u njoj rieči birane prema individualnomu karakteru silna junaka.“ K onomu „osobito kad mu

koja osoba besjedi . . . svaki put“ podaje g. Pavić tri primjera: „kao u I Osman sam sobom, ili u XVII Huseinpašin govor, ili u XX jadovanje Osmanovo.“ Što se tu kaže o razmjerju govora „Osmana“ naprama govorom Ilijade, pokazat ću navodi u drugom djelu da nije ni to posve istinito. Da se u govornih prikazah „Osmana“ pazi na razlike to značajne to situacijne, pokazuju one govorne prikaze u XVIII; vidimo, da se kod boja posve kratko govori, dočim u viećih poduze, ali ni tu ne tako, da bi „veoma teško zanimalo čitatelja“, van ako je njegova subjektivnost tomu protivna. Dakako, ako u onom sudu „osobito kad koja osoba besjedi, . . . svaki put . . .“ besjediti znači *dugo* govoriti, onda dosta mnoge govorne prikaze „Osmana“ nisu ni mišljene u prikoru s bezkrajna patosa, a još manje su, ako besjediti znači *predugo* govoriti. Nu onda je u prikoru njeka tautologija, te onda za podpunu jasnoću znamenata i dohvata onoga suda trebalo je više od tri, i to bez ikakve karakteristike samo onako spomenuta tri primjera iz „Osmana“. Ovako pak i po izrazu „svaki put“, i po izreci, da se u Osmanu nepazi na razlike kako u Ilijadi, i po izrazu „jedina druga besjeda Dilaverova i t. d.“ čitalac je prinukan onaj estetički prikor razumievati tako, da se tiče svih govornih prikaza u Osmanu, a medju te idu svakako u spjevu XVIII usred opisa boja prvi i zadnji Dautov govor i dvogovor Derviša s Dilaverom pod konac.

Što se ovdje u XVIII, u odsjeku peripetije *glavnoga* čina, Gundulić mnogo povadja za Tassom i dotično za Virgilijem, to je znak, da povadjanje pjesni za timi uzori u spjevih II—XIII, gdje je tek ekspozicija i širok, polagan napredak *glavnoga* čina, nije ni pošto negundulićevsko. Ovdje u XVIII pokazuje se to povadjanje u takovih momentih čina, koji su s razvojem samoga *glavnoga* čina tek u posrednom savezu, a tako je i u II—XIII, te ako ovdje poglavito romantične i uzgredno opisne prikaze nose biljeg imitacije klasično-romanskih epa, to i u XVIII pak onda u XIX opažamo isti pojav. Individualizirajuće prikaze ginućih u boju ovdje u XVIII pak u XIX slogom su posve slične takovim prikazam u IX, onda prikazam zvijeri u zvierinjaku u XIX, turskih careva u XX, kipová poljskih kralja u X, gradová i otokâ u III i VII, vojskâ i vojskovođjâ u IV i u XI: što je veoma jak stilističan znak istoti pjesnika za sve spjeve I—XX. Boj na Dilaverovu dvoru epizodan je tek predmet naprama sudbini Osmana, te i ostaje bez ikakova pozitivna posljedka za razvoj njezin, u XIX opisuje se opet obširno boj s Dilaverom, tako da je i u XVIII i u XIX Dilaver

mного pretežnija osoba za epsko prikazivanje pjesni nego li sam Osman, kojega pjesan u XVIII niti neprikazuje nigdje neposredno, nego tek posredno. A u onom opisu boja, koji je sám tek epizoda, razmjerno su dosta obširne neposredne prikaze Sarajevca Sulimana, krasnika Bega, pobratima Ibrahima i Sinana (ob ovih je punih deset kitica): dakle za epizode epizoda ima Gundulić toliko mjesta ovdje u XVIII, gdje nema ni jedne kitice neposrednoga prikazivanja Osmanova. Zar je onda negundulićevska kompozicija u spjevih II—XIII, što tu Osmanova neposredna prikaza zaprema malo mjesta? U svoj pjesni Osman je passivna, a nije aktivna glavna osoba epa.

U prikazi boja posve karakteristički osnovano Daut je tek uzgredna osoba, a bio je u huckanju prije boja, u razpaljivanju na boj govorom, glavna osoba; obratno Derviš. Razložito pjesnik neprotustavlja u boju vitežkomu Dilaveru favorita i haremskoga spletakara Dauta, nego divljega junaka Arbanasina Derviša; samo ovako može izaći prikaza boja i dvoboja živa, raznolika i krepka. Ipak, da neizadje ni biesni Daut prem slab u prikazi boja, pjesnik, da motivira njegovo neizticanje u boju, kaže u strofi 122, da je Daut ranjen izmako iz prvoga reda u zadnji. Tako pjesnik nesamo dosljedno provodi značaj Dautov, a da ga ipak odviše nesnizi u vriednosti junačkoj, što bi bilo na uštrb estetičkomu dojmu Dilaverova i Osmanova smaka, nego pjesnik tom dosljednošću u crtanju značaja Dautova stiže povoda i mjesta za obilniju prikazu nove dosad u spjevih XVI—XVII tipne osobe, Derviša, koji onda i u XIX u boju na Dilavera ima značajnu ulogu divljega turačkoga ratnika, martolosa. (A i Sarajevac Suliman, premda kratko označen, ipak je osebit turski tip.). Dosljedno prama značaju Daut, videć teškoće i neuspjeh, na koncu odvrća nepopustljivoga Derviša te ini skup svoj od daljnega za sad jurišanja na Dilavera, te ih odvodi k navali na sultanov saraj.

Opis boja gradjen je vješto jasnom preglednošću i dosta jakom gradacijom. Podav obćenitu sliku juriša i obrane pak iztaknuv s obie strane nekoliko značajnih individualnih prikaza, prikazuje obilnije na jednoj Dilavera na drugoj Derviša u krvavom poslu, pak ih onda, dva iztaknuta protivna prvaka, sastavlja u žestok a neodlučan dvoboj, izza kojega sledi dvogovorom i govorom završetak, dotično prekid bojne prikaze. Hyperbolâ ima i u ovom opisu boja, kako u onih II—XIII, dosta, najpače strof. 75, 78, 123, 125. Gdjekoj mjestâ baš krasno slikuju uzvišenimi ponješto hyperbol-

nimi prispodobami uzvišenost junačtva Dilaverova n. p. u savezu s okolnom prikazom strof. 77, 78: „ognjen tries je vidjeti u potopu dažda i grada, razliko oružje u što leti i oko njega od svud pada“, 125 „glas grom, sablja tries ognjeni, silni 'e vihar ruka plaha... hrabrenoga vezira, kóm smrt prieti sried zamaha.“

XIX spjev. Na koncu prijašnjega spjeva rečeno je, da je Daut od neuspjeloga juriša na Dilaverov dvor poveo nabunjenike navalit na carski saraj. Prema tomu opisuje se ovdje u strotah 1—26 položaj i nutrinja carskoga saraja, pak u same tri kitice 27—29 naznačuje se, kako nabunjeni provališe na prva vrata sarajska, sasjekav sve kapidžije, a za tim se pjesan povraća na Dilavera, i bavi se njim sve do strofe 189, skreće onda na Osmana i na carski saraj, u kojega zverinjaku ištu i nadju nabunjenici Mustafu, a za tim uhvate Osmana ne u saraju nego u domu Aliage, te ga odvuku sramotno pred Mustafu, već novoga cara. Po tom nije onakov obširni opis carskoga saraja najpače njegove divne nutrinje baš nuždan ovdje a nit je sav upotrijebljen za jasnoću prikaze glavnoga čina; opis zverinjaka dolazi napose tek kašnje. Obširnostju taj opis je po načinu, koji opažasmo u II—XIII: ukrasna, opisna slika epizodna, bez uzka saveza s razvojem samoga čina. Ali taj opis nije samo za ukras, nego je i za karakteristiku turstva. Sa svih strana svieta uresna su čudesa tu sastavljena — ali sve samo za uživanje pùti, ništa za život duha; govori se i o kuhinjah, konjušnicah, sedlih, hadumih i t. d. ali prosvjetnih prošlostnih uspomenâ nema — kako ono u kraljevskih dvorih poljskih; samo je jedna historična uspomena, napis nad vratima srednjima: „Grad sazida car Konstantin; grad opeta car Konstantin s glavom prida sablji cara Muhameta.“ To je pero turske historije: mač. Ako sačinjava Osmanida jednu prvobitnu saveznu cjelinu, onda stoji onoliki opis saraja carskoga u značajnu i liepo provedenu estetičkom kontrastu sa opisom poljske kraljevske palače, najpače njezinih prosvjetnih historičkih uspomena, u X i XI; inače onomu onakovu opisu saraja nema dovoljna estetičnoga razloga.

Strofe 30—34 pripravljaју potlanji obširni opis zadnjega boja Dilaverova. Čuvši on na svom tek obranjenom dvoru, da su nabunjenici sasjekli straže od sarajskih vrata, uputi se na Crno more zvati u pomoć caru svoje „iztočne puke“ (XVII) Natoljevce; ide u obličju derviškom „a na čelu ime je upisó Begum liepe Agjamkinje (Perzijanke) sad ljubovce, prie robinje, za kom iztok vaš je uzdisó“ (35, 36). Ovimi riečmi pripravljen je romantični umetak od strofe

37—90 o krasnoj Begumi, kako ju je njekoč Dilaver osvojio. Kralj iz Indije, gospodičić od Dona, mlade iz Nove zemlje dohodili bi gledat to iztočno sunce; ona po svojoj slavi kraljevaše i Moskovskomu careviću Vasilju, i Tatarhan „u mrazu gori od ljuvenoga ognja“ (37—41). Ali najviše ju želi kraljević Perzijski Hajdar; on ju pjeva, t. j. njezinu sliku (ta je pjesma u strofah 45—49 onakove hyperbolno-metaforne dikcije, kakovu o sličnih predmetih opažasmo u II—XIII). „Tako u željah neizmernih mruć kraljević s té gospodje s družbom vjernih podje po nju“, nu već ju bio Dilaver, i on slavom njezinom zanesen, zarobio. (50—52). Zarobljenica „kô ružicu i lier veće iz kladenca poli od oči“ kune svoju nesrećnu ljepotu (direktno 55, 56; svigdje kićena dikcija kako u II—XIII za slične predmete). Kraljević čuvši to pozva Dilavera na mejdan za djevojku, Dilaver mu se stavlja, (direktnim odazivom 59—61), doći će na mejdan dovodeći robinju. U strofah 63—89 izvodi se opis toga mejdana i njegova za Hajdara nečastna, za Dilavera slavna i sretna konca; „Dilaveru ostà mlada dikla i u vjek slavno ime“. „Ovo“ — (što je u tom romantičnom umetku) — „o njem se popieva po svih stranah iztoči, a on liepu Begum uza se drži i ljubi ko svoje oči“. Tako strofa 90 posve završujuć onaj umetak, vraća se na misao kitice 36, koje rieči „ime Begum . . . sad ljubovce prie robinje“ uprav ponavlja 91 kitica „ne robinja neg ljubovca ona je njemu sad jedina: ulovila tak je lovca još u lovu svá lovina“ (ista igra rieči u IX 157 o Sokolici). Iztičuć zatim sliedeće kitice skladnu ljubav junaka i ljepotice, te kazav da on vojujuć u ime svoje Begume vjeruje uvijek u pobjedu svoju, veli kitica 95, da on „tiem“ uvijek njezino drago ime — kako je u 36 rečeno — nosi, a tako on „i u prigodi ovoj uputi se veseo s njime“ po svoje Natoljevce. Po tom su umetak retrospektivni u istinu samo strofe 39—89 a služe za tumač, kao prošasti povod, onomu što se o nošenju Begumine slike kaže u 36, pak potanje još nadovezujuć na 36 u strofah 90, najpače 91—95. Ovakovih obširnih umetaka, baš ovako stilistički pripojenih prekinutoj lokalno glavnoj prikazi opažasmo češće kod analize skupine II—XIII, ali donjekle već i u XVII (u Dautovoj biografiji, koja je doduše kraći umetak), i, doduše u kraćem obsegu, u XVIII i dosad u XIX. Što ob onom umetku o Begumi sudí razprava g. Pavića i kako, kazat ću poslie. — Nabunjenici dočuv za onaj „skrovni hod“ Dilaverov, Derviš se s družbom svojih spaholjana, kliknuv ju, (jedna govorna kitica 98) tište za njim i sustiže ga već izvan Carigrada (96—101). Derviš

mu prieti (divljom govornom prikazom 102, 103), a smioni Dilaver ponosito junački mu odgovara (104, 105). Opisuje se boj „ciele vojske“ na Dilavera sama s drenovicom u desnici, prikazav u nekoliko kiticâ obćenito-razglednih junačvo Dilaverovo, pjesan izvodi zatim nekolicke individualne prikaze žrtavâ njegove desnice (Šeća u 116—118, Veliju 119, 120, Jusufa 122—124); videć Derviš sramotu takovu, biesan kori svoje i iztiče se napred da se sám bije s junakom (tri kitice Derviševa govora posve karakteristične 126 do 128). Sliedi u strofah 129—40 opis dvoboja Derviševa s Dilaverom. Ovaj će već nadjačati, ali mu „izza zada“ opaki Sebar neki zadâ smrtni udarac; vrh mrtvoga je junaka „gora od ljudi, skaču po njem svikolici“, a i Derviš, vapeć divlje „ti ki uz cara bi najviši, dušu u krvi bljuj i riga“, pod nogami moim' sopiši“. „Nu prehrabreni Dilaver nemože već ovoga čuti, bijaše izdahó prije toga, i ostâ jakno mraz studeni.“ Tako dostojno časti prikaza pjesnikova viteškoga junaka, a o Turcih izvodi sliku koli značajnu toli neprijatnu. U opisu ovom boja opažamo njeke iste stilističke osobine, koje u XVIII, i u svoj pjesni u više spievâ tako skupine II—XIII kako ove XVI—XX; a i oponašanje klasično-romanskih uzorâ i tu je mjestimice vidno, kako u onom opisu boja u XVIII. Sliedeće kitice 146—188 prikazuju tužeću za Dilaverom Begumu; i to je prema glavnomu činu Osmanove sudbine epizodna prikaza, još mnogo uzgrednija no ona 96—145 o zadnjem boju Dilaverovu. Ali već znamo, da Gundulić (i u spjevih I, XVI—XX kao jednoj skupini) ljubi obširno prikazivat duševne situacije, najpače ovakove silno-čuvstvene. Časom se svud raznie glas o smrti Dilaverovoj, dopade i Begumi (146); strofe 147—50 liepo crtaju silnu njezinu niemu bol. Uputi se van grada vidit „draga gospodara“, i „neznajuć stupaja“ ipak nadje njega u krvi mrtva; gleda ga, od boli nemože plakati, ali gledajuć nju „skup nemili od žalosti zaplače i zacvili“, a tad i njoj „potop suza proli iz očih“ (151—159). Za tom čuvstvenom i plastičnom opisnom prikazom sliedi od 161—181 govorna prikaza narieka Begumina za Dilaverom, te vapajne prošnje njezine Dervišu, neka joj dozvoli ukopati svoga gospodara. Derviš kruto i divlje odvrća (strofe 184—188) „od ovoga mój osveti nemože biti krv zadosti... ničesa nije, da mi gane srce od zmiije.“ Strašnu duševnu sliku podaju sliedeće mu rieči: „tebe ovo tielo ni utazit ni utješit nemože, nu vrženo da se drpi pasjim noktīm, ptičjim kljuni, muke ni'edne već netrpi, a željenje mé se puni. Nebrini se; njemu, drugomu caru u životu, grob dostojan ja ću dati“. Ovo je sofistika

zvierske osvete; ovih pet kitica govora Derviševa sjajna su obrana Gundulićeve vještine u značajnom i krepkom govornom prikazivanju. Za koncem Derviševa odgovora prelazi slijedeća kitica 189 na Osmana „Ali ko car začu i t. d.“ te odatle do kraja spjeva (do strof. 276) bavi se pjesan poglavito Osmanom i Mustafom, premda ne svedj neposredno. Beguma i Derviš izčežavaju nam posve s vida, poslie do kraja pjesni nigdje im više spomena nema ni da bi posrednim načinom (van donjekle o posljedku divlje želje Derviševe u XIX 257); o Dilaveru rieč je u napredak samo XIX 257, da vojska teče gole trupe njegov i drugih metati na Hatmejdani, da ih psi deru, pa u XX, da njegovu i Huseinovu glavu na kopljih nose pred Osmanom te ih pogrdjuju. Nu nigdje se car Osman ni u XIX ni u XX nespominje Dilavera, što bi se dosta razložito moglo očekivati.

Car začuv za rastenje pobune, uzbojâ se i ukloni se u skrovitu prizidu kraj saraja, pače i odtud zakloni se u skrovene perivoje Sinanpaše; odtole poslâ jednog od vezira i Kizlaragu vojsci (189 do 192), u misli, da na njih neće vojska smjeti staviti ruke, a on da će „poznat s toga, ali se ona pokajat će ali ostat odmetna“, pak će on prema tomu „za se izabrat svjet najbolji, i na što ga stegne sila, volju hinit pri nevolji“ (193—196). Eto car se boji, krije i pripravan je ravnati se i prema sili. Nu vojska posjede pred vratima od careve konjušnice ona dva viestnika, prije no izrekoše „želju carsku“ (neveli se, kakovu; 197—199). Krvnici vape: čuj Osmane, car nam nećeš od sad biti, hod' vidi, kako vezira tvog i uzdanoga Kizlaragu primismo; nu kad nećeš k nam sit s gora, mi ćemo se pripet k tebi; nu Mustafu cara slobodit nam od prie triebi. O Mustafu, care i sveće, objav' se, gdje si“ (200—203; ove su rieči možda većma prema nakani pjesnikovoj, da retardira, nego li prema realnosti). Po saraju svuda Mustafu traže; Ičoljanin Šaban, najgori od dvoranâ u saraju, poznajući Mustafu od onda, kad je bio carem i želeć ga opet viditi carem, sreće ih te im obeća ukazati gdje je Mustafa (204—209). Na kraju carevih perivoja ima „pustoš“, u kojoj je carski zverinjak (210). U kiticah 211—221 individualizira se u po jednoj poimence po jedna „zvier“, (osim prvih triju i slona same grabežljive, donjekle redom klimaxa), a onda u 212 veli se obćenito, da ima još i mnoge ine divjači, a strofa 223, vraćajuć se poslie onoga individualizirajućega opisnoga umetka na 210, veli, da tu u čestini jamu pokaza Šaban vojsci, vapeć: „u ovom grobu je živ car Mustafa dobri i sveti“ (224, 225).

Daut s dvojicom „sidi u ponor i po konopu izè cara“ (226—228). Kratku ali živu sliku Mustafe izvode strof. 229, 230: „ukaza se vas obrastó, lica suha, bleda, tmasta, pun skončanja, bez snage i bez rieči u naručju viernih koji ga kriepe, trepte usta, glava pada.“ (Taj pjesnik je motrio i razumio slike). Sried grada u srednji mečit unieše ga „cieé pokoja“, i svu noć tu stojà čuvan od vojske (231, 232). Sliedeća kitica 233 vratit će se na Osmana, pošto su kitice 204—232 bavile se izbavom Mustafe, a i od ovih preko deset kiticâ opisom zverinjaka. To je vrlo značajno za način prikazivanja Gunduličeva. Stilizacija opisa zverinjaka ista je kako nekijh već spominjanih umetačnih opisa to u zadnjih spjevih, to u II—XIII. Obširnost opisa posve je nerazmjerna prama važnosti njegova sadržaja za čin, ta važnost je upravo nikakova. Ali je vrijednost opisa toga u njegovoj karakterističnosti: po njoj je on u etično-estetičkom kontrastu sa opisom kraljevskih poljskih kipovâ u X 110—149, s kojim ima posve identičan stilistički oblik ali savršeno oprečan etično-estetički sadržaj. Izsried zvieri vadi se novi turski car; poljskoga kraljevića okružuju kipovi svih velikih prošlih vladara poljskih. Skupa s opisom saraja carskoga ovaj opis zverinjaka stoji u nedvojbenoj estetički vrlo dojamnoj kontrastnoj relaciji naprama opisu poljske kraljevske palače u X i XI. Ta relacija dakako nije u pjesni *izrečena*, ali ju čitalac čuti i razumie; u slici nije napisano, u kakvoj relaciji estetičnoj stoje boje, crte, figure, ali gledalac čuti i razumie tu relaciju — dakako spiepac ili nevježa nerazabire ništa.

„Ali isti večer ovi“ (tako se vraća strofa 233 na Osmana) Osman poslie polanoći dozvâ Huseina, ter s njim u osvjet odpravi se „iz saraja“ (neveli se sprieda nigdje, da bi se bio vratio u saraj iz perivoja Sinanpaše) „pun pečali“ k Aliji, glavi janjičarskoj (234). Taj stâše „u kući“ misleć kako osvetit cara i sebe, nemogući pobunu vojske svoje ukrotit; tu mu dodje car (235, 236). Osman govori Aliagi 237—249. Taj govor je sadržajem značajan za držanje cara u pogibelji pravoj a i oblikom za retorički slog Gunduličev. „Podj k vitezim, ter ih pitaj, ki zakoni hoće, da, gdje sam ja živ car od svieta, drugoga oni iznose? Znam, ovo pošastje prieti ti pogubu glave, ali prave sluge grde smrt za one, koje ljube čisto; a za kú bolju sgodu mož' sahranit tvoj život, neg li cara za obranit? Kunem ti se, dobrovoljno ustupio bih priestol moj Mustafi, ali on nije za to. Kako hoćeš, da suh panj svetom vlada? Kako hoćeš, da carstvo u dugo utemelji, ki od čovjeka nema neg

li dvornju sliku? Kako hoćeš, da je čovjek, tko je neprijatelj od poroda, nehaje za ženu? Ali dobra, vredna, sveta svatko njega zovi: car moj otac meni ostavio je ovaj prijestol svoj. Da Mustafa živi, i to dar je moga oca: ah i za to na sramotu dobroćinca svoga car je, i za to mi grabi dvakrat carstvo oca moga. Ah jao, jedà moga puka, jedà pravde, jedà Boga! Pospješi se, o moj vjerni, podj me smiri s vojskom, svih grieh prosti neizmierni i pobunu i sve smeće. Eto, više plaće občene svakomu pet drobnih jaspri od mene i šes dukât dara.“ Nije taj govor nedoličan značaju Osmanovu, kako ga je pjesnik jamačno htio provodit a sbilja i provodio; doduše nebi bio doličan, da je pjesnik proveo taj značaj onako, kako — neobjektivno — razprava g. Pavića pjesniku imputira. Na to ću se poslie povratiti. — *Aliaga* kratko odgovara (250, 251) s onom lojalnostju i baš prema onim riečim, kojimi gore u 238, 239 car i život od njega zahtieva. Odmah podje, nu netom reče poruku carevu vojsci, izsjekoše ga „na peče“ pak svi u skupu *na kuću* mu nahripiše ter sva blaga razgrabiše“ (252, 253). I Huseina za tim sasjekoše, došavša mirit ih s carem (254). Sliedeće kitice 255—270 osvjetljuju znamenovanje nekijh zaključaka g. Pavića iz „kronologičkih nereda, nejasnoća i t. d. u II—XIII.“ Vojska ubi Huseina, „nu za tiem“, kako to divlje zvieri čine omrsiv se krvi, vojska krvju opojena srće sve satrti (255, 256). Gole trupe Kizlarage, vezir-Dilavera „i svih inieh, kieh posječe“ (to su dosad poimence još Aliaga i Husein) teče metat na Hatmejdán, da ih psi deru, a glave im na kopljih nabijene postavili su pred mečit Bajazita (259). „Nu sried smeće te goruće pomnja sva bi vojsci, da se opliene još im kuće“ (259, onim posječenim; a u 253 Aliaginu već su bili oplienili). „Tiem“ skaču sve satrti, ubijaju staro mlado, mužko žensko, grabe, deru, žežu i t. d. (260—263), tako „udarajuć na sve strane neprestaše, dokli i tebi neiznadjoše, slavni Osmane!“ (264). Tom značajnom apostrofom povraća se pjesnik na Osmana, koga bješe ostavio u strofi 251 u kući Aliage. „Bješe mlad car još na domu Aliage (265); tu čekaše, u mislih čemernih, svak čas glase: ali vojska smirila se, ali raste u nabuni. Svedj više sumnja, tiem se očitó veće boli, da Aliaga vraća mu se kasno toli (266, 267). Eto oda svud buka, oda svud sablje, sve puno vojnika, janjičari usrcu vapeć: hodi s nami na sud pred cara Mustafu.“ Kitice 265—267 retrospektivni su umetak, koji se vraća na 251, medju kitice 264 i 268, 269, ove dvie izvode poblize što je ona (264) kratko naznačila. Takvih retrospektivnih umetaka,

s ostalom prikazom isto tako ili slično stilistički spojenih, opažasmo u II—XIII. Nego u svoj prikazi toj njeka je nejasnoća glede mjesta i vremenoga reda očevidna, pače morda glede ovoga njeka neskladnost, protuslovnost. Već je u 252 i 253 bilo rečeno, da je vojska posjekav Aliagu, došavša k njoj (neveli se nigdje, gdje tada vojska ta stojà) s porukom carevom iz svoje kuće, sva u skupu nahripila na kuću njegovu i oplienila ju svu; već u 254 veli se, da je za Aliagom Husein išao mirit vojsku (kamo?) i bio sasječen; u 259 veli se, da je vojska opremiv svoj turski posao s trupi sasječenih, kuće im išla plienit — nezna se da li i Aliaginu; a poslie svega toga veli se u 265, da su napokon i Osmana našli i spopali, dočim on, po umetku retrospektivnom 265—267, u kući *Aliage* čeka već dugo povratak Aliagin i glase, da li se je smirila ili veće nabunila vojska. Ništa se tu nekaže, da bi car čekaio i Huseina, ili išta o Huseinu; a da su, prema 252—255, vojnici sasjekav Aliagu *odmah* išli mu plienit kuću, car tada u toj kući stojeći (prema 265) nebi mogao biti u sumnji nit čekati glase od *Aliage*, „je li se vojska smirila, ili raste u nabuni.“ Da odklonimo takovo protuslovje, valja nam uzeti, da je pjesnik, kazav u 252 smrt *Aliage* od sabalja vojske, *odmah* već tu pridodao kiticom 253 unapred i spomen o grabši tē vojske u njegovoj kući, ali *pravo vrijeme toj* grabši ima čitalac razumievati da je istom *poslie* grabše obavljene u kućah ostalih posječenih poglavica, o kojoj grabši počimajuć pjesan govoriti u 259 dovodi grabežnike kiticom 264 i do kuće *Aliagine*, gdje oni nadju Osmana, pak se onda, spomenuv retrospektivnim umetkom 265—267 što je bio Osman medjutim radio, bavi pjesan i tu a i do kraja spjeva glavnim predmetom Osmanom, a pušta ovdje s vida sitnicu o plienjenju kuće *Aliagine*; pjesnik i jest za to tu opljenu spomenuo već unapred, u 253, da mu ne treba poslie ovdje usred prikaze Osmanove carske propasti smetati onakova sitnica, o kojoj bi imao po kronologičnom redu govoriti negdje pri koncu ili usred te prikaze. Na takovo odklanjanje prividnoga protuslovja i nereda ovlaštuje nas sám text. Jer u onih rieči 253 „paka svi nahripiše na kuću mu“ *paka* neznači: *odmah* za tim, nego znači *poslie* (I, 1 . . . „ . . . sve ćeš paka niže pasti); a katica sliedeća 254: „Ali za njim se isto sgodi i Huseinu opeta, dočim hodi mirit vojsku — ubiše ga“, ta katica već oprečnim veznikom „ali“ i zaimenom „za njim“ puti ne doduše izrikom ali razumljivo na takov smisao, da ona nadovezuje vremeo ne na predjašnju kiticu 253 o grabši kuće nego na predpredjašnju 252

o smrti Aliage, te je i tim kitica ona 253 naznačena kao paren-teza, umetak da tako rečem prospektivni iliti exactno-futurni na-prama kitici 254, kako su naprotiv potlanje kitice 265—267 ume-tak retrospektivni iliti plusquamperfektni naprama kitici 264 — a ovakovih umetakâ opazamo češće i u II—XIII i u XVI te dalje. Nu tko bi baš svakako htio, da dokaže kronologički onaj nered, mogao bi proti ovakovu odklanjanju njegovu navesti morda slie-dećih razloga. Oba starija zagrebačka izdanja pišu „pak“, ne „paka“, ovako piše doduše akademičko izdanje od g. Pavića, ali bez ikakove opazke o rukopisih i izdanih prijašnjih, a „pak“, najpače po današnjoj porabi u onakovu savezu, neznači „jednom poslie“ nego „odmah zatim“, dočim ni „paka“ nemora značiti „jed-nom iliti dugo poslie“, nego može jednako značit i „odmah poslie“; nu nebi mnogo prudilo onako odklanjati kronologički nered, pošto nered još ostaje kiticom 254 o smrti Huseina, o kojem poslie u 265—267, gdje bi se to za potpunost dosljednu očekivalo, nema ni spomena; napokon, i to je glavni obzir, nevalja ništa primišljati textu pjesni, te razjašnjivati ono, što je u njem rečeno, nječim što u njem nije rečeno, a onda kitica 253 svakako čini nered. Po mojem mnienu bio bi prigovor glede strof. 254 o Huseinu u re-laciji sa 265—267 sićušan ali osnovan, a prigovoru onakovu glede strof. 253 ima bar u onom bitnom obziru posve analognih prigo-vorâ spjevom II—XIII u razpravi g. Pavića.

U toj se razpravi naimo veli (str. 127): „U kronologiji zgodâ u pjevanjih II—XIII taki je nered, da ga čovjek nemože razu-mjeti kako je postao, nego ako se uzme, da cieli taj umetak (II do XIII) nije od istoga pjesnika od kojega je Osman. Da vidimo.“ Medju podatci iz texta u II—XIII za podkrepu one tvrdnje na-vodi g. Pavić na str. 130, 131 kao skupinu podatakâ treću ovo: „U pjev. II—XIII sve vrije od nejasnoće izraza, opisa i prielaza od jedne misli drugoj. Tako već vidjesmo, kako je nejasan onaj izraz, da se Hercegovac paša straši kozaka, ki se *vračahu* sa svih strana (X). Tako je nejasno u istom X pjevanju, gdje pjesnik (73) veli, da se Hercegovac paša odocnio u Kamenici, čekajući „dokle se ulak vrati, koga u *kralja* poslo biše“, a odmah u sljedećoj strofi nastavlja posve nejasno: Nu ko primi, da *vojvoda nad kozacim Podoljskima* uzdanu mu stražu poda, ka ga u putu pratit ima i t. d.“ Tako završuje g. Pavić ovu treću skupinu prigovora svojih, navo-deći samo dva mjesta iz texta pjesni. O prvom (*vračahu* se i t. d.) već je bio izveo dokaz svoj prije na str. 129. G. Pavić primišlja

iliti nadopunja k *riječim* texta „vračahu se sa svih strana“, okolnosti, koje nisu izrečene u textu, ali koje on misli da se jamačno imaju implicite razumievati, tako da „vračahu se sa svih strana“ po g. Paviću znači: vraćahu se s hoćimskoga boja kući. Ovako popuniv rieči samoga texta primišljaji svojimi, zaključuje g. Pavić: „nije moguće, da bi se kozaci vraćali sad s hoćimskoga boja, koji je bio prije 5 mjeseci, tud oko Kamenice, koja je Hoćimu posve blizu, dakle strofa X 69 tvori kronologički nered.“ Uzgredna je ovdje okolnost, da u *textu* niti nestoji *vračahu se* nego *vrćahu se*; ovako pišu oba starija zagreb. izdanja, a i akademičko od g. Pavića, gdje nema na dotičnom mjestu opazke da bi u ikojem rukopisu ili pak izdanju starijem bilo „vračahu“ se; ipak, kako se vidi na str. 129 razprave njegove, rieč „vračahu se“ jest tu glavni terminus za zaključak g. Pavića, da postoji kronologički nered. Nu, velim, ta okolnost ovdje je uzgredna, pošto g. Pavić u predgovoru akadem. izdanja XVII, jamačno hoteći suzbiti dotični prigovor g. Luke Zora, kaže samo ovoliko: „Citujući u mojoj raspravi stihove Gundulićeve na pamet, ja sam IX. 69““ (u toj raspravi citira se X 69) „doista mjesto „vrćahu se“ krivo napisao: „vračahu se“, ali glagolom vrćahu se još se jače potvrđuje ono, što ja izvoghjah iz glagola „vračahu se.““ Onaj jedini ovdje još drugi dokaz g. Pavića crpljen iz strofa 73 i 74 nije g. Pavić niti obrazložio, jamačno držeći za sigurno, da će čitalac sám iz podbrisanih (g. Pavićem) rieči razabrati, što li je u 73 i 74 posvema nejasno. Ako sam pravo razabrao, to g. Pavić savez kitice 74 sa 73 nalazi posvema nejasnim samo za to (prema podbrisanim od njega riečim), što u 73 čeka paša na *ulaku od kralja*, a u 74 nema ni o tom ulaku ni o kralju govora nego se veli, da je *vojvoda Kozakâ podoljskih* paši podao stražu putnu. Ja mislim, da bi se nejasnoća saveza odklonila, ako bi čitalac bio sklon sám nadopuniti njeke posredujuće misli, kojih pjesnik u textu nije izrekao, ali se one ipak lahko razabiru iz onoga, što jest izrekao. Takovu sklonost g. Pavić ovdje pokazuje samo napolak, a napolak ju uzkraćuje. Naime na str. 129 veli „Bojeći se paša tih Kozaka (vrtećih se tud sa svih strana) posla kralju ulaka, — ovo dalje nadopunja g. Pavić — koji bi tražio, da mu se dade poljačka straža, da tako siguran može svoj put iz Kamenice nastaviti.“ Ali g. Pavić nije više bio sklon nadopuniti svojim primišljanjem još i drugu jednu misao, premda se i ta jednako lahko iz texta dade razabrati. Vojvoda podoljskih Kozaka podao je putnu stražu poklisaru paši

— evo sad nadopunka — na zapovijest kralja; s ovim nadopunkom prestaje nejasnoća saveza kitice 74 sa kiticom 73. Komu ni taj nadopunak nebi dostajao, taj može i dalje primišljati, ili inače a manje vjerojatno primišljati n. p. da je vojvoda sam po svojoj vlasti odredio paši putnu stražu. Za važnost i dokaznu snagu obaju dokaza g. Pavića, onoga iz kitice 69 X pak ovoga iz kitice 73, 74, značajna je poglavito ta okolnost — nju sam bio gore nazvao glavnim obzirom — što g. Pavić kod 69 X svojim nadopunjanjem misli k riečim texta, a naprotiv kod 73 74 X baš nehtienjem takova nadopunjanja konstituiru nejasnoću texta, „kronologički nered.“ G. Pavić mogao je i dalje progoniti „posvema nejasno“ nastavljanje pjesni; naime i kitice 74 te 75 imadu „posve nejasnu“ syntaktičnu svezu; „nu ko primi paša, da mu Kozački vojvoda podà stražu, kà ga u putu pratit ima: bez straha s družbom Kozák vitezová na ravnine tad *dojahà* ne daleče od Varšova.“ To je doista silan kronologički nered: tek doznati (to je ono staro „primiti“) za stražu naredjenu, i još je ni neprimiti (na današnju) nit odputovati, i već *dojahati* od Kamenice do blizu Varšave; dakako ako je čitalac sklon iz riečih texta razabrati još njeke nerečene ali razabirne misli, onda se odkloni nasredinski biljeg pašina puta, i to na početku kitice 75 ovako: „*odputova i tako*“; komu za jasnoću ni to nedostaje, može izvoditi dalje regressum ad prius. Ima u nauci o slogu i naposeb u retorici i poetici dosta tehničkih terminâ i tumačâ i primierâ (iz najizvrstnijih pisaca) za prikazne oblike takove, koji su njeke kratice poput logičkih *enthymema*, njeke prešutnje, odskoci, skokovi i t. d. Prema tomu nije baš nužno konstituirati u onih mjestih naše pjesni u X „posvemašnju nejasnoću“, nekmo li „kronologički nered“, nekmo li tolik kronologički nered, „da ga čovjek nemože drugačije razumjeti kako je postao, nego ako se uzme, da nije — to je uključeno u riečih g. Pavića — „da spjev X nije od Gundulića a da spjev XIX jest od njega“, taj spjev XIX, u kojem se takodjer, ako čitalac *neće* k prikaznim riečim texta suplirati njeke misli objašnjujuće a iz texta razabirne, dade konstituirati nejasnoća i nered. Netrebam reći podpuna konačnoga zaključka o temeljitosti i važnosti dotičnih dokazâ g. Pavića; ovdje će biti umjestna figura reticentiae.

Za dokaz, da spjevi II—XIII nisu od Gundulića, od kojega su spjevi I, XVI—XX navodi u citiranom mjestu razprava g. Pavića i to, što u II—XIII „sve vrije... od prielaza od jedne misli drugoj“, ili morda „od nejasnoće prelaza od jedne misli drugoj“. G.

Pavić nekaže ništa поблиže o tom; morda se tu misle onakovi prelazi, kakovih analogno sa spjevi II—XIII ima baš u XIX dosta. U ovom spjevu XIX jest 1—26 opis saraja carskoga; 27—29 naznaka navale buntovne na saraj; strof. 30 prelazi iliti skreće i povraća se na Dilavera („Nu Dilaver i t. d.), kiticom 37 prelazi se, skreće se na prošlost Begume i donjekle Dilavera; kiticom 90 prelazi, povraća se opet na sadanjost Dilavera i donjekle Begume; kiticom 96 („Ali u to“) prelazi se na buntovnike s obzirom na Dilavera; kiticom 146 prelazi se na Begumu tugujuću za Dilaverom; kiticom 189 prelazi se („Ali ko ču“) na Osmana; kiticom 198 („tiem i t. d.“) na buntovnu vojsku, poglavito s obzirom na Mustafu; kiticom 210 na opis zverinjaka sarajskoga, kiticom 223 i 224 prelazi se, povraća se na buntovnu vojsku s obzirom na Mustafu; kiticom 233 („Ali isti večer i t. d.“) prelazi, skreće, povraća se na Osmana. Jedva će u čitavoj Osmanidi biti spjeva, koji bi toliko put izmjenjao prikazne niti kako ovaj XIX; neznam onda, kako bi takovo izmjenjivanje u II—XIII bilo negundulićevsko; doduše ono je ovdje u XIX provedeno tako, da neizlazi nejasnoća u prelaženju od jedne niti na drugu, — ako se čitalac baš neboči pronalaziti nejasnoća, ali mislim da je tako i u II—XIII. Dokazá pako, da bi bilo u II—XIII inako, nepruža razprava g. Pavića na citiranom mjestu jedva ikakovih, pošto ona dva od njega tu uporabljena primjera iz texta u X služe jedan za dokaz nejasnoće „izraza“, a drugi valjda za isti dokaz, ili morda sbilja za dokaz nejasnoće prelaza iliti „nastavljanja“ misli.

Jedan odsjek XIX spjeva imao bi se po sudu g. Pavića izbaciti. On bo kaže, na stranah 143, 144 svoje razprave ovako: „Rekao sam malo natrag, da u XIX pjevanju ona predugačka epizoda (36—95), kako je Dilaver na mejdanu s perzijskim kraljevićem zadržao liepu Agjamkinju Begum, smeta razvoj čina, koj se u katastrofi nebi smio onoliko zaustavljati“. (Ovdje moram u parentezi kao uzgrednu okolnost navesti, da g. Pavić nije nigdje, u istinu nigdje u svojoj razpravi *do ovoga* mjesta toga rekao, što ovdje veli da jest malo natrag rekao — ni traga tomu nema: znak, kolikom li se temeljitošću može iz nedosljednosti, iz lapsusâ memoriae u velikoj pjesni zaključivati, da je ta pjesan *moralna* od dvojice različitih pjesnika nastanuti). „Mnogo zgodnije mjesto za tu epizodu bilo bi ondje u IV pjevanju kod strofa 74—77 (citiraju se). Pjesniku Osmanide ostalo je i bez one epizode o Dilaveru ovo četvrto pjevanje predugačko, pak ju je premjestio u XIX pjevanje, čime

je četvrtomu pjevanju oduzeo jednu krasotu a u XIX unio nespretnost.“ Kolika je temeljitost ovoga razlaganja, odmah će se moći posve jasno upoznati.

Znakovi, po kojih g. Pavić sudi, da ona epizoda strof. 36—95 (hoću pridržati ovakovo citiranje) nije bila iz prva od Gundulića ovdje metnuta, nego da ju je istom „nezgrapni kontaminator Osmanide“ ukrpao ovdje, ti znakovi jesu prema logičkim sigurnim pravilom za valjanu indukciju u istinu *takovi* znakovi samo onda, ako u ostalom XIX spjevu i njegovoj bližnjoj okolini, izbaciv tu epizodu, neostaje dugačkih epizoda, koje bi razvoj glavnoga čina, katastrofu Osmanovu zaustavljale. Ali ostaje ih. Za Osmanovu katastrofu nisu naime od nikakove (prozaično-logične) važnosti: strofe 146—188 o Beguminoj tugi i prošnji za mrtvoga Dilavera, strofe 1—26 *potanke* o carskom saraju, strofe 211—221 o zvjerih u zvjerinjaku sarajskom, zatim u opisu zadnjega boja Dilaverova bar onih 9 strofa (116—124) o smrti Šeća, Velije i Jusufa, ukupno do 90 strofa; a ona epizoda o Begumi obdulji, koju g. Pavić hoće izbaciti, iznosi tek do 60 strofa. U cijelom ovom XIX spjevu prikazuje neposredno sama Osmana tek oko 40 strofa, — baš koliko tugu i prošnju Beguminu za mrtvoga Dilavera, a neposredno o razvoju katastrofe Osmanove (ob Osmanu i Mustafi, i što je s tim u najvećem savezu) radi samo od prilike jedna trećina celoga spjeva. U tom spjevu radi neposredno i savezno o katastrofi Dilaverovoj preko 50 strofa, više, nego što ih prikazuje neposredno sama Osmana; a to je tim karakterističnije, što je već u spjevu XVIII oko 100 strofa, pune dvie trećine celoga spjeva, prikazivalo neodlučeni boj na Dilaverovu dvoru, dočim u tom XVIII spjevu nema niti jedna strofa neposrednoga prikazivanja Osmanove osobe. Boj Dilaverov eto u tih spjevih tik pred katastrofom Osmanovom u dvojakoj, ponovljenoj, donjekar posve sličnoj prikazi zaprema onoliko mnogo prostora; on je doduše u savezu s Osmanovom katastrofom, ali onolika obširnost ipak je — kamo li s gledišta g. Pavića — nerazmjerna, tim više, što se kod onoga boja u XVIII prikazivanjem sudbine Ibrahima te Sinana, Bega i takovih epizodno-epizodnih osoba bavi do 30 strofa, dočim u tom spjevu nebavi se prikazivanjem neposrednim Osmanove niti jedna, a u XIX tek 40 strofa. To je sve toli karakteristično, da izčežava i svaka sjenka objektivne razložitosti mnienju, da bi epizoda 36—95 bila tu neskladna s prikaznim karakterom spjeva XIX (i XVIII) i da bi se za to imala izbaciti.

G. Pavić veli, da je ta epizoda ovdje u XIX „nespretnost“, a da bi ona bila na svom prvobitnom mjestu u hipotetičnoj „Vladislavijadi“ „jedna krasota“. Baš će biti suprotivno. Potanka prikaza Begume tugujuće i proseće za ubijenoga Dilavera u onih 40 kiticah poslie (146—188) bila bi bez estetičke podloge, da nije prije nje u kiticah 36—95 prikazana Begum njekoč slavljena krasotica Perzije, Begum želja svih junaka iztočnih, junačka stečevina Dilaverova, njegova ne haremkinja nego žena, njegova sretna zviezda. Ova prikaza prošlosti u strof. 36—95 i potlanja prikaza sadanjosti u 146—188 sačinjavaju uspješan estetički kontrast: svjetlo pak sjena, sjajno „njekoč“ pak crno „sada“. Njekočnji vitežki, po Dilavera častni i sretni mejdan s Hajdarom kraljevićem perzijskim, s tim pjesnikom Begumine krasote, za Begumu u strofah 36—95 kontrastira estetički efektno sa sadanjim Dilaveru zadnjim, strašnim, s Dilaverove strane uzvišenim, a sa strane spaholjanâ i Derviša zvijski-groznim bojem u strofah 96—145. Dakle dvostruko stoji epizoda ona 36—95 u krasnoj estetičkoj relaciji, svezi sa strofami daljnim 96—188. Ali što ima posla ta sva romantika Begumina i Dilaverova s katastrofom Osmanovom? Prozaično-logički ništa, ali estetički veoma mnogo. Ona je jedan, bez hyperbolnosti kažem, biser Osmanide: u prikazu *politične* katastrofe Osmanove, turačke, grozne, umetnuo je veleumni pjesnik prikazu katastrofe *viteško-ljubavne*, tragične, onoga ne turačkoga, *perzijskom* poezijom slubljenoga para: Dilaver-Begum. Ne, nije „nespretnost“ ona epizoda 36—95 ovdje u XIX, nego je jedna krasota. A da ona naprotiv u IV spjevu u „Vladislavijadi“ nebi bila „jedna krasota“ nego nespretnost, dokaz tomu radje ću propustiti ovdje; velim dokaz, nu pridajem, da, kako svaki koji je motrio, spoznavao i uživao umotvore bud pjesničke bud likovne dobro zna, nije moguć reć bi matematički dokaz, da je koja prikaza liepa (ili pak ružna), dokaz, kojim bi se mogao prisiliti njetko, da ćuti ono što je liepo. Za to i jest za obstanak svakoj umjetnini potrebno, da ima više ljudi, koji su vrstni njezinu ljepotu ćutiti; oni u estetičko-ćutnoj svezi jedina su joj izdašna obrana, da nepropadne.

XX. spjev. Oblik i sadržaj njegov veoma je značajan za način pjevanja Gundulićeva. I tu znatno preteže pjesnikova reflexija, apostrofno izvedena, i tu se iztiče pjesnikovo naginjanje na antiteze, na kontrastiranje, i tu je epskoga pripoviedanja mnogo manje no govora i pjesnikove subjektivne lirike. A ipak taj spjev izvodi baš samu katastrofu: smrt Omanovu. Činjenice te njihova epska prikaza

i tu su pjesniku samo osnov, na koji on obilno svoju liriku izatkiva; tako ovaj spjev posve je formom onakova značaja, kako spjevi II—XIII. — Nadovezuje neposredno na konac predjašnjega spjeva. Kitice 1—8 naznačuju poimence nove vlastodržce, što su u srednjem mečitu oko novoga cara, ludjaka, po turski „svetca“ Mustafe. Ovo razmjerno obširno naznačivanje nije tu potrebno s obzirom za glavni čin, za osobu Osmanovu, nebudući njegov potanki sadržaj od važnosti za Osmana, van u toliko, što podaje prikazi smrti Osmanove realističan biljeg. Mustafa „naučen tako“, zapovieda, da se Osman odvede u Jedikulu (tamnice ine opis u XII); Osman sdvojno, nu još dostojno vapi, tko li njemu smie otimati carstvo, koje njemu pripada? (9—11). Ali (12, 13, 14), oni, koji ga dovukoše amo u mečit pred Mustafu, opet ga iz mečita izvuku, metnu ga opet na jadno kljuse, gologlava, polunaga, i tako ga kao „roba istina“ tjeraju Jedikuli. Sljedećih jedanaest kitica (15—25) jest pjesnikova apostrofa na Osmana (pak zatiem na sve oholice), koji, prije car nad cari, čija rieč jedna bi zakon svega iztoka, čijoj želji i volji sav sviet bi tiesan, sad je svojih robovâ rob. Ova apostrofa izvodi patetičkim slogom retoričnim (retor. pitanji, uzklci, u obće obilnom retor. figuracijom) opet onaj češće u II—XIII varirani, ovdje na Osmana uporabljeni tema: opreke izmedju njekoč i sada. Evo u XX spjevu, na odlučnom mjestu opet taj tema, a tako obilno i krepko proveden: znak, da je to, kako sam kod proemija iztakuuo, sbilja važna (lirska) nít bila kod zamišljanja i izvajanja ove pjesni o smrti Osmanovoj. Znak, kako pjesniku kob Osmanova svedj doziva u pamet i njegov lanjski pohod na Poljsku; znak, da su taj boj i smrt Osmanova dvie u duši pjesnika uzko sdružene ideje, oprekom jedna k drugoj pribita; znak da spjevi I te XVI—XX traže, Iričkom svezom asociacijâ pomisaonih pjesnika, takodjer spjeve II—XIII, u koliko je ovdje o Hoćimskom boju, i u obće o Poljacih: znak tomu jest, da ovdje u toj apostrofi na sadanjega Osmana odmah se pjesnik spominje onoga Osmana, kakov je bio s bezbrojnom vojskom iduć na Poljsku. Apostrofa upravo na Osmana ide samo do 20, a tu, ponavljajući misao proemija, „ah ovako sreća vrti u okolo kolo svoje“, prelazi na apostrofu svim ljudem oholim, kako to koji put već prije u pjesni ima. Strofa 26 povraća se na čin, kojim se epski bave opet samo strof. 26 do 30 (a i u njih je govorne prikaze od dvie kitice), da buntovnici noseć pred Osmanom glave Dilavera i Huseina nabijene na kopja pogrđuju njega psovkami. To potiče govor Osmanov za svoju

obranu; dužina, sadržaj i oblik toga govora (30—72, trećina *ovoga* spjeva) posve je značajan za način Gundulićev. U govoru Osman pola je ponosan i dostojanstveno velik, pola plašljiv, pravdu, razbor, smiljenje što razloži što pomaganjom hoteć zadobiti od svojih viteza „milih, vjernih,“ od „puka svoga ugodnog, dragog puka“, napokon — kad se taj gluši — posve na retorsku od kamenja: tako je dovoljno raznolik taj govor. Počev u svijesti svoga zakonitoga prava, nastavlja slabo i ponizno, pak opet ponosito osvrće se na lanjski poljski rat, spominjuć svoju junačku sablju a krivinu vojske u njem; iztiče strahotu, da njemu tu junačku sablju otimlju sad ne neprijatelji, nego vojnici, stražari njegovi, tu sablju, koju su nosili i sviet redom osvajali njome, jedan ju drugomu predajući, svi njegovi zakoniti predji: Otman, Orhan i t. d. svi poimence do njegova otca, pak napokon on sam u ratu poljskom, gdje je mnoge ubio, te bi uspio bio, ali vojnici njegovi! S tom sabljom on sad hotjaše u iztok poći, da, smaknuv odmetnika Emirina, zatim sav sviet osvoji (u II—XIII bilo je bar koji put govora o carevu naumu sav sviet osvajati, i opet zaratiti Poljsku). „Tu sablju“ — tako reasumiraju kitice 65—69 svu snagu dosadanjega Osmanstva — „kojom stari moji sviet osvojiše, i meni ju po zakonu ostaviše, tko mi otima? tko slobodu i život otima meni, komu su podložni svi životi?“ Zatim udara u sniženu pomaganju. Sbilja je uzvišenu sliku zamislio pjesnik, da ovomu Osmanu, gologlavu, polunagu, pogrdjenu od svojih „robova“, bez one sablje svoje izručenu biesu urotnikâ, nadaje govoriti onaj ponositi odsjek o predobitnoj sablji Otmanovoj“ i svih sljedećih sultana, kojom je i on opasan bio, a koja je, samo u svijesti njegovoj, i sad njegova (onaj odsjek strofe 43—61 individualizirajućimi prikazami prošastih glavnih vladara turskih i njihove ratne slave jest već oblikom tim stilističkim analogon prikazi kipovâ prošastih slavni poljskih kraljeva u X 111 do 146). Koli dojaman je to kontrast: taj Osman, „od roba svoga splesan“, iztiče se nosilac sve bojne sile prošlosti Osmanske. Uz tu svijest veličine porazno djeluju protivna mjesta u govoru, gdje se kukavno snižen čuti i očituje vapeć smiljenja u „vjernih, milih“ svojih robova. Ova miena ponosa uzvišena i straha ponižena jest više retorička, nego li psihologički istinita, ali posvema je skladna sa svom prikazom značaja Osmanova u prijašnjih spjevih, to u skupini I, XVI—XIX za se, to u svoj pjesni kao cjelini. U toj takvoj prikazi cara Osmana pjesnik kao u individualnom kipu pokazuje slom silnoga Osmanstva. U toj prikazi on izvodi to priliku

to opreku onoj prikazi poljske poviesti u spjevih X, XI. Nu koli je to značajno, ratnu svedobitnu poviest osmansku dati prikazivati ovdje zvierski krvožednim „robom“ carevim na usta cara Osmana, koji u svoj biedi tu stoji, vapijuć od njih za život svoj; kolik je to kontrast naprama Poljskoj, kojeno je poviest bila pjesnju prikazivana u času, kadno car Osman preko poklisara dolazi mir moliti u kralja poljskoga, prikazana u tom času kao slikami ovjekovječena, koje slike na audienciju kraljevu čekajuć gleda osmanski molitelj mira, a prije toga prikazana kao ovjekovječena kipovi svih slavni prošastih kraljeva poljskih, resećimi kraljevske dvore! Ovaj kontrast sbilja je na diku izumu piščevu, iliti sretnomu associiranju njegove fantazije; i bilo bi u estetičnom pogledu upravo žaliti, da uz ovu ovakovu sliku turske poviesti u XX nema one onakove slike poviesti poljske u X i XI. Poljska i Turska, prosvjeta i barbarstvo, taj kontrast, kojino ova pjesan diljem opet i opet iztiče, u ovoj prikazi spjeva XX, spominjućoj na prikaze u X i XI, dolazi na vršak svoje estetičke dojamnosti.

Spomenut valja i to, da ako Osman u svom govoru dvaput se osvrće na Hoćimski boj dosta obširno (35—38, 40, 62, 63), jamačno za estetički dojam toga spomena probitačno je, da je bila u II do XIII obilnija prikaza onoga boja. Za realističnost pjesnik nemari mnogo, gradeći taj govor; prema historikom a i prema psihologičnoj vjerojatnosti, Osman je jedva onako govorio, obširno, ali pjesniku je tu do estetičkoga uticaja ine vrsti, ne realistične, njemu je do prikaze uzvišene (u stanovitom pravcu, naime lirsko retoričnom ne epsko-dramatičnom). Njegova reflexijna subjektivnost, kako češće i indje u pjesni, tako i tu, otima premah nad realističnom objektivnošću; on, pjesnik na usta Osmanova, a ne vjerojatno-realni Osman, slikuje u ovom času jadnom svu ratničku veličinu turske prošlosti, da poraznim kontrastom izmedju „njekoč i sada“ djeluje na fantaziju i ćut čitaoca. Gundulić rad je rabiti opreke, antiteze, retorički oblik; pri tom mu se nada po koj izraz, koji nedolikuje situaciji govorećega, — subjektivnost pjesnikova odaje se retorikom. Neće biti prema duševnomu stanju Osmanovu, da taj, izvodeć sliku prošlih sultanâ, (koja je i onako — najpače s gledišta g. Pavića — malo preobširna, prepotanka) veli za Murata prisposdobu „jakno striela plaha“; to neće biti iz duše Osmana, njemu sad jamačno nije kud prisposdobe, epiteta reć bi ornantia rabiti, ont bo dolikuju mirnu duhu, one su ovdje iz *fantazije* pjesnikove. Tako i strof. 49, gdje Osman t. j. pjesnik govori o Milošu — što je sad Osmanu

do Miloša? ali pjesniku jest do individualiziranja osoba, koje su se iztakle proti Turstvu, kako to spjevi II - XIII, poimence III pokazuju. Govor dakle Osmanov oblikom i sadržajem mnogostruko daje razabrati, da ideje, pjesnički način, duh pjevaoca II—XIII jest posve isti, koji je pjevaoca XX spjeva.

Već kao da bi se smilovali Turci na Osmana, ali dolazi Daut sa zapoviedju carskom „da se ovi pas zadavi“ i podbada ih na to. (73—83). Opet Osman, zadnji put, brani se govorom (84—87) iz prva dostojanstvenim, pak onda priegorno utiče se nebu, da bi ga čudom spasilo, napokon, videć se propala, patriotski zavapi bogu, neka se njegovu nasljedniku nedogodi isto, te nepropane s nesklada sve carstvo osmansko. Strofe 88—92 kratko a krepko naznačuju njegovu smrt, neiztičuć potankosti one grozne, pogrdne, koje o tom njeki historici navode. Pjesnik (morda ih je i znao) slika estetički strašno, ne realistički grozno; nije sve poetično, što se je dogodilo. Realna istina i ljepota estetična, to su dvie različite stvari; od Gundulića nemoj nitko tražiti one. Strofe 92, 93 kažu ukop Osmanov, a strofa 94, reć bi kao njeki pjesnički quod erat demonstrandum, ponavlja gnomnu misao proemija, veleć: oholas se ljudska mnoga u ovi način pleše i tlači, ká čovjeka umrloga s bogom penje i jednaći“. A na to nadovezuje epilog (95—124), koji je apostrofa pjesnikova na turski, onakovu oholost gojeći zakon. — U ovom spjevu, koji izvodi katastrofu glavnoga čina, ima pravo epskoga pripoviednoga prikazivanja jedva četvrtina, razvoja i dospjetka katastrofe tiče se, uzimljuć u obzir i govore Osmanove, oko polovica spjeva, ali i ti govori pretežno rade o prošlosti turskoj i o poljskom ratu; a pjesnikove reflexije i apostrofe zapremaju trećinu spjeva, toliko koliko stvarna (ad rem) prikaza katastrofe čina. Tu je očevidan oblik Gundulićeva pjevanja; i u XX spjevu premašna je lirična, retorična, retrospektivna, donjekle epizodna prikaza nad epskom o naprednom razvoju samoga glavnoga čina. Dakle spjevi II—XIII, koji se Osmanom, (odbiv II spjev) malo bave neposredno, ali posredno, prikazujući mnogo i razno, što je po lirskoj asociaciji s njim i s njegovim glavnim činom u kojem savezu, ti spjevi su takovim svojim sadržajem i oblikom svojim pretežno lirsko-retoričkim sasvim *prema* načinu onoga istoga pisca, koji ovdje u XX spjevu, u katastrofi Osmanovoj, Osmana tako malo epski a pretežno govorno prikazuje, a uz njegovu prikazu nanizuje mnogo, što je s njim i s njegovom smrću u bližem il' daljnem sa-

vezu po liričkoj, subjektivnoj pjesnikovoj asociaciji. Ovakov XX spjev pristaje uz onakove spjeve II—XIII kao tvor istoga duha.

U epilogu apostrofrajući pjesnik naznačuje turski zakon u njegovih glavnih naredbah (strofami 95—107; sablja, sila je zakon, sve je udes ništa slobodna volja ljudska, sultan je kao bog, svi imaju mu robovati), proriče mu, da će „u brzo njegov nauk vražji uklonit se božjoj vlasti“ (108); a da mu se je to već dogodilo baš u Osmanovih (opjevanih) sgodah, da je namjere odredaba korana božja vlast osujetila, to izvodi pjesnik ostalimi strofami do konca (109—124) ovako u jasno razlučenih odsjecih. Sultan ima zadaviti braću, ali Ahmetov brat Mustafa iztisnuo je sina mu Osmana (109, 110; to je pjesan pokazala borbom stranke Osmanove i Mustafine); zarobljena kršćanska djeca postav sarajski hotimi carski imadu care držati, ali Daut je Osmana srušio (111—113; to je pjesan pokazala, naglašujući poturstvo i sarajsko hotimstvo Dautovo, a i poturstvo Mustafine matere); od zarobljene kršćanske djece poturčene imade biti (janjičarska) izabrana vojnica i straža caru, ali baš je ona Osmana upropastila (114, 115; to je pjesan pokazala bunom na Osmana, i retrospektivnimi prikazami Hoćimskoga boja); na posluh i hrabrost u boju potiču se ratnici koranovi obećanjem raja za smrt na bojištu, ali s neposluha „vitezškoga“ Osman s glavom jedva je utekao od kršćana“ (116, 117; to je pjesan pokazala prikazami Hoćimskoga boja); turski car ima biti vladar svega svijeta, ali Osmanova vlast se je skršila (118, 119; to je pjesan pokazala porazom cara Osmana od Poljaka pak njegovim smakom od samih Turaka); carev život ima biti svetinja svim, svi robovi njemu, ali Osmana su ubili robovi njegovi (120, 121; to je pjesan pokazala u katastrofi zadnjega spjeva); bludnomu mnogoženstvu ima biti uspjeh, da uzbude sultanu bezbrojna vojnica, „nu se skrši sva tvâ (Muhamedova) slava, jer tisuće od tisuća tvojih izpred Vladislava vidjela se 'e pobjegnuća“ (122—124; to je pjesan pokazala Kizlarginim putem, bar posredno glede mnogoženstva, pak neposredno i naročito prikazami Hoćimskoga boja). U ovom résumé-u pjesni (109—124) smiera izrazito na Hoćimski boj trećina, a što izrazito što neizrazito ali ipak po smislu i savezu texta posve jasno — ukupno polovina strofâ; tomu odgovara obseg, kojino poglavito u spjevih II—XIII zapremaju prikaze o Hoćimskom boju i što je s njim tu u savezu.

Svojim sadržajem ovaj epilog shodan je završetak sve pjesni I—XX, ali nebi bio kao epilog samim spjevom I, XVI—XX. On

je pjesnički, reć bi etično-proročki sud pjesnikov Osmanstvu, u svem protivnomu razumnoj prosvjeti i kršćanstvu, da mu je propasti svemu, kako je Osman propao to od veličajnih udaraca kršćanske Poljske to od samoubojnih groznih udaraca Osmanstva, kojega da pače i samoga obćenitu već gotovu propast pjesan je simbolički prikazala u individualnom kipu propasti Osmanove. Taj pjesnički sud epilogni navodi kao njeke premise svoje u kratko činjenice, kojeno je pjesan obilnije baš i prikazivala. Taj sud nebi bio za čitaočevu estetičku čut dojmljiv i prihvatan, da nije čitalac gledao u pjesni prikazu Osmanstva u njegovoj veličini, sili i nasilju, a prikazu kršćanske Poljske u njezinoj vriednosti; da nije vidio prikazu Hoćimskoga boja, tursku i poljsku vojsku, ogromnost turske sile iz tri strane svieta satjerane, ali i poraz tē sile od prosvećene, slobodne Poljske, koja proti robskim divljim zastupnikom fatalizma vodi u slavodobitan boj ljude slobodne volje; da nije vidio posljedak Hoćimskoga boja: ovim slobodnim junakom proslavu umjetničkim tvorovi na domu, a onoj ogromnoj sili turskoj groznu samokrv, ubijajuć ona svoga vodju, cara, zemaljskoga boga — na domu; da nije vidio muke kršćanske raje od Turaka, koji njoj djecu otimlju za svoje hareme, u prikazah Grčke i južnoslovinjskih krajeva. Nebi onaj epilogni sud bio estetički, da nerečem prozaično-logički, umjestan i dojaman, da su bili prije njega samo spjevi I, XVI—XX, a da nisu bili i spjevi III—XIII. Nebi bilo umjestno u tom sudu onoliko glede Poljske pobjede govoriti, da nije i u samoj pjesni bilo o njojzi razmjerno obširno govora, i valjda pjesnik nebi stavljao reć bi kao svoju zadnju, najkrepčiju rieč u zadnjoj kitici epiloga ime Vladislava, da nije djelo Vladislava u pjesni dovoljno prikazom proslavio bio. Sadržaj epiloga, dojamnost njegova traže ne samo spjeve I, XVI—XX, nego i spjeve II—XIII; jer što je tu ob osobah, koje s onim epilognim svjetsko-poviestnim sudom nisu u najužem savezu (Krunoslava, Korevski, Kalinka, Ljubica, Sokolica) ipak su one po prikazah u II—XIII donjekle u posrednom savezu s onim sudom, pošto su u savezu s prikazami poljsko-turskoga ratovanja i njegovih posljedica, a donjekle su romantički ures pjesni, prema klasično-romanskoj epskoj tehnici. Epilog (s uvodom k njemu u strofi 94) posve se odaziva proemiju pjesni (I, 1—18). Tri glavne ideje proemija: prolaznost i pad svega zemaljskoga, najpače oholâ, propast ohologa cara Osmana, slava pobjednici Osmana Poljskoj, tē tri glavne misli proemija, provadjane što lirsko-retoričkim što epskim načinom diljem pjesni,

evo u epilogu se sastavljaju, te u njem ona misao o propasti Turstva udara u glas trube zadnjega suda. I epilog i ostali XX spjev pravo djeluju pjesnički, estetički samo onda, ako su spjevi I—XX jedna savezno-jedinstvena pjesan; njoj Gundulićevi spjevi XIV i XV manjkaju doduše za cjelovitost, ali ne za saveznu jedinstvenost, bar ne na toliko, da se ova i bez XIV te XV spjeva nebi očitovala mnogimi jasnimi znakovi.

Imao bih ovdje, završiv analizu pjesni, još potanje govoriti o nazorih u razpravi g. Pavića ob odnošaju spjeva XIII naprama XVI i naprama dopunjenima od Sorkočevića i od Mažuranića spjevima XIV te XV; zatim o nazorih razprave g. Pavića o razlici prikaze značaja Osmanova, kakova je ona u spjevih I, XVI—XX pak u spjevih II—XIII. Ali prostora radi prenosim rieč o tom iz analize u potlanje odsjeke ove razprave, najpače u peti, gdje će shodno mjesto biti i tomu i ostalomu, što glede prigovorâ g. Pavića Osmanidi nisam još spominjao u analizi.

Nastojao sam pomno ob analizi Osmanide tako objektivno-istinitoj, da bi se mogla potvrditi bezpredsudnim prispodabljanjem sa samim textom pjesni a i sa prigovori g. Pavića Osmanidi; ona je zato i imala biti obširna, više nego što bih želio. A što je već u njoj sudjenja estetičkoga i pobijanja nazorâ razprave g. Pavića, to će preostajućih još, kraćih, pet odsjekâ razprave ove imati potanje potvrditi objektivnimi podatci, prema osnovi, koju sam u uvodu razložio.¹ (Sliedi.)

¹ Istom je ovaj završujući dio analize pod tiskom, izašla je ovih dana od g. Pavića „Estetična ocjena Gundulićeva Osmana, u Zagrebu 1879, Albrecht, u 8. stranâ 40“, kojom g. pisac ne pobija samo izašli već u predjašnjem svezku „Rada“ dio analize ove, nego sudi unapred onomu, što ću ja istom, prema uvodu, u sljedećih pet odsjeka ove razprave kazati. U tih sljedećih odsjecih *ovdje* u „Radu“ neću se ja moći osvrtni na onaj spis g. Pavića, nebudući u njem novih stvarnih opazaka za razjašnjenje Osmanide.

Akademik Mato Mesić.

Nekrolog,

*čitao ga u javnoj sjednici jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
dne 27. veljače 1879 god.*

PRAVI ČLAN DR. FR. RAČKI.

Riedkim učešćem i sjajem izpraćeni bješe dne 8. prosinca minule godine umrli ostanci našega druga Mata Mesića do mjesta vječnoga počinka. Onoliko učešće i toliki sjaj rječitim je dokazom, kako je pokojnik visoko štovan bio i kako se svudjer živo osjećao gubitak, koj je narod i zemlju smrću njegovom zadesio. Ovaj osjećaj bio je u svih umnih slojevih naroda tim življi i bolniji, što je ovdje smrt ugrabila žrtvu u muževnoj, za duševan rad najzrelijoj dobi, i što je u manjem i nerazvijenom narodu teže izpuniti prazninu, koja gubitkom marljivih i čestitih radnika nastane u životu njegovu. Ako se osvrnemo na stališ pokojnika, bijaše on ures hrvatskomu svećenstvu. Ako se osvrnemo na zvanje njegovo, bijaše sviestan učitelj i pravi prijatelj omladine. Ako se obazremo na njegov položaj u javnom životu zemlje i naroda, bijaše za napredak njihov zauzet dušom i tielom do posljednjega uzdaha svoga; te koje mu god mjesto bješe ondje namienjeno, nastojao je ga, ne imajući pred očima svoje koristi, izpuniti na obće dobro.

Najpače naša akademija izgubi Mesićem jednoga od najrevnijih svojih članova a svaki član njezin jednoga od najiskrenijih drugova. Od postanka zavoda našega Mesić ga svimi silami svojimi podupiraše, nazirući u njegovu napredku i čast svoju. A držeći, da se dužnosti člana naprama učenomu zavodu ne izcrpljuju jedinitimi prilozima pera, već da ga imade i u životnih funkcijah podržavati, naš pokojnik bješe medju prvimi u sboru i u tvorcu, gdje se radilo, da se znanstven pravac naše akademije čist očuva, da se njezina životna snaga ojača. Vi znate, štovani akademici! da Mesić

nije nikada od sebe odklanjao ni jednoga truda, koj se od njega u korist našega zavoda iskao; da mu je pače u tom pogledu veća bila volja nego li su mu slabim zdravljem uzdrmane sile dopuštale.

Kada indi i ne bi ustanova našega zavoda zahtjevala, da se svojih članova sjeti, pošto su se iz njegovoga kruga u vječnost preselili: naš pokojni sučlan Matija Mesić bio bi takove uspomene dostojan. A što je taj zadatak upravo mene zapao, biti će uzrokom nas obiju istovjetnost naučnoga i strukovnoga zanimanja. Imade između Vas, gospodo akademici! sudrugova pokojniku od rane mladosti, koji ste se s njim uzporedice duševno i tjelesno razvijali; koji ste indi u položaju bili pratiti ga korak po korak u razvoju njegovih umnih sila. Taj psihologijski proces vi biste umjeli tačnije od mene nacrtati.

Ali na to zemljište, koliko i bilo zanimivo, ja neću silaziti. Ja ću Mata Mesića motriti kano radnika na polju narodne prosvjete, tē izpitati koliko je on tuj privriedio. Ovo izpitivanje ne bi u sebi mučno bilo, da nam pokojnikova osoba ne stoji toli blizu. Vi znate, gospodo! da kod ocjenjivanja osobe imade stanovište ocjenitelja naprama njoj onakav upliv, kakav imade kod ocjenjivanja slike položaj gledaoca prema njoj. Ovdje ima se motrilac postaviti u izvjestnu daljinu, da uzmogne na umotvorini uhvatiti i shvatiti sklad pojedinosti prama cjelokupnosti. Tako biva i kod ocjenjivanja historičnih ličnosti. One se imadu odmaknuti na pozorištu svojega djelovanja, da se ovo u svojih uzrocih, pobudah i posljedica, prosuditi može. S toga i biva, da je obično sud potomstva, ako ne pravedniji a to bistriji od suda suvremenika. Mato Mesić jedva je iztrgnut iz naše sredine. Mi ga još gledamo, kako se kreće u svih odnošajih sukromnoga i javnoga života. Kano književnik jedva je odložio svoje pero, nedovršivši pače radnja, koje je zasnovao bio. Kano učitelj jedva je sašao sa stolice, i tuj, koliko se stroge nauke tiče, kako se dolikuje u vrhovnom hramu njezinu, tek počevši raditi. Oko naše još zapinje o sitnicah na slici našega miloga druga, tē si ju mora umjetno u zadak potisnuti, da ju u cielosti pregledati može.

Uz to za životopisea osoba je Mata Mesića prikaza bez znatnih i oštro označenih miena. On je do duše od 25 godina sudjelovao na pozornici našega narodnjega pokreta, i to ne samo na prosvjetnom nego djelomice i na državnom polju. Ali po svojoj ćudi niti se je rado izticao, niti je volio jurišem osvajati protivničke pozicije: Volio je razuzlavati nego presiecati uzao. Bijaše u kratko čovjek

kompromisa. S toga se značaj njegov, u ostalom neporočan i čist, nije zadievao o oštine javnih odnošaja, o koje inače odrješite naravi i nehotice zapnu; pa je i mnogi oblak, koj se nad jednomišljenici njegovimi prolomio, mirno prošao nad glavom njegovom. Ovakova čud štutila je našega Mesića i na književnom polju. On se ni je rado upuštao u kritike i recenzije, tē kanio se svake polemike; pa kada je i službeno izazvan bio za mnijenje ob ovoj ili onoj radnji, gledao ga udesiti tako, da ne izpadne nepovoljno po pisca. Čitao sam više takovih književnih ociena, koje je podastrō u svoje vrieme nastavnomu vieću u Beču.

Sve je ovo bitno doprinelo, da se je život našega Matije Mesića u redovitoj mirnoj kolotečini kretao. Ako je našega druga koja sгода ili kakav slučaj tištio, on bi ga samo pouzdanu prijatelju povjerio; ali odanle ne htjede dati nikada povoda ikakovu zapletu. Na ovakovu, inače u naravi ležeću sklonost duha, imalo je ne malo utjecati slabo zdravlje, koje je Mesića od mladosti više ili manje progonilo, i koje ga je prije dobe u hladan grob strovalilo. Neprestana boljšljivost slomit će polagano i najkrepču volju.

Predpostavivši ove obćenite opazke, koje su podobne razsvietliti mnoge momente u životu našega pokojnika, prelazim sada da uz glavne crte njegova života sastavim vjernu sliku o radu njegovu na polju prosvjetnom. Ova slika ne budi toliko vam, gospodo akademici! koji našega nezaboravnoga druga dobro poznajete, koliko uspomeni potomstva namijenjena. Jer i vi osjećate, kolikom bi nas zahvalnošću predšastnici naši obvezali, da su nam o muževih za narodnu prosvjetu u prošlosti iole zaslužnih bar onolike crte ostavili, kolike mi svojim nasljednikom u nekrolozih ostavljamo.

Rodjen dne 19 veljače 1826 god. u Brodu na Savi od zanatlije oca izuči naš Matija pučku školu u svojem zavičaju, odkle priedje na gimnaziju požežku, primljen u tamošnje biskupsko sirotište, a odavle na gimnaziju zagrebačku k ujaku svojemu, kanoniku Stjepanu Plijaševiću (1836 † 1843). Odgajan za svećeničko zvanje svršivši gimnaziju (1841/2) stupi u biskupsko sjemenište, i kano pitomac njegov izuči nauke filozofskoga tečaja na tadanjoj kr. akademiji (1843/2 i 1843/4). Kano izvrstan i izgledan djak bješe za tim poslan god. 1844 u Beč u tamošnji Pazmanej, da na bečkom sveučilištu sluša bogoslovne nauke, kojim se zbilja tolikom marljivošću posveti, da je već kao bogoslov IV godine položio sa sjajnim uspjehom strogi izpit iz biblijske struke i semitskih jezika.

Dvie su struje, koje su na razvoj naše omladine nplivale u nedavno minulo doba, u koje je i Mesić nauke polazio: tadanji školski sustav i narodni pokret. Školski sustav ostao je u bitnosti onaj, kojemu je god. 1777 „ratio educationis“ osnov i smjer dala. Po tom sustavu latinštini bijaše podređeno svekoliko obrazovanje gimnazijsko. Latinski jezik nije se gojio samo kano nosilac stare prosvjete, na to se pače manje osvrtao; nego još više kano nosilac crkvene i državne vlasti, donjekle u Ugarskoj, a još dulje u našoj domovini. S toga gimnazijsko obrazovanje idjaše glavno za praktičkim izučanjem latinskoga jezika u pismu i govoru. Povjestna pouka bješe ograničena na poznavanje prošlosti ugarske države, a realistična na prve početke prirodoslovja i matematike. Obje ove struke imao je popuniti dvogodišnji filozofski tečaj, u kojem je ipak mudroslovje s pripravnimi naukami bilo glavnim predmetom. Uza sve te nedostatke dvie će se ipak priednosti onomu školskomu sustavu priznati: prvo, što je uz obrazovanje jednaki obzir imao na uzgajanje omladine, i tiem stvarao značaje, a za tiem drugo, što je samo-svojnoj težnji omladine za naukom široka vrata otvarao. Škola ostavljaje mnogu prazninu, koju je probudjeni i na nauku samo potaknut duh mladića izpuniti nastojao. On se nije zadovoljavao oskudnom onom duševnom hranom, koju mu učiona davaše; želudac bijaše pićom njenom samo razdražen, te upućen da ne samo ovu sam probavi, nego si i drugu svojim trudom pribavi. Tiem se događjalo, da su umniji i radini mladići bar toliko izvan škole svojim trudom, koliko u školi na usta učiteljâ naučili.

A za ovu samoradnju nadje tadanja omladina hrvatska dosta pobude i ponuke u plemenitom žaru rodoljubja, koj se je na ognjištu naše domovine razplamtio bio upravo u četvrtoj desetini našega stoljeća, u kojoj je i Mesić učione polazio. U učioni bijaše hrvatski jezik nastavnim samo dotle, dok ga je latinski zamieniti mogao. On se nije ni kano predmet učio; pače vanredno predavanje hrvatskoga jezika, koje je na zagrebačkoj gimnaziji tek god. 1835/6 uvedeno, bješe god. 1841, kano odgovor na čl. 24 jedva minuloga sabora hrvatskoga (1840), po višoj školskoj oblasti zabranjeno. Ali tim revnije je omladina prianjala uz hrvatski jezik i knjigu narodnu izvan škole. Svaki i najsjetniji plod na polju hrvatske književnosti ona je upravo gutala. Stvarala si takodjer društva i sastanke za vježbanje u jeziku i u pismenih izradcih. Ovim samo-svojnim radom steče naša književnost više vrstnih pisaca u vezanom i razriešenom govoru, koji u pravilnosti jezika, u jasnoći

misli i u ljepoti izraza ne imadu se stiditi niti pred onimi mladjimi, koji se redovito uče naš jezik u više godina u učioni. Tiem si putem steče i naš Mesić znanje hrvatskoga jezika. Ali osim hrvatskoga jezika učio bi u ono doba na svoju ruku svaki iole napredan mladić ostale glavne slovenske jezike. Probuditelji hrvatskoga naroda ulili su mu ujedno u svijest spoznaju i osjećaj, da je on grana velikoga slovenskoga stabla; da mu niti prošlost nije s individualnosti izbrisala svih zajedničkih biljega, i da si slovenski narodi mogu samo u duševnoj zajednici stvoriti prostranu zajedničku prosvjetu, u kojoj će svaki njih naći dosta mjesta za svoj individualni život. U tom natjecanju hrvatske omladine u izučanju slovenskih jezika i književnosti odlikovaše se najpače sjeminišna mladež. Naš Mesić nije ni ovdje zaostajao za nijednim drugova svojih, tè je on tečajem svojih nauka naučio česki, poljski i ruski tako, da je književne plodove tih slovenskih naroda mogao potpunoma razumjeti. U Beču obćio je na sveučilištu poput inih tadanjih hrvatskih mladića sa drugovi ostalih slovenskih naroda. U samom Pazmaneu drugovao je sa Slovaci iz Ugarske, imenito s Martinom Hattalom, Čulenom i inimi, s kojima zametnu prijateljstvo, koje se i kašnje očitovalo u češćih dopisih.

Evo tako je Mesić, tako su mladi Hrvati one dobe, svojim trudom razširivali si uže školsko obzorje. Učiona je tada puštala nadarenu i marljivu mladiću dosta dokolice za vlastito obrazovanje, za samosvojan rad, koj je za kratko vrijeme obilato nadoknadio nedostatke tiesnoga školskoga sustava. Neka se ove rieči ne uzmu kano obrana kamo li proslava predožujškoga školskoga sustava, već kano uzgrédne reflexie, izazvane tiem povodom, kada se osvrnemo na Mesićevo djakovanje.

Godine 1848, koju bar. J. Helfert prozva „annus confusionis“, ali koja narodom, a našem napose, donese dosta izkustva, svršši naš Mato Mesić svoje nauke, i bude god. 1849 za svećenika redjen, pak poslan za duhovnoga pomoćnika u Božjakovinu k vrstnomu rodoljubu i prijatelju knjige Nikoli Havličku. Dok se ovdje Mesić dušobrižničkim poslovi zabavljao, zaštitnici i prijatelji njegovi u Zagrebu nastojahu, da priedje na naučno polje. Jedni su radili, da bude poslan u bečki zavod za više obrazovanje mladih svećenika kod sv. Augustina (Augustinianeum, Frintaneum), gdje bi imao nastaviti polaganje strogih izpita iz bogoslovja; drugi pako da priedje na gimnaziju za učitelja. Ono prvo postade neizvjestno uz neodlučnost crkvene oblasti i uz takmenje drugih, koji su imali moć-

njih zaštitnika. S toga je Mesić teško mogao odoliti glasu svojega prijatelja, koji pozivajući ga dne 6. ožujka 1850 god. da primi namjestno učiteljstvo na zagrebačkoj gimnaziji uz ostalo pisa mu: „Evo, sada se pruža liepa prilika, da ostaviš polje, gdje ne niče za te nikakovo cvieće.“

Poznato je, da se upravo tada i u našoj domovini s temelja preobražavao školski sustav. One godine bješe zagrebačka kr. „academia scientiarum“ dokinuta, tē pretvorena u c. kr. pravoslavnu akademiju (minist. naredba od 4. list. 1850 i 26. listop. 1851) sa tri tečaja. Arcigimnazija od šest razreda bješe po privremenom nacrtu za ustrojstvo austrijskih gimnazija od 6. rujna 1849 postupice pretvorena u gimnaziju sa osam razreda. Za provedbu toga potpunoga preustrojstva trebalo je mladjih sila, a za takovu smatran je i Mesić. On je dakle dne 16. siječnja 1851 imenovan za namjestnoga učitelja uz odredbu, da primi na zagrebačkoj gimnaziji zemljopis i poviest.

Ovaj korak odlučio je zvanje Matije Mesića. On je od sada posvetio sve sile svoje učiteljstvu, tē mu osta vjeran sve do groba. A da bude uzgoju i obrazovanju hrvatske omladine koristan, htjede se najprije sam osposobiti. Nova vrhovna školska oblast u Beču sama je tada stala najveću pažnju obraćati na uzgoj vrstnih učiteljskih sila za srednja učilišta u monarkiji; u koju svrhu bješe već god. 1849, 30. kolovoza ministarskom naredbom ustrojeni posebni tečaji za učiteljske kandidate na sveučilištih u Beču, Pragu i Lavovu. Mesić je molbom od 29. svibnja 1851 uprosio nastavno ministarstvo, da bi tečajem buduće školske godine prešao na državne troškove u Beč, da se tuj na sveučilištu pripravi za učiteljski izpit. Na ovu molbu dobi već 17. rujna r. g. od ravnatelja zagrebačke gimnazije ubaviest, da je saslušana i neka se umah uputi u Beč.

Jur 6. listopada 1851 upisa se Mesić za izvanrednoga slušatelja filozofskoga fakulteta. Tuj je on uza zimsko poljuljeće slušao predavanja prof. Grauerta iz grčke i sredoviečne poviesti, te se u filologičko-historičkom sjemeništu vježbao u toj struci, za tiem prof. Simonya iz zemljopisa i prof. Fr. Miklošića iz staroslovenskoga oblikoslovja i tumačenje Nestorova ljetopisa. Mesić je u Beču našao sva naučna sredstva za svoju struku; ali on je tražio upute i za slovensku historiju, pa bilo to i izvan škole. Ovoj žudnji njegovoj mogao je Prag više nego li Beč zadovoljiti. S toga je on drugo, ljetno poljeće školske godine 1851/2 prešao u česki glavni grad,

gdje je na sveučilištu slušao u tri póljeća predavanja Höflerova i Vietzova iz obće poviesti, Tomkova iz austrijske i česke poviesti, Vocelova iz archeologie i kulturne poviesti, Čelakovskoga iz jezika i literatura slovenskih. Izvan sveučilišta obćio je Mesić s odličnijimi književnici českimi. Za osobitu si pako sreću držaše, što je stekao privrženost Pavla Šafařika, i što ga taj slavni ućenjak rado vidjevao u svojoj kući. Kolikim je pietetom Mesić čuvao svaki spomen na toga muža, potvrđuje i to, što je uz njegove dopise ovamo u Zagreb sahranio i poziv njegov od 16. rujna 1852. godine, da sprovede kod njega večer u društvu s gostom profesorom Miklošićem. Šafařik se upravo tada zanimao dvjema za južno Slovenstvo veoma znamenitima pitanjima: izdavanjem na ime jugoslavenskih spomenika i glagolicom. Koncem god. 1851 izda samo u 105 iztřsaka glasovite „Pámátky dřevního písemnictví Jihoslovanův“; te je pripravljao odmah i druge ćirilске spomenike za izdanje. Sada ga osobito zanimalo pitanje o postanku glagolice, o kojem je već dne 22. travnja 1849 progovorio bio u kr. českom ućenom društvu. Plod dalnjih iztraživanja svojih priobćio je Šafařik god. 1852 u dvie razprave pod naslovom „Pohled na pravěk hlaholského písemnictví.“ Mesića su ova pitanja, prem nisu spadala u užje područje njegovih nauka, ne malo zanimala. O njih je Šafařik s Mesićem rado razgovarao, paće donjekle i upotriebio njegove sveze sa zemljaci njegovimi za pojedine obaviesti. Tako je Šafařik preko Mesića tražio obaviesti o bosanskoj bukvisi od Brlića u Brodu; ovaj pako, kano što se vidi iz lista njegova od 17. lipnja 1852 na Mesića, od o. Martina Nedića, poznatoga rodoljuba i pisca Bošnjaka. I našem prerano umrvšemu Ivanu Brčiću služio bi Mesić kadšto za tumača kod Šafařika in glagoliticis. „Cienim, da će zadovoljan biti slavni Šafařik — piše pop Ivan Mesiću iz Zadra dne 26. studenoga 1852 — s onima pergamenama i ostalim, što sam mu poslao. Velikom hitnjom napisao sam mu nekoliko lista, ali kako? bog znade. Ako bi što drugo s ovih strana želio imati, nek sam piše ili po vašem prijateljstvu.“ I u Mesiću dakle opažamo ono, što se vidjalo u svih mladih Hrvata, koji su se knjizi posvetili bili, da jim je osobito ležalo na srdcu i da su tražili svaku priliku, kako bi u ćim tiesnije sveze stupili s uglednimi ućenjaci slovenskoga svieta, kako bi se upoznali i s jezikom i s literaturom ostaloga Slovenstva. Koji su ućili u Českoj, družili su se s Ćesi, ućili ćeski jezik i u Ćeskoj nazirali svoju širju domovinu, u ćeskom narodu svojega brata, ćesku književnost za dopunjak svoje. Poznato je, da je Mesić na-

učio i govoriti česki, a da su mu djela Šafaříkova, Tomkova, Voceleva itd. najugodnija čitanja bila.

Polaganje učiteljskoga ispita bijaše dà kako Mesiću glavna svrha njegova boravljenja u zlatnom Pragu. On je taj izpit u svih stadijima njegovih sa sjajnim uspjehom položio. Dobivši dne 14 ožujka 1853 god. dva pitanja za domaću radnju, izradi ih obširno na 232 strane, dokazav ovom radnjom svojom „obsežno poznavanje predmeta i dobro prokuhano znanje“. Za izvrstne su priznane i njegove radnje u klauturi o českom ljetopiscu Kosmi i geografski opis jugoslovenskih zemalja. Ne manjom pohvalom položi i ustmeni izpit. Uslied česa ga izpitno povjerenstvo proglasi dekretom od 18. kolovoza 1853 osposobljenim s odlikom za predavanje geografsko-historijske struke na cijeloj gimnaziji.

Zadovoljnom svieću o izpunjenoj domoljubnoj dužnosti svojoj, obogaćen strukovnim znanjem i širjim pogledom na svijet, osobito slovenski, vrati se Mesić u domovinu svoju, da stečeno znanje posveti odgoju njezine djece i prosvjeti naroda svoga. Već početkom školske god. 1853/4 zauze učiteljsku stolicu iz geografsko-povjestne struke na gimnaziji zagrebačkoj, za koju bi ministarskim odpisom od 16. siječnja 1854 god. imenovan redovitim gimnazijalnim učiteljem.

Radnja Mesićeva od te dobe na polju prosvjete u 25 godina može se podieliti na dvoje: što je on na ime u nastavnoj i što u književnoj struci uradio. Jasnijega pregleda radi budi i meni dozvoljeno osvrnuti se najprije na Mesića učitelja i nastavnika, onda na Mesića književnika, dà kako uz opazku, da oboje djelovanje njegovo stoji u najtjesnijem odnošaju.

Mesić je na velikoj gimnaziji zagrebačkoj učiteljevao samo tri godine, jer je već previšnjim riešenjem od 28. rujna 1856 god. prenesen na pravoslavnu akademiju za izvanrednoga a od 13. srpnja 1859 za redovitoga profesora austrijske poviesti, te mu za tiem bi povjerena takodjer stolica crkvenoga prava. Godine 1871 dne 11. listopada bi i ravnateljstvo toga zavoda predano Mesiću, koje je on obavljao tri godine dana t. j. do konca pravoslavne akademije, tako, da je on posljednjim ravnateljem njezinim bio. Iz pravoslavne akademije priedje Mesić na kr. sveučilište Franje Josipa I., bivši previšnjim riešenjem od 27. travnja 1874 imenovan kr. javnim redovitim profesorom na mudroslovnom fakultetu za hrvatsku poviest. Izborom profesorskih sborova u skupnoj sjednici dne 4. listopada r. g. bi Mesić odlikovan najvišom akademickom čašću, rek-

tora naime sveučilišnoga, tè je kano takav dne 19 listopada r. g. svečano otvorio taj novi vrhovni učevni zavod. Svaki se od nas živo sjeća, gospodo! kako se je bledo bolestno lice Mesićevo preobrazilo na poziv kr. namjestnika „capesse sedem hanc honorificam, vir doctissime! a collegis tuis academicis legetenus tibi collatam et a regis nomine tibi decretam“ — i koliko se osjećao blaženim, kada je pred odličnim slušateljstvom započeo svoju dugačku besjedu s rieči: „Velik je dan, što ga danas slavi vaskoliki hrvatski narod.“

Koliko je Mesić kano učitelj na gimnaziji, na pravoslavnoj akademiji, napokon na sveučilištu sa stolice privriedio za obrazovanost naše omladine, ovo pitanje propuštam drugim. Ali i onaj od nas, koji se ne scieni biti pozvanim o tom suditi, rado će priznati, da Mesić bijaše iskrenim prijateljem naše omladine, svedjer zabrinutim za njezin duševan napredak. Sjećam se, kolikim bi on veseljem pripoviedao o mladiću, koji je pokazivao interes za nauku; a kako bi bolnim srcem kazivao, kada bi na nemarna mladića naišao. Drugovi njegovi mogoše mu na licu poznati, s kakova izpita dolazi: ako je taj odličan bio, bijaše on veseo; ako slab, bijaše snužden. O strogo strukovnom obrazovanju naše omladine mogaše Mesić raditi tek posljednje četiri godine svojega učiteljevanja; jer takova ne bijaše svrhom predavanju njegovu obće, odnosno austrijske poviesti niti na gimnaziji niti na pravoslavnoj akademiji. S toga tek poslije više godina, kada bi mu jih promisao dozvolila bila provesti na učiteljskoj sveučilišnoj stolici, dozvoljeno bi bilo suditi, u koliko je on udovoljio onoj visokoj zadaći sveučilišnoga strukovnoga učitelja, da nauci i znanosti, a ne samo dnevnoj potrebi, odgoji vriedan naraštaj.

Kano učitelj obnašao je Mesić u domovini zvanja s učiteljstvom tiesno skopčana. Kada se god i gdje se god viećalo o pitanjih nastavnih, nije se Mesića obašlo; a on držao si dužnošću rodoljubnom, kojoj je i svoje zdravlje podredio, pozvan sudjelovati sborom i tvorom. Ova vrst radnje na polju javne nastave zapremala je Mesiću mnogo vremena osobito od kako poslije listopadske diplome god. 1860 bješe našoj domovini izručena samouprava u nastavnih poslovih. Već ministarskom naredbom od 28. kolovoza 1860 bješe razšireno hrvatskomu jeziku područje u nastavi na učilištih naših. Kada je poslije listopadske diplome nastala potreba, da se školski sustav narodnim duhom nadahne, tè je bivša zemaljska oblast htjela saslušati o načinu mnijenje vještaka onom prigodom, kada su od-

ličnici zemlje bili pozvani u bansku konferenciju, bješe i Mesić odpisom od 28. studenoga 1860 pozvan u taj školski odbor. Isto tako, kada bje c. kr. hrv. slav. namjestništvo preustrojeno u kr. namjestničko vieće, tē za didaktičko pedagogička pitanja, pošto su školski nadzornici dokinuti bili, osnovan poseban školski odbor, kano savjetujuće tielo, Mesić bi odpisom od 28. travnja 1860 imenovan za člana toga odbora. Bijaše uza to odredjen i za vladina povjerenika na izpitih zrelosti zagrebačke i riečke gimnazije, kojom je prilikom imao pregledati ove i karlovačku gimnaziju. Da je Mesić u tom odboru revno sudjelovao, znadu ostali članovi njegovi. Od ostalih radnja njegovih u tom odboru budi spomenuta obširna osnova, koju je izradio o obćoj poviesti, kakovu bi trebalo sastaviti za hrvatske gimnazije. Ova bi osnova odpisom kr. dvorske kancelarije od 25. ožujka odobrena, te Mesić pozvan, da preuzme sastaviti knjigu po toj osnovi; ali on se branio obećav, da će rado ići na ruku onoj trojici, koji su se izjavili bili da primaju taj posao, i da će radnje njihove u jednu cjelinu prelići. Još je jedno odlikovanje u nastavnoj struci zapalo Mesića. Kada je na ime uslied promienjena u monarkiji sustava nastala i u nastavi decentralizacija, tē se u Beču pobojali, da će tim javna nastava natrag udariti: ustrojeno bi nastavno vieće za cielu monarkiju, na koje imale su se sve osrednje oblasti vrhovne obraćati u pitanjih načelnih javne nastave. U to vieće bješe imenovani takodjer odličnici zemalja hrvatsko-ugarske krune kano izvanjski članovi njegovi; a za našu domovinu Mato Mesić. U tom je svojstvu on na poziv polazio sjednice vieća, i pismeno odgovarao na postavljena si pitanja. Tako je od ostalih sudjelovao u sjednicah 16. i sliedećih dana mjeseca lipnja god. 1865, u kojih se razpravljalo pitanje o sveučilištu u Zagrebu. Na toga člana svoga obraćalo bi se vieće osobito u razsudjivanju podastrtih si školskih knjiga za našu domovinu, bilo da jim sadržaj bilo da jim jezik razsudi. Tako je on, uz mnoge druge razsude, priobćio svoje mnienje obširnom ocienom o Kofinkovoj obćoj poviesti, o Matkovićevoj statistici austrijskoj za srednja učilišta itd. Ovim svojim revnim sudjelovanjem stekao si Mesić kod rećenoga vieća više veoma laskavih priznanja; a kada bje to vieće, poslije nagode izmedju Austrije i Ugarske, previšnjim riešenjem od 14. rujna 1867 dokinuto, bješe našemu Mesiću i previšnje priznanje izraženo. Napokon nebudi zaboravljeno ni to, da je Mesić naredbom od 16. travnja 1868 pridieljen bio vladnomu odjelu za bogoštovje i nastavu kod naše kr. zemaljske vlade, da joj u po-

slovih nastavnih bude u pomoć, dok je odpisom od 29. rujna r. g. ove tegotne mu službe riješen bio.

Iz ovoga u kratko nacrtana položaja, koj je Mesić u našoj domovini skoro u 20 godina zauzimao u poslovih javne obuke, jasno se razabire, da ni jedno pitanje te struke nije u to doba riješeno bez sudjelovanja njegovoga. Pa ako je u javnoj nastavi iza god. 1860 učinjeno šta dobra, ako je potaknuta koja dobra misao, jedan diel svega toga pripada i Mesiću.

Prelazeći sada na književnu radnju našega Mesića, dielim ju po svojoj naravi u dvoje: u školsku i u znanstvenu.

Kako je Mesić bio medju prvimi mladimi Hrvati, koji su pristupili za učitelje na preustrojene hrvatske gimnazije: tako je on bio medju prvimi izradioci hrvatskih školnih knjiga za naša učilišta; jer ga poznavanje hrvatskoga jezika, neumorna radinost i dobra volja učini sposobna i prikladna za taj posao. U početku novoga školskoga sustavu ni je se diralo u narodan jezik, koj je već god. 1849/50 postao nastavnim. S toga je nastala velika nužda, da se sastave i dogotove školske knjige. Predsjedništvo c. kr. zemaljske oblasti bilo je odpisom od 29 svibnja 1852 pozvalo učiteljski sbor gimnazije zagrebačke, da svaki učitelj sastavi najdalje do svršetka prvoga póljeća dođduće godine učevnu knjigu iz struke, koju predaje. Tako je Mesića, koj je tada učio kao gimnazialni kandidat u Pragu, zapalo prevadjanje poviesti za dolnju gimnaziju. Ali pošto je Mesić taj posao započeo bio od prije, dovrši ga dielomice malo izza onoga službenega poziva, tako da mu ravnateljstvo gimnazije moglo već dne 21 lipnja 1852 god. odpisati, da je priposlani diel njegovoga prievoda primilo, samo neka bi nastojao, da i ostatak do skora pošalje. Dopršivši odmah taj prievod bude mu odpisom ministarstva za nastavu od 5 pros. 1852 god, povjereno prevadjanje, takodjer jurve započeto, Bellingerove knjige „Počátkové zemčpisu“. Drugim dopisom rečenoga ministarstva od 8 travnja 1853 pozvan bi na prevadjanje Tomkove austrijske poviesti za srednja učilišta; što je on odmah izveo, samo što mu kašnje ministarskim odpisom od 23 prosinca 1854 bi rukopis vraćen u svrhu, da ga prema pisčevoj preradnji i dopunji mjestimice preinači. Tako je Mesić kano učiteljski kandidat uz pripravljanje za izpit i druge književne poslove preveo za gimnazijsku obuku tri knjige. To je zaista najjače svjedočanstvo za neumornu radinost Mesićevu. U Zagrebu je Mesić služeći na gimnaziji bitno sudjelovao kod sastavljanja čitanke za gornje gimnazije, koja dà kako nosi biljeg nesavršenosti i oskud-

noga poznavanja starije književnosti naše; ali onda nije ova bila niti iz daleka tako otkrita, kano što je sada, nastojanjem osobito akademije naše. Koliko je u tom djelu bilo truda Mesićeva, može se nagadjati i odatle, što je on nacrt osnove za čitanku poslao bio Šafařiku; ovaj mu pako 11 veljače 1854 odgovori glede pravopisa i glede oblika u izdavanju starih pisaca ovo: „Plán Vaš strany předělání čitací knihy schvaluji docela.“ O napredku toga posla izvješćivao bi Mesić Šafařika, pa ga upitivao za savjet ob ovom ili onom spomeniku starom. Tako se u Zagrebu držalo, da je Gajev rukopis sadržavajući Alexandridu iz XIV, ni je li iz XIII vieka; vlastnik držao ga pače još starijim, te se pozivao na Šafařika. Mesić je upitao Šafařika za mnienje, opisao rukopis i ponudio mu snimak. Učeni slavista odgovori dne 14. svibnja 1855 Mesiću: „Co o knize ke čtení pišete, velmi mne těšilo. Strany Alexandra u p. Gaje jen tolik Vám zpaměti psáti mohu, že mi ho jednou ukázal, když se s ním z Berlina vrácel. Byl' na papíře, a podlé toho nemyslím žeby starší býti mohl, než z konce XIV aneb z XV století, a možné že jest i z XVI století; neboť nemaje rukopisu před očima s jistotou souditi nemohu. Snímek tu nic nepomáhá; protož ani neposílejte. Žebych ho p. Gajovi za tak starý, jak on pravi, byl vydal, není možné.“ Ova dva dopisa navodim za potvrdu onih rieči, da je naime Mesić kod one čitanke uza svoje suradnike A. Mažuranića i A. Vebera bitno sudjelovao. — Ni poslije, kako je Mesić prešao na pravoslavnu akademiju, nije odbijao poziva na sudjelovanje u školskoj književnosti. Kada se imala prevesti Fesslerova crkvena poviest za višu gimnaziju, Mesić pozvan latio se toga posla (1865), dodavši prievodu samostalne odlomke iz crkvene poviesti slovenskih naroda. Ovakove umetke uvrstio bi Mesić i u druge prievode svoje imajući pred očima hrvatske djake. U ovu napokon struku književnosti ide i Mesićev nacrt poviesti i zemljopisa za niže gimnazije (Beč 1869). Ostale omanje te vrsti Mesićeve radnje, kano što je sudjelovanje njegovo kod čitanaka za pučke učione, mtkom ovdje mimoilazimo. Još ću samo spomenuti, da je Mesića prijatelj mu Josip Jiřeček, kada mu dne 3. listopada 1856 dojavio imenovanje za profesora na pravoslavnoj akademiji, nagovarao, da sastavi hrvatsku poviest s obćeaustrijskoga gledišta, koje je tada odlučno bilo.

Dà kako sa gledišta velikih literatura mogla bi se ova radnja Mesićeva smatrati za posao, koj bi se mogao bio propustiti slabijim silam; a znanje i um Mesićev obratiti za teže i samostalne znan-

stvene radnje. Ili više bi Mesiću i vršnjakom njegovim dolikovalo, da su samostalne školske knjige izradjivali. Ali takav bi prigovor bio neumjestan, kada se u obzir uzmu s jedne strane stanje naše književnosti u petoj desetini našega vieka, a s druge politički i nastavni odnošaji naše domovine. U ono vrijeme nije ni bilo hrvatske školske literature, a naši mladi učitelji imali su tek ulaziti duhom u novi školski sustav, koj je s druge strane volio u smislu centralizacije jednoličnost i u školskih knjigah za cielu monarkiju, i to po njemačkom obrazcu. Pak učitelji ili sastavljajući ili prevodeći dobre školske knjige mnogo privrjedjuju za odgojenje omladine. Kada se naš Mesić u pismu od 25. travnja god. 1855 Šafaříku tužio, da imade malo vremena za ine književne radnje sbog službena posla, kojemu je i spremanje školskih knjiga pribraja: tada mu je glasoviti učenjak u listu od 14. svibnja na ovu pritužbu i ovo odgovorio: „Na ten čas zhotovení dobrých školních knih již veliká zásluha jest a základ stavení pro budoucnost“; tē ga i tješio ovimi riečmi: „všeho najednou dělati nelze, ješto každy čas své potreby, snáhy a cíle má; a všecko ve světě se mění. Jen když duch činný jest; přijde ráda na to i ono.“

Tako se i kod Mesića dogodilo. Došla je sгода, kada je mogao dio svojega vremena posvetiti i samostalnoj znanstvenoj radnji; kada je mogao pustiti uzde svomu plemenitomu nagonu, tē umne svoje sile riešiti spona službenih propisa. Tiem prelazim na znanstvena iztraživanja Mesićeva.

Plodove ove vrsti mogu podieliti opet na dvoje: jedni su prigodice postali, drugi iz stalne promišljene osnove; prvi od njih spadaju većinom u predakademičku dobu, drugi su nikli na zemljištu ove akademije.

U prvi red ovih radnja idu sljedeće:

Dvie razprave tičuće se prvih prosvjetitelja naroda slovenskih. Prva od ovih, naime „život sv. Cirila i Methoda“, uvrščena u program zagr. gimnazie god. 1854, pisana je pod utiskom onih osjećaja, koje je Mesić donio iz Praga, imenito iz okoline Šafaříkove. Pitanje o početku kršćanske prosvjete, o početku literature i pismenstva kod slovenskih naroda, znanstveno zapodjenuto od Dobrovškoga, prihvaćeno od Kopitara, na širjoj podlozi razpredeno po Šafaříku, zanimaše početkom pete desetine našega vieka sve budnije duhove slovenske. Dva nova izvora, koja je Šafařík netom kritički izdao bio, panonske naime legende, dala su onomu pitanju u koječem drugo lice. S tima dvima izvorima htjede Mesić hr-

vatske književne krugove poblize upoznati; te podjedno iztaknuti rezultate, koje može znanost odanle crpsti.

U to doba pripomagao je Mesić Šafařiku u pitanju, koje je sa početkom slovenske književnosti u najtjesnijem savezu, u pitanju o glagolici. Šafařik bješe, kako je poznato, god. 1853 izdao svoje glasovite „Památky hlaholského písemnictví“, u kojih su prvi put izneseni mnogi najstariji spomenici toga pisma. Ali ne imajući još tada u tiskarah pražkih slova uglaste glagolice, izdani su u onoj kujizi i hrvatski glagolski spomenici oblim glagolskim pismom. Ovu je netačnost osjećao Šafařik, pak je odmah stao proučati, na kojem da se osnovu i u kojem obliku priredi hrvatska glagolica za tisak. U tom poslu trebao je on pomoći iz Zagreba, tē ju je tražio i našao u Kukuljevića i Mesića.

„Strany zhotovení chorvatské hlaholice — piše Mesiću dne 8. rujna 1853 godine — myslím opravdovē a dělám k tomu přípravy. Nuže, radte se i Vy tam . . . dlouho s tím odkládat nesmíme.“ A već pismom od 2. listopada r. g. šalje Šafařik Mesiću obrazac hrvatske glagolice za tisak, te veli o njem: „Jestí to resultát mých dlouhých studií nejstarších chorvatských zlomkův z Lubljany, Zadru a dílem i Zahřebu; též tisku (misálu) 1483, jediného, kterýž ohled zasluhuje. Hlavní snáha, aby písmo bylo i věrné, dle rukopisův z květuocí doby hlaholštiny (XII—XIV stol.), i úhledné, zřetelné, čitelné.“ Ali da se ljevaonica i tiskara uzmogne na trošak odlučiti, bilo bi po mnienju Šafařika koristno, da imade jamstva, da će se i kod nas tiskati glagolskih spomenika. Mesić je Šafařiku odpisao, da su u Zagrebu s njegovim predlogom o pismu hrvatske glagolice posvema zadovoljni; samo su jim se činila pismena prevelika. Ali i tu sumnju razjasni Šafařik Mesiću u pismu od 24. listopada, u kojem dodaje i ove rieči: „Doufám, že jsem za posledního léta ne bez prospěchu studoval theorii typografie čili typotomie.“ Nadalje obećavajući do skora još drugih pokusa moli Mesića, da bi od Kukuljevića izhodio glagolski novi zakon tiskan u Tubingah 1562 god. Mesić je do skora poslao Šafařiku novih snimaka iz glagolskih rukopisa, na čem mu se on pismom od 11. veljače 1854 zahvaljuje, te mu se preporučuje i nadalje moleći ga, da ga tačno obavješćuje o rukopisih, koji bi se možebit našli i odkrili. Ovu svoju želju ponavlja brižljivi Šafařik i u pismu od 19. lipnja r. g. Poslije tolikoga truda i brige okó pripreme hrv. glagoljskoga pisma za tiskanje napokon je Šafařik mogao dne 21. listopada 1855 Mesiću dojaviti, da je konačno ustanovio oblik toga

pisma po najboljih uzorih hrvatske glagolice, po rukopisih, po tiskanom mletačkom misalu god. 1483, po senjskih izdanjih god. 1507—1508 i po mletačkom Brozićevom časoslovu god. 1561. A pošto se Brčić iz Zadra prijavio, da će izdati glagolicom čitanku, to će još više lijevaonicu sinova Bogomila Haase potaknuti, da imajući veoma dobroga pismorezca pripreme glagolska pismena. Rečena lijevaonica i tiskara da ne traži nikakove novčane pripomoći nego samo jamstvo, da novo glagolsko pismo neće ležati badava, te da će joj se tiskanje glagolskih knjiga naručiti ili u Pragu ili iz Zagreba ili iz Zadra, ili pako da će naše tiskare od nje kupovati glagolsko pismo. Malo kasnije, pismom naime od 26. studenoga, doglasi Šafařík Mesiću, da je prvi pokus u tiskanju s novoslievanim glagolskim pismom dobro za rukom pošao. Sada da bi trebalo za štampanje nešto prirediti. Ovom prilikom savjetuje Šafařík, da se njetko u Zagrebu lati sastavljanja glagolskoga bukvara. Brčić da je obećao preuzeti taj posao; ne bi li indi dobro bilo, da mu se tko iz Zagreba pridruži. Ovu želju Šafaříkovu, kano što je poznato, izpunio sam Brčić, izdav u Pragu god. 1860 na svjetlo „Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni.“ Ali iz jednoga Šafaříkova pisma od 14. prosinca 1856 i drugoga od 23. veljače 1857 god. dalo bi se izvesti, da je i Mesić pripravljao takav glagolski bukvar; jer mu je Mesić pisao bio, da sada neima više nikakove zaprijeke za brzo dogotovljenje bukvara. Nū ako i nije Mesić izpunio te nade, bitno je pripomogao, da se izpunio druga želja Šafaříkova, kako bi se naime počeli i u Zagrebu izdavati glagolskim pismom hrvatski glagolski spomenici. Poznato je naime, kano što to i izdavalatelj sa zahvalnošću priznaje, da je Mesić u izdavanju glagolskih listina XIV—XVI stoljeća, koje je Ivan Kukuljević sakupio, velik dio truda nosio, to prepisujući matice, to rukovodeći tiskanje (1863).

S ovim zanimanjem Mesića s glagolicom stoji u savezu druga njegova književna prigodna radnja. Kada se naime htjelo kod nas u Zagrebu godine 1863 takodjer književnom spomenicom tisućogodišnju uspomenu na slovenske apostole Cirila i Metuda proslaviti, tē se sastavilo nas nekoliko, da izradimo razprave razjasnjujuće djelovanje njihovo: Mesić je preuzeo izdanje po rukopisih glagolskih služba rečenih blagovjestnika, da se vidi, kako je hrvatska crkva, u kojoj se staroslovenski jezik s glagolicom rabio, one prve prosvjetitelje slovenskoga plemena nekada slavila (Tisućnica. Zagreb 1863, str. 67—84).

Slična narodna svetkovina daje povod drugomu učenomu djelu Mesićevu. Ovo djelo je „Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka“, koje je za proslavu tristogodišnje uspomene junačke smrti Nikoline na poziv „Matice“ naš Mesić, bivši predsjednik njezin, sastavio (1866). Mesić se tuži na kratkoću vremena, koje mu bješe za izradbu djela odmjerenom, pa tim izpričava, što „ne ima u njem jedinstva, ne ima razmjerja, nit ljepote oblika.“ Rado priznajemo, da bi ovo djelo u formi savršenije bilo, kada bi Mesić bio mogao dulje na njem raditi. Ali ono i takovo kakovo je, jest najpodpunija radnja o Nikoli Zrinjskom i o obsadi Sigeta ne samo u našoj nego i u stranoj historiografiji. Mesić je upotriebio prvi mnoge prije nepoznate ili nerabljene izvore; a priloži sa 75 prvi put izdanih spomenika zajamčuju djelu trajnu vrijednost. Ja sam u ostalom već u „Književniku“ god. 1866, str. 590—596 o tom djelu obširnije progovorio.

Dvie su još oveće Mesićeve učene radnje iz predakademičke dobe; obje je izradio za dva znanstvena časopisa naša.

U petoj desetini našega vieka od svih naših društva najveću i skoro jedinu radinost razvijaše društvo za jugoslavensku poviest i starine. Rodoljubna inteligencija naša, nenalazeći u tadanjih državnih i društvenih odnošajih ni utjehe ni naslade, tražila je u narodnoj prošlosti zalog za sretajnu budućnost, të nastojeći poviešću uzdržati budnu svijest naroda zaokupljala se je okó rečenoga društva. Mesić vrativši se iz nauka u domovinu prionu uz one rodoljube, i bude izabran u skupštini od 22. siječnja 1854 god. u upravljajući mu odbor. Od sada nalazimo Mesića češće u odborskih sjednicah. On bijaše uz predsjednika Kukuljevića u sjednici od 24. veljače 1855 izabran, da u ime društva historičkoga razpravlja s drugimi izaslanici o sjedinjenju književnih društva zagrebačkih u jedno književno društvo; koji su dogovori u ostalom bez uspjeha ostali. I u književnom pogledu bio bi Mesić za društvo više uradio, da nije tada pisanjem učevnih knjiga toliko zapremljen bio. Ali ostavi mu ipak liepu uspomenu u izdanom i u arhivu knj. V, str. 225 sl. štampanom „Poljičkom statutu“. Text statuta, koj dopire do god. 1400, priredjen je po šesterih rukopisih, iz kojih je Mesić priobćio takodjer sve znatnije varijante.

Druga Mesićeva razprava pod naslovom „Hrvati na izmaku XV i na početku XVI vieka“ izdana je u „Književniku“ I (1864), str. 401—431, 504—533. II. (1865), str. 61—78, 197—217. Ovom liepom radnjom pristupi Mesić u kolo nas nekoliko, koji smo u

onom znanstvenom sborniku htjeli prokušati svoje sile i pokazati, da nije osnovan prigovor, sbog kojega se uzkrraćivala potvrda pravilom akademije, po saboru god. 1861 podastrtim, prigovor naime, da za takav zavod ne ima još u nas dosta duševne glavnice. Mesić je u svojoj razpravi, podijeljenoj u pet članaka, potanko opisao stanje naše domovine od god. 1491 do 1516 t. j. do smrti kralja Vladislava II, upotriebivši ne samo tiskane nego i rukopisne izvore.

Ova razprava dotiče se Mesićevih radnja, izdanih u akademickom „Radu“. Mesić je svoju u „Književniku“ obielodanjenju razpravu zaključio ovimi riečmi: „Sama me stvar nuka, da nastavim svoje pripoviedanje, dok se nedodje do zaključka kakova. To ću pokušati, ako bog da, u daljoj razpravi o dobi kralja Ljudevita II.“ Ovo svoje obećanje izpuni Mesić kano akademik. On je u razpravah pod naslovi: Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II (Rad II, 1), pleme Berislavića (VIII, 30), Krsto Frankapan u tudjini (XIII, 30), Hrvati nakon Berislavića do muhačke bitke (XVIII, 77, XXII, 55) obširno naslikao stanje naše hrvatske domovine za vladavine kralja Ljudevita II, tako da ove razprave, nadovezane na pomenute u „Književniku“, sadržavaju obširnu hrvatsku poviest od god. 1491 do 1526, dakle one znamenite u našoj prošlosti dobe od 35 godina. Kako je obširno ovo kratko doba poviesti naše obradjeno, vidi se već iz obsega tih razprava; one bo s dotičnim prilozi sačinjavaju do 44 tiskana arka. Svaki se dogodjaj tuj potanko pripovieda, svaka osoba u svih odnošajih njezinih crta i opisuje. Osim tiskanih upotriebljeni su i tuj obilati rukopisni izvori, listine i suvremeni pisci, sa 321 prilogom (Rad III, 58. Starine V, 109), koji su sada prvi put na svjetlo izneseni.

I ovo je glavna Mesićeva historička studija. Po toj radnji može se Mesić prosuditi, kakav bijaše kano historik tako u sakupljanju i izdavanju kako u izradjivanju historičkih spomenika. Ovom radnjom stupio je Mesić na historičko zemljište sa stalnom i zaokruženom osnovom. Ovo glavno iztraživanje, taj desetgodišnji trud, on je samo dva puta prekinuo, jednom kada je progovorio o Krčelićevih annuah (Rad XXXII, 1) i njegovoj korespondenciji (Starine VIII, 93), i drugi put kada je pozvan bio akademijom, da na uspomenu tisućogodišnju krunitbe Svinimirove prosbori o tom znamenitom dogodjaju (Rad XXXIX, 115). On si bio inače postavio zadatkom, da nastavi izučanje XVI vieka. Zaključivši s vladavinom Ljudevita II i s katastrofom na muhačkom polju sakupljao je gradju za dobu vladavine prvoga Habsburgovca na ugarsko-hrvatskom

priestolu, kojom započinu novo doba u našoj poviesti. U tu svrhu uputio se bio prije dvie godine u Mletke, a prolazeć kroz Beč svratio bi se u tamošnji dvorski arkiv. Pregledao je i naše zagrebačke arkive i knjižnice, pa si ga bolestna i znakove smrti nosećega mogao vidjeti idućega u zemaljsku pismaru našu, da popuni sabranu gradju svoju. Ali promisli se božjoj svidjelo dopustiti, da mu izpane pero iz ruke, i nedozvoliti da sakupljenu gradju izradi. Što je radnja Mesićeva upravo na toj tački prekinuta, ima se za našu domaću historiografiju žaliti; jer je ta radnja tek od deset godina izvadjana sustavno, pa bi se očekivati moglo, da bi od sada i obilatije tekla. Ali i kakova je ostala, tako je obiljem gradje podpuna, da će i budući iztraživaoci dobe od 1491 do 1526 godine malo naći, čim će se popuniti.

U ovih samostalnih iztraživanjih pokazao se je Mesić historikom do skrupuloznosti sdušnim. Dogodjaje i osobe crtao je onako, kako jih je u vjerodostojnih izvorih našao. Nije si već u napried suda stvorio o osobah i dogodjajih, nego taj sud bijaše mu rezultatom iz spomenika crpljenim. Ako je i gledao iztaknuti svjetlije tačke u prošlosti hrvatskoga naroda, nije ipak ni tamnijih prešutio, držeći da poviest imade biti svim koljenom „magistra vitae“, a da takovom ne bi bila, kada bi se ponizila do služavke neistine ili udvorice dnevnim strastim. U toj sdušnosti mislio je, da ne smie ni preko sitnica prieći; s toga mu se gdješto u pojedinostih cjelina gubi.

Tim zaključujem ovo nekoliko rieči, prosborenih našem pokojnomu sučlanu u spomen; a zaključujem jih ovom željom: Bog dao našoj domovini što više tako vjernih joj sinova, našoj omladini tako odanih joj prijatelja, našoj knjizi tako neumornih radnika, a našoj akademiji tako revnih i uslužnih članova, kakav bijaše Mato Mesić. Slava mu!

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica od 14 lipnja 1878.

Predsjednik: dr. F. Rački; pravi članovi: dr. J. Schlosser, dr. P. Muhić, A. Veber, S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, A. Pavić, dr. J. Hanel, dr. L. Geitler, M. Mesic i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik javlja prežalostnu viest, da je akademija smrću izgubila počasnoga Roberta Visiana, profesora na sveučilištu u Padovi, koj je 4. svibnja o. g. u Padovi preminuo.

2.

Odobrena bi odluka historijsko-filologijskoga razreda, da se štampaju u „Starinah“ izvodi pravoga člana dr. V. Jagića iz rukopisa XIV. i XV. vieka.

3.

Prihvaća se odluka filozofijsko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava prof. Luke Zime o narodnoj metrici.

4.

Odobren bi zapisnik odbora za izdavanje „Starih pisaca“; koj predlaže: a) da se povrati na pisce XVI vieka i tim izpuni praznina između VIII i IX knjigom, to jest do Ivana Gundulića; b) da se najprije izdaju na svjetlo pisci, kojih su djela ili posvema ili čestimice u rukopisu; čim će se pomoći i jezikoslovcem i literarnim historikom, kojim nije toliko potrebito novo izdanje djela naštampanih, koliko su im nuždna djela sakrivena u riedkih rukopisih; c) napokon za ovu godinu neka se iznese pisac jedan ili dva, kojih djela nebi prekoračila 15 do 18 araka, pošto je prošle godine mnogo izdano za djela Ivana Gundulića. Prema tomu bi zaključeno da se u X knjizi štampaju pjesme Miha Bunića Babulinovića i Franje Lukarića. Ova djela priredit će za štampanje prof. Sebastijan Žepić, koj se toga posla dragovoljno primi.

5.

Čitan bi obširan dopis preuzvišenoga gosp. pokrovitelja glede sdruženja akademijske knjižnice sa sveučilišnom i uzet bi na znanje i ravnanje.

6.

Občestvo ljubitelej jestestvoznaniija, antropologije i etnografije kod sveučilišta u Moskvi pozivlje na sudjelovanje kod antropološkijske izložbe, koja će se otvoriti u Moskvi godine 1879. pošiljanjem predmeta antropologijskih i historijsko-arheologijskih.

7.

Na molbu ravnateljstva kr. velike realke u Osieku, kojom moli akademijske knjige, odlučeno bi, da se pomenutomu zavodu u dođuće šalje „Rad“, kao što se i drugim srednjim učilištem daje.

8.

Akademijski računi o prihodu i razhodu za god. 1877. izpitani i odobreni po financijalnomu odboru uzimlju se uz predsjednikov izvještaj na znanje. Predsjednikov pako predlog o honoraru neka se stavi za dođuću skupnu sjednicu na dnevni red.

9.

Na molbu „Hrvatskoga doma“, kojom moli za akademijske knjige, odlučeno bi, da mu se iznimice daje „Rad“, pošto sveučilišna knjižnica samo jedan eksemplar dobiva.

Dopis preuzvišenoga pokrovitelja glede sdruženja akademijske knjižnice sa sveučilišnom.

Presvietli i prečastni gospodine kanoniče, opate i jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti predsjedniče!

Primio sam sa zahvalnošću spise, koje mi onomad od strane akademije poslaste. Akademija je dovršila svoju prvu dekadu vrlo dično i slavno. Ona je svojim vele umnim i vele uspješnim desetgodišnjim radom ime naroda našega i u strani sviet sa časti i odlikovanjem nosila i posvuda uvjerenje probudila, da je narod naš za riešenje viših zadaća sposoban i vriedan, da se u društvo izobraženih i odličnih naroda uvrsti. Neka bude od mene svim članovom, koji su se u toj periodi akademičkoga života radom i djelovanjem svojim odlikovali, iskrena zahvalnost! Vam pako moj presvietli i prečastni gospodine predsjedniče, koji tako mudro i čestito ruko-

vodite akademiju, Bog će naplatiti a narod će Vas u zuhvalnoj uspomeni na uvieke uzdržati. U dekadi, koju akademija nastupljuje, imati će se, izmed ostalih vrlo liepih zadaća, slovník našega krasnoga jezika tiskati u onoj cielosti i izvrsnosti, koja će podpunu baštinu duha i misli naroda našega na vidik iznieti i svakomu na ruku staviti. Zadaća doista slavna i vriedna da ju i vlada i sabor i narod živo podupre. Što se mene tiče, ja ću ko i dosele po razmjeru svojih sila rado akademiji u toj zadaći na ruci biti.

U spisih, koje mi priobćiste, nalazi se i viećanje o knjižnici i rukopisih akademije. Dopustite, prečastni moj predsjedniče, da Vam svoje uvjerenje u tomu obziru iskreno očitujem i da Vas zamolim, da ga sgodnom prilikom cieloj akademiji priobćite.

Ja se posve priključujem onoj gospodi, koja su iz višjih znanstvenih i moralnih razloga za to bili, da se knjige i rukopisi akademički tudjoj upravi neodstupljaju. Mnjenje one gospode akademika, koji su iz plemenite bez dvojbe namjere za to bili, da se biblioteke koncentriraju, samo bi se tada po momu barem mnienju opravdati dalo, da je narod naš i častna vlada u stanju, podići centralnu sgradu višjih nauka, u kojoj bi se i biblioteke i sveučilište i akademija usredotočile, ko što to njegdje te njegdje u Njemačkoj i Francezkoj biva. Sreća bi to bila za naš narod, jer je od velike važnosti u odgoju mladeži, da se ona od prvih odmah godina privikne i vanjskim pogledom na naukovnu sgradu svoju i liepu njezinu nutarnjost estetičku i moralnu svoju ćut njegovati i razvijati. Ta mi se je misáo i nehotice namitala, kad sam u Monakovu i Berlinu sgrade višjih učilišta promatrao. Rekao sam si više put: blago mladeži nemačkoj, kojoj i vanjski miri sgrada, koje danomice pohadja, ljepotu i čestitost preporučuju i namiću. Za to i ovo spada na prve i najpreće brige svake vlade, koja zadaću svoju dobro shvaća. Naši oekonomički odnošaji žali bože nedopuštaju nam na to u onoj mjeri pomisliti, koja bi svrsi odgovorila. Da je take sgrade u nas, onda bi bez dvojbe liepa obćenita biblioteka u sredini bila, a na jednoj strani sveučilište pa na drugoj akademija. Što ovo u izobraženomu svietu svagdje nije, razlog je, što se je riedko kad u jedno te isto vrieme na sve troje ovo mislilo i po tomu gradilo. Kod takvoga položaja imalo bi i sveučilište i akademija i vas narod concentriranu biblioteku sa rukopisi, a ničije pravo i ničji interesi nebi ni malo ozledjeni bili. Na lievom recimo kraju bila bi akademija. Akademija bi na lievoj strani biblioteke, tik uz svoje vlastite prostorije, smjestila i uredila svoje vla-

stite knjige i rukopise; ona bi imala svoj vlastiti inventar, imala bi svog vlastitog bibliotekara i čuvara; namicala bi po svojoj volji i zadaći novih knjiga, nadzirala bi i rukovodila porabu svojih knjiga i rukopisa tako, da ni sebi ni drugomu nije ni štete ni tužbe. Sad pako kad akademija, pomoćju dašto naroda i častne vlade, sebi sama liepu sgradu gradi u kojoj su jurve mjesta opredieljena za knjige i rukopise, mogu reći, da bi akademija i bitno svoje pravo i sve svoje interese po mojem barem mnićju uvriedila, kad bi knjige i rukopise svoje tudjoj upravi odstupila. Radi se tu i o samom pravu vlastništva, komu se akademija niti odreći nemože. Da što da je u tomu pravcu i da tako rekнем idealni vlasnik poslie Boga sam narod. Njemu svi živimo, njemu sve posvećujemo, njegova je i akademija, njemu ona sav trud i rad svoj posvećuje. Njegove su u posljednjoj analizi i knjige i rukopisi akademički u onom istom smislu, u komu je i privatni imetak imetak narodni, jer iz njega narod posrednim ali stvarnim načinom sto probitaka crpi, a privatni posjednik služeć se u podpunoj slobodi imetkom svojim, dužan je pred Bogom i narodom tako se njim služiti da obćinstvu ne samo odtale nije štete nego upravo koristi. U koliko je pako narod vladom kano eksekutivom, i saborom, kano zakonodavnom vlasti predstavljen, dužnost mu je sveta, svaku na lojalnom temelju osnovanu vlastitost braniti i nipošto nedopustiti, da se ona il direktnim il indirektnim načinom u narodu slabi i ruši. Njegovo je jedino, u pojedinih slučajevih na to se osvrnuti, da se privatna poraba vlastitosti na obću štetu neizvrgne.

Neposredni pako i realni vlasnik knjiga i rukopisa svojih jest bez dvojbe akademija sama. A to vlasništvo u bitnih svojih crtah sastoji se u tomu: a) da akademija neodvisno od svakoga drugoga vlada sa upravom i uporabom svojih knjiga i svojih rukopisa; b) da ih slobodno po svojoj volji i odluci i po svojih svrhah namiće; c) da ona sama po znanstvenih svojih načelih inventare svojih knjiga i rukopisa sastavi i vodi i sve to svoje blago sama po sebi pazi i čuva; d) da svoje knjige i rukopise u svojem vlastitom domu, ako ga ima, drži i proti svakoj nesreći i nepogodi štiti. Gledom na ovo valja paziti: da sgrade čuvanju knjiga i rukopisa namienjene imaju biti od požara sigurne, što sgrade prvobitno na druge svrhe zidane obićno nisu. Mislim pako, da je akademija pri nacrtu na to posebnim načinom mislila. Na posljedku e) da porabu obćenitu svojih knjiga i rukopisa tako udesi, da dočim cielomu učenomu obćinstvu rado služi, sebi samoj i članovom svojim nikaki užtrb nenanese,

jer članovi akademički imaju preferentno pravo knjigami i rukopisi akademičkimi poslužiti se na posebne svrhe svoje. Ovaj, ako se tako nazvati smije egoizam, leži u naravi svakoga vlasništva tako, da se punim pravom veli: „qui sibi iniquus cui bonus“? Nebrižnici ne samo sebi samima nego i obćinstvu štetu nanašaju. Ja neznam, što bi još više, ali neznam takodjer, što bi još manje na vlasništvo akademičko glede njezinih knjiga i rukopisa spadalo? Ako je pako tako: onda je pitanje, da li se to pravo u svih svojih točkah nevriedja i nekrnji, kad se u konkretnih naših okolnostih želi: da se knjige i rukopisi akademije u sadašnju knjižnicu prenesu i tuđoj upravi povjere. Meni se barem čini, da bi u ovom slučaju akademija prestala biti pravim, realnim posjednikom svojih knjiga i rukopisa svojih, odričuć se svih bitnih prava svoga vlasništva, trećemu za ljubav. Sve što bi akademiji preostalo jest samo ime vlasnika, pravo nominalno, komu u bitnosti ništ neodgovara.

Ja mogu reć, da dvojim, da bi to i sama vlada učiniti ili samo dopustiti mogla, jer ko što sam gore rekao, vlada i sabor čuvari su vlasništva i u pojedinih slučajevih samo njezini regulatori. Vlada i sabor u ovom slučaju ništ drugo željeti i zahtievati nemogu, nego da akademija upravu i uporabu svojih knjiga i svojih rukopisa tako udesi, da je to blago pristupljivo i ostalomu učenomu svijetu, a nemože niti pomisliti, da akademija to isto neće učiniti drage volje kad svoju sgradu dovrši. Ja dvojim vele, da bi i akademija sama vlast imala odreći se vlasništva svoga; jer kad moralno kakvo tielo, koje pečat neumrlosti na sebi nosi i nikada neprestaje dok narod traje, „in solidum i indivisim“ štogod posjeduje, nemože se toga nipošto odreći, osobito tada ne, kad bi tim samomu sebi u živac dirnulo i bitnu svoju svrhu oskvrnilo i okrnjilo. Osim toga akademija je osim vlastitih svojih sredstva, mloge svoje knjige i rukopise na poklon dobila n. p. Mihanovićevu sbirku rukopisa, bibliotheku Kukuljevićevu i Tkalčevu, Baronia, Muratoria, Theinera i t. d., a dobiva jih još i danas i poklonom i zamjenom. Po momu osvjedočenju kad se radi o tako bitnoj promjeni vlasništva, imali bi se i darovatelji a i zamjenici upitati, da li u današnjih okolnostih na tu promjenu pristaju? Ja od svoje strane mogu reć, da u današnjih okolnostih nipošto na to pristati nebi mogao. Ovom prilikom neka mi dozvoljeno bude, jedno ovomu nadovezati. Ja sam poklonio svoju sbirku slika i umjetnina akademiji našoj. Ja sam to dašto poklonio narodu našem, da se tim blagom na svoju korist i nasladu služi. Ja mećem tu svoju odluku pod zaštitu vlade

i sabora, ali iskreno i svečano velim i sad za vazda odlučujem i naredjujem: da se te moje slike i umjetnine nikad i nikakim načinom il povodom od akademije ne samo neotudje, nego ni neoduzmu, il od nje ma kakvim načinom neodruže. Ja imam veliki broj listova, od kojih neki te neki biti će od velike historičke vrijednosti. Ja ću jih pokloniti akademiji, tim dodatkom, da se u svoje vrieme istini i pravdi služi; ali da se nikad u tudje ime ne dira. Ja mislim, da neće tomu ni povoda biti, ali bi me, mogu reći, pred Bogom srdce bolilo, da to ma indirektnim načinom uzbuđe. Ja to, kako rekoh, poklanjam akademiji, imajuć podpuno u nju pouzdanje; a mogu reći, da bi posve proti mojoj volji i odluci bilo, da ti listovi, ma kakvim načinom, u tudju upravu i u tudje ruke dospiju. Toliko o vlasničtvu. Što se pako interesa same akademije tiče, nije pravo, niti odgovara svrsi, da akademici imajuć svoju vlastitu sgradu u tudjoj sgradi svoje vlastite knjige i rukopise traže, a mislim, da bi se kod tudje uprave i to dogoditi moglo: da bi koji od akademika vrlo nužno i prešno trebovao il ovu il onu knjigu i rukopis, a ta bi se knjiga i taj rukopis na dulje vremena drugomu učenjaku izdao. Ja mislim, da takvu žrtvu od akademije tražiti nitko nemože. I to se još pomisliti mora, da su se pokloni akademiji kano akademiji rado davali. Uvjeren sam, i znam iz vlastitoga svoga izkustva, da će to tako i u buduće biti. Dvojim pako, pače uvjeren sam, da bi taj izvor podobro usahnuo, kad bi se začulo, da je akademija polag svoje vlastite sgrade drugamo premjestila svoje knjige i rukopise. Ja dakle usljed ovih razloga vrlo liepo molim sve one članove, koji su za prenos knjiga i rukopisa akademičkih bili, da od svoje nakane odustanu. Ja barem po sviesti i osvjedočenju moram tomu odlučno protivan biti.

Na koncu još jedno samo.

U važnoj stvari porodila se u akademiji raznost mnienja. Dok smo ljudi, dotle će se u sličnih slučajevih živahnije razgrijati srdce i duša naša; ali nam je polag prirodjene slabosti naše paziti, da se pri tomu nerazgriju preveć i strasti naše, da jedan drugomu nepravde nenanesemo i da se ljubav i sloga medju nami neporemeti. Što su se razna mnienja porodila ništa neškodi; priznajmo samo, da je i s jedne i s druge strane plemenita namjera bila. U sličnih borbah čestoput se moralnim svojim ponašanjem pobiedjeni daleko više uzdigne nego isti pobjednik. „Fortior est, qui seipsum quam qui fortissima moenia vincit.“ Ja bi dakle zamolio sve akademike, da nedopuste, da ona sгода nesgodu stoput veću porodi,

to jest da se ljubav, sloga i sklad poremeti. To su svi akademici bez razlike svojoj učenosti, svomu imenu i svojoj slavi, najviše pako Bogu i plemenitoj svrhi akademičkoj dužni. Ljubav i sloga bila je do sada zalog sretnoga i slavnoga rada, neka bude i od sad. Bog to od nas i korist naroda, kojoj se sve žrtvovati mora, zahtieva. Ako pako, gospodo akademici, išto ljubavi prama meni, koji se dičim da u Vaš krug spadam, gojite, molim Vas za tu istu ljubav, da opet ko i dosad složni ostanete i radu se toli koristnu i slavnu u bratskomu skladu i nadalje posvetite.

S osobitim štovanjem ostajem

Presvietlosti Vaše

prijatelj i štovatelj

U Djakovu na svietlo Marinje 1878.

J. J. Strossmayer v. r.,
biskup i pokrovitelj akademije.

IZKAZ

I. prihoda i razhoda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti god. 1877.

A. Prihod.

1. Ostatak god. 1876. . . . .
  2. Četiri petine (u smislu čl. 15. akademičkih pravila) godišnjega prihoda akademičke zaklade za god. 1877, koje po dopisu kr. zemaljske vlade od 19. travnja o. g. br. 2080 iznose 12.300 for. od kojih imade se odbiti 77 for 96 nč., s toga akademija primi . . . . .
- Kamati od uloženih kod hrv. eskomptne banke akademičkih novaca od 11. srpnja 1876. do 31. prosinca 1876, dočim će kamati za god 1877 doći tekućoj god. 1878 u korist . . . . .
- Ostatak indi god. 1876 i $\frac{4}{5}$ prihoda god. 1877 iznose ukupno .

	for.	nč.	for.	nč.
1. Ostatak god. 1876.	3805	68		
2. Četiri petine (u smislu čl. 15. akademičkih pravila) godišnjega prihoda akademičke zaklade za god. 1877, koje po dopisu kr. zemaljske vlade od 19. travnja o. g. br. 2080 iznose 12.300 for. od kojih imade se odbiti 77 for 96 nč., s toga akademija primi	12222	04		
Kamati od uloženih kod hrv. eskomptne banke akademičkih novaca od 11. srpnja 1876. do 31. prosinca 1876, dočim će kamati za god 1877 doći tekućoj god. 1878 u korist	93	66	16121	38
Ostatak indi god. 1876 i $\frac{4}{5}$ prihoda god. 1877 iznose ukupno .				

3. Za razprodane knjige od Hartmanove knjižare po računu od 26. siečnja o. g. . . . .
- Za knjige prodane akademičkom upravom . . . . .
- Dakle čist prihod od knjiga . . .
- ili sav prihod . . .

	for.	nč.	for.	nč.
	1100	19		
	72	—		
			1172	19
			17293	57
B. Razhod.				
1. Uprava:				
a) plaće tajnikom, pisaru i podvorniku	2120	—		
b) upravni troškovi oko zaklade	55	—		
			2175	—
2. Pisarnički troškovi			92	72
3. Akademički stan: a) čišćenje	18	—		
b) razsvjeta	24	28		
c) ogrjev	118	80		
d) pokućstvo	12			
			173	08
4. Književan rad i knjižnica:				
a) štampanje i vezanje knjiga, izdanih tečajem godine	6603	93		
b) nagrade piscem	4548	07		
c) rječnik, crpanje i redanje gradje i pripravnici za izdavanje poslovi	2174	14		
d) poštarina i vozarina	157	17		
e) knjižnica	436	51		
f) vanredni troškovi	121	—		
			14040	82
ukupno			16481	62
Prema tomu iznosi				
A. Prihod: 17293 for. 57 nč.				
B. Razhod: 16481 for. 62 nč.				
t. j. višak 811 for. 95 nč.				

II. akademičke glavnice koncem godine 1877. po izkazu kr. zemaljskoga računovodstva od 17. travnja 1878.

20 hrvatsko-slavonskih zemaljskih razteretnica	188090 fr.
21 erdeljskih razteretnica	100450 „
1 veliko-varadinska razteretnica	100 „
1 košička razteretnica	100 „
1 budimska „	100 „
20 obveznica lutrijskoga zajma od g. 1860	10000 „
2 dionice drž. zajma od g. 1864	100 „
49 dionica narodnoga kazališta	1225 „
8 dionica narodnoga doma	200 „
10 dionica narodne tiskare	2000 „
100 dionica assicurazione dalmata	20000 „
1 zadužnica dunavsko-parobrodarskoga društva	100 „
20 privatnih obveznica	28218 „
2 dionice zagrebačkoga paromlina	400 „
2 dionice zagrebačkoga plinarskoga društva	200 „
ukupno	351283 fr.